

НАПÚТ

БЕЛАРУСЬ

Irodalom, művészet,
környezet

9.

A belarusz Európa

„A szélességet az ég derekán keresztül
méltán nevezhetjük tehát Napútnak”

(Fazekas Mihály)

Ez a lapszám a minszki „Belarusz” traktorgyár támogatásával készült.

Belarus Traktor Kft., 1141 Budapest, Szugló u. 142. www.belmtz.hu

A világ minden tizedik traktora belarusz.

Úgy találkozik olvasójával ez a gyűjtemény, ahogy az ötlet a melléjárulással testet öltött most e 228 oldalon? Váratlanul, erőadással. **Bárász Péter** kereste meg a nyáron műhelyünket: a belarusz kultúra – és nyelv! – jeles ismerője, tudván, hogy tematikus összegzéssel nemzeti kultúrák bemutatására is boldogan készen állunk. **Aljakszandr Khainouszki** nagykövet felkarolta az ötletet, (cikkeivel is) melléállt – ímhol az eredmény.

Péter nekigyürkőzött: anyagokat gyűjtött, nagy-nagy türelemmel, heteken át interpretált, ifjú fordítókat is felkészített, engedélyeket szerzett be, levelezett, többnyire Bresztből, olykor Magyarországon... és fordított, fordított. Dominál e válogatásban – alaposan joggal. Köszönjük neki: minőségi úttörő munkát végzett több szinten.

Köszönjük a Budapesttől búcsúzó nagykövet úrnak is – az együttműködést. (A szerkesztőség)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XXX. évfolyam 9. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány kiadványa. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),
Balázs Géza (nyelv-művelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Elek Szilvia** (zene), **Hlavacska András** (műírálat),
Kovács Ildikó (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (örökös szerkesztő) **Sebeők János** (környezet),
Szondi Bence (törtélel), **Toót-Holló Tamás** (próza), **Wenner Tibor** (művészet).
Napút-kör: **Báthori Csaba**, **Bereményi Géza**, **Csáji László Koppány**, **Doncsev Toso**,
Gráfik Imre, **Jankovics Marcell**, **Dr. Koncz Gábor**, **Radnóti Zsuzsa**,
Rakovszky Zsuzsa, **Szakolczay Lajos**, **Szörényi László** (tiszteletbeli konzulensek).
Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.
Szerkesztőség: 1136 Budapest, Pannónia u. 6.
Telefón: (1) 247-6657 • (30) 5111-3762 • E-mail: szongyi@gmail.com • Honlap: www.naputonline.hu
A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Előter

Szvjatlana Alekszjevics: Az elvesztett csatáról. . . 3

Miért

Uladzimer Arlou: Václav Havel vs. Nagy Péter
(Ur Máté fordítása). 12
Belarusz, Belorusszia vagy Fehéroroszország? 14

Szóvár

Vincuk Vjacorka: Megvédi-e Szvjatlana
Alekszjevics Belaruszt?
(Bárász Péter fordítása)* 17
Valjancin Akudovics: 20. A nyelv (Bajlós jel)
(Kovács István fordítása) 23

Bukvár, Szkarina

Alesz Adamovics: A regény mint műfaj
(Tóth Károly fordítása) 30
Alherd Baharevics: Látomások és láthatatlanok 40
Zoltán András: A magyar–ófehérorosz
irodalmi kapcsolatok kezdetei 50
Alesz Szusa: Négyszáz évvel ezelőtt jelent meg
az első belarusz Ábécéskönyv, a „Bukvár” 53
Aljakszandr Khainouski: 1517–2017:
a belarusz könyvnyomtatás 500 éve . . . 56

Hrodna, Hatiny, Menszk

Szvjatlana Marozava: Báthory István
és Hrodna (Bodó Ádám fordítása). 58
Valjancin Mazec: A Belarusz Népköztársaság
– egy lépés az állami függetlenség útján
(Inna Dukor fordítása) 68
Aljakszej Litvin: Hatiny harangjai 75
Valjancin Akudovics: Véres blöff 82
Janka Kupala: Beloruszi partizánoknak
(Hidas Antal fordítása) 90

Tárlat

Aliaksandr Khainouski: Az igazi zseni előtt
nincs országhatár 93
Marc Chagall festményei;
Uladzimir Ceszler plakátjai . . színes melléklet
Szvjatlana Sidlouszkaja: Ceszler!
(Inna Dukor fordítása) 97
Hogyan tegyük széppé Belaruszt
(Mihai Anempadisztau utolsó interjúja) . . 100

* Amely címeznél nem szerepel a fordító neve, ott
mindenkor Bárász Péter a magyar szöveg alkotója.

Mustra

Szvjatlana Alekszjevics: A szerző öninterjúja...
(Pálfalvi Lajos fordítása) 105

Janka Kupala: Helybéliek
(Bálint Árpád fordítása) 112

Bárász Péter: Hogyan lettem műfordító? . . . 128

Hetedhét

Janka Kupala: A szabadság dala (Képes Géza
fordítása); Ki jön ott? (Tandori Dezső fordítá-
sa); Kik jönnek ott? (?) fordítása 130

Vaszil Bikau: Rózsacsokor
(Kiss Krisztina fordítása) 132

Uladzimir Nyakljajeu: A rák kiűzése;
Tánciskola 137

Petőfi híd (Körner Gábor fordítása) 148

* * *: Halak csillagkép; Kozmosz
(Szatmári István fordításai) 150

Marija Martiszevics: Nevek alkonya 151

Volja Hapeyeva: Króni-kása; versek. 154

Vincesz Mudrou: A demokrácia áldozata . . 160

Ljudmila Rubljeuszkaja: Csak egy egyes
(Felföldi Annamária fordítása) 165

Berek

Mikalaj Mihalcsuk, Aljakszandr Mjalik:
A Belarusz Polézia növényvilága 168

Ablak

Aliaksandr Khainouski: A nemzet örökségének
megőrzése (A „hungarikumoktól”
a „belaruszikumokig”) 177

Karácsonyi Dávid: Belarus in Maps 180

Kontra Ferenc: Belarusz egy magyar
diplomata szemével 182

Dokumentum

Az ezeréves (1019) Breszt történetéből . . 185

Égalj

Bíró Andor, Ravasz István: Magyar katonai
parcella és emlékhely a Breszt megyei
Berjozai járásban 190

E számunk szerzői. 208

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 129.

Kamocsay Ildikó: Outlook (email-regény)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XX. évfolyam 9. szám

A belarusz Európa

ULADZIMIR CESZLER

PLEMENYI

(HÚSOS BARÁTFÜLE)

Marc Chagall a belarusz Vicebszk szülötte. A 67 éves Uladzimir Ceszler több mint 40 nemzetközi díjat nyert a poszter, könyv és reklám műfajban, és világhírnévnek örvend. A két művész e számunk képzőművész vendége.

Szvjatlana Alekszjevics

Az elvesztett csatáról¹

Nem egyedül állok ezen a tribünön... Körülöttem száz és száz hang, melyek mindig velem vannak. Gyerekkorom óta.

Falun nőttem fel. Mi, gyerekek, szerettünk az utcán játszani, de este mágnesként vonzottak bennünket a padok, ahová a környékbeli házakból, házacskákból gyülekeztek – ahogyan felénk mondják – a megfáradt asszonyok. Egyikőjüknek sem volt férje, apja, bátyja, én nem emlékszem férfira a háború után a falunkban – a második világháború alatt Belaruszban, a fronton és a partizán mozgalomban, minden negyedik belarusz meghalt. A mi gyerekvilágunk a háború után telt – ez az asszonyok világa volt. A legjobban az maradt meg bennem, hogy az asszonyok nem a halálról, hanem a szerelemről beszéltek. Elmondták, hogyan búcsúztak szerelmüktől az utolsó napon, hogyan várták őket, hogyan várják még ma is. Már évek teltek el, de ők még mindig vártak: „...akár kéz nélkül, láb nélkül, de jöjjön vissza, én a karjaimban fogom hordozni”. Kéz... és láb nélkül... Nekem úgy tűnik, gyermekkorom óta tudtam, hogy mi is az a szerelem... Íme néhány szomorú melódia a kórusból, ami még ma is a fülemben cseng...

Első hang:

„Minek neked erről tudnod? Ez olyan szomorú. Én a háborúban ismertem meg a férjemet. Harckocsizó voltam. Berlinig jutottam el. Emlékszem, ott álltunk a Reichstagnál, ő még nem volt a férjem akkor, és azt mondta nekem: házasodjunk össze, szeretlek. Olyan bántók voltak ezek a szavak akkor – végigcsináltuk a háborút: koszosan, porosan, véresen, körülöttünk csupa káromkodás. Ezt mondom neki: »Előbb csinálj belőlem nőt: ajándékozz virágot, mondj kedves szavakat, én pedig leszerелеk és varrok magamnak egy szép ruhát.« Akár még meg is tudtam volna ütni, annyira bántott. Ő mindezt megérezte, a fél arca megégett, csupa sebhely, én pedig láttam a könnyeket a forradásain. »Jó, hozzád megyek.« Ezt feleltem... magam se hittem, amit mondtam... Körülöttünk hamu, téglatorrmelék, egyszóval, háború...”

Második hang:

„A csernobili atomerőműtől nem messze laktunk. Konyhán dolgoztam, kalácsot sütöttünk. A férjem tűzoltó volt. Éppen csak összeházasodtunk, még a boltba is kézen fogva jártunk. Azon a napon, mikor a reaktor felrobbant, férjem a tűzoltóságban volt ügyeletben. Amikor riasztották őket, saját hétköznapi ruhájukban vitték ki őket a felrobbant atomerőműhöz, semmilyen védőruházatot nem adtak nekik. Így éltünk... tudja... Egész éjjel oltották a tüzet, és olyan mennyiségű sugárzást kaptak, ami összeférhetetlen az élettel. Reggel Moszkvába szállították őket repülőgéppel. Súlyos sugárfertőzés... az ember ilyennel mindössze néhány hetet él... Az én férjem erős volt, sportoló – utolsóként halt meg.

¹ Szvjatlana Alekszjevics beszéde a Nobel-díj átvételekor, 2015. december 7. (© The Nobel Foundation 2015)

Amikor elmentem hozzá a kórházba, csak annyit mondtak, hogy egy speciális kamrában van, és oda senkit nem engedhetnek be. »De én szeretem őt« – kérleltem. Katonák vigyázták ott őket. Hová mész? »De én szeretem.« Győzködtek: »Ez már nem a te szerelmed, hanem egy objektum, amelyet sugármentesíteni kell. Érted?« Én csak ezt hajtogattam: »szeretem, szeretem...« Éjszaka a tűzoltólétrán felmásztam hozzá... Vagy egy másik este az öröknek adtam pénzt, hogy beengedjenek hozzá... De nem hagytam magára, egészen a végéig vele voltam... Halála után... néhány hónap múlva szültem egy kislányt, mindössze néhány napig élt. Ő... Úgy vártuk ezt a gyereket, és én megöltem őt... Ugyanakkor ő mentett meg engem azzal, hogy magára vette az összes sugárzást, amit én kaptam. Az a kis csöppség... De én mindkettőjüket szerettem... Miért lehet szeretettel ölni? Miért van egymás mellett a szerelem – és a halál? Ezek mindig együtt vannak. Ki magyarázza ezt meg nekem? Térden mászom a sír körül...”

Harmadik hang:

„Amikor én először öltem meg egy németet... Tízéves voltam, a partizánok magukkal vittek egy bevetésre. Ez a német ott feküdt sebesülten... Azt az utasítást kaptam, hogy vegyem el a pisztolyát. Odafutottam, a német két kezével belekapaszkodott a pisztolyába, és az arcom előtt hadonászott vele. De nem sikerült lőnie, mert én megelőztem... Nem ijedtem meg, hogy megöltem... A háborúban nem is emlékeztem rá többé. Körülöttem rengeteg halott volt, közöttük éltünk. Nagyon elcsodálkoztam, mikor évekkel később ez a német álmomban megjelent. Váratlan volt... Az álmom vissza-visszatért... Úgy tűnt, mintha repülnék, de ő nem enged. Felemelkedek... Repülök... repülök... Ő pedig utolér, és mindketten visszaesünk a földre. Valami gödörbe esek bele. Fel akarok állni... kimászni... Ő pedig nem enged... Miatta nem tudok elrepülni... Ugyanaz az álom... Évtizedeken keresztül üldöz... Nem tudom elmesélni a fiamnak. Mikor a fiam még kicsi volt – nem voltam rá képes, inkább mesét olvastam fel neki. Azóta felnőtt a fiam, de én még mindig nem vagyok képes rá...”

Flaubert azt mondta magáról, hogy ő egy toll-ember, én azt mondhatom, hogy fül-ember vagyok. Amikor megyek az utcán, és odavetődnek hozzám szavak, mondatok, felkiáltások, mindig arra gondolok: hány regény illan el nyomtalanul az időben. A sötétségben. Az ember életének van az a része – a beszélgető, amit nem tudunk kiharcolni az irodalom számára. Még nem értékeltük ki, nem csodálkoztunk rá és nem gyönyörködtünk benne. Nos, engem ez a rész fogott meg, ez ejtett rabságba. Szeretem, ahogyan az emberek beszélnek... Szeretem a szóló emberi hangot. Ez az én legnagyobb szerelmem és szenvedélyem.

Az én utam ehhez a tribünhöz majdnem negyven évig tartott – egyik embertől a másikig, egyik hangtól a másikig. Nem mondom, hogy mindig volt erőm, hogy haladjak ezen az úton – sokszor megijedtem, és sok ember rázott meg, volt, ami gyönyörűséget keltett bennem, és volt, ami undort, volt, hogy el akartam felejteni, amit hallottam, visszatérni ahhoz a ponthoz, amikor még tudatlan voltam. Máskor pedig, többször is, sírni szerettem volna az örömtől, hogy milyen csodálatosnak láttam az embert.

Egy olyan országban éltem, ahol gyerekkortól kezdve meghalni tanítanak. Tanították a halált. Nekünk azt mondták, az ember azért él, hogy odaadja magát, hogy elégjen, feláldozza önmagát. Arra neveltek, hogy szeressük a fegyvereseket. Ha én más országban nőttem volna fel, nem tudtam volna bejárni ezt az utat. A gonoszság kegyetlen, oltás kell ellene. De mi hóhérok és áldozatok között nőttünk fel. Meglehet, szüleink nem mondtak el mindent, a leggyakrabban pedig semmit, de maga a mi levegőnk ezzel volt megmérgezve. A gonosz folyton minket figyelt.

Öt könyvet írtam, de nekem úgy tűnik, ez mind egy könyv. Könyv egy utópia történetéről...

Varlam Salamov írta: „Egy hatalmas, elvesztett ütközet résztvevője voltam, melyet az emberiség valódi megújulásáért vívtunk.” Én visszaidézem e csata történetét, győzelmeit és vereségeit. Hogyan akarták a Mennyei Királyságot felépíteni a földön. A Paradicsomot! A Nap városát! Azután úgy végződött, hogy tengernyi vér maradt, és milliónyi elvesztett emberi élet.

De volt, hogy olyan idők járták, mikor a XX. század egyetlen politikai elmélete sem volt hasonlítható a kommunizmus ideológiájához (és az Októberi Forradalomhoz mint szimbólumához), melynél semmi sem vonzotta erősebben és kifejezettebben a nyugati értelmiséget és az embereket az egész világon.

Raymond Aron az orosz forradalomról azt mondta, hogy „az entellektüelek ópiuma”. Maga a kommunizmus gondolata legalább kétezer éves. Megtalálhatjuk Platónnál – az ideális és helyes állam tanaiban, Arisztophanésznál – az álmokban, melyek arról az időről szólnak, amikor „minden közös lesz”... Thomas More utópiáiban, Tommaso Campanellánál... Később, Saint-Simonnál, Fourier-nél, Owennél. Az orosz lélekben van valami, ami ezeket az álmokat valóra próbálta váltani.

Húsz évvel ezelőtt átkokkal és könnyekkel búcsúztattuk a „vörös” birodalmat. Ma már nyugodtan nézhetünk vissza a közelmúlt történelmére, mint egy történelmi leckére. Ez fontos, mert a szocializmusról folytatott viták mind a mai napig nem nyugodtak le. Felnőtt egy új generáció, amely fejében már egy egészen más világnézet alakult ki, de nem kevés fiatal ismét Marxot és Lenint olvas. Orosz városokban Sztálin múzeumokat nyitnak, emlékművet emelnek neki.

A „vörös” birodalom már nem létezik, de a „vörös” ember tovább él. Folytatódik.

Apám nemrég halt meg, élete végéig hívő kommunista volt. Megőrizte a párttagkönyvét. Én soha nem tudnám kiejteni azt a szót, hogy „szavok” (a személtapát és a szovjet rendszer egybehangzásán alapuló szleng, pejoratív megnevezés – a ford.), hiszen akkor az apámat és a hozzám közel állókat kellene így neveznem. Barátokat. Ők mind onnan, a szocializmusból valók. Köztük sok az idealista. Romantikusok. Ma így nevezik őket: a rabság romantikusai. Az utópia rabjai. Én úgy gondolom, mindegyikük élhetett volna egy másik életet, de ők a szovjetet élték meg. Miért? A választ hosszan kerestem – bejártam a hatalmas országot, melyet nemrég még úgy hívtak, hogy Szovjetunió, ezernyi felvételt készítettem. Az a szocializmus volt, de a mi életünk is. Apránként, morzsánként gyűjtöttem össze a szocializmus „házi”, „belső” történelmét. Ahogyan az emberek lelkében élt. Engem ez a kis tér fogott meg – egy ember... csak egy ember. A valóságban, minden pontosan ott történik.

Közvetlen a háború után, Theodor Adorno ekképpen fejezte ki megdöbbenését: „Auschwitz után verset írni – barbárság.” Tanárom, Alesz Adamovics, kinek nevét hálával szeretném itt megemlíteni, szintén úgy vélte, hogy a XX. század borzalmairól prózát írni – kegyeletsértés. Nem szabad itt fantáziálni. Az igazságot kell elmondani, a maga valójában. „Felsőbb irodalmi” forma kell hozzá. A szemtanúnak kell beszélnie. Említhetjük akár Nietzsche szavait is, hogy egy művész sem bírja el a valóságot. Nem képes feldolgozni.

Engem mindig az a gondolat nyugtalanít, hogy az igazság nem fér el egy szívben, egy észben. Hogy az igazság szét van töredeztve, sok van belőle, mind különböző, és szét van szórva a világban. Dosztojevszkij azt mondta, hogy az emberiség többet, sokkal többet tud önmagáról, mint amennyit az irodalomban le sikerült írnia. Mit csinálok én? Összegyűjtöm az érzések, gondolatok, szavak hétköznapiságát. Gyűjtögetem a korom életét.

Engem a lélek történelme érdekel. A lélek élete. Az, amit a nagy történelem többnyire kihagy, lekicsinyel. A mellőzött történelemmel foglalkozom. Nem egyszer hallottam és hallom, hogy ez nem is irodalom, hanem dokumentum. Mi ma az irodalom? Ki tud válaszolni erre a kérdésre? Gyorsabban élünk, mint valaha. A tartalom széttépi a formát. Összetöri, megváltoztatja. Minden kilép a maga partjai közül: a zene, a képzőművészet, és a dokumentumokból is a szavak szinte kiszakadnak. Nincs határ a tények és fantazmagóriák között, az egyik átfolyik a másikba. Még a szemtanúk sem mentesek az érzelmektől. Az ember, mikor elmond valamit, alkot, harcol az idővel, mint szobrász a márvánnyal. Egyszerre színész és alkotó.

Engem a kisember érdekel. A kis nagyember, én így mondanám, mert a szenvedései naggyá teszik. Könyveimben ő mondja el a saját kis történelmét, és ezen keresztül elmeséli a nagy történelmet is. Ami velünk megtörtént és megtörténik, még nincs feldolgozva, csak ha kimondjuk. Kezdetnek legalább mondjuk ki. Mindaddig félünk ettől, míg fel nem tudjuk dolgozni a múltunkat. Dosztojevszkij *Ördögök* c. művében Satov azt mondja Sztavroginnak a beszéde előtt: „Mi két lény vagyunk s összejöttünk a végtelenségben... az életben utoljára. Hagyja el ön eddigi tónusát és vegye föl az emberit. (...) Szóljon életében egyszer emberi nyelven.”² Körülbelül így kezdődnek a beszélgetések az én hőseimmel is. Természetesen az ember a saját valóságából beszél, nem pedig a semmiből! Az emberi lélekhez nagyon nehéz hozzáférni, hiszen a század babonáival, félelmeivel és átveréseivel van teleszemetelve. A televízióval, az újságokkal.

Szeretnék elővenni néhány oldalt a naplóból, hogy megmutassam, hogyan mozgott az idő... hogyan halt meg az eszme... hogyan mentem a nyomában...

1980–1985.

Könyvet írok a háborúról... Miért a háborúról? Azért, mert mi háborús emberek vagyunk – vagy harcoltunk, vagy háborúra készültünk. Ha meggondoljuk, mi mindannyian katonásan gondolkodunk. Az utcán, otthon. Ezért ilyen olcsó nálunk az emberi élet. Minden, mint a háborúban.

² Szabó Endre fordítása.

Gyanakvással kezdtem. Még egy könyv a háborúról... minek? Egyszer egy újságírói kiküldetésem során találkoztam egy asszonnyal, ápolóként szolgált a háborúban. Elmesélte: télen, a Ladoga-tó jegén mentek, az ellenség meglátta és löni kezdte őket. A lovak és az emberek lemerültek a jég alá. Mindez éjszaka történt, ő megragadott egy sebesültet, úgy vélte, és vonszolni kezdte a part felé. „Vonszoltam a sötétben a vizes, meztelen testet, gondoltam, leszakadt róla a ruha” – mesélte. A parton vette csak észre, hogy egy hatalmas halat, egy vizát cipelt ki a tóból. Káromkodott egy hatalmasat – az emberek szenvednek, de az állatok, madarak, a halak, ők miért?

Később, egy másik utam során, egy lovas zászlóalj ápolónője elmesélte, hogy az ütközetben egy sérült német katonát vonszolt be a bombatölcsérbe. Azt, hogy német, már csak a gödör mélyén vette észre, eltörött a lába, és ömlött belőle a vér. Hiszen ez ellenség! Mit csináljak? Ott fent, a mieink hálnak meg! Ő mégis ellátta a németet, és küszött tovább. Beráncigált a bomba szakította mélyedésbe egy eszméletlen orosz katonát is. Mikor az magához tért, rárontott a német katonára, meg akarta ölni. Erre a német is magához tért, a gépfegyveréhez kapott, és az orosz akarta megölni. „Hol egyiket, hol a másikat vágtam képen. A lábaink – emlékezett – vérben. A két vér összekeveredett.”

Ez olyan háború volt, amit én nem ismertem. Asszonyok háborúja. Nem hősről szólt. Nem arról, ahogy az egyes emberek öltek hőiesen másokat. Emlékszem, mikor egy asszony jajveszékelve mesélte: „Mész az ütközet után a mezőn. Ott fekszenek... Mind fiatal, olyan szépek. Fekszenek és az eget nézik. Azokat és ezeket is sajnálod.” Ez az „ezek és azok” adta az ötletet, hogy miről is fog szólni a könyvem. Arról, hogy a háború gyilkosság. Ez így maradt meg az asszonyi emlékezetben. Az ember épp most mosolygott, dohányzott – és már nincs. Főleg nők beszélnek az eltűnésről, arról, hogy a háborúban milyen gyorsan válnak a dolgok semmivé. Az ember és az emberi idő. Igen, ők maguk kéredeztek a frontra, 17-18 évesen, de ölni nem akartak. Meghalni viszont készek voltak. Meghalni a Hazáért... a történelemből kitörölhetetlen: és Sztálinért is.

A könyvet két évig nem adták ki, egészen a Peresztrojkáig. Gorbacsovig. „A maga könyve után senki nem megy háborúba – oktatott ki a cenzor. – A maga háborúja borzalmas. Magának miért nincsenek hősei?” Nem kerestem a hősokeket. A történelmet a senki által észre sem vett szemtanú, résztvevő elmondásai után jegyeztem le. Akit soha senki nem kérdezett. Arról, hogy mit gondolnak az emberek, az egyszerű emberek a nagy eszmékről – mi nem tudunk. Közvetlen a háború után az ember egy háborúról mesélne, évtizedekkel később egy másíkról természetesen, valami megváltozik benne, hiszen beleszővi az elbeszélésébe élete minden elemét. Önmagát, teljes egészében. Azt, hogy miként élt ezekben az években, mit olvasott, látott, kivel találkozott. Miben hisz. Végül, hogy boldog-e, vagy sem. A dokumentumok – élő dolgok, melyek velünk együtt változnak...

Meggyőződése, hogy olyan lányok, mint a '41-es év lányai, többé sosem lesznek. Ez volt a „vörös” eszme csúcspontja, még magasabb is, mint a forradalom és Lenin. Az ő győzelmük mindmáig elfedi a GULAG-ot. Én végtelenül szerettem ezeket a lányokat. De velük nem lehetett Sztálinról beszélni, arról, hogy a győzelem után győzteseket szállító szerelvények hogyan mentek Szibé-

ria felé azokkal, akik bátrabbak voltak. A többi? Hazatért és hallgatott. Egyszer azt hallottam: „Csak a háborúban voltunk szabadok. A fronton.”

A mi legfontosabb tőkénk – a szenvedés. Nem az olaj, nem a gáz – a szenvedés. Ez az egyetlen, amit folyamatosan kitermelünk. Folyamatosan keresem a választ: a mi szenvedésünk miért nem alakul soha szabadsággá? Tényleg haszontalan lenne a szenvedés? Igaza volt Csaadajevnek: Oroszország – emlékezet nélküli ország, a totális amnézia tere, ártatlan tudat a kritikák és megnyilvánulások számára. A nagy könyvek a lábunk alatt hevernek...

1989.

Kabulban jártam. Nem akartam többé háborúról írni. De hát egy valóságos háborúban találtam magam. Az akkori Pravda újságból: „A testvéri afgán népnek segítünk a szocializmus építésében.” Mindenütt a háború népe, háborús tárgyak. Háborús idők.

Tegnap nem vittek el a csatába: „Maradjon a szállodában, fiatalasszony. Nehogy aztán még magáért is felelni kelljen.” Ülök a szállodában, és azon töprengök: van valami erkölcstelen abban, ha mások hősiességét, kiállását bámulod. Második hete vagyok itt, és nem tudom lerázni az érzést, hogy a háború – a férfitermészet szüleménye, ami számomra megfoghatatlan. A háború hétköznapisága grandiózus. Felfedeztem, hogy a fegyverek csodálatosak: géppisztolyok, aknák, tankok. Az ember rengeteget gondolkozott azon, hogy lehet jobban megölni a másik embert. Örök vita a valóság és a szépség között. Megmutattak nekem egy új, olasz aknát, az én „női” reakcióm ez volt: „Szép? Miért szép?” A katonák nyelven elmagyarázták, hogy ha erre az aknára valaki ráhajt vagy rálép, így ni... ilyen szögben... az emberből egy félvödörnyi húscscaf marad. Itt a nem normális dolgokról úgy beszélnek, mint valami normálisról, magától értetődőről. Hiszen, háború... Senki nem bolondul meg ettől a képtől, hogy íme a földön fekszik egy ember, nem katasztrófa ölte meg, nem a sorsa, nem kő esett rá, hanem egy másik ember végzett vele.

Láttam a „fekete tulipán” berakodását (az a repülőgép, amellyel hazaszállítják az elesettek leforrasztott koporsóit). A halottakat gyakran régi, még a negyvenes évekből származó csizmanadrágos katonai egyenruhába öltöztetik, meg-esik, hogy még ilyen egyenruha sincs elég. A katonák egymás között beszéltek: „A hűtőkamrába újabb halottakat hoztak. Mintha áporodott vaddisznószag lenne.” Erről fogok írni. Félek, otthon nem fogják elhinni. A mi újságjainkban a barátság fasorokról írnak, melyeket a szovjet katonák ültetnek.

Beszélgettem a fiúkkal, sokan önkéntesként jöttek. Ide kéredzkedtek. Azt figyeltem meg, hogy többségükben értelmiségi családokból jöttek – tanárok, orvosok, könyvtárosok –, egyszóval könyves körökből. Őszintén álmodoztak arról, hogy segítenek az afgán népnek a szocializmust építeni. Ma kinevetik önmagukat. Megmutatták nekem azt a helyet a repülőtéren, ahol fémkoporsók százai sorakoztak, titokzatosan fénylettek a napon. A tiszt, aki elkísért, nem tudta magában tartani: „Talán az én koporsóm is ott van... majd oda rakják be... Miért harcolok én itt?” Ekkor megjijedt a saját szavaitól: „Ezt ne vegye fel.”

Éjszaka halottakkal álmodtam, mindegyiknek csodálkozó arca volt: hogyan lehet, hogy engem meggyilkoltak? Tényleg megölték?

Ápolónőkkel együtt mentem el egy kórházba, ahol afgán civileket ápoltak, ajándékokat vittünk a gyerekeknek. Gyerekjátékokat, cukorkát, süteményt. Nekem öt plüssmaci jutott. Megérkeztünk a kórházba – egy hosszú barakk, ágynemű mindössze egy takaró. Odajött hozzám egy fiatal afgán lány, a karján egy gyerekkel, valamit mondani akart, tíz év alatt mindenki megtanult valamennyire oroszul, én odaadtam a gyereknek egy játékot, amit ő a fogával vett át. „Miért a fogával?” – kérdeztem meglepetten. Az afgán lány lerántotta a kis takarót a csöppnyi testről, a kisfiúnak nem volt egy keze sem. „Ezek a te orosz bombáid.” Én megszédültem, valaki elkapott...

Láttam, amint a mi szőnyegbombáink a falut felszántott földdé változtatják. Voltam egy afgán temetőben, olyan hosszú volt, mint egy falu. Valahol a temető közepén egy afgán öregasszony jajveszékelt. Eszembe jut, ahogy egy Minszk környéki faluban, mikor bevitték a házba a lezárt koporsót, milyen keservesen sírt az anya. Ez nem emberi sírás volt, és nem is állati... Valami olyasmi volt, mint amit én a kabuli temetőben hallottam...

Bevallom, nem egyszerre váltam szabaddá. Én őszinte voltam a hőseimmel, és ők megbíztak bennem. Mindegyikünknek megvolt a maga útja a felszabaduláshoz. Afganisztán előtt én hittem az emberarcú szocializmusban. Onnan visszatérve megszabadultam minden illúziótól. „Bocsáss meg nekem, apa – mondtam, mikor találkoztunk –, te úgy neveltél engem, hogy higgyek a kommunista ideálokban, de elég csak egyszer látni, ahogy a nemrég még iskolapadban ülő szovjet gyerekek, akiket ti anyával tanítottatok (a szüleim vidéki tanítók voltak), idegen földön, számukra teljesen ismeretlen embereket ölnek sorra, hogy minden szavad semmivé váljon. Gyilkosok vagyunk, apa, érted!?” Apám elsírta magát.

Afganisztánból sok felszabadult embert tért haza. De ismerek ellenkező esetet is. Egyszer, ott Afganisztánban egy srác odavetette nekem: „Mit értesz, te asszony, ebből a háborúból? Azt hiszed, az emberek valóban úgy halnak meg, mint a könyvekben vagy filmen? Ott szépen halnak meg, nekem pedig tegnap megölték egy barátomat, golyót kapott a fejébe. Még vagy tíz métert szaladt, és próbálta felszedni az agya foszlányait...” Hét év elteltével ez a srác – ma sikeres üzletember, szeret Afganisztánról mesélni. Felhívott: „Mire valók a könyveid? Túl borzalmasak.” Ez már egy másik ember volt, nem az, akivel a halál közepette találkoztam, és aki nem akart húszévesen meghalni...

Kérdeztem magam, milyen könyvet szerettem volna írni a háborúról. Az emberről szerettem volna írni, aki nem lő, nem képes az embertársára lőni, akinek még a háború gondolata is szenvedést hoz. Hol van ő? Nem találkoztam vele.

1990–1997.

Az orosz irodalom attól érdekes, hogy az egyetlen a világon, amely tud írni arról az egyedi tapasztalatról, hogy min ment keresztül ez a valamikor hatalmas ország. Gyakran kérdezik tőlem: Miért ír maga mindig tragédiákról? Azért, mert mi így élünk. Bár most különböző országokban, de mindenütt a „vörös” ember él. Abból az életből, azokkal az emlékekkel.

Sokáig nem akartam írni Csernobilről. Nem tudtam, miként írjak róla, milyen eszközzel és hogyan fogjak hozzá. Az én kicsi, sokat szenvedett európai országom, melyről korábban a világ szinte semmit sem tudott, egyszerre csak a világ minden nyelvén hallatott magáról, és mi, belaruszok csernobili áldozat-

tokká váltunk. Elsőként értünk hozzá az ismeretlenhez. Világossá vált: a kommunista, a nemzeti és az új vallási kihívásokon kívül, eddig még soha nem látott bőséges és totális kihívásokkal fogunk szembenézni. Csernobil után valami már derengeni kezdett...

Emlékezetemben megmaradt, ahogy egy öreg taxis hatalmasat káromkodott, mikor egy galamb verődött a szélvédő üvegéhez: „Naponta két-három madár is összetöri magát. Az újságokban meg azt írják, hogy urai a helyzetnek.”

A városi parkokban összeszedték a lehullott leveleket, és kiszállították a városokon túlra, ott temették el. Leborotválták a fertőzött foltokról a földet, és azt is eltemették – földet temettek a földbe. Temették a fákat, a fűvet. Valahogy mindenkinek kicsit örült volt az arckifejezése.

Egy öreg méhészt mesélte: „Kimentem reggel a kertbe, valahogy valami hiányzott, az ismerős hangok. Egyetlen méh sincs... Nem hallottam egyetlen méh zümmögését sem. Egyet sem! Mi ez? És a második nap és a harmadik nap sem repültek ki... Aztán hallottuk a hírt, hogy baleset történt – az atomerőműben, ami a közelünkben van. De mi sokáig semmiről sem tudtunk. A méhek tudták, mi nem.”

Az újságok csernobili információja csupa katonai kifejezésből állt: robbanás, hősök, katonák, kitelepítés... Magánál az erőműnél a KGB dolgozott. Kémeket és diverzánsokat kerestek, olyan hírek terjengtek, hogy a baleset nyugati titkosszolgálatok tervezett akciója volt, hogy részt üssenek a szocialista táboron. Haditechnikát vezényeltek Csernobil irányába, katonákat szállítottak. A rendszer, mint mindig, most is működött, a hadi állapotnak megfelelően, de a katona itt, ebben az új világban, vadonatúj fegyverével, tragikus jelenség volt. Minden, amit tehetett: a lehető legtöbb sugárzást összeszedni, és hazatérte után meghalni.

A szemem láttára vált a Csernobil előtti ember csernobili emberré. A sugárzást nem lehetett látni, megérinteni, megszagolni... Ilyen ismert és ismeretlen világ vett immár körül bennünket. Mikor elutaztam az érintett zónába, gyorsan elmagyarázták: virágot szedni tilos, fűre ülni tilos, nem szabad a kutakból inni... Mindenhol a halál leselkedett, de ez már egy másfajta halál volt. Új maszk mögött. Eddig számunkra ismeretlen alakban. Az öregek, akik túléltek a háborút, és akiket ismét kitelepítettek, felnéztek az égre: „Süt a nap... Nincs füst, nincs gáz. Nem lőnek. Tényleg, háború ez? Miért kell menekültekké válni?”

Reggel az emberek izgatottan kapkodták el az újságokat, és csalódottan azonnal félre is tették – nem találtak kémeket. A nép ellenségeiről sem írnak. A kémek és ellenségek nélküli világ szintén ismeretlen volt. Valami új kezdődött. Afganisztán után Csernobil tett szabad emberekké bennünket.

Számomra kitágult a világ. Az érintett zónában én nem éreztem magam sem belarusznak, sem oroszoknak, sem ukránnak, egy biológiai faj képviselője voltam, ami megsemmisíthető. Két katasztrófa esett egybe: szociális – elmerült a szocialista Atlantisz, és kozmikus – Csernobil. A birodalom bukása mindenkét izgatott: az emberek a hétköznapiakkal és az élettel voltak elfoglalva, miből vásároljanak és hogyan éljenek túl? Miben higgyenek? Milyen zászlók alá álljanak be? Vagy meg kell tanulni nagy eszme nélkül élni? Ez utóbbi mindenkinek ismeretlen volt, mivel így még soha nem éltünk. A „vörös” emberben száz és száz kérdés merült föl, ezeket magányosan élte meg. Soha nem volt ilyen ma-

gányos, mint a szabadság első napjaiban. Megrázott emberek voltak körülöttem. Én pedig meghallgattam őket...

Csukjuk be a naplót...

Mi történt velünk, amikor a birodalom összeomlott? Régebben a világ így oszlott meg: hóhérok és áldozatok – ez a GULAG; fivérek és nővérek – a háború; a választók – technológiák, ez a modern világ. Régen úgy is megoszlott a világ: volt, aki ült, és volt, aki leültette, most vannak a szlavofilek és a nyugatbarátok, a nemzetárulók és a hazafiak. És még így is: van, aki meg tud valamit vásárolni, és van, aki nem. Ez utóbbi, mondhatnám, a szocializmus óta a legkegyetlenebb próba, ami alá vetnek, hiszen még nem is olyan régen mindannyian egyenlőek voltunk. A „vörös” ember mégsem jutott el a szabadság királyságába, amiről valaha a konyha mélyén álmodott. Oroszországot nélküle osztották fel, ő megint hoppon maradt. Megalázva, kifosztva. Agresszív és rendkívül veszélyes állapot.

Mi mindent hallottam, mikor Oroszországot jártam:

– Modernizáció minálunk csak lágerbéli kutatóintézetekkel és kivégzésekkel lehetséges.

– Az orosz ember mintha nem is akarna gazdag lenni, még fél is tőle. Mit akar akkor? Mindig csak egyet akar: hogy a másik ne legyen gazdag. Gazdagabb, mint ő.

– Tisztességes embert nálunk nem találsz, de szentek vannak.

– Nem tudunk kívánni egy meg nem vert nemzedéket; az orosz ember nem érti a szabadságot, fölé kozák és ostor kell.

– A két legfontosabb orosz szó: háború és börtön. Loptál, mulattál, leültél... kijöttél, és ismét leültettek...

– Az orosz életnek gonosznak, jelentéktelennek kell lennie, mert akkor a lélek felemelkedik, és megérti, hogy nem ehhez a világhoz tartozik... Minél mocskosabb és véresebb, annál nagyobb teret kap...

– Egy új forradalomhoz nincs elég erőnk és nem vagyunk elég örültek. A kurázsi is hiányzik. Az orosz embernek olyan vezérgondolat kell, amittől a hideg rázza ki...

– A mi életünk a kupleráj és a barakk között hanyódik. A kommunizmus nem halt meg, a hulla még él.

Veszem a bátorságot, hogy kimondjam, elszalasztottuk a lehetőséget, ami a kilencvenes években a kezünkben volt. Arra a kérdésre, milyennek kell lennie az országnak: erősnek vagy emberhez méltónak, ahol jól élnek, mi az elsőt választottuk – erősnek. Ma ismét az erő idejét éljük. Az oroszok az ukránokkal háborúznak. Testvérháború. Az én apám – belorusz, anyám – ukrán. Így van ez sokaknál.

Orosz repülők bombázzák Szíriát...

A remény idejét a rettegésé váltotta fel. Visszafordult az idő... Elhordott idők...

Nem vagyok meggyőződve arról, hogy megírtam a „vörös” ember történelmét... Nekem három otthonom van – az én belorusz földem, apám szülőföldje, ahol leéltem az egész életemet, Ukrajna, anyám szülőföldje, ahol születtem, és a hatalmas orosz kultúra, amely nélkül el sem tudom képzelni az életem. Mindhárom igen drága a számomra.

Nehéz a mai időkben szerelemről beszélni.

Uladzimer Arlou

Václav Havel vs. Nagy Péter

Arlou a kétezres években műsorvezető (ma már inkább csak blogíró) a „Szabadság Rádióban”, ennek keretében kapta egy egyetemi hallgatótól a következő kérdést a nemzeti identitás meghatározásával kapcsolatban.

– Gyakran hallani, és talán még többször szóba is kerül, hogy Belarusz európai ország. Ön mit gondol erről? Nem lehet, hogy az orosz, majd a szovjet birodalom kétszáz éve miatt inkább eurázsiai ország lettünk, csak nincs bátorságunk ezzel szembenézni? – Volha, egy hallgató.

– Belarusz elsősorban történelmileg és kulturálisan, de mentalitásában is Európához tartozik. A 14. századtól léteztek szabad városok, diákjaink európai egyetemeken tanultak, műemlékeink között pedig megtalálható az összes európai stílus, kezdve a romántól és a gótikustól. A belarusz föld keleti előőrse volt a reneszánsznak és a reformációnak – olyan folyamatoknak, amelyek évszázadokra meghatározták az európai civilizáció fejlődését. Franciszk Szkarinának köszönhetően őseink az akkori keresztény világban negyedikként vehették kézbe a saját nyelvükre lefordított, nyomtatott Bibliát. Korábban, mint az angolok, a franciák és a lengyelek. A Litván Nagyfejedelemség 1588-ban belarusz nyelven kiadott alapokmánya pedig a leghaladóbb törvénygyűjtemény volt az akkori Európában.

Mindeközben Szmolenszktől keletre egészen más világ volt. Az egyén sokkal kevesebb joggal és szabadsággal rendelkezett. A cár még számos tekintélyes bojárt is a saját szolgájának tekintett. Ismeretlen volt a tolerancia, nem léteztek szabad városok, sőt a reneszánsz sem.

Kétségtelen, hogy a két évszázad alatt a nemzeti öntudatunk végzetesen deformálódott, aminek következtében a belaruszok nagy része mindmáig Oroszország-központúan, vagyis történelmileg és kulturálisan is eurázsiai min-ták szerint él, ami a mai hatalomnak tökéletesen megfelel.

Az egyes országrészek saját ünnepeket tartanak, és sajnálatos módon, mi inkább emlékezünk adott esetben az 1802-es cári alapítású Vicebszki kormányzóság létrejöttére a már 1503-tól létező Vicebszki vajdaság megalakulása helyett. A kettő között, ahogy mondani szokás, zongorázni lehet a különbséget. Az ünnepeink kevés kivételtől eltekintve orosz vagy szovjet mintát követnek. I. Péter erre vonatkozó rendeleteit ugyanúgy alkalmazzuk, mint a lenini népbiztosság dekrétumait. Miért is? Péter soha nem volt a mi uralkodónk. Az északi háború idején, amikor a Lengyel-Litván Unió szövetségese volt, saját kezével gyilkolta le a Szófia-székesegyház unitárius papjait, később pedig a katonái a templomot is lerombolták.

Nemrég, amikor bekapcsoltam a közmédia egyik csatornáját, a Nase utro című reggeli műsort adták, amelyben minden alkalommal új, fontos informá-

ciókkal kínálják meg a nézőket a hazai történelemről. Ezúttal azt találták mondani, hogy ha nem lettünk volna az Orosz Birodalom része, akkor Belaruszban sokkal később jelenhetett volna meg a vasút. Nos, én erre meg azt mondom, hogy amikor az orosz cár kiadta a jobbágyok felszabadításáról szóló rendeletet, Londonban már közlekedett az első metrószerelvény.

Mindezek után az állami sajtó újabb érdekes hírrel örvendeztetett meg: Menszk történelmi központjában, az újjáépített városházánál, a turisták öröme megkezdődik a csendőri szolgálat. Nem hittem a szememnek.

Mit is jelképez a városháza? Éppen az európai városfejlődésnek a szimbóluma, ami egyszerre vált mellőzötté és a földdel egyenlővé az orosz hódítás után. És hogy kik voltak egykor ezek a csendőrök? A cári városi rendőrség legalacsonyabb szintű „bakái”. Többek között ők fojtották el Menszkben az 1860-as évek lázadásait, hazafias tüntetéseit. Érdekes, hogy az orosz irodalomban és zornalisztikában is számos kifejezést találunk rájuk, de mind közül a „bunkó” a legtalálóbb.

Az egykori elnyomás egyik szimbóluma jelenik tehát meg egy európai főváros központjában – vezetőink előszeretettel hívják így Menszket –, de gondoljanak bele, hogy kik állnak e mögött a nagyszerű ötlet mögött? Nem éppen azok, akik szemében fővárosunk csupán egy orosz tartományi központ? Hallottak-e valamit is a kulturális minisztérium csinovnyikjai ezekről a csendőrökről? Vagy esetleg rettegve várnak már rájuk? Amondó vagyok, hogy mindenekelőtt nem abban kell bátornak mutatkoznunk, hogy beletörődjünk eljövendő sorsunkba, hanem hogy megvédjük megörökölt európaiságunkat, megőrizzük saját ünnepeinket és tradícióinkat. Ne hagyjuk a modern Hérosztratoszoknak, hogy buldózerrel takarítsák el történelmi városközpontjainkat.

Azt hiszem, maguktól is értik, hogy miről beszélek, ezért befejezésül hadd emlékeztessenek Václav Havel bölcs szavaira, aki arra figyelmeztetett, hogy amíg nincs demokratikus Belarusz, addig az európai integráció sem tekinthető befejezettnek.

Európai jövőnk pedig elsősorban rajtunk, belaruszokon múlik.

Ur Máté fordítása

Belarusz, Belorusszia vagy Fehéroroszország?

Mi történik, ha egy ország nevet változtat? Hogy ültethető át ez a névváltozás más nyelvekbe, ha ez a névcseré jelentésbeli és lényegi részét tekintve szinte jelentéktelen? Vagy mégsem jelentéktelen?! Miért kell a politikának ebben is szerepet játszania? Cikkünk Belarusz névváltozatainak eredetét és használatát mutatja be.

„Fehér Oroszország”. Sokan gondolják, hogy Belarusz szó szerint Fehér Oroszországot jelent (pedig Fehér Ruthéniát), amelynek eredetét több teória is próbálja megmagyarázni. Egy etno-vallási elmélet szerint ezzel a névvel illették a Litván Nagyfejedelemség ruthéniai területeit, amelyeket keresztény szlávok laktak, míg Fekete Ruthénia a pogány balti népek által lakott térségre utalt. Más források is tanúskodnak erről az elméletről. A szlávok tehát ezzel az elnevezéssel különböztették meg magukat a litvánoktól.

Egy másik magyarázat szerint a szlávok által viselt fehér ruha ihlette az elnevezést. Egy másik forrás hasonló magyarázattal szolgál. Eszerint lehetséges, hogy az orosz cárok használták a „fehér” jelzőt, akik egyébként fehér ruhát hordtak és Nagy Fehér Cárnak nevezték magukat, hogy megkülönböztessék magukat a latin és bizánci rómaiaktól. Ők ugyanis a harmadik Rómának tekintették országukat.

A Ruthénia és Rusz elnevezést gyakran Oroszországgal mossák össze, és így Fehér Ruthéniát Fehér Oroszországnak szokás tekinteni. Ezt a félreértelmezést a muszkovita régensek erősítették a Kijevi Rusz bukása után. A muszkovita nagyhercegek, akik a Rurik nagyhercegek utódainak tekintették magukat, IV. (Rettegett) Ivántól kezdve az „Oroszország” el-

nevezést használták minden ruthén (vagyis keleti szláv) területre, amelyvel politikai fegyvert és casus bellit kovácsoltak területkövetelési jogaikra Litvániától és Lengyelországtól.

A mai Belaruszra utaló Fehér Oroszország elnevezés először a késő 16. században tűnik fel az angol Sir Jerome Horsey munkáiban, aki egyébként közeli kapcsolatban állt az orosz cári udvarral. A 17. században az orosz cárok a „Fehér Rusz” elnevezést használták a Litván Nagyfejedelemségtől elfoglalt területekre.

Belorusszia – az Oroszországok egyike. A Belorusszia elnevezés az Orosz Birodalom idejében vált elterjedté, amikor is az orosz cárok az „Összes Rusz cárijainak” tekintették magukat, mert Oroszországot, a birodalmat az összes – Nagy-, Kis- és Fehér-Rusz – alkotta. Ez azt jelentette, hogy az egész terület, és vele együtt a lakosság is orosz volt. A fehéroroszk esetében tehát ez arra célzott, hogy az orosz nép egy „váfaja” voltak.

Az 1917-es bolsevik forradalom után a Fehér Oroszország elnevezés kis bonyodalmat okozott, hiszen fehérnek hívták a vörös bolsevikok ellen harcoló hadsereget is.

Ettől függetlenül a Belorusszia elnevezés vált a hivatalos formává a szovjet időkben, ami a nemzeti öntudatot volt hivatott hangsúlyozni.

A Szovjetunió felbomlásáig, 1991-ig ez a változat maradt a közhasználatban, amikor is a Belorusz SzSzk legfelsőbb tanácsa úgy határozott, hogy az új, független köztársaságot Belarusznek fogják hívni, jobban tükrözve a fehérorosz nyelv szabályait.

Fehéroroszország fehéroroszul – Belarusz. A konzervatív erők nem támogatták a névváltoztatást, valamint azok sem, akik az Oroszországgal való egyesülés hívei. Mindazonáltal, a független ország alkotmánya kimondta, hogy az ország új neve Belarusz Köztársaság, vagy röviden Belarusz lesz. Ennek megfelelően, a Belorusszia nevet felváltotta a Belarusz az angolban, és hasonlóan, a belorusz melléknévet a belarusz. Az orosz nyelv csak korlátozottan vette át a Belarusz elnevezést, és nem is alakult ki új melléknév.

Oroszországban is feltűnt tehát a fehérorosz elnevezés – Belarusz, de továbbra is többnyire a hagyományos, Belorusszia formát használja a média és a köznyelv. A Muszorin szakértő szerint a hivatalos elnevezés használata nem az orosz nyelv fejlődésének eredménye, hanem a fehérorosz néptudatos önelnevezésének, amelyet jelentős mértékben az befolyásolt, hogy Belaruszban továbbra is az orosz a használatos nyelv a legtöbb esetben.

Eközben a minszki hatóságok mindent elkövetnek, hogy a Belarusz alkotmányában használatos hivatalos elnevezést terjesszék. Ennek céljából készek a névhasználatról szóló megállapodásokat kötni a partnerországokkal, és az orosz igazságügyi miniszternél is sikerrel jártak, aki még 2009-ben ígéretet tett a Belarusz elnevezés használatának hivatalossá tételéről. Néhány civil szervezet azzal próbálja bizonyítani a „Belarusz” név

helytállóságát, hogy a Ruthénia elnevezés nem egyezik meg Oroszországgal, mint ahogy azt az oroszok állítják, így tehát Belarusz nem Fehér Oroszországot jelent, hanem Fehér Ruthéniát.

Nem simultak el az ellentétek.

A Belorusszia változat sokáig hivatalos használatban is maradt Oroszországban, és 2001 decemberétől került a Belarusz Köztársaság vagy Belarusz változat a hivatalos jegyzékbe. Számos oroszországi szakértő hasonló állásponton van, hogy Belorusszia a hagyományosabb és ezért elfogadhatóbb (Korjakov), valamint a Belarusz elnevezés idegennek hat az orosz nyelvben (Makszimov). Oszipov kifejti, hogy a módosított elnevezés használatának se nyelvészeti, se jogi alapja sincs, és csak a politikusok játszadoznak a rokon értelmű jelentésekkel, amire pedig semmi szükség sincs.

Kirill Szigal, az Oroszországi Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének vezetője arra a megállapításra jutott, hogy a két elnevezés használata a gyakorlatban akképpen alakult, hogy a „Belarusz” használatos a hivatalos dokumentumokban és kommunikációban, míg a „Belorusszia” változat erősen tartja magát a médiában és a köznyelvben.

Leonyid Kriszin, az Orosz Nyelvi Intézet modern orosz nyelv részlegének vezetője szerint hiába helyesebb a Belorusszia elnevezés az orosz nyelvben, a politikai korrektség megköveteli az adott nép által használt elnevezés használatát, tehát mindenképpen az orosz nyelvben idegennek is ható Belaruszt kellene használni. 2009-ben azonban az Oroszországi Tudományos Akadémia Orosz Nyelvi Intézetének munkatársa, Irina Levontyina azt írta, hogy a „Belarusz” szó

élesen ellentétes az orosz helyesírással, ugyanis az orosz nyelvben az „a” nem összekötő magánhangzó. Levontyina negatívan értékelte a fehérorosz és az orosz hatóságok kísérleteit a Belarusz elnevezés használatának erőltetéseért.

És hogy helyes magyarul? 1945-től egészen 1990-ig szovjet mintára a Belorusszia elnevezés vált hivatalossá és terjedt el. Ezen a néven említették a szovjet tagköztársaságot a tankönyvekben, térképeken, és természetesen a sajtóban is. Ennek ellenére, a magyar nyelvtudomány nem vetette el teljes mértékben a Fehéroroszország szó használatát.

A rendszerváltás utáni időszakban széles körben tért vissza a lényegesen magyarosabban hangzó Fehéroroszország elnevezés. Ez váltotta fel a Belorusszia országnevet a legtöbb eddig használatos helyen. Eközben, a független ország hivatalos nevének megfelelően, a diplomáciában lassacskán gyökeret vert a Belarusz változat.

A földrajzinév-bizottság 1992. február 24-i ülésén úgy határozott, hogy a Fehérorosz Köztársaság, vagy röviden Fehéroroszország lesznek a

hivatalos formák. Nem szabad elfeledkezni ugyanakkor, hogy minden országot megillet a tisztelet és politikai korrektség, és ha az adott ország hatóságai kifejezetten kérik országuk hivatalos nevének használatát, akkor a kölcsönös elfogadás jegyében ez teljesíthető.

Felmerül a kérdés persze, hogy egy ország nevét egy idegen nyelvben miért befolyásolja a politika, különösen, ha az országnév fehérorosz és orosz változata is ugyanúgy fordítható le magyarra. Érthető a belarusz hatóságok kérése, de egy nyelv szóhasználatába nincsen beleszólási joguk, és természetesen úgy, mint az orosz köznyelv esetében, nem biztos, hogy sikerrel fognak járni a próbálkozásaik. Végképp is, a Fehéroroszország változat magyarosabban hangzik. 2018. július 27-én a Külgazdasági és Külügyminisztérium levélben fordult a földrajzinév-bizottsághoz, melyben kéri, hogy legközelebbi ülésén fogadja el a belarusz fél kérését: az ország hivatalos neve legyen Belarusz Köztársaság, röviden Belarusz. Ez bizonyára jóváhagyásra kerül, és természetesen befolyásolni fogja a köznyelvi használatot is, de csak egy lassú folyamaton keresztül.

Tóth I. Dávid 2013. március 31-én, a Kitekintőben megjelent cikke alapján.

Vincuk Vjacsorka

Megvédi-e Szyjatlana Alekszijevis Belaruszt?

Nem Vitryssland, nem Weißrussland, nem ValkoVenäjä, hanem Belarusz (Belarus) a világ minden nyelvén.

2015. október 8-án az a szó, hogy „Belarusz”, különböző nyelveken az elsők között hangzott el a híradásokban. Sara Danius professzorasszony, a Svéd Akadémia titkára hirdette ki a döntést:

„...*Nobelpriset i litteratur år 2015 tilldelas den vitryska författaren Svetlana Aleksijevitj.*”

Amint az élő adásban meghallottam a „vitryska” szót, tudtam, hogy kinek a neve fog ez után elhangzani, és hogy az idei irodalmi Nobel-díj Belaruszba kerül. De arról is meggyőződtem, hogy országunkra Svédországban hivatalosan mindmáig a Vitryssland nevet használják, és a vitrysk(a) melléknevet. Ezeket a szavakat ismét több millió svéd hallhatta. (A hírt angolul is bemondták, mégpedig a már elavult Byelorussian szóval, amely a Russian szóhoz kapcsolódik és arra rímel, ezt pedig már igen sok millióan hallották világszerte.)

Svédül Ryssland azt jelenti – Oroszország. Így hát Vitryssland – az „Fehér Oroszország”, még csak nem is „Fehér Ruténia” („Белая Русь”), mert ez utóbbi svédül Rus vagy latinosan Rutenien.

Belarusz származású svéd állampolgárok: Dzsmitri Plaksz író-újságíró és Andrej Katljarszuk történész, valamint több svéd értelmiségi és politikus hosszú évek óta kampányol annak érdekében, hogy a Belarus főnevet és a belarusisk melléknevet használják. És fokozatosan szüntessék be a Vitryssland szóhasználatot, hiszen „*az emberek tudatában ez úgy jelenik meg, mint Oroszország északi részén egy hóval borított valami*” – magyarázza Dzsmitri Plaksz.

Stefan Eriksson svéd diplomata – aki példamutató tisztelettel viszonyul annak a népnek a nyelvéhez, ahol hazáját képviselte – szintén a „Belarus” megnevezést támogatja.

A probléma nem a fehérségben rejlik. A belaruszul is beszélő svéd szlávista és emberi jogi aktivista Martin Ugglá, az Östgruppen – a demokráciát és az emberi jogokat védő civil szervezet – vezetője, még 2009-ben írta meg programadó cikkét *Vitryssland eller Belarus* (Fehéroroszország vagy Belarusz?) címmel. Lassan ugyan, de határozottan megerősödik a svéd nyelvben a Belarusz név, bár a svédek nagyobbik része még a Vitryssland szót használja. A Svédországban hivatalos *Idegen nevek kézikönyve* (Utrikes namnbok) utolsó kiadásában azt írják, hogy a Belarusz név „nem hivatalos szövegekben” használatos.

Előfordul, hogy nemcsak egyszerű svédek nem különböztetik meg Belaruszt Oroszországtól. Martin Ugglá felhossa Fredrik Reinfeldt kormányfő

példáját, aki egy parlamenti vitában mondta Belaruszt Oroszországnak. Uggla szerint a keveredést pontosan a kolonialista Vitryssland kifejezés okozza.

Uggla különböző belarusz-szakértőket idéz. Vaszil Bikau *Veterán* c. elbeszélésének (eredeti címe „Афганец”) fordításához írt utószavában Nils Hokanson megmagyarázza, hogy miért a „Belarus” nevet használja:

Nem a fehérséggel van a probléma. A „Vit” szócska pontosan fordítja a több különböző értelmet hordozó „бел” előtagot, amelynek ebben a szövegösszefüggésben senki sem tudja a pontos értelmét – „fehér”, „tisztá”, „szabad” vagy „nyugati”. A probléma két történelmi és kulturális jelenségnek – *Oroszország és Ruténia* – a szó szoros értelmében vett és következetes összemosásában van.

Tökéletes, nyelvészeti alapon álló magyarázata ez annak, hogy a megszkott kifejezés egyik tagjának – sem a „fehérek”, sem az „Oroszországnak” – sincs semmi köze Belarusz névéhez. A *Belarusz* szóban a „bel” (бел) szótó már régen elveszítette eredeti szemantikáját, amit egyébként ma senki sem tud pontosan. És „Rusz” (Русь) pedig nem Oroszország.

Azok a svéd nyelvészek, akik a Vitryssland kifejezés védelmére keltek, azt mondták, hogy mivel minden nyelvben megtalálhatók a más országokra használatos saját „külső” megnevezések (exonímia), köztük hagyományosak, így a svéd nyelv nem köteles áttérni más országok belső megnevezésére (endonímia), hiszen pontosan az exonímiák „könnyítik meg az országnevek kimondását és megértését”, míg az endonímiák, autotoponímiák „nehézkessé teszik a kommunikációt”.

Erre pedig én azt válaszolom, hogy a XX. századig nem alakult ki hagyományként más nyelvekben sem a *Fehérorosz*, sem a *Belarusz* név használata.

A mai belarusz nyelv nézőpontjából a Belarusz szó – oszthatatlan szótó. Ha nem így lenne, nem létezhetnének olyan megnevezések, mint *Vörös Belarusz*. A szó mechanikus jellegű felosztása két szótóra és ezek külön-külön történő lefordítása annak köszönhető, mikor Belaruszra az orosz nyelv és történelem torzító prizmáján keresztül tekintenek.

Martin Uggla bebizonyította, hogy a Belarusz szó semmivel sem nehezíti a svéd beszédet, értelmezést és kommunikációt, szemben azzal, ahogy Oroszország és Belarusz neveinek összekeveredése „*hosszú távon a legkomolyabb veszélyt jelenti egy Közép- és Kelet-Európa határán fekvő ország függetlensége és jellegzetes kultúrája számára*”.

Az érdeklődők és a szakemberek aktív hozzáállása meghozta az eredményt Svédországban. Eltelt hat év, és 2015-ban Uggla úr kiegészítette korábbi cikkét:

A „Belarus” név mára annyira elterjedt, hogy a blogbejegyzéseimben már nem írom oda mögé zárójelben, hogy „Vitryssland”.

De a hivatalos gyakorlat egyelőre nem változott.

Fehér Frici Oroszországba megy. Belarusz nevével hasonló kettősség van más nyelvekben is. Példaként hozhatjuk a germán nyelvcsoporthoz tartozó nyelvek többségét: a skandináv nyelvek, a holland és végül a német. Ezekben

mindben Belarusz neveként az orosz nyelvből átvett kéttövé másolat használatos. Ezeken a nyelveken a megnevezés első része megegyezik a „fehér” szóval, a másik, könnyen felismerhetően – Oroszország, vagy valami hasonló.

A legmértékesebb német szótárban, a Dudenben szerepel ugyan a *Belarusz* szó, de az értelmezése a következő: „Saját országnév, amellyel a hivatalos kormányközi információcserében *Weißrusslandot* jelölik”. Más szóval a normatív, az általánosan elfogadott, továbbra is ez utóbbi marad.

Nem parancsolhatjuk meg a svédeknek, izlandiaknak, németeknek, hogyan beszéljenek és írjanak a mindennapi életükben, csak közvetett hatást gyakorolhatunk rájuk, hogy országunknak milyen megnevezést válasszanak a saját nyelvhasználatukban. Habár van jogi alapja, hogy a hivatalos okmányokban különböző nyelveken hogy nevezzék Belaruszt: az 1991. szeptember 19-i törvény megköveteli, hogy idegen nyelveken a *Беларусь* név transliterációja a belarusz kiejtést vegye alapul.

A világnak az angol nyelvet használó része igen gyorsan reagált erre a törvényre, és már 1991-ben el is kezdte a Belarus alakot használni a korábbi Byelorussia, sőt White Russia helyett. Ráadásul nemcsak a hivatalos dokumentumokban, hanem a mindennapi nyelvhasználatban is. Tehát a többi germán nyelvben sincsenek nyelvészeti akadályai az ilyen átállásnak.

Ami pedig a hagyományokat illeti, Alekszandra Szuperanszkaja (1929–2013), a nevek nyelvközi átadásának tekintélyes orosz tudósa a következőket írja:

„...A név nyelve egyidejűleg azt is megmutatja, hogy a név melyik népe.” Amikor pedig „egyik vagy másik területen megváltozik az állami, politikai, nyelvi stb. rendszer irányultsága, akkor az emberi tevékenységgel kapcsolatos objektumok [többek között az államok. – V. V.] megnevezései elkerülhetetlen változásokon esnek át, és maguk ezek a változások igen informatívak”.

„Belorusszia” felcserélése *Belaruszra* pontosan így rendkívül informatív, az állam jellegének megváltoztatásáról tanúskodik. Ld. a *Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság megnevezéséről* szóló fent említett 1991-es törvényt.

A közeli országok nevei gyakorta úgynevezett hagyományos nevek, ami azt jelenti, hogy nagyon régen keletkeztek, valamiféle saját alapokon állnak. Így minálunk Deutschland – *Нямецчына*, vagy latinosan *Германия*. De Magyarországot is úgy hívjuk: *Вугоршчына*, vagy lengyelesen *Венгрия*. Görögország eredeti neve *Ελλάδα* vagy *Ελλάς*. Tehát szomszédjainknak is megvan hozzá a joguk, hogy a mi földünket hagyományos nevén nevezzék – persze abban az esetben, ha ilyen hagyomány valójában létezik náluk. Mert annak nincs alapja, hogy *Belaruszra* vonatkoztassák Oroszország megnevezésének hagyományát.

Általánosságban az a szabály érvényesül, hogy az országok neveit nem fordítjuk le. Tizenvalahány éve, figyelembe véve az illető állam saját kérését, Elefántcsontpartot *Кот д'Ивуар*-nak kezdtük mondani, megőrizve a francia nyelvi változatot (*Côte d'Ivoire*). [Mi magyarok is hasonlóan cselekedtünk pl. Felső-Voltával, amikor a magyarban „átkereszteltük” *Burkina Fasó*vá, megőrizve a

több törzsi nyelvben értelmes elnevezést, pedig az állam hivatalos nyelve ott is a francia, mint Elefántcsontparton. – De utóbbinál más a helyzet: „Elefántcsontpart” legalább a Côte d’Ivoire-nak a pontos fordítása, ami Belarusz esetében nem mondható el!! – a ford.]

A toponímia-tudomány belorusz szakértői is ragaszkodnak a fent hivatkozott törvény szelleméhez, hogy ti. a *Belarusz* országnév nem fordítható, hanem hangonként írandó át bármilyen más nyelvre. A Tudományos Akadémia mellett működő Nemzeti Toponímiai Bizottság elnöke, Igar Kapilou, aki immár a Nyelvtudományi Intézet igazgatója is, emlékeztet rá, hogy ezt az elvet *jóváhagyta az ENSZ Földrajzi Névi Szakértői Csoportja, az UNGEGN. Az általuk kidolgozott ajánlatok értelmében a más nyelvben használt megnevezés nem torzíthatja el az eredetét. Az orosz vagy más nyelvű hivatalos dokumentumokban és egyéb szövegekben jogszerűen csak a Belarusz név használható.*

Perun¹ nem készített szelfiket. Északnyugati szomszédjainknál – a litvánoknál – Belarusznak két neve elterjedt. A litván állami nyelvészeti bizottság 1995. 01. 26-i, 48. sz., „Az államok neveiről” c. határozatával azt a döntést hozta, hogy országunkat litvánul hivatalosan *Baltarusijos Respublikának* hívják, de rövid, hagyományos névként megengedi a *Gudija* vagy a *Baltarusija* megnevezések használatát – hangsúlyozottan ebben a sorrendben.

A hivatalos *Baltarusija* [Baltarúsizija] ismét csak ugyanazt jelenti, hogy „Fehér Oroszország”. Bár vannak, akik azt mondják, hogy sokkal helyesebb lenne Oroszországra való célzás nélkül ezt a formát használni: *Baltarusia* [Baltaruszjá].

Ami viszont Gudiját illeti, valóban ősrégiek a gyökerei. A kiváló litván nyelvtudós, indoeurópaista Kazimieras Būga (1879–1924) leírja, hogy a gudas szóval a litván dialektusokban a más törzsekhez tartozókat jelölték, valamint a „másmilyen” litvánokat: például a szamogítiaiak számára „gudas” minden Szamogítiától keletre való litván, Kis-Litvánia lakosai „gudának” mondták Suwałki-vidék litvánjait. A későbbi kutatók arra is figyeltek, hogy a „gudas” szóval sok helyen a csecsemőket is illették (de hiszen a szlávok hívták „németeknek” azokat, akik „némák” – szóval akik nem beszélnek, vagy beszélnek ugyan, de nem úgy beszélnek).

Kelet-Litvánia lakosai – a dzukok – „gudának” mondták belorusz szomszédjaikat. K. Būga feljegyezte a Trakai járás litván anyanyelvű lakosainál, hogy a szláv nyelvű szomszéd országokat Gūdo šalisknak mondták, ami szó szerint Gudaországot vagy Guda országát jelenti.

Būga a gudas szót a gótok saját magukra vonatkozó nevéből származtatta (ami igaz, az igaz: valóban áthaladtak a mi földjeinken), és úgy gondolta, hogy miután a gótok kivonultak erről a területről, a név már minden szláv anyanyelvű embert kezdett jelölni, legyen bár az illető krivicsi² vagy lengyel. Ő volt az, aki meghagyta a litvánoknak, hogy a belaruszokat és Belaruszt ebből a töből származó szavakkal nevezzék.

¹ A szláv (pogány) mitológiában az egyik legfontosabb istenség, többek között a villám, a mennydörgés az ő fegyvere. Zeusz, Jupiter, a balti Pjarkunas és a skandináv Thor „rokona”.

² Keleti szláv törzs, a belaruszok ősei.

Belaruszban és Litvániában nem kevés az ebből a töből származó toponímia és családi név (*Gudzevicsi, Gudagaj, Gud, Gudavicsusz*).

A gudas szó sok mondásban szerepel, nem mindig pozitív felhanggal. Ezek közül a legismertebb a következő ősi átok: *Perkūne dievaiti, nemušķ žemaiti, bet mušķ guda, kaip šunį rudą* (Perunom, istenkém, ne vágj szamogítiaiba, a gudot vágd agyon, mint egy rőt ebet). Nem tudhatni, hogy a szamogítiai Perun kit tekintett gudának, és hogy ennek megfelelően kit vert meg az ilyen imák hatására: videofelvétel nem maradt ránk. Talán az aukstajtijaiakat (litván felföldiek) vagy a dzukokat.

Az viszont biztos, hogy a litván nyelvben megvan a két háború közötti használatban megerősödött hagyománya, hogy Belaruszt Gudijának nevezzék.

Belakrivia. A lettek Belaruszt Baltkrievijának nevezik. És bár ebből kihalatszik a mi szívünknek oly kedves krivicsi szótó, de az idők folyamán a lettek a hozzájuk legközelebb álló szláv nyelvű törzs nevét kiterjesztették a moszkovitákra is (ami a mi nézőpontunkból erősen vitatható). Oroszország náluk: Krievija. Ez pedig azt jelenti, hogy lettül is „Fehér Oroszország” vagyunk. Ugyanígy észtül Valgevene, finnül Valko-Venäjä (ráadásul kötőjelle!), magyarul, törökül, görögül (Λευκορωσία, amiből kihalljuk a leukémiából és egyéb orvosi szakkifejezésekből ismerős „fehér” szót is, meg Oroszországot is).

Érdekes, hogy egyes genetikailag és földrajzilag korántsem közeli nyelvek, amennyire csak tudnak, úgy vigyáznak a mi önnön nevünkhöz való közelségre. Így pl. a krími tatár nyelv (szemben a törökkel), ilyen az összes kelta nyelv (írül An Bhealarúis), vagy a japán ベラルーシ [Berarūshi], ami nem rímel Oroszország japán nevére [Roshia].

Természetesen minden nyelvnek meglehetnek a saját hangtani és szóképzési jellegzetességei. Az ukránok lecserélték a korábbi „Білорусия-t” arra, hogy *Білорусь*. Ily módon megőrizték a rájuk jellemző fonetikát, de megszüntették a *Росія* névvel való összezsengést. Viszont, mondjuk a volt jugoszláviai szláv nyelvek hazánkat *Белорусија*, vagy hasonló nevekkel illetik. Csehül, szlovákul, kasub nyelven és szerb-nišavai nyelveken pedig *Bělorusko*, vagy hasonló. Az ilyen nevek mind Oroszországhoz kapcsolódnak az adott nyelveken.

Manapság aláírásokat gyűjtenek, sőt bírósági eljárásokat kezdeményeznek annak érdekében, hogy az oroszban fokozatosan térjenek át a *Беларусь* alak használatára a „Белоруссия” alakról. De a probléma nemcsak az orosz nyelvel van, amelyik szóhasználatára sokkal érzékenyebben reagálunk, azért is, mert méretei tekintetében hatalmas szomszédunk, de azért is, mert volt gyarmatosítóink ők – következésképpen nagyobb tisztelettel kellene hogy adózzanak a mi toponímiai kívánságainknak.

Finnország, Észtország, Livónia, Kúrföld, Fehéroroszország, Kisoroszország, Újoroszország, Besszarábia, Krím, Grúzia, az egész Kaukázus, a Kirgiz földek, minden szibériai nép és különböző egyéb törzsek, melyek Államunkban élnek, sohasem rendelkeztek és nem is rendelkezhetnek önálló függetlenséggel (...), így tehát megilleti őket a kegy joga azon kötelezettség mellett, hogy egyszer s mindenkorra le kell mondjanak a külön nemzetség jogairól. Mindezek következményeként az összes fent

említett ország fölött, a bennük lakó törzsekkel együtt, Oroszország gyakorlat kegyet, és ki kell jelenteni, hogy ezek, a fentiek alapján, örök időkre az Orosz Államhoz és annak kegyei alá tartoznak.

Az idézet a dekabristáknak az „Orosz Pravdában” 1825-ben megjelentett programjából származik, aki írta, nem más, mint Pavel Pesztel. Oroszországban a demokrata érzelmek gyakorta ott érnek véget, ahol a nagyhatalmi reflexek kezdődnek.

Egyébként majd akkor, ha mi, Belarusz, büszkéek leszünk a nyelvünkre – mások is inkább fogják tisztelni, és jobban oda fognak figyelni rá.

Még a Svéd Akadémiának is oda kell hallgatnia ránk. Visszatérek a Nobel-díjhoz. A díjazottnak határozott erkölcsi hatalma van. Szyjatlana Alekszijevis ennek a tekintélynek egy kis részét felhasználhatja arra, hogy magára vállalja a belarusz nagykövetség funkcióját (amely ebben a kérdésben hallgat), és felkéri a svédeket, hogy zárják le hosszadalmas vitájukat és mostantól kezdve hívják hazánkat *Belarusnak*.

Bárász Péter fordítása

A miri várkastély – a világörökség része 2000 óta
(Karácsonyi Dávid felvétele)

Valjancin Akudovics

20. A nyelv (Baljós jel¹)

Részlet a *Nemlétezés kódja* c. könyvből

Amikor sikerült eljutnom Szviszlacs városába, ahol születtem és felnőttem, néhai apám általában a „megjött a belarusz” szavakkal illetett. Nem azt mondta, hogy a „fiú”, „író”, „minszki”, vagy esetleg – „csavargó”. A többi nem volt olyan fontos neki, mint az, hogy belarusz vagyok.

Ez a köszöntés kissé dühített, és néha szerettem volna megkérdezni:

– Hát apám az égből pottyant le? Maga nem ugyanolyan belarusz, mint én?

De nem tettem fel ilyen kérdést, mert felismertem, hogy az apámnak igaza volt. Mivel réges-régóta megszokott: a „belarusz” meghatározás elsősorban egy ember egzisztenciális választására, ideológiai elkötelezettségére, politikai függőségére, a szándékosan kiválasztott egzotikus nyelvre – és így a gondolkodás és az életmód egy bizonyos formájára utal, és csak másodsor a nemzeti kodifikációra, ami önmagában nem mond semmit.

Belaruszként létezni Belaruszban önmagunk kizárását jelenti a normából, és vágyat, hogy egy új hitvallás misszionáriusává váljunk, valaki számára ellenséges idegenné, és mindenki másnak – csupán egy pojacává. Belaruszban már maga a belarusz nyelven kimondott szó is polgári cselekedet (és még: esztétikai aktus).

A világ minden táján, aki anyanyelvén beszél, egyszerűen csak beszél. Nálunk nem így van. Minden alkalommal, ha belaruszul beszélünk, nem csupán kommunikálunk, hanem mintegy polgári akciót vagy művészi előadást tartunk, mert aki csak körülöttünk van, azonnal erre a meglepő csodára összpontosít. Ezért egyáltalán nem kizárt, hogy egy talán nem olyan távoli időszakban ahhoz, hogy nyilvánosan belaruszul beszéljünk, a városi hatóságoknál ezt engedélyeztetni kell majd a hely és az idő megjelölésével, ugyanúgy, ahogy ma egy politikai tüntetést vagy egy utcai amatőr koncertet kérelmeznek.

Valójában, belarusznak lenni azt jelenti, hogy nap mint nap eljátszani a belarusz szerepét egy végtelen, kezdet és vég nélküli előadásban. Színpadon élni és meghalni, egy anyanyelvi szóval az ajkadon. De még a haláloddal sem ér véget misszionáriusi sorsod: síremlékedre az anyanyelveden lesz felírva a neved.

Ebből a helyzetből kiindulva, amely a kilencvenes évek elején mindenekelőtt uralkodott, a peresztrojkából eredő nemzeti-demokratikus mozgalom elsősorban a **nyelv** problémáját vette zászlajára. Ráadásul ez azért is látszott teljesen természetesnek, mert az újjászületés első ideológusai a nemzeti berendezkedés alapjául az „etnikai-nyelvi” koncepciót választották, amely szerint a nyelvi probléma megoldása nélkül semmi nem oldható meg.

Régen elmúlt már a 20. század húszas, harmincas éveinek „belaruszosítása”, amikor a régió társadalmilag kiváltságos rétegeit belarusz jellemzőkkel látta el az állami politika (a társadalom alsó rétege akkor még spontán belarusz volt).

¹ Vaszil Bikau (Id. ott) egyik leghíresebb regénye (a szerk.)

Az a „belaruszosítás” szörnyű elnyomással végződött e nagyszabású akció összes hőse számára, de a folyamat totális megsemmisítése csak a 1960-as és 1970-es években, a nemzeti köztársaságoknak a globális nemzetközivé válás égisze alatti szisztematikus és módszeres oroszosítása során történt meg.

Hihetetlen intenzitással („a szülők kérésére”) változtatták a belarusz nyelvű iskolákat orosz oktatási nyelvűre, hasonló folyamatok zajlottak a szakmunkás-képző iskolákban, műszaki iskolákban, egyetemeken, irodai munkákban, toponímiában, az újságokban, tömegkultúrában – mindenütt, kivéve az irodalmat.

Egyébként, abban az időben a köztársaságot Pjotr Maserau vezette. Természetesen eredményeiért és igyekezetéért a moszkvai hatóságoktól (és személyesen Nyikita Hruscsovtól) dicséretet kapott. De nemcsak tőlük – a saját népüktől úgyszintén. Az első helyeslés teljesen érthető, de a belaruszok által kimutatott szeretet iránta, aki aktív részt vállalt a rendszerszintű megsemmisítésében mindannak, ami belarusz, képtelen paradoxonnak tűnik. Valójában nincs itt semmi paradox, bár a belaruszoknak saját nyelvükhöz való közömbös, sőt néha ellenséges magatartása továbbra is bárki számára meglepetést okoz.

Ahhoz, hogy megválaszoljuk a kérdést, miért történt – miért nem tettek a belaruszok, ellentétben a grúzokkal pl., a kommunistákkal szemben semmilyen intézkedést sem, hogy megvédjék anyanyelvüket, emlékeznünk kell arra, hogy hol és mikor alakult ki a mai belarusz nyelv: a „senki, a sötétség idején” (18. század vége – 19. század), amikor a hatalom és a könyv, valamint a (magas) kultúra csatornáitól megfosztott belarusz falu kifejllesztett egy saját nyelvi kánont, amelyből az irodalmi nyelv is ered.

De elemzésünk szempontjából nem a nyelvi vonatkozás a fontos, hanem a társadalmi. Ezért először is vegyük észre, hogy a mai belarusz nyelv (ellentétben az óbeluarusszal) hosszú ideig kizárólag az alsóbb társadalmi osztályok plebejus nyelveként működött, pontosan amilyenként létre is jött. Csak köznapi emberek (parasztok, a városok és kisvárosok távoli külvárosainak lakói) beszélték, akik a két kezükkel keresték a kenyerüket, és teljesen ki voltak zárva a felsőbb osztályok és csoportok kiváltságos életének előnyeiből. Ezért minden olyan eset, amikor egy paraszt vagy egy alkalmazott emelkedett a szociális lépcsőn, először is saját nyelvének egy másikra való cseréjét követelte meg tőle. Így a belarusz nyelv társadalmi sztereotípiája olyanná alakult, mint amit feltétlenül le kell küzdenie (lemondania róla) annak, aki jobb életet szeretne. És ez a sztereotípiát nem ideológiai szimbólum volt – napról napra a mindennapi élet abszolút konkrét megnyilvánulásai alakították ki...

A nyolcadik osztály után a szüleim elküldtek a világ túlsó végére – szak-középiskolába felvételizni, Moszkva közelébe. Két héttel később értem haza, diákigazolvány nélkül, de jó orosz kiejtéssel (akkoriban már degeszre ettem magam orosz irodalommal, és orosz nyelvű környezetemben a nyelvi átalakulásom minden erőfeszítés nélkül megvalósult). Otthon, inkább a folyamatosság automatizmusa miatt, bár nem némi felvágás nélkül, egy ideig oroszul beszéltem. Ó, milyen csodálattal és irigységgel néztek rám a barátaim, milyen nagy öröm volt a szüleim szemében, amikor az orosz kiejtésemet hallgatták. És csak évekkel később – már a peresztrojka idején, amikor eszembe jutott ez a helyzet, jöttem rá, hogy a csodálat és az irigység oka korántsem az én nyelvi képességem volt, hanem a régóta kialakult tudat, hogy egy olyan valaki, aki könnyen

feladja nyelvét, és ugyanolyan könnyedén talál másikat, biztos lehet benne, hogy jobb lehetőségekhez fog jutni, mint amilyet a belarusz sors szánna neki.

Egyébként, anyám a városka legkiváltságosabb *varrónője* volt, nem csak szakmai képességeinek, hanem nyelvi készségeinek is köszönhetően. Mivel a helyi hatóságok oroszokból (vagy alaposan oroszosított belaruszokból) álltak, akiket a háború után telepítettek ide, gyorsan megtanult oroszul, és így megkapta a legtehetősebb kuncsaftokat.

Egy szóval, maguknak a belaruszoknak a szemében, a helyi nyelv kezdettől fogva olyan szörnyű, megalázó presztízsű volt, amit mindenkinek meg kellett tagadnia (vagy legalábbis gondosan elrejtienie), aki társadalmi helyzetén javítani akart.

De a belarusz nyelv számára ez a helyzet, ahogy az idők megmutatták, még nem is volt a legrosszabb. A legrosszabb kort akkor élte a nyelv, amikor a 20. század első felében a belarusz nemzeti eszme egy sor megsemmisítő verebseget szenvedett (az utolsót a harmincas években), ami után az aktív szereplőit teljesen elnyomták, ill. megsemmisítették. (Például, abból a nyelvész csoportból, akik az ötkötetes „Belarusz értelmező szótár” összeállításán dolgoztak, egyetlen technikus maradt csak életben). Ekkor vált a belarusz nyelv, amely korábban csak a társadalmi kirekesztés jele volt, ráadásul még *Baljós jellé* is a kollektív belarusz öntudat számára. Valós, közvetlen, azonnali bajé, amely halálos vész az anyanyelv minden nyilvános támogatójára. A legjobb esetben az anyanyelv makacs használójára az út szélén hagyás és a nincstelenség várt, rosszabb esetben – emigráció, Szibéria vagy Kurapati².

És most visszatérhetünk a „partizán köztársaság” vezetőjének jelenségéhez. Pjotr Maserau különböző okokból lett nemzeti hős, de és talán elsősorban azért, mert a nemzeti ékesszólást egy keskeny írói rétegre lokalizálva, valójában nem csak a belarusz nyelvet, hanem a belarusz fenyegetettséget erre a szűk körre korlátozta. És amikor a Belarusz Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának elnöke, Sztaniszlau Suskevics megpróbálta kiszabadítani a nyelvet ebből a rezervátumból, e helyett őt bocsájtották sürgősen el a posztjáról³. A belarusz köznép, ha nem is tudatosan, de érezte, hogy amint a belarusz állam vezetője a *baj nyelvé*n beszél, hamarosan az egész országra keserűség vár.

Igaz, az 1990-es évek elején, amikor az elnyomó birodalom összeomlott, egy bizonyos időtartamra minimálisra csökkent a félelem a belarusz nyelvtől, hogy használata brutális és teljes elnyomást von maga után. Ez teremtette meg a széles körű nemzeti újjáéledési mozgalom kifejlődésének feltételeit, sőt a belarusz nyelv, mint egyedüli államnyelv törvényesítését is. Azonban, ahogy hamarosan kiderült, ez nem rendszerszintű változás volt, csupán alkalmi. Mivel hamarosan a nyelvhasználatban is öntudatos belarusz ismét a régóta ismert elnyomásnak, megszegyenítésnek és kivándorlásnak lesz kitéve, drámai sorsa újjáéleszti a belarusz nyelvtől, mint a *baj nyelvé*től való kollektív félelmet.

Azért legyünk korrektek: most a helyzet jelentősen különbözik az előbbiektől, legalábbis a nyelv használatáért már nem kínoznak meg, nem is beszélve a sárga homokos kivégzőhelyről. Azonban a szélsőségek kivételével lényegében

² A Sztálini időkben az NKVD/KGB tömeges kivégzéseinek helyszíne (a szerk.)

³ 1994. január 26. (a szerk.)

semmi sem változott. Egyrészt óvatos hozzáállás a tömegek és hatalom részéről, másrészt az anyanyelv önzetlen szolgálata azok részéről, akiknek a szíve megdobban édes anyanyelvünk gyenge hívó szavára. Egyébként, az utóbbiak általában szentül hiszik, hogy amint a belarusz idea hívei megkapják a hatalmat, az anyanyelv hamarosan uralkodni fog az országban. De ha nem álmokat kergetsz, hanem a fejeddel gondolkodsz (ahogy ennek lennie kellene), akkor el kell ismerd, hogy ez valószínűleg soha nem fog megtörténni. És a zsigeri félelem által elfojtott kollektív emlékezet már nem a fő ok erre.

Ennek a szomorú tézisnek az igazolására forduljunk Írország példájához, amely sok szempontból tipológiailag közeli hozzánk. Több mint kilencven éve radikális nacionalisták voltak hatalmon, és az ír nyelv nemcsak, hogy nem uralkodott el az országban, hanem épp ellenkezőleg – szinte teljesen eltűnt⁴. És ennek okai nyilvánvalóak – az angol nyelvhez képest a nemzeti nyelv funkcionális képességei már az ír felszabadítási győzelmek korszakára összehasonlíthatatlanul lecsökkentek, ezért a mindennapi életben nem tudta kiállni a verseny hatalmas szomszédos hódító országával.

Amikor a nyelv szisztematikusan csökkenti az átlagember prosperitásának szintjét – az ilyen nyelvnek nincs jövője, legalábbis nem garantált.

A problémafelvetésre: nyelv vagy kolbász? – a hétköznapi ember helyesen válaszol: kolbász. Végére is, a nyelv születik az élet érdekében, nem pedig fordítva. És ha egy nyelv nem javítja az ember életét, akkor miért is van szüksége ilyen nyelvre? Bizony a nacionalizmus minden lángoló lelkesedése és meggyőző érvelése továbbra is üres duma lesz az átlagember számára, ha a nyelvből nem lehet megélni, mégpedig jól élni.

A belarusz nyelv széles körű újjáéledésével kapcsolatos helyzetet bonyolítja az a tény, hogy ma az emberiség fejét vesztve rohan a globalizáció felé, ami konceptuális értelemben változtatja meg a nemzeti nyelvek szerepét és jelentőségét a modern élet kommunikációs algoritmusában – persze, hogy nem a nemzeti nyelvek javára. A vezető nyelvek számára is van itt elég gond, mit szóljunk akkor azokról, akik kívül maradtak ezen a státuszon?

A belarusz nyelv helyzetére vonatkozó rövid áttekintést ezennel akár befejezettnek is tekinthetnénk, ha nem zavarna be egy másik probléma, amely formálisan látszólag helyi, de már rég kinőtte természetes dimenzióját, és most, mint egy szörnyeteg, belülről rágja a belarusz nyelv már amúgy is túlon túl legyengült testét. A két nyelvtan makacs ellenszegülésére gondolok: ezek a „taraskevica” és „narkamauka”⁵, másszóval a „klasszikus” és a „normális”.

1918-ban Braniszlau Taraskevics a „Belarusz nyelvtan az iskolák számára” c. könyvében először fogalmazta meg az irodalmi belarusz nyelv helyesírási normáit. Természetesen a személyes grammatikai kánon, még akkor is, ha egy feltétlenül tehetséges filológus által lett összeállítva, számos kérdésre és kifogásra adott okot, annál is inkább, mert Taraskevics elsősorban a Vilno-Asmjani régió dialektusára támaszkodott. Ezért, amikor az 1920-as években elkezdődött a belarusz tér totális „belaruszosítása”, a helyesírási reform kérdése

⁴ Valjancin Akudovics könyve 2007-ben jelent meg, ezt az esszéjét kb. az ezredfordulón írta (a szerk.)

⁵ Taraskevics, ill. a népbiztosság (narkomat) nevéből (a szerk.)

teljesen természetes módon merült fel. Egyébként maga a „nyelvtan” szerzője sem tagadta ennek szükségességét. Az 1929-es bővített és módosított kiadás előszavában azt írta, hogy „ő maga sok vitás kérdést pontosan lát (hangsúlyos szótag előtti magánhangzó a-vá változása, idegen szavak helyesírása, stb.). Látja a helyesírás egyszerűsítésének szükségességét és lehetőségét, de nem elég bátor ahhoz, hogy egyedül, ugyanazzal a partizán módszerrel vigyen bármilyen fontosabb változtatást végig, a projektet egy iskolai tankönyv útján teremtvé meg. Ez csak kárt okozna, káoszhoz vezetne...

Mert itt bizony az elsietett munkával csak kinevetetnénk magunkat. Ami még rosszabb: az egyedi, különálló, egymástól független javítások „nehézkessé” tehetik, eltorlaszolhatják az igazán jó reformhoz vezető utat”.

1926-ban, a minszki nemzetközi konferencián (magának Max Vasmernek a részvételével) jóváhagyták az új helyesírási szabályzatot.

Egyébként az előzetes megbeszélések és a konferencia előkészítése során Jakub Kolasz és Jazep Ljoszik többek között azt javasolta, hogy a mássalhangzók közötti lágyjelet mindenütt szüntessék meg. Janka Kupala és Vaclav Lasztouszki erősen ellenezte ezt.

A helyesírás elfogadott változatával nagyon kevés ember volt elégedett, és továbbfejlesztése 1930-ig húzódott, amikor is elkészült a következő tervezet. Valójában ez képezte az alapját az 1933-as hírhedt helyesírási reformnak. Az esemény szomorú dicsősége közvetlenül kapcsolódik a „nemzeti demokraták” ellen irányuló politikai erőszakhoz, ami addigra már erőre kapott és kihatott a reform egyes részeire, a helyesírásban alapozva meg a belarusz nyelv oroszosításának tendenciáját. Ettől kezdve a reform *politikai összetevői* domináltak a helyesírási változat megválasztásában, mind a bolsevikoktól mentes Nyugat-Belaruszban, mind a háború utáni emigrációban. Az ok rendkívül egyszerű volt: bárhogyan, csak ne úgy, ahogyan a bolsevikoknál – és a hozzáállással azok is kénytelenek voltak megbékélni, akik önként támogatták Kolasz és Ljoszik javaslatát, valamint azok, akik már a német megszállás előtt (ami sokak emigrációjához vezetett) megszokták a „bolsevik” helyesírási reformot, sőt értékelték az alapelve célszerűségét. Ezt a „célszerűség-koncepciót” közvetve Janka Kupala is támogatta: „A régi írásmódban nem kevés elszennyeződés volt, „sajátos” nemzeti demokrata archaizmus, ami a belarusz nyelvet a provincializmus fogságában tartotta, a nacionalista korlátoltság általi gúzsban”. „Közvetve” – mondtuk fent, habár az idézett szöveg egyenesen tagadja a régi helyesírásnak bármilyen értékét, de hát ne feledjük, hogy Janka Kupala ideológiai kényszer alatt írta e megjegyzéseit, amit felületes nyelvhasználat is tanúsít. Azonban senki nem kényszerítette a Janka Kupalát arra, hogy a „nemzeti demokratikus” irányzatot megszegyenítendő, ne valami másra összpontosítson, hanem pontosan az *elszennyeződésre*, a „sajátos” archaizmusra és a provincializmusra.

Véleményem szerint az 1933-as helyesírási reform, ha eltekintünk a politikában kondicionált hülyeségektől (1957-ben, még Jakub Kolasz kezdeményezésére, ezeket részben eltörölték), sőt, még a bele szuszakolt russzifikáció ellenére is hatékonyan korszerűsítette a belarusz nyelvet, dinamizmust adott neki, amely annyira szükséges volt az iparosodás és az urbanizáció korában, és megfelelően felkészítette a „kommunikációs robbanásra”. Persze, nem vesztegetések, mégpedig jelentős veszteségek nélkül. Személy szerint én leginkább azt

a valamiféle metafizikai, némileg homályos transzcendenciát sajnálom, amelyet Taraskevics nyelvtana megtartott a belarusz nyelvben, így téve ígéretessé ezek jövőbeni bevetését az aktuális gondolkodásban. De az irodalmi nyelv fő feladata az élethez való alkalmazkodás, és nem az életről való gondolkodás. Ilyenné pedig nyelvünk a reformnak köszönhetően vált. És már ezen a nyelven is nagy belarusz irodalom született. Tényleg, vajon nem a „taraskevica” *elszeny-nyeződésére*, „sajátos” *archaizmusára* és *provincializmusára* vezethető vissza az a rendkívüli – legalább számomra – furcsaság, hogy sem Nyugat-Belaruszban, amikor az Lengyelországhoz tartozott, sem a háború utáni emigrációs körökben, sem az irodalomban, sem a gondolkodásban nem született – egy-egy kivételtől eltekintve – semmi különlegesen értékes? Ráadásul emigránsaink már nem álltak elnyomás vagy cenzúra hatálya alatt, sokan közülük a világ esztétikai és szellemi innovációi középpontjaiban voltak, vagyis közvetlenül a művészet és a gondolkodás tendenciáinak befolyása alatt állhattak. Azonban nem történt semmi ilyesmi – abszolút többségükben a kivándorlók szövegei a mélyen perifériás belarusz kisvárosi mentalitás rabjai maradtak, ráadásul az archaizmus által még lealacsonyított reneszánsz ideológia fogságában, amit az irodalmi és filozófiai munkák kötelező vonásának tekintettek.

Természetesen a belarusz emigráció alkotó értelmiségi szegmense begyepesedett provincializmusának okai nemcsak a taraskevica problémakörében rejlenek, azonban ennek a rendkívül érdekes témának majd egyszer egy külön szöveget szentelünk. Itt pedig visszatérünk a huszadik század kilencvenes éveéhez, amikor az antikomunizmus hullámaint meglovagolva felmerült az ötlet, hogy térjünk vissza a bolsevikok (az 1933-as reform) által elnyomott helyesíráshoz.

Abban az időben egy ilyen javaslatban semmi különös pimaszság nem volt: a „peresztrojka” világa volt az, amikor bármit, amit csak a kommunisták alatt hoztak létre, radikális módon vontak kétségbe, tagadtak és értelmeztek újra, hogy vissza lehessen térni a „kezdeti helyzethez”, amikor még nem bénított meg mindent a bolsevik ideológia. És bár a taraskevica hívei apelláltak a két mássalhangzó közötti lágyjel eltörlése miatt, nagyon is valós fonetikai veszteséghez (és hivatkoztak számos más veszteségre és torzításra), de valójában a helyesírási ellenreformáció láthatatlan mozgatórugója a politikai választás volt (ahogyan Nyugat-Belarusz esetében is „Lengyelország alatt”, vagy a háború utáni emigráció esetében), röviden szólva: legyen bárhogy, csak ne úgy mint a „bolsevikok alatt”.

Tipológiaiilag hasonló nyelvi problémák merültek fel a Szovjetunió romjain keletkezett számos más államban, csak hogy ott „a peresztrojka hullámai verte habbal” együtt eltűntek, míg Belaruszban megmaradtak. És filológiai problémákból politikai problémákká nőttek ki magukat.

Ez elsősorban azért volt, mert a „peresztrojka” idején az energikus filológusok nagy csoportja érkezett a hazai politikába, amelyet írók, újságírók és más bölcsészek erősítettek tovább, akik számára a nyelvészeti problémák szintén nem voltak idegenek. De más országokkal ellentétben, ahol az ilyen politikusok gyorsan eltűntek a politikai életből, a mieink (valószínűleg a „nyelvi-néprajzi” ideológia túlságosan nagy népszerűsége miatt) hosszú ideig maradtak. Így a nyelvészeti problémák, amelyek természetesen a politikus-filológusok számára mindig aktuálisak, az ellenzéki körökön, médián, és társadalmon keresztül – politikai jellegűvé váltak. És bár az átlagos ellenzéki önkéntesek nagy része

számára a „normálizált” belarusz nyelv is untig elég problémát okozott, ahhoz, hogy radikális ellenzékként mutakozzanak, a „taraskevicát” kellett volna abszolválniuk. Mi több, a nemzeti-demokratikus mozgalom felemelkedése során, az uralkodó, mindennek az újjászületésére törő divat befolyása alatt, egy sor állami kiadó is (Bjarjodzka, Masztactva [Művészet], Kultura stb.) elindult a taraskevica felé. Úgy tűnt, még egy kicsi – és a „taraskevica” legyőzi a „narkamaukát”, és uralkodni fog mindenütt.

Azért nem uralkodott el, mert nem a nyelv igényei, hanem egy bizonyos politikai helyzet miatt született („újjá”. a szerk.). És amint a helyzet megváltozott, a politikus-filológusok a saját filológiai problémáikkal a közélet legszélén találtak magukat. Igaz, nem mondható el, hogy a taraskevica is oda került. Az ellenzékiesség viszonylag nem is rövid ideig tartó dominanciája alatt és miatt Belaruszban a városi fiatalok több generációja eszmélt, akik a Taraskevics-féle helyesírásán kívül más anyanyelvet már nem is ismertek (először is, nem hallottak). Számukra ez a belarusz nyelv az egyetlen helyes nyelv, különösen azért, mert az ébredés ideológusai nem voltak restek időről időre hangsúlyozni „valódi hitelességét”, emlékeztetve a „narkamauka” elnyomó lényegére, oroszosítottására, erőltetett szovjetizációjára stb.

Nekem nem nehéz megértenem a „taraskevica” mellett elkötelezett filológusok véleményét – mint filológusokat (sőt, részben még egyet is értek velük, ha pusztán a filológia tudományát tekintjük). De nem tudom megérteni azokat a politikus-filológusokat, akik a belarusz nyelv rendkívül éles és valóban bonyolult *politikai* problémáját, ahelyett, hogy kezelni próbálnák, apróra darabolták, saját filológiai szeszélyeikkel és hóbortjaikkal még bonyolultabbá tették és teljességgel összezavarták.

Abban a helyzetben voltak, amikor a nyelv szinte reménytelen válságban van, és amikor az egyetlen racionális lépés a társadalomhoz fordulás lett volna azon a nyelven, amelyet az iskolai tankönyvekből, Karatkevics és Bikau könyveiből, rádió- és tévéműsorokból legalább valamennyire tudott a lakosság. Nos, ebben a helyzetben tovább bonyolítani a problémát holmi konceptuális ellenreformációval, amit kizárólag csak a képzett filológusok érthetnek meg valamennyire – ehhez bizony „pihent agy” kellett!!

A lányom a Jakub Kolasz Belarusz Humanitárius Líceumba járt, ahol a „taraskevica” kezdettől fogva, illegálisan bár, de uralkodott. 2003 nyarán a pedagógiai egyetem diákjaival néprajzi expedícióra ment. És amikor visszatért, zavartan mosolyogva jegyezte meg:

– Tudod, apa, a falvakban senki nem ismeri a mi belarusz nyelvünket.

– Természetesen – morogtam. – Filológusaink nyelvükkel tönkretették a politikát, politikájukkal pedig a nyelvet.

A tézis érzelmileg túlfűtött, és ezért nem túl igazságos. A vak törekvés a „taraskevica” helyesírás átgondolatlan népszerűsítésére a „tömegek” körében, kétségtelenül még tovább rontotta és bonyolította a belarusz nyelv általános helyzetét, bár ennek a helyzetnek az oka természetesen nem a „normális” és a „klasszikus” helyesírás közötti konfliktusból származik. De magáról erről az okról a fentiekben már eleget beszéltem.

Alesz Adamovics

A regény mint műfaj

Jelen írás elméleti háttérének fő forrásaként V. D. Dnyeprovot lehet megjelölni, nem utolsósorban azért, mert az Adamovics által is hivatkozott művéből többször szó szerint kerültek át mondatok a szövegbe. A V. G. Belinszkijtől származó idézetek nagy száma pedig magáért beszél, azonban nem elhanyagolható lehetőség, miszerint Adamovics más íróktól is kölcsönözhetett gondolatokat: Stendhal tükör-metaforája a *Vörös és feketéből*, míg Greuze festménye Balzac *A számárbőr* c. regényéből lehet ismerős az olvasónak. Bár konkrét utalást nem tesz rá, a szövegen Lukács György „szellemujja” is érezhető, nem utolsósorban a szélsőséges abszolutizálásának elvetése és a társadalmilag tipikus, nem pedig átlagos ábrázolásának hangsúlyozása kapcsán. De a többször is kritizált Hegel sem közömbös számára, hiszen nem egy elmarasztaló kijelentése mögött részleges elismerés rejlik; különösképpen a Cervantes-értelmezése hasonlít kísértetiesen az esztétikai előadásokban elhangzottakra. Adamovics törekvése a regény összetett jellegének kiemelésére néhol meglehetősen banális kijelentésekre ösztönzi: a ballada gregussi értelmezéséhez hasonló „szintetizálás” gondolata, illetve a néhol megmutatkozó, de „vörösfarokként” is értelmezhető szóhasználat akár meghaladottnak is tűnhet a mai olvasó számára, nem beszélve némileg önellentmondó Crusoe-értelmezéséről vagy a romantika leegyszerűsített felfogásáról. Emellett külön csemege, hogy Adamovics a „nagyrealizmus” elméletével szembehelyezett tényirodalommal hozza összefüggésbe a termelési regény kialakulását, ami érdekes adalékul szolgálhat az avantgárd és a szocialista realizmus kapcsolatának B. E. Grojsz által kezdeményezett kutatásához. (A ford.)

Alkotófolyamat (Jaugen Kocktis felvétele)

A nemzeti irodalomban a regényműfaj kialakulásának problémája majdnem mindig az irodalom fejlettségének problémája is egyben.

Stendhal hosszú úton vándorló tükörnek nevezte a regényt.¹ Csodálatos tükör, amely nem pusztán az emberiség történelmi útját tükrözi vissza, hanem annak a korokra jellemző tudatát is.

Nyilvánvaló, hogy a regénynek mint önálló műfajnak a világirodalomban történt kifejlődésére a kapitalista termelési viszonyok megszületésének idején került sor.

Már Cervantes, a *Don Quijote* szerzője is kiválóan kifejezte azokat az etikai és esztétikai normákat és követelményeket, amelyek a kapitalista termelési viszonyok kialakulását jellemezték, és amelyek tulajdonképpen a regényműfaj intenzív kifejlődéséhez vezettek. La Mancha lovagja életének és kalandjainak tragikomikus története egyrészt az élet minden, a Sancho Panza-féle „józan ésszel” szemben álló ábrándjának kinevetése, másrészt viszont mély gyász a minden nemes törekvés és önzetlenség iránti tiszteletnek az életből való eltűnése, valamint a számítás és a szegényes képzelettel rendelkező „próza” mindenkinek feletti uralma miatt.

Cervantes, Shakespeare, Rabelais és az itáliai reneszánsz művészei akkoriban alkottak, amikor a burzsoá „józan ész” uralma még a feudális középkor hideg sötétségéből kiszabadult ember tehetsége és képességei szabad felhasználásának határtalan lehetőségeit ígérve magasodott előttük. És valóban, a reneszánsz humanisták eszményének semmi köze az embertelen polgári valósághoz, ami már az ő korukban is jelentkezett, de csak akkor mutatta meg visszataszító valóját, amikor a burzsoá az „élet urává” vált.

Már az eredeti tőkefelhalmozás korában – amikor a kapitalizmus még saját és idegen népeket nyíltan kirabolva, vérüket szívva erősödött – sem tudott a művész és a művészet nem szembenézni azon lelki, erkölcsi és esztétikai értékeknek a pénz uralma alatt bekövetkező elértéktelenedésével, melyeken az antikvitas és a reneszánsz kultúrája alapult. A pénzsóvárság elnyomta, bezárta és megfosztotta értékeitől az embert: a „dolog”, a tulajdon mindenhatóvá vált.

„A hűbéri szolgaság felbomlásával – írja Engels – a »készpénzfizetés« vált »az emberiség egyetlen kötelékévé«. Ezáltal a tulajdont, az emberivel, szellemivel szemben álló természeti, szellem nélküli elemet emelik trónra [...] Az ember már nem az ember rabszolgája, de a dolgok rabszolgája lett; az emberi viszonyok visszájára fordulása beteljesedett; a modern kalmárvilág szolgasága, a kialakult, tökéletes, egyetemes eladhatóság embertelenebb és általánosabb, mint a feudális kor jobbágysága; a prostitúció erkölcstelenebb, vadállatibb, mint a jus primae noctis.”²

¹ „Igen, uraim, a regény: tükör; hosszú úton vándorol. Hol az ég kékjét tükrözi, hol az út pocsolólyáinak sarát. És maguk erkölcstelenséggel vádolják azt az embert, aki a tükröt viszi? A tükör pocsolólyát mutat, és maguk a tükröt vádolják! Vádolják inkább a pocsolólyás utat, még inkább az útbiztost, aki tűri, hogy ott poshadjon a víz s megszülessék a pocsolólya!” (Stendhal, *Vörös és fekete. Krónika 1830-ból*, ford. Illés Endre, Bp., Európa, 2012, 400.)

² Engels, Friedrich, *Anglia helyzete: A tizennyolcadik század = Karl Marx és Friedrich Engels művei*, I, Bp., Kossuth, 1957, 556.

Az emberek közötti gazdasági kapcsolatok nagyon megerősödnek a kapitalista társadalomban, az erkölcsiek pedig annyira legyengülnek, hogy a társadalom – Engels szavaival élve – „elszigetelt, egymást taszító atomok” birodalmává kezd változni. [...]

A burzsoá társadalom – amelyben az élet fő mozgatórugója az önérdek és a számítás – nem tud nem ellenségesen viszonyulni „bizonyos szellemi termelési ágakhoz, például a művészethez és a költészethez”.³ Ezt már Hegel is jól látta, aki azt írja, hogy az az ember, aki nem törődik az általánossal, kizárólag a sajáttal, mélyen „prózaí”, akármennyire is nagy legyen önmagában.

És valóban, a művészet akkoriban érte el zenitjét, amikor a társadalomban – még ha csak rövid időre is – megteremtődtek azok a körülmények, amelyek alatt az ember élhetett a közérdeknek, arra ráébredve, hogy szüksége van a többi emberre, és azoknak is rá. Pheidiasz és Aiszkülosz, Raffaello és Shakespeare alkotásait az embernek és polgárnak, nem pedig az individualista egyénnek köszönhetjük.

És ez megfordítva is igaz: amikor a társadalmi lét feltételei elkezdtek elnyomni az emberekben az emberi és polgári méltóság, illetve cselekvőképesség érzését, és arra kényszerítették, hogy az egyéni érdekek csigaházába bújjon – a művészet szűkülni és degradálódni kezdett, majd egyoldalúvá vált.

Milyen magas társadalmi eszményt képes a burzsoá társadalom a művészenek adni? Milyen széllel tudná a művészet vitorláját dagasztani a továbbhaladáshoz?

Még a polgári forradalmak mozgalmas időszakának olyan művészei is, mint Jacques-Louis David és mások, kötelezve érezték magukat, hogy sarut és tógát kölcsönözzenek a rómaiaktól és görögöktől a szűk és önző burzsoázia felemelése és dicsőítése érdekében.

„De bármily kevésbé hősiés is a polgári társadalom – írja Marx –, mégis hősiességre, önfeláldozásra, terrorra, polgárháborúra és népek csatáira volt szükség ahhoz, hogy világra jöjjön. S gladiátorai a római köztársaság klasszikusan szigorú hagyományaiban lették meg azokat az eszményeket és művészi formákat, azokat az önámításokat, amelyekre szükségük volt, hogy harcaik polgárián korlátolt tartalmát önmaguk előtt elrejtse és szenvedélyüket a nagy történelmi tragédia magaslatán tartsák.”⁴

Senki sem állíthatja, hogy a művészet és az irodalom ne próbált volna keresni a burzsoában valamit, ami megérdemelné a poetizációt. A művészet természetesen megpróbálta teljesíteni az „élet új urának” társadalmi megbízását. Például a robinzonád kimondottan a burzsoát leíró értékeként dicsőíti és poetizálja az olyan emberi tulajdonságokat, mint a kezdeményezőkészség, a gyakorlatiasság és a célok eléréséhez szükséges kitartás. De az meglehetősen nyilvánvaló volt, hogy a burzsoának semmi köze Robinson Crusoe-hoz, hiszen az igazi burzsoá elsősorban milliónyi bérabszolga erejének és karjának segítségével küzd a természet erőivel, ha egyáltalán, márpedig ez utóbbiakat Péntek jelképezi.

³ Marx, Karl, *Értéktöbbség-elméletek (A Tőke IV. könyve)*, I = MEM XVI/1, Bp., Kossuth, 1976, 250.

⁴ Marx, Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája = MEM VIII, Bp., Kossuth, 1962, 106.

„De a váltó átváltozhatik erényes, népes családu aggastyánná is. Ki tudja, nem egy élő Greuze-képnek tartoztam-e, egy gyermekekkel körülvevő békének, egy katona özvegyének, akik mind felém tárják könyörgő kezüket?” (Balzac: *A számbőr*, Hegedűs Géza fordítása)

– Jean-Baptiste Greuze (1725–1805):

A békesség, avagy a helyes nevelés gyümölcse (1763).

Jelenleg az Ermitázsban tekinthető meg.

A művészet akkor sem volt képes az igazi költői pátoz szintjére emelkedni, amikor számos író és művész a kor szociális megbízásának engedelmeskedve megpróbálta poetizálni a burzsoázia családi értékeit, de az olyan festmények, mint Jean-Baptiste Greuze *A békesség*, az angol és német polgárság „könnyes drámái” stb. mind-mind megmaradtak a szentimentalizmus fokán.

A XVIII. és XIX. század művészetének költői csúcsteljesítményeit nem a polgári valóság igazolása, hanem annak tagadása szülte meg. A hazug polgári erkölcs, az embertelenség és a képmutatás

tagadásából született Byron, Shelley és a fiatal Puskin romantikus költészete, Schiller tragédiája és Hugo regénye. Műveik – Kuzma Csorni szavaival élve – „gerjesztették a tüzet, a vágy és a gyűlölet lángjait”.

A romantikusok számára a burzsoáz valóság tagadásának elsődleges esztétikai formája az élet „prózájának” tagadása volt, amiről azt tartották, hogy pontosan tükrözi a burzsoáz sekélyesség lényegét. Ennek a sekélyességnek – a romantikusok művészeti elképzelései szerint – a kizárólagosság formáját kell magára öltetnie, hogy a romantikus művekben visszatükrözés objektumává válhasson, a szörnyű erkölcsi hanyatlással, a bűnözéssel és egyebekkel kell hogy határos legyen.

A polgári valóság tagadásából született meg a realizmus irányzata is, amely egyrészt *minden irányzatnál jobban kapcsolódik a regényműfaj felvirágzásához*, másrészt *a realista regényben mutatta meg legnagyobb arányait és erejét a kritikai realizmus*.

A realizmus felemelkedésével a költőiség korábbi elképzelése – az életben és az emberben rejlő szépség poetizálása – már nem volt elegendő a műalkotások körvonalazásához és értékeléséhez. Tudjuk, hogy Puskit, Gogolt és a naturális iskolát nem csupán ideológiai ellenfeleik támadták, de az avított ízlésű, Gyerzsavin és Zsukovszkij költészetén nevelkedett emberek is, mivel a realisták műveiben ábrázolt objektum nem csupán a fennkölt és a gyönyörű volt, hanem leggyakrabban az élet mindennapi prózája.

V. G. Belinszkij volt az első az orosz kritikusok közt, aki megérezte a költészetéről alkotott elavult elképzelések – miszerint a poetizáció tárgya kizárólag az életben rejlő szépség lehet – szűkösségét és széles körben elkezdte használni

a művészség fogalmát, miszerint lehetnek művészileg kiemelkedők azok az alkotások is, amelyek az életet annak legvisszataszítóbb és legcsúfabb formájában ábrázolják. A költőiség értelmezése pedig olyan mértékben „alkalmazkodott” az irodalmi művek új típusú esztétikai hangvételéhez, amennyire az élet prózája – Belinszkij szavaival élve – „áthatotta az élet költészetét”.

A romantikával ellentétben, a realizmus tárgyául kimondottan az élet „prózáját” választotta, pontosabban az életet annak minden könyörtelen prózai igazságával. A „költészet aranyáért” a művész immár semmit sem hagyva figyelmen kívül, semmit ki nem kerülve gázolt át az élet minden mocsokhegyén, az apróságokon és a véletleneken, a magas költészet szikráját pattintva ki még azokból a kövekből is, amelyekre a romantika még megvetően taposott. Habár az ábrázolás tárgya már lehet „költőietlen”, a mű esztétikai hatása óriási, hiszen a szenvedélyes humanista gondolat által elbeszélte „csúf” valójában vágy az igazán szép, az olyan élet után – Csernisevszkij szavaival élve –, „amilyennek annak lennie kell”.⁵

A XIX. századi realizmusban, mindenekelőtt a regényben nyomatékosan jelentkezett az a nagyon fontos tendencia, ami már a reneszánsz művészetben is megjelent. Az igazi művészet mindig általánosít, de ennek az általánosításnak a természete koronként más és más. A kapitalista termelési viszonyok megszületésével a művészet egyre inkább az egyéni sorson, az egyén lelkiségén keresztül mutatta be az általánost. Az *Iliász*ban egyéni hősök szerepelnek, de egy szélesebb tömeg részei – Akhilleusz mögött ott áll az egész nép. A kapitalista termelési viszonyok kiemelték az embert az őt magához kötő közösségből, és *magánemberre* tették. A magánember, „az önmagába, magánérdekébe [...] visszahúzódott [...] egyén”⁶ vált a modern idők eposza, a regény főszereplőjévé. Ezért írta Belinszkij, hogy a regény tárgyát a „magánélet is képezheti [...], amely az eposznak sohasem lehet a tartalma: az ókorban volt társadalom, ország, nép, de nem volt ember mint egyén, magánszemély”.⁷

De a magánember, az egyéni sors iránti érdeklődés már a XV–XVII. századi irodalomra is jellemző. Mi az újdonság a XIX. század realizmusában? Az, hogy a művészet, kiváltképpen a regény igazán elkezdett érdeklődni a társadalmi lét erkölcsi és a *társadalmi feltételek* története iránt, amelyek az ember jellemét formálják és meghatározzák az egyén sorsát. Ezen a feladaton alapul például az új idők odüsszeiája, Balzac *Emberi színjátéka*: „Ha leltárba szedem a bűnöket és erényeket, csokorba gyűjtöm a szenvedélyek fő tüneteit, s jellemeket rajzolok, kiválasztva a Társadalom legjelentősebb eseményeit, típusokat alkotva több egyenmű jellem vonásainak egyesítésével, talán sikerül megírnom azt a történelmet, amelyről a historikusok általában megfélekeztek: az erkölcsök történetét.”⁸

A XIX. század realista művészetének fokozott érdeklődését az „erkölcsök története”, a közélet és az iránt a szociális környezet iránt, amelyben az em-

⁵ Csernisevszkij, [Nyikolaj Gavrilovics], *A művészet esztétikai viszonya a valósághoz*, ford. Lukács Györgyné, [Bp.], Magyar Helikon, 1974, 14–15. – a ford.

⁶ Marx, *A zsidókérdéshez* = MEM I, 367.

⁷ Belinszkij, *A költészet felosztása műfajokra és ágakra* = Uő., *Esztétikai szemelvények*, ford. Honti Rezső, Bp., Művelt Nép, 1955, 165.

⁸ Balzac előszava az *Emberi színjátékhoz*, ford. Rónay György = Balzac, Honoré de, *Emberi színjáték*, I., szerk. Gyergyai Albert – Rónay György – Szávai Nándor, Bp., Helikon, 1962, 1027.

berek élnek, az a tény okozta, hogy a kapitalizmusban az emberi boldogság és boldogtalanság esetlegesebb volt, jobban függött az ember számára ismeretlen és tőle független társadalmi mozgatórugóktól, mint valaha. Az új idők emberét pedig nyilván nem elégítette ki a rejtélyes „végzetre” való utalás, különösen az olyan magasan fejlett tudományágak miatt, mint a politikai gazdaságtan, a társadalmi és gazdasági statisztika stb.

Ismeretes, hogy az embert formáló környezet kérdése mennyire érdekelte a XVIII. század felvilágosítóit. De csak a XIX. században érték el a polgári társadalom ellentmondásai azt a szintet, hogy az összes azzal kapcsolatos illúzió megsemmisült, hogy a polgári társadalom épülhet tudatos alapokra. Swift még gondolkozhatott azon, hogy a burzsoá társadalom fejlődése „jó” és „rossz” irányban halad, de Balzacnak már nem voltak illúziói afelől, hogy a burzsoá társadalom képes volna más lenni, mint ami.

Minden korábbinál nyilvánvalóbbá vált, hogy az uralkodó valóság szörnyűsége nem véletlen „hibája” a történelemnek, hanem a „szabadság, egyenlőség és testvériség” burzsoá uralma a gyakorlatba ültetve.

A burzsoá társadalomban élő embert formáló és sorsát megszabó társadalmi viszonyok iránt érdeklődő irodalom nem is lehetett más, mint *szocioanalitikus*. Belinszkij jól érezte ezt, amikor azt írta, hogy a korszellemre a vizsgálat és az elemzés jellemző: „Az elmélkedő elem összeolvadt a művészivel”.⁹

A korok követelményeinek megfelelően minden műfaj fejlődik, változik, és újak tűnnek fel. Ugyanakkor a realizmus lebontja a műfajok közötti merev határokat és a szintetikus típusú műfajt teszi uralkodóvá. [...]

A regényműfaj – amelyben a legteljesebben és a legszélesebben valósul meg az epika, a dráma és a líra szintézise¹⁰ – különösen nagy lehetőséget biztosított az ember és a társadalmi-történelmi környezet művészi és elemző bemutatására, annak összes prózai konkrétságával és belső ellentmondásaival együtt.

1. A regény mint epikus mű lehetővé teszi az élet széles, „objektivizált” képének megrajzolását annak minden „aszimmetriájával” (Tolsztoj) és az összes eshetőség káoszával, amit a burzsoá társadalomban áttörnek a gazdasági, történelmi és létszükségletek.

2. A regény mint dráma minden eszközzel rendelkezik az emberi jellem olyan „objektivizálásához”, ami azt a képzetet kelti az olvasóban, hogy a saját szemével látja, hogyan élnek az alakok: élnek, találkoznak, küzdenek és feloldódnak szereplői mivoltukban – csak így tudnak cselekedni, másképp sehogy. A drámaíróval ellentétben a regényíró az olvasó képzeletében alkot teret szereplőinek, és gyakorlatilag nincs időhöz kötve, így lehetősége nyílik a szereplők jellemét, annak analitikus történetét, a szereplők „életrajzát” stb. megalkotni.

3. A regény elsődlegesen az élet „objektivizált” képét adja, de mindeközben nem feledkezik el az önmegnyilatkozás lírai eszközeiről sem, sőt még a „lírai elbeszélés” külön típusa is kialakult.

⁹ Belinszkij, *Előadás a kritikáról* = *Esztétikai szemelvények*, 245.

¹⁰ Erről a kérdésről szól V. Dnyeprov érdekes, *К теории романа* című műve (В. Днепро, К теории романа, Ученые записки Борисоглебского государственного педагогического института I [1956], 5–80.)

Ennek alapján vetette fel Belinszkij egy 1847-es írásában: „Napjainkban a regény és az elbeszélés a legfontosabb költői műfaj. Bennük összpontosul az egész szépirodalom, úgy, hogy bármilyen más mű csak kivételesnek, véletlennek tűnik mellettük. Ennek oka a regény és elbeszélés műfaji sajátosságában van. Bennük jobban és természetesebben olvad össze a képzelet a valósággal, a művészi lelemény az egyszerű, lehetőleg természetű leírással, mint bármely másféle költői műben. A regény és elbeszélés még akkor is a művészi teremtőerő legmagasabb régióiba emelkedhet, ha a mindennapi élet leghétköznapiabb, leglaposabb prózáját adja elő [...] Ez a legszelesebb, legtágabb költői műfaj; határtalanul szabadnak érezheti benne magát a tehetség. Minden más költői elemet is egyesít magában; a líraiságot mint a szerző érzelmeinek kitérülését az ábrázolt eseményekkel kapcsolatban, s a drámaiságot mint erősebb és plasztikusabb eszközt az adott jellemek kifejezésére. A kitérések, véleménynyilvánítások didaktikus elemek, melyek más költői műfajjal összehasonlíthatatlanok, a regénybe és elbeszélésbe szervesen bele tudnak illeszkedni.”¹¹

A klasszikus kritikai realista regényben rendkívül bátran szintetizált az élet ábrázolásának az eposziára jellemző *objektivitása* és szélessége, az összeütközések feszültségével és élességével, amit általában a drámákban találhatunk meg, valamint a bensőségesség mély érzéseivel és *szubjektivitásával*, ami pedig különösképpen a líra sajátja. Azt azonban fontos kiemelni, hogy a klasszikus regényben mindez az elemzés feladatának, a társadalmi valóság és az emberi pszichikum művészi elemzésének van alávetve. Szintézis az analízis nevében – a regényműfajnak e természete fejlődött ki a XIX. század folyamán. [...]

De a regény – ahogy egészében a próza – az elemzésben, a társadalmi valóság művészi elemzésében találta meg legnagyobb erősségét. Ebben a szocioanalitikus irányban, a műfaj legjellemzőbb sajátosságai irányában fejlődött a regény a XIX. században és a XX. század elején, elérve a következő nevek által jelzett magasságot: Stendhal, Balzac, Zola, Tolsztoj, Dosztojevszkij és végül Gorkij.

Marx Balzacot a „társadalomtudományok doktorának” nevezte, és a *Parasztok* című regényéről azt mondta, hogy „kitűnik a reális viszonyok mély megértésével”.¹²

Balzac regényei a tudományos elemzés határán állnak, a kutatás nála maga a művészi stílus. [...]

A XIX. századi klasszikus orosz regény és elbeszélés jellegét tekintve szocioanalitikus. Gondoljunk csak Gogolnak az orosz élet szociális típusaiból összeállított „herbáriumára”, Turgenyev regényeire, amelyek feltárták a „nihilista” társadalmi és pszichológiai típusát az orosz olvasóközönség részére, annak a Csernisevszkijnek műveire, aki megismertette a társadalommal az „új embereket”, Dosztojevszkij regényei pedig a kortárs társadalom betegségének kórképét adták – mind teljes mértékben elemző alkotások.

A valóban művészi elemzés egyáltalán nem gyengíti a regény ábrázoló erejét, ugyanis a klasszikus regényben az elemzés összekapcsolódik az alakok és a képek kiváló plasztikusságával. [...]

¹¹ Belinszkij, Áttekintés az 1847-es orosz irodalomról. Második és utolsó cikk = Uő., Válogatott esztétikai tanulmányok, ford. Hadrovics László – Gábor Andor – Kovács György – Kövendi Dénes – Lovas György – Mrsán György, Bp., Szikra, 1950, 444–445.

¹² Marx, A tőke. A politikai gazdaságtan bírálata, III = MEM XXV, Bp., Kossuth, 1974, 41.

A művészet XIX. századi gyakorlata érvénytelenítette Hegel álláspontját, miszerint a modern embert elemző gondolkodása alkalmatlanná teszi a magas művészetre. A tudományos tudat legmagasabb fokán igenis lehetséges a nagy művészet, mivel a művészet fejlettsége elsődlegesen az emberiségtől, illetve a művészetet és a művészt lelkesítő eszmék humanista szenvedélyességétől függ. [...]

Gorkij, Solohov, Leonov, Fagyejev, Fegyin, Upīts, Andersen Nexø és mások regényei és elbeszélései – jelentős kezdete ez annak a felvirágzásnak, amit a kommunizmus kora hozott el a regény számára.

Gorkij regénye a klasszikus regény egész világot átölelő tradícióján nevelkedett, és ezt értelmezte újra kreatívan a munkásosztály harcának szemszögéből. [...]

Már említettük, hogy a XIX. századi és XX. század eleji realista regény szocioanalitikus műfajként fejlődött. Gorkij nem utasította el, hanem mélyrehatóan továbbfejlesztette a klasszikus regénynek ezt a sajátosságát a proletár ideológia, a tudományos-marxista világnézet alapján.

Kevésbé sikeres az arra irányuló próbálkozások bármelyike, hogy valaki csupán pátosszal, az élet törvényeinek kinyilvánítása és az emberi pszichikumban való elmélyülés nélkül alkosson regényt.

A szocialista realizmus művészete a történelmi és társadalmi lét tudományos-marxista megértésén mint világnézetten alapszik. A konkrét történelmi megértés ebben az értelemben a társadalmi lét és a történelem mozgása belső törvényeinek való megfelelés. A művész, aki érti és látja a történelmi lét belső törvényeit, akinek eszményei azonosak az objektív társadalmi haladással: az ilyen művész első a legkövetkezetesebb és legbátrabb realisták között. Az ilyen művésznak egyáltalán nincs szüksége normativításra, el tudja kerülni a valóság nem jellegzetes vagy egyedi jelenségeinek abszolutizálását, ami még a szocializmus előtti realizmus legnagyobb képviselőinek sem sikerült. Igaz, a történelmi szempontból fiatal szocialista realista művészet – hasonlóan minden művészethez – nem egyes elismert példákra épül fel. Fontos azonban látni, amit az új alkotómódszer ellenségei nem akarnak észrevenni – a szocialista eszmék szülte művészet fejlődésének fő irányvonalait. A szocialista realizmus legjobb alkotásai – amelyek ma irodalmunk gerincét alkotják –, Gorkij, Majakovszkij, Solohov, Leonov, Fegyin, Fagyejev, Tvardovszkij és más szovjet és külföldi írók művei meggyőző bizonyítékai annak, hogy a szocialista realizmus a legkövetkezetesebb és legmélyebb realizmus kezdete, az emberiség fényes jövője tudatos építésének szellemével áthatva. Az a művész képes különleges belső művészi szabadsággal, illetve az életanyagot és az emberi jellemeken elkövetett erőszak nélkül az Élet legösszetettebb formáinak megfestésére, aki jól érzi a „történelem vonatának” haladási irányát.

Természetesen ahhoz, hogy a szocialista realista alkotómódszer ezen előnyei teljes mértékben megmutatkozzanak, sokféle körülmény, de mindenképp előtt magas alkotókultúrán csiszolt tehetség és tisztánlátás szükséges.

A forradalmi tömegmozgalom kora megalkotta az új típusú irodalmi hőst – ahogyan Gorkij nevezte –, az „embert a tömegből”. Ez a hős uralkodóvá vált az irodalomban és szétfeszítette a poéma, a dráma és a regény kereteit. Majakovszkij poémái, Pogogyin és Visnyevszkij színművei, Szerafimovics *Vasáradata* annak a bizonyítékai, hogy az igazán kreatív, az idők követelményeinek meg-

felelő útkeresések gyümölcsözők voltak. De az eredményes keresés csakis a korábbi korok nagy művészi kultúrájának elsajátításán alapulhat.

A heroikus-forradalmi és a történelmi-forradalmi szovjet regény és elbeszélés legjobb példáit azok az írók alkották meg, akik egyszerre válaszoltak az új kor kihívásaira, fejlesztették tovább a klasszikus regényt és mindenekelőtt erősségének – a művészi elemzés – hagyományát, a „lélek dialektikájának” bemutatását.

A *Klim Szamgin élete*, *Az Artamanovok*, a *Csendes Don*, az *Új barázdát szánt az eke*, a *Golgota*, a *Tizenkilencen*, az *Első örömök*, *Az acélt megedzik* és a *Csapajev* mind olyan regények, amelyek a komoly alkotói újítás kiváló példájaként a forradalmi Oroszország nemzeti irodalmait szolgálták.

El kell ismerni, hogy az 1920-as években széles volt a regényműfajjal kapcsolatos kutatások skálája, ami a klasszikus többé-kevésbé kreatív átörökítésétől a regényműfaj eltüntetéséhez vezető „újításig” húzódott. Például a LEF (Baloldali Művészeti Front – a ford.) teoretikusai – Csuzsak, Tretyjakov, Brik, Sklovszkij és mások – a tényirodalom támogatóiként sok energiát fektettek az azt igazoló érvelésbe, miszerint a regény „burzsoá” műfaj, és ezért egyszersmind elavult is.

„A mi eposzunk az újság” – mondta Tretyjakov. A viharos forradalmi kor körülményei között felértékelődött élettel teli, hasznos és újságban megjelenő tények jelentőségére spekulálva a lefisták nem akarták felismerni, hogy az újságot nem a proletárállam szülte meg.

„A szépirodalom a nép ópiuma” – mondta Csuzsak, nem csupán a burzsoá olvasnivalókat, de az egész szépirodalmat utasítva így el. Fagyejev, V. Ivanov, Furmanov és Gorkij elkötelezettsége a klasszikus művészet hagyományai mellett „pusztulásuk”¹³ rikácsoló követeléséhez vezetett. Jól érzékelve, hogy pontosan az emberi jellem a regény cselekményének alapja, a műfajtól idegenkedők megpróbálták „kiütni” az emberi jellemet az irodalomból, a kompozíció alapjául nem az ember, hanem a dolgok életrajzát kínálva fel. Tanulságos dolog, hogy az irodalom mint művészet ellenségei, a regényműfaj „hóhérai” voltak nálunk az elsők, akik elméleti alapon igazolták a „tisztá” termelési regény szükségességét és lehetőségét.

Fel nem ismerve, hogy az irodalom erejét pontosan az általánosítás, a tipizálás adja, a lefista teoretikusok mindenhez az egynapos aktualitás mércéjével közelítettek.

A *Klim Szamgin élete* először folytatásokban jelent meg egy újságban. Ez adta az okot Sklovszkijnak, hogy egy újabb támadást intézzon maga a regényműfaj ellen. A lefisták szerint, ami nem veszi fel az újság dinamikáját, „ritmussát” – arra nincs szükség az irodalomban.

„Harcsát fognak minden egyes számban. Feng Jü-hsziang átáll, zajlanak az események Vuhanban, Bécsben forradalom... és ők még mindig a harcsa után mennek. Meglehetősen komikus megjegyezni azt, hogy a regény tempója nem illik az újságéhoz, amelyben kinyomtatják. Nem létezik, hogy az az ember, aki a bécsi vagy egyéb hasonló jellegű eseményekről olvas, megkérdezze: »Na, és mi van a harcsával? Kifogták már vagy sem?«”

¹³ Szójáték Fagyejev magyarul *Tizenkilencenként* kiadott művének eredeti címével (*Razgrom*), aminek jelentése pusztulás, összeomlás, megsemmisülés stb. (a ford.)

Ugyanabban az újságban ki lehetett volna adni sokkal fontosabb és érdekesebb tényanyagot, ami nyilván megfelel a fontosság és szükségesség céljának, de épp abban rejlik a valódi szépirodalom legnagyobb előnye, hogy hatása az idő szempontjából majdnem korlátok nélküli.

Amikor a regényműfaj ellenzői, mert úgymond burzsoá ez a műfaj, a tényirodalommal ellentétbe állítják a művészi általánosítást, valószínűleg nem veszik észre, hogy pontosan a burzsoá irodalmi nézőpontot hirdetik. A kortárs burzsoázia számára a legkellemetlenebb és a leginkább elfogadhatatlan a művészetben pontosan a realista általánosítás. Nem a tények szörnyűek számára, hanem az azokból levont következtetések. Ezt nem veszik figyelembe a lefista elméletírók.

Klara Zetkinnel folytatott beszélgetésében Lenin a következőképpen írta le a lefisták művészeti és esztétikai esztelenségét az 1920-as években: „Tartsuk meg azt, ami szép, vegyük mintául, kapcsolódjunk hozzá, még ha »régi« is. Miért is fordulnánk el attól, ami igazán szép, miért is vetnénk el egyszer s mindenkorra mint a további fejlődés kiindulópontját, csak azért, mert »régi«? Miért boruljunk le az új előtt, mint valami istenség előtt, amelynek engedelmeskedni kell csak azért, mert »új«? Ez esztelenség, nem más, mint esztelenség. Egyébként van ebben még jó adag konvencionális képmutatás is, és a Nyugat művészeti divatjának túlzott tisztelete. Persze nem tudatosan. Mi jó forradalmárok vagyunk, de kötelességünknek tartjuk bebizonyítani, hogy a »korszerű kultúra magaslátán« állunk.”¹⁴

Nyilván minden lefista kísérlet a művészi gondolkodásmód hagyományos műfaji formáival való teljes szakításra több mint naiv, különösen akkor, amikor épp a proletariátus veszi át a múlt kulturális örökségét, hogy felépítse a fejlett szocialista kultúrát.

A hatalmas történelmi fordulat forradalmi kora eposzt követelt magának. Ezt akkoriban Gorkij többször is hangsúlyozta. Íme Fegyin válasza a Federacija Könyvkiadó 1932-es körkérdésére:

„Különös jelentőségű az eposz fejlődésének világos tendenciája. Ezen a ponton várjuk a szintetikus, a nagy ellentmondásokat és a jelenkor történelmi erőinek a szocializmus megszilárdításának nevében vívott küzdelmét művészileg általánosító műveket.”

Ez a tendencia, mely a szovjet irodalomban általános, az egyik előfeltétele az elbeszélés és a regény műfaja intenzív fejlődésének azokban a nemzeti irodalmakban, amelyekben a próza nagyobb lélegzetvételi műfajai még nem fejlődtek ki, vagy még csecsemőkorukat élték.

Tóth Károly fordítása

A jelen fordítás elkészítéséhez nyújtott segítségükért köszönettel tartozom Dr. Bacsó Bélának, az ELTE BTK MMI Esztétika Tanszéke oktatójának, Dr. Mesterházi Miklósnak, a nemrégiben felszámolt MTA Lukács Archívum és Könyvtár munkatársának, valamint a Voronyezsi Állami Egyetem boriszoglebszki filiáléja munkatársainak, Natalja Viktorovna Motorinának és Igor Alekszandrovics Szvertkovnak.

¹⁴ Zetkin, Clara, *Visszaemlékezések Leninre*, ford. F. Vidor Emma, Bp., Kossuth, 1983, 16. (a ford.)

Alherd Baharevics

Látomások és láthatatlanok

avagy mi (nem) stimmel a belarusz irodalommal

Idén tavasszal egy nyilvános előadásra kértek fel Minszkben,¹ aminek a témája hazafias meggyőződésű honfitársaim többsége számára provokációnak hangzott, ha nem egyenesen abszurdnak.

„Kicsi-e vagy nagy a belarusz irodalom?” – a fő kérdésnek, amire megpróbáltam választ találni, ez volt a megfogalmazása. Lényegében a kérdés maga nagyon is kelet-európai, nincs kizárva, hogy a néhai hatalmas birodalom határvidékén kívül sehol másutt nem okozna fejtörést a kérdés: nagy darab forgácsa maradt-e ránk örökségül a volt szovjet irodalomnak, vagy nem igazán? Azonban a kérdés magában rejtett egy finomságot is: a „nagy” szónak nyelvünkben két alapvető értelme is van, a „nagy” szó mögött rejtőzhet úgy az egyszerű, méretbéli nagyság, más szóval kiterjedés, mint az egyáltalán nem egyszerű „nagyság” – a kiválóság. Akkor most milyenek vagyunk, big vagy great? Vagy sem big, se nem great, hanem egyszerűen egy kis irodalom, amelyet senki sem ismer, és amely makacsul csak arra az esélyre vár, hogy a mélyből a világirodalom óceánjának színére tudjon kiúszni, hogy ott fickándozzon, hatalmas és harapós lényekkel egyenlőként?

Teljes két órán át magyaráztam, először is, hogy már maga ez a kérdés is reménytelenül hierarchikus gondolkodásmódunkra jellemző. Muszáj

kijelölnünk magunkat, kicsik vagyunk, avagy nagyok, hogy a nemzeti irodalmak háremjében el tudjuk foglalni a helyünket. Az pedig, hogy minek képzeljük ezt a nem létező helyet, háremnek, laktanyának vagy börtöncellának, valamiért nem foglalkoztat bennünket.

Másodszor pedig, avval kellene kezdeni, hogy a nagyvilág számára mi egyáltalán nem is létezzünk. Megemlítettem különböző nyugati kiadványok „A XX. század 100 legnagyobb regénye” típusú hírheft listáit, melyekben egyharmadot angol nyelvű szövegek tesznek ki, a többin pedig a francia, német, spanyol, olasz és orosz irodalom osztozik (mellesleg, magyart sem találász ezekben). És hogy valamilyen irodalmat nagynak vagy kicsinek tituláljunk, ismernünk kell a világ összes nemzeti irodalmát. A rangsor állandóan változik: például az amerikai irodalom mindössze száz évvel ezelőtt még egyáltalán nem volt nagy. Végül pedig: „...ki a döntőbíró?” Ítéletem pedig a következőképpen hangzott:

Ha egyszer annyira kicsikre és nagyokra akarózik felosztanunk az irodalmakat, hát a belarusz irodalom – kicsiny irodalom. Posztkoloniális irodalom nem lehet nagy.

Attól, hogy nagynak nevezzük magunkat, vagy kicsinek, nem változik semmi.

A kicsi, „provinciális” irodalmaknak megvannak az előnyei. A legérde-

¹ Minszk eredeti belarusz neve (a ford.)

kesebb dolgok a provinciákban szü-
letnek. Kicsinek lenni nem tragédia.
A belarusz irodalom számára sokkal
fontosabb és értelmesebb dolog, hogy
gyökeret eresszen a saját régiójában
– Kelet-Európában –, mint egyenlőtlen
birokra kelni az angolszász monstrum
ellen.

Nagy vagy kicsi?

Amint már mondtam, a belaru-
szok többsége számára az én előadá-
som nélkül is világos a válasz erre a
kérdésre. Hisz persze hogy nagyok
vagyunk. A belaruszok már az isko-
lában pontosan megtanulják, hogy
klasszikusaink – Bagusevics, Kupala,
Kolasz, Bagdanovics – ismertek és
tiszteltnek örvendenek az egész mű-
velt világban. A belarusz irodalom a
lélekkutatásban kozmikus magassá-
gokat ért el, és minden elmondhatót
elmondott az általunk bejárt, nem
egyszerű történelmi útról. Mintha a
világon bárkit is érdekelne a mi tör-
ténelmi utunk. Mintha a világ, üres
perceiben, valóban a toll és a lélek be-
larusz óriásainak remekműveit falná.

Nagyok vagyunk, mert ami be-
larusz, nem tud másmilyen lenni. Hi-
szen miről is szólnak Menszk utcáin
az emlékművek, a múzeumok, könyv-
tárak, a disszertációk? A Sztálin-dí-
jak és a Lenini Komszomol, valamint
az „Államszövetség” díjai? Túl sokáig
voltunk megvetettek, voltunk függő-
ségben, annyira szeretnénk büszkék
lenni legalább valamire. Akkor miért
ne az irodalmunkra? Ki tudná ellen-
őrizni, hogy valóban nagy-e? Az a
legfontosabb, hogy mi mit gondolunk
magunkról.

Minden népnek szüksége van sa-
ját nemzeti mítoszra, és a belarusz
irodalom fontos része ennek a mi
mítoszunknak. Igen ám, de ahol a

mítoszok virágzanak, ott vége a tudat-
nak. Márpedig a tudat talán a legfon-
tosabb dolog a mai világban: ennek
posztigazságaival, öntudat-manipulá-
cióival, mesterséges intelligenciájával,
média-propagandájával, a jobboldali
populizmus diadalával. Olyannak is-
merni el végre magunkat, amilyenek
vagyunk: kicsiknek, alig észrevehe-
tőknek, provinciálisoknak és csak ke-
vesek számára érdekeseknek – ez a
tudatra ébredés első lépése. Hagyjunk
már fel azzal, hogy abszurd nagyzási
hóborttal vigasztaljuk magunkat, he-
lyette fejlesszük ki az önbecsülésün-
ket. Igen, kicsik vagyunk, alig látha-
tóak – de ez nem azért van, mintha
nem lennénk teljes értékűek. Egysze-
rűen ti, nyugati szakértők, ilyennek
láttok bennünket, mert a nagyzási
mánia a Nyugatra is jellemző. Be-
larusz egy posztkoloniális ország, en-
nek minden következményével, ezen
állapotnak az összes jellegzetességé-
vel. Ha ezt a nézőpontot elfogadjuk,
mehetünk tovább.

Belarusz nem kiolvasott könyv.
Belarusz még nincs lefordítva (Fe-
héroroszország – egyszerűen fordítói
hiba).

Belarusz egy olyan textus, ame-
lyiknek még meg kell mutatkoznia.

Kicsiny a belarusz irodalom? Hát
Szvjatlana Alekszjevics?

Nagyságunk mai védelmezőinek
talán ez a legfőbb érve. Hogyan is
számíthatna egy irodalom kicsinek,
mikor Nobel-díjasa van?

Természetesen számíthat. Más
„kis” nemzeteknek is vannak Nobel-dí-
jasai, amelyeket a „nagy” irodalmak
Olimposzára mégsem emeltek fel.
Kicsik még. És én egyáltalán nem
vagyok meggyőződve, hogy a Nobel-
bizottság – egy időpontban és egy

helyen összegyűlt emberek csoportja, akik a tizenkilencedik század parancsolataitól függenek, és akiket saját, korántsem univerzális, sőt esetenként mások számára kimondottan idegen tapasztalatuk egyesít – döntése tekinthető-e objektívnek, lehet-e valamilyen emelvénynek az alapja. Amiről viszont meg vagyok győződve, hát arról, hogy a belarusz irodalom és Szvjatlana Alekszijevis munkássága és érdemei – két teljesen különböző dolog. Egymással párhuzamosak, és nem metszik egymást. És nem valószínű, hogy valaha is metszenék.

Ennek több oka is van.

Szvjatlana Alekszijevis hatalmas, mélységekbe menő, minden tisztelget megérdemlő vizsgálata a homo sovieticus, valamint azon borzalmas birodalom tárgyában, amelyben ez a „vörös” ember élt, a kicsiny belarusz irodalom számára túlságosan grandiózus kezdeményezés. Ez az irodalom nincs felkészülve arra, hogy visszatérjen a Beraszcjétől² Vlagyiviszto-kig, Murmanszktól Kuskáig³ érő végtelen területekre, nincs hozzá nyelve, nincsenek olyan ambíciói sem, hogy az egész volt birodalomról szóljon. A belarusz irodalom arról akar végre beszélni, amit eddig nem mondott el senki: mirőlunk, a világnak arról az isten háta mögötti sarkáról, amelyik a miénk – ennek érzi szükségét. És a mi saját, belarusz szempontunkból mondani el mindezt.

Hét évtizeden át tilos volt a belarusz irodalomnak a maga nevében szólania. Ez idő alatt a belarusz irodalom végig el volt szakítva a Nyugattól,

helyette moszkvai láncokkal volt a Kelethez bilincselve. Most már nem érdekelt a belarusz irodalom abban, hogy visszatérjen a Keletre – de ennek nem is lenne sok értelme. A mai belarusz irodalom tudatosan, „nemszovjet” felkiáltással, de még csak nem is azzal, hogy „posztszovjet”, Nyugat felé tekint, hiszen ez az ő civilizációs választása. A történelem során először szabad, és ezzel összemérhetetlenül értékesebb számunkra, mint amilyeneknek tűnhet.

Szvjatlana Alekszijevis az utolsó szovjet író. Mikor azt írom, hogy „utolsó szovjet”, nem értek ezen semmi szégyenletet. Fontos volt, hogy valaki feltárja a birodalom agóniáját, valakinek pontot kellett tennie az irodalma végére, valakinek muszáj volt megértenie, hogy milyen mélyen maradt bennünk a birodalom, mennyire élők a gyarmatosítás okozta sebeink, mennyire lesz fájdalmas és hosszadalmas a „szavok”⁴ rabságából való szabadulásunk. És míg az új, ifjú (vagy hívjuk „másiknak”) belarusz irodalom eszeveszetten kezdett a mi „itteni és mostani” dolgainkkal foglalkozni, Szvjatlana Alekszijevis a múlt tanulmányozását fejezte be – ebből amolyan időbeli, kulturális szakadék keletkezett: mi már nem azok vagyunk, akikről ő ír. De vajon kik vagyunk? A belarusz irodalom ezt képtelen megérteni. Pedig szeretné.

Azonban a világot tulajdonképpen egyáltalán nem érdekli, hogy kicsodák vagyunk mi. Sokkal kényelmesebb azoknak számítani bennünket, akik voltunk.

² Breszt eredeti belarusz neve. (a ford.)

³ A Szovjetunió legnyugatibb (ma Belaruszban van), legkeletibb, legészakibb (mindkettő Oroszországban) és legdélibb (Türkmenisztánban) városai. (a ford.)

⁴ Személtapát oroszul. A késői szovjet korszak elterjedt jelzője – összecseng a „szovjet” szóval. (a ford.)

Mondják, az író hazája – a nyelve. Az, hogy a belarusz irodalom, sajnálatos módon, mindmáig nem hajlandó befogadni Alekszijevicset, hogy valami belső ellenállást tanúsít „belarusz íróként” való meghatározása ellen, híres szerzőnőnk elvi alapokon álló orosznyelvűségének következménye. Érthető, hogy ez így, etikai szempontból nem túl igazságos, és a nyelv dolga sem olyan egyszerű. Az én meglátásom szerint az írónak nincs hazája. Ha pedig hazája – a nyelve, akkor saját maga találja ki magának a hazáját. Csak hát hogyan is lehet a nyelvet kitalálni, ha élő emberek hangjával dolgozol?... És hogyan is lehetne megmagyarázni a világnak, hogy Szvjatlana Alekszijevis nem orosz szerző, ha milliók szemében igenis Oroszországból való.

Bármilyen fura, Szvjatlana Alekszijevis sikeréhez a Nyugat sztereotípiák iránti elpusztíthatatlan szeretete is

hozzájárult. Paradox módon könyvei, melyek Belaruszt az egykori birodalom részeként tárták a világ elé, csak megerősítették a hazánkra vonatkozó összes sztereotípiát: „kommunista rezervátum”, „vörös” emberek karámja, diktatúra, Csernobil, a háború tragikus évei stb. Azonban Belaruszt nem lehet újságírói sablonok közé szorítani, ahogy egyetlen más országot sem. Van minálunk nem kevés szabad ember, akik könyörtelen autoriter körülmények között is, tekintet nélkül bármire is, teszik a dolgukat, gondolkodnak, cselekednek, alkotnak – nekik köszönhető, hogy országunk változik. De kit érdekelnek ők? A világ szemében Belarusz akkor is „a Szovjetunió múzeuma” marad, az Alekszijevis könyveiből megismert borzadály. Így kényelmesebb.

Alakulhatott volna másképpen? És hogy juthatott a belarusz irodalom olyan helyzetbe, hogy még a Nobel-díj

sem tette láthatóbbá, vagy legalább létezővé? Arra a kérdésre, hogy mi nem stimmel velünk, nem lehet a történelmet megkerülve válaszolni.

Ahogy a kelet-európai irodalmak többsége, az új belarusz irodalom is a nacionalizmus hullámaival kezdett úszni a XIX. század második felében. Eléggé érett és megalapozott volt ez a nacionalizmus, hogy megjelenhessen és fontos textusoknak adjon életet. És túl gyenge ahhoz, hogy ezeket egy valóban erős politikai mozgalommá tudja alakítani. De vitathatatlan tény: ahogy ez néhány más népnél is megtörtént, Belaruszt mint projektet írók és költők találták ki. Belarusz határain túl ma is kevesen hallottak róluk, azonban az ő írásaik nélkül a belarusz irodalmat megérteni, saját magunk számára felfedezni – lehetetlenség. Mert még a mai szerzők is gyakran hivatkoznak azokra, a világ számára soha fel nem fedezett szövegekre: egyesek majdhogynem bibliai értelmet tulajdonítanak nekik, mások, tudat alatt, tiszta, naiv és őszinte mondanivalójával harcolnak: „Mondjátok hát, mi volna vágyatok, / Örök-elnyomott süketek-vakok? / – Emberi lét.”⁵

A mai belarusz irodalom folyamatosan a XIX. századdal folytat párbeszédet, hol disputál vele, hol pedig a támaszt, sőt az eszményt keresi benne, pedig a nacionalizmus évszázada már rég a múlté. És ez az egyik oka, hogy miért nem stimmel valami az irodalmunkkal. Leragadt a múltban, a képzeletbéli és régmúlt „arany évek” képét látja maga előtt, ezért fél a jövőbe tekinteni, ahol lehet, hogy nincs is semmiféle arany. Még ennél is

jobban fél attól, hogy egyedül marad, magában. A „vörös embert” senki sem tanította meg az önállóságra.

A XX. század első harmadában a belarusz irodalom akkorát fejlődött, hogy már törekedni is kezdett, hogy utolérje az egész világot. Egyes szerzők a XIX. század végének francia naturalizmusához és orosz realizmusához tartották magukat, mások megkésett romantikusok voltak, megint mások a Hamsun-típusú írók hatása alatt dolgoztak. A modernizmus hatását a belarusz irodalom szintén megérezte, ezt jól látni a húszas évek költészetén, azonban a szovjethatalom erőszakkal leállította a belarusz irodalom természetes fejlődését. Az 1930-as évek közepétől a hatvanas évekig – gyakorlatilag holt időszak: aki tehetséges volt, vagy megsemmisítették, vagy az elnyomástól megfélemlítve elcsendesült, vagy a sztálinizmusnak énekelt dicshimnuszokat és a propagandát szolgálta ki. Az 1937. október 29-ről 30-ra virradó éjszakán a belarusz kulturális elit több mint száz képviselőjét – köztük írókat, költőket, fordítókat – lőtték főbe Menszken az NKVD hóhérai.

Ennek az éjszakának a következményeit a belarusz irodalom mindmáig érzi. Az irodalomnak az államtól való rettegése, tudat alatti hajlam a lojalításra, a talpnyaló írótypus megszületése, aki az állami megrendelések szófogadó és engedelmes végrehajtója, és még az a „belső cenzor” is, aki mindig bekapcsolódik a belarusz irodalomban, ahányszor csak ez az irodalom fontos változások küszöbén áll – mindez megmaradt az irodalmunkban, mert a múlt sérelmei nem lettek maradéktalanul feldolgozva. A sztálinizmust nem ítélték visszavon-

⁵ Janka Kupala *Ki jön ott?* c. versének utolsó szakasza. Tandori Dezső fordítása (ld. ott).

hatatlanul el, a besúgók és a gyilkosok semmilyen büntetést sem kaptak, még erkölcsi értelemben sem, még csak feltételest sem a történelemtől. Menszokban a bolsevik hóhéroknak utcáik vannak. A harmincas és negyvenes évek grafomán szövegeit, melyeket azért írtak, hogy a hóhérokat megengyhítsék, és így életben maradjanak, mindmáig klasszikus irodalmi mintákként tanítják az iskolákban és az egyetemeken. És helyrehozhatatlanul tönkreteszik az olvasói ízlést. A belarusz irodalomról a talpnyaló, érdektelen, eleve értéktelen képét sulykolják, ugyanúgy, mint csaknem kilencven évvel ezelőtt. Ennek következménye a belarusz olvasóban hosszú évtizedek során kialakított bizalmatlanság a saját irodalma iránt: hogyan is lehetne ez bátor? Szabad? Nem unalmas?

Az 1960-as évektől a belarusz irodalom ismét feléledt, de a szovjet viszonyok között nem tudott megfelelően fejlődni, és ezért reménytelenül lemaradt a többiektől. Ennek ellenére a 60–80-as évek az a korszak, amikor a belarusz irodalom megnyílt a világ előtt, bár ez csak a vasfüggöny mögött lévő részére vonatkozik. A 60–80-as évek belarusz prózája a Szovjetunióban az egyik legerősebbnek számított: Melezs, Karatkevics, Bikau, Ptasnyikau, Navumenka, Adamcsik, Karpjuk... Karatkevics kivételével ez a prózairodalom elsősorban a háborúról szólt, a németekről és a partizánokról – a Szovjetunióban a belarusz irodalom még hosszú ideig a „falusi-katonai-partizán műfaj” mintaképének fog számítani. Az olyan írók, mint Bikau, saját maguk fordították le regényeiket és elbeszéléseiket oroszra, mert belarusz szövegekkel még a szocialista tábor országaiba is gyakorlatilag irreális volt betörni – minden

csak Oroszországon keresztül ment. A nyugati olvasók számára ez nagy felfedezés lesz: bizony azokban az időkben még a belarusz fordítók sem fordíthattak le semmit belaruszra, amíg az illető szöveg nem volt meg orosz fordításban. Ki vitathatná ezek után, hogy gyarmat voltunk?...

Mindez rányomta bélyegét a belarusz irodalomra: ritkán vált exportcikké, mások nyelvén és csak Moszkva jóváhagyásával, így aztán „orosz” címke alatt futott (ki vizsgálta volna ott külföldön, hogy eredeti-e az az eredeti, vagy fordítás). És Belarusz is főleg oroszul olvasta a nyugati irodalmat. A Nyugattal a kulturális kapcsolatok megszakadtak. A belarusz irodalom csak idegen néven létezett, idegen testben – és ezt békésen tűrte.

Pontosan ezekben az időkben jelentek meg a belarusz irodalomban olyan új nevek és írások, melyek még világszinten is méltóan mutattak volna. Például Alesz Razanau költésze, ha Nyugaton valaki is érdeklődött volna a belarusz irodalom iránt, olyan felfedezés lehetett volna, hogy az új korba a belarusz irodalom nem úgy lép be, akár egy láthatatlan ember, hanem mint Sleeper – Wells egy másik regényének a hőse. De Alesz Razanau nem igazolt semmilyen sztereotípiát. Költő-filozófus, költő-médium: bonnyolult verseket írt belarusz nyelven – márpedig ilyen senki sem várt a belarusz irodalomtól.

Ahogy arra sem számított senki, ami ezután következett. Eljött a függetlenség. A modern belarusz irodalom saját hangján szólalt meg, saját dolgairól – itt és most.

Saját nevén, saját nyelvén, saját testében. Saját sérülésekkel.

Egyszóval, csupa probléma. Az ország problémái, amely éppenhogy megjelent a világ térképén, szívott egy

kis szabad levegőt, és már zuhant is vissza az autoritarizmusba. Újabb rejtély Európa térképén, melyet senkinek nincs különösebb kedve megfejteni.

Mintegy tíz évvel ezelőtt egy német kutató- és fordítónő egy interjúban a belarusz irodalmat „szárnyatlannak” mondta. Úgymond ebben rejlik láthatatlanságának és annak az oka, hogy Nyugaton nulla az érdeklődés iránta.

Így mondta: „szárnyatlan” irodalom, eine flügellose Literatur, amivel valóságos felháborodást okozott ennek az irodalomnak az Augiász-istállójában.

Valóban, hogyan is lehetne egy egész irodalomról véleményt formálni, ha csak néhány írást olvastál belőle?

Irodalmunk nagyságáról tartott előadásomban annak a kutatónak – távollétében – így válaszoltam: miért gondolja, hogy pont a szárnyainkkal kell érdeklődést keltenünk – a nyugati kultúra eme gyászos rudimentumával? Lehet, hogy nekünk az orrunk az érdekes. Vagy a mi erőnk a patáinkban és a farkunkban rejlik. Ne mérjenek bennünket a saját álmaikhoz, a saját mércéjükkel.

Természetesen a belarusz irodalom felháborodása jogos volt. De a gond nem ezzel a kutatónővel volt. Hogyan is tudnák elolvasni az írásainkat, akár Nyugaton, akár Keleten, ha a belarusz irodalmároknak olyan kevés a lefordított műve? Honnan szerezhetne tudomást a világ arról, hogy nem

vagyunk rosszabbak másoknál, ha a legérdekesebb szövegeink százai csak belarusz nyelven léteznek?

Belaruszban erről már évtizedek óta beszélnek, de a kérdés továbbra is fennáll. Külföldön oly kevés a fordító, aki belaruszból dolgozik, hogy a legjobb belarusz nyelven írt szövegek összessége bemutatásának esélye a nullához áll közel. Persze az elmúlt évtized során valami megváltozott. Belarusz szerzők könyvei időnként megjelennek németül, lengyelül, svédül és oroszul. Én éppen saját regényem megjelenését várom franciául, Artur Klinau „Napvárosa” pedig már meg is jelent.⁶ Az említett nyelvek közül az első kettő bizonyára a leginkább nyitott a belarusz irodalom felé, ami a nagyszerű lengyel fordítóknak és német kollégájuknak, Thomas Weilernek köszönhető, aki gyakorlatilag egyedül viszi a vállán az egész belarusz nyelvű irodalmat. Nemrég jelentek meg angol nyelven, könyv alakban, Tanya Szkarinkina esszéi – hihetetlen esemény Nagy-Britannia és Belarusz történetében, hiszen utoljára akkor jelent meg modern belarusz író belarusz nyelvből angolra fordított könyve, amikor Tanya Szkarinkina még iskolába járt. Mellesleg, ez az esemény itt Belaruszban semmiféle érdeklődést nem keltett. Hiszen mi nagy irodalom vagyunk, csodálatosak a klasszikusaink meg az „Államszövetség” díjai. Mit nekünk Nagy-Britannia... Nélküle is jobbak vagyunk mi mindenkinek.

A belarusz irodalom már régen „nem téma” a belarusz médiában.

⁶ Klinauinak ebből a „Minszki útikalauzából” magyarul is megjelentek részletek Pálfalvi Lajos fordításában (Balkon 2012/1.). A Nagyvilág 2009. decemberi „belarusz” száma óta (összeállította Pálfalvi Lajos) viszonylag rendszeresen jelennek meg különböző magyar folyóiratokban és könyvkiadóknál belarusz fordítások. Baharevics egyébként ebben a dolgozatában számos egyéb fordításról sem „vesz tudomást”, de az az állítása, hogy nagyon kevés belarusz mű lett lefordítva, aránylag kevés nyelvre – vitathatatlan. (a ford.)

Csak akkor írnak a belarusz irodalomról, ha kiprovokál valami, az irodalomhoz nem tartozó, jó kis botrányt. Ennek eredménye, hogy az írók egyre gyakrabban kezdenek az „emberek számára” írni, irodalmi „rágót” produkálva, és megfélelkezve Swift egyszerű, ám kitűnő kijelentéséről, tudniillik, ő azért ír, hogy az olvasókon javítson valamit, nem pedig azért, hogy hozzájuk váljon hasonlóvá.

Szkarinkina belarusz könyve – szép és magányos az angolszász világban. Akik értékelték ennek az eseménynek a jelentőségét, már régen megállapították, mi is az, aminek a belarusz irodalom hiányát szenved, amire szükség lenne, hogy végre olvassák is el. Egy olyan (állami vagy magán-) intézményre van szüksége, ami támogatná és népszerűsítene a belarusz irodalmat a világon – ahogy ezt teszi a Goethe Intézet, a Lengyel és a Svéd Intézet, meg a többiek (hasonló intézmények nagyon sok országban működnek, még olyanokban is, amelyek pedig nem tekintik magukat a „nagyok” közé tartozónak). Ilyen támogatás és koordinált tevékenység nélkül a belarusz irodalom ugyanúgy él majd tovább, ahogy eddig is: egy belarusz szerzőnek bármilyen Nyugatra történő betörése, legyen az akár egészen apró – csakis személyes kapcsolatainak, a megszállott külföldi fordítóknak és annak köszönhető, ha közvetlenül a kiadóhoz fordultak.

A „nagy” belarusz irodalom támogatás nélkül egyszerűen képtelen a túlélésre. A láthatóságot nem lehet megvásárolni. Csak létrehozni lehet – fordítások segítségével. A folytatás aztán már nem tőlünk függ.

Nem különösebben nehéz elképzelni a „Belarusz Könyvintézet” pro-

jektet, amit leírtam (másképpen is nevezhetjük: „Látomás-Könyvek Intézete” – így még szebb is, és nagyobb érdeklődést kelt); lehetséges, hogy egyszer majd meg is valósul. Sokkal nehezebb – majdhogynem lehetetlen – elképzelni a belarusz állam ehhez adott támogatását. És itt a belarusz irodalom zsákutcába kerül: külföldi pénzen népszerűsíteni a saját könyvet – újra és újra egy ördögi körbe jutni. Hiszen ez azt jelenti, hogy olyan irodalmat terjesztessz, amire még a saját államod sem tart igényt.

Elegendő csak kimenni a menszki könyvvásárra, amit csaknem egészében állami grafománok számára tartanak fenn, akik állami pénzen reklámozzák önmagukat. A független kiadók néhány standja a sarkokban bújik meg.

A független belarusz irodalom saját maga támogatja önmagát. Létének alapja – a szabadsága. És amikor azt kérdezzük, hogy mi nem stimmel a belarusz irodalommal, sosem szabad elfelejtenünk, hogy azok, akik képviselik, olyan feltételek között léteznek, ahol a szokásos nyugati szabályok nem működnek.

Belarusz egy üvegtető azok fölött, akik írásra adják itt a fejüket. Akármilyen finoman szótt, tehetséges szövegeket írhatnak is, szerzőik beleverik fejüket a saját országuk és saját államuk általi el nem ismertségnek ebbe a páncélüvegébe. Ez a kétségbeesett helyzet a belarusz irodalomban folyamatosan belső háborúkat okoz. Minél kisebb egy irodalom, annál több csoportoskából, klánból áll, melyeknek életeleme a szüntelen szembenállás. Az olvasó számára ez nevetséges, kényelmetlenül érzi magát. Az olvasó írásművekre vár, nem pedig irodalmi csatározásokra. Az olvasó nem érti, hogy micsoda az a „várakozás hatá-

ra” és a „hallgatás határa”. A „vörös ember”, aki az olvasóban lakozik, azt mondja, hogy a belarusz irodalom nem méltó tiszteletre – ahogyan semmi olyan új sem, ami elmélkedésre készítené, ami kritikus gondolkodásra oktat. Az ilyen „vörös” belarusz olvasó mindmáig úgy véli, hogy az irodalmi díjak a díjazottak alacsony erkölcsi nivójának tanúsítványai. Hogy a külföldi alkotóházak – a piroslámpás házaknak egy válfaja. És így tovább...

Mit tehetnénk – ez a „vörös ember” egyik jellegzetessége: soha nem merül fel benne a kétség, hogy valami övele nem stimmel.

A „nem stimmel” – az alkotásnak kedvező állapot. Mert ez mindig a küzdelem állapota.

A belarusz irodalom – a szerzők harca a szép szó monopóliuma ellen. Ebben benne vannak az írók szövetségei – a szovjet idők relikviái, amikor az embert nem a tehetsége, hanem a tagkönyve tette irodalmárrá. A hatalompárti írószövetség saját képére kívánja monopolizálni az irodalmat, ehhez az állam és az ő durva, primitív irányító szerveinek segítségét veszi igénybe. Az ellenzéki írószövetség pedig a sajátjára: nacionalista mítoszok, határtalan nosztalgia és patriarchális hagyományok segítségével. A belarusz irodalom e két egyeduralkodó között éli életét – és egy harmadikba ütközik: a könyvtérjesztésébe. Amit az állam 99%-ban monopolizált. Az állami könyvesboltok rendkívül kelletlenül fogadják be értékesítésre a független kiadók könyveit (persze van néhány kivétel is, de csak Menszken).

A belarusz irodalom még csak a piac útján sem tudja próbára tenni önmagát. A belarusz könyvesboltokban értékesített könyvek több mint

90%-ban oroszok. Egyszerűen értelmetlen ilyen körülmények között versenyezni ezzel az áradattal. Nem sok független kiadónk van, számukra csupán az marad, hogy azt a kicsiny űrt töltsék be, ami az övék: annak a nem túl nagy létszámú körnek a számára adni ki könyveket, akik az övéiket kívánják olvasni, saját nyelvükön, saját dolgaikról. Ezeknek a könyveknek a példányszáma nyomorúságosan alacsony: kétszáztól ezerig, időnként kicsivel több, de van, hogy kevesebb. Igaz, a komoly irodalom iránti érdeklődés csökkenése egyáltalán nem csak belarusz probléma. De a példányszám még egy szakadékot jelent, amelyben a belarusz irodalom van: ezek az írások sokkal több figyelmet érdemelnek, mint amit a példányszámok mutatnak. Ennek ellenére – furcsa dolog – a példányszám ma fontosabb egy könyv promóciója szempontjából, mint a tartalom.

Mik ezek az írások?

Belarusz irodalom. Kiváló ma a női költészete. Csak néhány nevet említek. Valzsina Mort, a világon a legismertebb belarusz költőnő, az USA-ban él. Tanya Szkarinkina, akit már említettem, szmargonyi szerző. Julja Cimafejeva ragyogó könyve, a *Cirkusz*, nemrég jelent meg Bohdan Zadura neves költő lengyel fordításában. Szabina Brilo *Ezek betűk* című könyve újabb és újabb kiadásokat ér meg. Marija Martiszevics. Ezeket a neveket érdemes megjegyezni.

Belarusz irodalom. Erős a prózája. Alena Brava, Pavol Kaszcujevics, Adam Globusz, Anka Upala, Ihhar Babkou, Artur Klinau.

Belarusz irodalom. Fordítóknak egy egész új nemzedéke, akik a legkülönbözőbb nyelvekből dolgoznak. Még jiddisből és héberből is – előbbi a húszas években a BSzSZK egyik

hivatalos nyelve volt, utóbbin sok Belarusból származó szerző írt. A zsidó irodalmi örökség iránti érdeklődés a mai belarusz irodalom egyik jellegzetessége. A „ПрайдзіСьвет” („Világjáró”) c. belarusz internetes világirodalmi folyóirat idén egy teljes számot szentelt a belarusz kultúrában való zsidó jelenlétnek.

És itt elérkeztünk a belarusz irodalom egyik legfontosabb „nem stimmelő” pontjához. Ennek lényege az, hogy az emberek lassacskán elfelejtik az olvasás tudományát. Bonyolult szövegek értelmezése elengedhetetlen feltétele az irodalmi olvasásnak. És ennek az olvasni tudásnak a hiányában a mi láthatóságunk is csupán „egy cseléd kettétört tükrébe” való végtelen belebámulás. Hogyan tanítsuk meg az embereket olvasni anélkül, hogy a lécet lejjebb tennénk, hogy csak az általuk jóváhagyott szinten alkotnánk? Hogyan maradjunk saját magunk, de úgy, hogy mások is meghalljanak bennünket?

Bár belarusz szerző vagyok, külföldi panaszra nincs okom. Írásaimat lassan, de fordítják, könyveim jelennek meg, még a kritikusok is reagálnak rájuk. Fesztiválokra, ünnepi eseményekre, konferenciákra hívnak meg, azt pedig, hogy micsoda is egy alkotóház külföldön, és hogy milyen csodálatos lehetőséget nyújtanak ezek egy irodalmár munkájához, valószínűleg jobban tudom, mint bármely más szerző ebből a mi furcsa orszá-

gunkból. Úgy teszek, mintha nálam minden „stimmelne”.

De nézem, amit saját magam írtam, és tudatosítom, hogy rengeteg korlát áll utamban.

A nyelvem – korlátom. A hazám. Az idő, amiben élek. Sőt, a korom is. Öregszem, és a belarusz irodalom is velem együtt öregszik. Az ajtón már egy új irodalom kopogtat – a saját „nem stimmeljével” és a saját mindent rendbe tenni akarásával.

Egyszer megkérdezték tőlem, hogy milyen érzés belarusz írónak lenni.

Süt a nap. Ott állsz félig elsötétített szobádban az ablak előtt és a világosságba nézel. Minden ott van előtted, amit a szemed és az ablak látnod enged, figyelmesen tanulmányozod, hogy mi történik odakint, és gondolsz valamire. Téged azonban kintről senki sem lát. Pontosabban, ők, ott lenn az utcán, kitalálják, hogy ott, a mögött az ablak mögött talán most is áll valaki, és lehet, hogy őket nézi. De hogy kicsoda néz ki ezen a kis ablakon, sok ezer ablak egyikén, és hogy mire gondol az a megfigyelő, őket nem igazán érdekli ebben a nagy, napsütötte világban. Ablakainkban az üveg, a másik, a napos oldalról, mások dicsőségét, mások gondjait és mások pillantásait tükrözi vissza.

Az egyetlen, amit ebben a helyzetben tenni tudok: hunyorgok, rágyújtok és újból, hányadszor már, odaülök jó öreg laptopomhoz.

Bárász Péter fordítása

Zoltán András

A magyar–ófehérorosz irodalmi kapcsolatok kezdetei

avagy hunok Vilnában

A humanista Oláh Miklós halálának 450. évfordulójáról nemzetközi konferencián emlékezett meg 2018 elején a magyar tudományosság (vö. Szilágyi 2018). E kiváló szerző egyik műve fehérorosz szempontból is fontos, mivel ez a legkorábbi magyar (ha nem is magyar nyelvű) irodalmi mű, amely ófehérorosz nyelven már a XVI. század végén olvasható volt.

Oláh Miklós *Athila* című latin nyelvű munkája (1537/1568) már 1574-ben megjelent Krakkóban lengyelül Cyprian Bazylik fordításában (igaz, a szerző nevének feltüntetése nélkül, amiből később némi bibliográfiai kalamajka támadt), majd 1580 körül a lengyel kiadás alapján kéziratos ófehérorosz fordítás készült. Az ófehérorosz fordító nevét nem ismerjük, valószínűleg a vilnai litván nagyfejedelemi kancellária hivatásos írnokai közé tartozott. (A Lengyel Királysággal egyesült Litván Nagyfejedelemségben a közigazgatás nyelve e korban ugyanis az ófehérorosz volt.) Ahhoz képest, hogy Oláh Miklósnak ez a munkája magyarul csak 1977 óta olvasható Kulcsár Péter fordításában, a lengyel és a fehérorosz fordítás igazán naprakésznek mondható (vö. Zoltán 1997, 354–355).

Attila hun király nevét Oláh Miklós minden bizonnyal *Athila* alakban írta. Következétesen így szerepel a név az 1568. évi bázeli kiadásban (kivéve egyszer a kiadó által adott címben, ahol *Atila* olvasható, de ez nem Oláh szövege). Az *Athila* kézirata ugyan nem maradt fenn, de a név szintén *Athila* írásmóddal kétszer előfordul Oláh *Hungaria* c. művében is, amelynek viszont fennmaradt a szerző által korrigált kézirata (vö. Olahus 1938, V–VII [Introductio], 5, 8 [Hungaria], 90 [Annotationes criticae]; Kulcsár 1977, 1095; Fodor 1990, 9–11). Cyprian Bazylik lengyel fordításában mindig *Atylá* az alanyeset, függő esetekben is következétesen *Atyl-* a tő, csupán egyetlen esetben találunk *-th*-t a *w obozie Athylowym* (< *in castris Athilae* 'Athila táborában') birtokos mellékneves szerkezetben (Bazylik 1574, G 4).

Az ófehérorosz kéziratos fordításban (= A.) Attila hun király neve (ha az élőfejenben való „klónozott” előfordulásokat egynek vesszük) összesen 170-szer fordul elő, mégpedig az esetek túlnyomó többségében a lengyelnek pontosan megfelelő alakban, vagyis az alanyeset *Атыла*, a függő esetek és a birtokos melléknévi származékok töve *Атыл-*: *Атылю*, *Атыли*, *Атылем*, *Атылев* stb. Öt esetben azonban a fehéroroszban kettős *ll* cirill átíratát találjuk, amit a lengyel minta semmiképpen sem sugallhatott (és persze a latin sem, ha a fehérorosz fordító esetleg a lengyel szövegen kívül abba is belepillantott volna; ennek egyébként nincs nyoma): *Атылла* nom. sg. (< *Atylá*) A. 181₇; 182₂₅; *Атыльла* nom. sg. (< *Atylá*) A. 180₁₅; *Атылла* acc. sg. (< *Atyle*) A. 182₁₉; *Атыллевы* (< *Atylowey*) A. 181₁. Ez az öt eset a többi 165 egy *l*-es alakhoz ké-

pest ugyan kevés, de annál azért több, hogy a kettős *ll* felbukkanását másolási hibának lehetne minősíteni. Gyanús, hogy a fehérorosz fordító nem most, Oláh Miklós művének fordításakor találkozott először az Attila-történettel, hanem azt már korábban is ismerte, mégpedig egy olyan forrásból, amelyben *Atilla* állt.

Gyanúnkat csak erősíti, hogy Attila apját Oláh Miklós következetesen *Bendegicz*ként emlegeti a *Hungariában* (Olahus 1938, 5) és az *Athilában* (uo. 39, 71) egyaránt. Így került át egy helyütt a lengyelen keresztül a fehéroroszba: *Атыла сын бэндэкгэчов* 180₁₀ < *Atlá Syn Bendegeczow* < *Athila filius Bendegicz*. A másik *Athila*-beli előfordulásnál azonban, úgy látszik, ismét régebbi élmények törtek elő a fehérorosz fordítónál, mert a latin *Bendegicz* helyén *бэндэкгуз-т* írt (A. 224₁₇), amit csak egy *Bendeguz* alak sugallhatott. Ebben az esetben sajnos nem áll rendelkezésünkre a lengyel szöveg, mivel az 1574. évi krakkói kiadás egyetlen ismert példánya itt éppen hiányos, de Cyprian Bazyliknak a latin eredetihez meglehetősen görcsösen ragaszkodó fordítási technikáját figyelembe véve (vö. Brückner 1886, 381) nem valószínű, hogy a lengyelben itt más állt volna, mint az előbbi helyen, vagyis **Bendegecz*.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a távoli Vlnában 1580 körül egy kis mellékjövedelem reményében Oláh Miklós *Athilá*ját lengyelről fehéroroszra fordító kancelláriai írnoknak már korábbról ismernie kellett a hun történetet más forrásból ahhoz, hogy a fordított szövegben talált névalakok ellenében egyszer-kétszer a korábban rögzült *Атылла*, illetve *бэндэкгуз* formájukban írja le Attila, illetve Bendegúz nevét. E más forrás csak magyar lehetett. A magyarban ugyanis az *Atilla*-féle kiejtésnek régi hagyományai lehetnek, mert amikor a név magyar szövegekben felbukkan, már kettős *ll*-el írják, vö. 1527: „Kxuextket kyl-denek *attillanak* fx hadnagyahoz” (KazK. 163); 1538/1770 k.: „Első kijövesben még pogányságokban / Adá ah hatalmas *Atilla* kerált, / Ki az nagy Nemrótnak unokája vala, / *Bendaguz*nak fia, ez velágnak félelme” (Farkas András, *Az zsidó és magyar nemzetről*: RMKT. II: 18). Hasonlóképpen *Atilla* és *Bendeguz* szerepel egy helyütt Székely István világkrónikájában (Krakkó, 1559): „Az *után az ATILLAT a' bende-/guznac* fiat teuec kirallia ...” (Szék: Krón. 115v).

Nem állíthatjuk persze, hogy a fehérorosz fordító közvetlenül magyar forrásból ismerte volna meg *Attila* és *Bendegúz* nevének ezeket a magyarban elterjedtebb változatait. Hogy milyen úton-módon jutottak el hozzá ezek a névalakok, arra a korabeli lengyel és latin nyelvű krónikák e nevek írásmódja szempontjából való átvizsgálása adhat feleletet. Az *Atilla* névalak esetében szóba jöhet közvetítőként Maciej Strykowski 1582-ben Königsbergben kiadott lengyel-litván-orosz krónikája, amelyben a gyakoribb egy *l*-el írt alakok (*Atila*, *Atilin*, *Atilowych*) mellett viszonylag nagy számú két *ll*-el írt alakot is találunk: *Atilla*, *z Atilla*, *przy Atilli*, *w Historiey Atillowey*, *przez Atillę* (Strykowski 1582: 53–54, 71). Ha a fehérorosz fordító az *Атылла*-féle alakok leírásakor valóban Strykowski hasonlóan következetlen írásmódját követte, akkor ez a körülmény pontosíthatná az ófehérorosz Attila-történet és az egész vegyes tartalmú kódex keletkezésének az időpontját: a poznańi Raczyński Könyvtár 94. számú kézírata ebben az esetben nem „1580 körül”, hanem „1582 után” keletkezett. E mellett a feltételezés mellett az szól, hogy az ófehérorosz fordítás térbeli és időbeli környezetében nem találtam más olyan lengyel vagy esetleg keleti szláv forrást, amely magyarázattal szolgálhatna az *Атылла* típusú írásmódra az ófehérorosz

szövegben. Óvatosságra int bennünket azonban az, hogy *Bendegúz* neve Strykowskiánál csak *Mandazig* alakban szerepel (Strykowski 1582: 48), így nem szolgálhatott mintául a fehérorosz бѣндэкгуз változatnak. Tehát biztosan csak annyit mondhatunk, hogy a fehérorosz szerzőnek Cyprian Bazylik lengyel fordítása mellett rendelkezésre állt legalább még egy forrás, amelyben *Atilla*- és *Bendeguz*-féle magyaros alakok álltak. Ilyen lengyel vagy keleti szláv írott forrást ugyan nem ismerünk, latinul pedig – mint láttuk – a fehérorosz fordító nem tudott, de ez nem jelenti azt, hogy egy ilyen (esetleg szóbeli) forrás ne lehetett volna Báthory István uralkodása idején a vilnai nagyfejedelemi kancelláriában.

Irodalom

- A. – История в Атыли короли угорьскомъ. A poznańi Raczyński Könyvtár 94. számú kézirata, 173–224. lap. Új kiadása: Zoltán 2004: 105–211.
- Bazylik, Cyprian (ford.) 1574, Historia spraw Atyle Krolá Wegierskiego. Z łacińskiego ięzyká na Polski przelożoná przez Cyprianá Bazyliká [...]. W Krákwie Drukował Máciey Wirzbietá. Új kiadása: Zoltán 2004: 213–454.
- Brückner, Aleksander 1886, Ein weissrussischer Codex miscellaneus der Gräflisch-Raczynski'schen Bibliothek in Posen: Archiv für Slavische Philologie 9: 345–391.
- Fodor István 1988, Oláh Miklós Hungariájának forrása: Lázár deák térképe: Urálistikai tanulmányok 2: 133–137.
- Fodor István 1990, Oláh Miklós Hungariája, Egy eddig ismeretlen kézirat és a magyar nyelvi adatok tanulságai. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KazK. – Kazinczy-kódex 1526–1541. Közzéteszi [...] Kovács Zsuzsa. Budapest: Pharma Press – Magyar Nyelvtudományi Társaság, 2003.
- Kulcsár Péter (szerk.) 1977, Humanista történetírók. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó (= Magyar Remekírók).
- Olahus, Nicolaus 1938, Hungaria – Athila. Ediderunt Colomannus Eperjessy et Ladislaus Juhász. Budapest: K. M. Egyetemi Nyomda (= Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum Iosepho Fögel Moderante. Redigit Ladislaus Juhász, Saeculum XVI).
- RMKT II – Régi magyar költők tára II. XVI. századbeli magyar költők művei. Közzéteszi Szilády Áron. Budapest: A M. T. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, 1880.
- Strykowski, Maciej 1582, Kronika Polska Litewska, Zmódzka, y wBystkiey Rusi[...]. Drukowano w Krolewcu v Gerzego Osterbergerá.
- Szék: Krón. – Szekel' Estvan, Chronica az vilagnac yeles dolgáiról. Craccoba: Striykoviai Lazar altal, 1559. Reprint: Budapest 1960 (= Bibliotheca Hungarica Antiqua III).
- Szilágyi, Emőke Rita (ed.) 2018, International Conference on the 450th Anniversary of Nicolaus Olahus' Death. Budapest, HAS, Research Centre for the Humanities, Renaissance Department of the Institute for Literary Studies. (https://konyvtar.mta.hu/download/olahus2018_program.pdf – 2018. 10. 21.)
- Zoltán András 1997, Oláh Miklós *Athilájának* lengyel és fehérorosz fordításáról: Hungaro-Slavica 1997. Studia in honorem Stephani Nyomárkay. Budapest: ELTE, 354–357.
- Zoltán András 2004, Oláh Miklós *Athila* című munkájának XVI. századi lengyel és fehérorosz fordítása – «Athila» M. Олаха в польском и белорусском переводах XVI века. Az előszót írta: Udvari István. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke (= Dimensiones Culturales et Urbanales Regni Hungariae 6).

Alesz Szusa

Négyszáz évvel ezelőtt jelent meg az első belarusz Ábécéskönyv, a „Bukvár”

A világon az első könyv ezzel a címmel, hogy „Ábécéskönyv”, pontosan 400 évvel ezelőtt jelent meg. 1618. július 24-én jött ki a vilnai „Szentlélek” pravoszláv szerzetesrend nyomdájából Eujében (ma Vievis, Litvánia – a ford.).

A könyv teljes címe a következő: „A szlavén nyelvű írások ábécéje (az eredetiben „Bukvár”) az olvasni tanulók számára hasznos kézikönyv”. Már a cím kulcsszava

is figyelemre méltó. Ma a „bukvár” (szó szerint „betűtár”) szót hazánkban és a világ sok más országában is mindenki ismeri.

Azonban négy évszázaddal ezelőtt ez a cím teljesen ismeretlen és meglepő volt.

A könyv kicsiny volt, kényelmes használatra tervezett – egynyolcad nyomdai ív méretben, 52 számozatlan oldalból állt.

Szerkezetileg a könyv összeállítását a korabeli tanítási folyamat jellege határozta meg. A XVI–XVIII. században az oktatás az írás-olvasás úgynevezett betűösszerakási módszerrel történő tanításával kezdődött, amit már az ókori görögök és rómaiak is használtak. A módszer lényegét már a megnevezése is láttatja. A tanulók először megtanulták a szláv ábécé betűit. (A szláv kultúrákban a betűknek általában saját nevük van: nem egyszerűen „a”, hanem „az” [én], „b” – „buki” [e kettő összeolvasásából származik az „azbuka” = „ábécé” szó], a harmadik betű a „v” – „vedi” [tudás] – a ford.) Csak utána kezdtek egyszerű, kétbetűs szótagokat összeállítani a betűkből („ú” + „r” = úr, „í” + „r” = ír), később hárombetűseket. Végül eljutottak oda, hogy a szótagokból szavakat, majd mondatokat állíthattak össze.

Ennek az elvnek megfelelően állították szerkezetileg össze a tankönyveket, többek között az 1618-as Ábécéskönyvet is. A könyv felsorolja a szláv ábécé betűit a szokásos sorrendben és fordítottban, két-, három-, négy-, öt- és több-betűs szótagmintákat mutat be, majd az óegyházi szláv nyelv legegyszerűbb szavait, valamint felsorolja a központosági jeleket és a számjegyeket a korabeli cirillikus hagyományoknak megfelelően, néhány nyelvtani szabállyal együtt. A tisztán oktatási feladatokon túl ezt az Ábécéskönyvet a nevelés ér-

dekeinek szolgálatába is állították, ezek annak idején a keresztény értékrend alapján álltak. Pontosan ezzel a céllal került a könyvbe mint fontos, elolvasandó szöveg, számos ima, egyházi himnusz, hit-jelkép, isteni parancsolat, prédikáció, az emberi jó tulajdonságok és gyarlóságok felsorolása, valamint sok egyéb erkölcsi-nevelési célú szöveg.

Ahogy ma, ugyanúgy sok évszázaddal ezelőtt is elvi jelentősége volt a tankönyvek szép kialakításának, művészi díszítésének. Ebben a könyvben a cirill betűtípusok többféle verzióját használták, ami megkönnyíti a szövegek befogadását, és vizuálisan kellemes benyomást kelt. Már a címlapon is láthatunk különböző dekoratív elemeket, amelyek emelkedett érzést okoznak. Két gyönyörű, nagy méretű metszetet tartalmaz ez a könyv. Az első a címlap belső oldalán található, ez Bagdan Aginszki belarusz mágnásnak, Euje község urának és a könyvnyomda gondviselőjének a címere. A másik emblematis illusztráció az 50. oldalon látható, ez pedig egy kereszt, lándzsával és pásztorbottal. A szövegben több művészi kiállítású metszet található, iniciálék, kezdő- és végbetűk. A díszítések egyes elemei Francisk Szkarina vilnai könyveinek stílusában készültek, ez az első belarusz könyvnyomdász hagyományainak átöröklésére mutat.

A címlap belső oldalán egy különböző jelekből és betűkből álló érdekes ábra látható. Sok információ lett belekódolva, amit mi ma már nem értünk. De 400 évvel ezelőtt minden művelt ember könnyen „elolvasta” ezt a képet.

Megpróbáljuk mi is megfejteni ezt a titokzatos valamit. Amit látunk – egy címer. A közepe látható ábrázolások egyértelműen megmutatják, hogy kinek a címere. Legfőbb eleme a „Kapu” heraldikai jele – egy kettős lábon álló kereszt megduplázott felső résszel. Ez volt az Aginszki és a Jalavicki nemesi családok címere. Azonban a Jalavickieké némileg különbözött, ők maguk pedig főként az Ábécéskönyv kiadásának helyétől távol eső területeken éltek. Ezért meggyőződéssel állíthatjuk, hogy az adott címer az Aginszki család képviselőjéé.

A címer körül még több ábrázolás is található, amelyek értelmét szintén megpróbálhatjuk kitalálni. Például, a címer fölött egy úgynevezett sisakfedő látható három strucc-tollal, mellette pedig egy palást. Ez azt mutatja, hogy tulajdonosa magas származású volt: fejedelem. Ezek és még néhány árulkodó jel teszi lehetővé, hogy a címer tulajdonosának nevét is meg tudjuk mondani – Bagdan Aginszki volt az. Az ábrán látható négy betű – „B O P T” – szintén erről tanúskodik. Ez a latin nyelvű rövidítés egyértelműen fellebbenti a fátylat a tulajdonos személyéről (a nevek latin betűs – lengyeles – helyesírásával): „Bogdanus Oginski Podkomorensis Trocensis”, tehát Bagdan Aginszki, trokii (jelenleg Trakai, Litvánia) alkamarás.

Így már minden érthetővé válik. Bagdan Aginszki nem csupán ismert államférfi és hadvezér volt a Litván Nagyfejedelemségben, de a pravoszláv egyház aktív támogatója is. A vilnai pravoszláv szerzetesrendnek ő volt az egyik alapí-

tója, később előjárója, ő alapította a barátok iskoláját Vilnóban, 1611-ben pedig a nyomdájukat áttelepítette a saját birtokára Eujébe. Ebben a nyomdában, mégpedig Bagdan Aginszki költségére jelent meg a világ első Ábécéskönyve.

Nem tudhatjuk pontosan, hogy ki volt az Ábécéskönyv kiadásának kezdeményezője, és ki állította össze ezt a könyvet. Legvalószínűbb szerzői a híres belarusz-ukrán, kulturális tevékenységet folytató egyházi, Mjalecij Szmaticij, aki 1619-ben, ugyanott, Eujében adta ki ismert „Nyelvtankönyvét”, valamint Ljavoncij Karpovics, a vilnai „Szentlélek” kolostor archimandritája.

A könyv végén található Sztefan Zizani óbelarusz nyelven írt munkája „A keresztvetésről”. Ilyen hírneves szerzők részvétele az Ábécéskönyv előkészítésében nagyban megnöveli ennek értékét és jelentőségét.

Ennek az egyedülálló kiadványnak a világon csupán két példánya maradt fenn. Az egyik, sajnos nem teljes, Dániában van, a Királyi Könyvtáré. A másik – teljes – példány a londoni Middle Temple könyvtárban található, London történelmi Temple kerületében, ahol valaha a nevezetes templomos lovagok székhelye volt.

Az első Ábécéskönyvet rendkívüli ritkasága és nagy értéke majdnem ismeretlenné tették úgy a tudományos kutatók, mint a széles társadalmi körök számára. Korábban gyakorlatilag egyetlen belarusz kutatónak sem nyílt lehetősége arra, hogy saját szemével láthassa ezt az Ábécéskönyvet. Hazájában nem maradt meg egyetlen példánya sem: ahogyan ez gyakran előfordul a tankönyvekkel, egyszerűen „ronggyá olvasták”.

Nagy szerencsénk, hogy ennek a kiadványnak az egyik példányát még a XVII. század elején Londonba vitte Robert Ashley, aki különböző tankönyveket is gyűjtött. Később a londoni barristerek (ügyvédek társasága) a külvilág elől elzárt gyűjteményébe került, ahol ma is őrzik.

Hála a belaruszisztika brit művelőinek, a londoni egyetem professzorainak, és elsősorban Jim Dingleynek, 2015-ben hozzáférést kaptam, hogy tanulmányozhassam ezt a rendkívül értékes kulturális emléket. A könyv őreinek engedélyével digitális másolatot is készítettem erről a kiadványról, ma ezt használhatjuk behatóbb kutatásának céljaira.

2018-ban egyedülálló lehetőségünk nyílik arra, hogy megünnepeljük az első Ábécéskönyv, egy belarusz Ábécéskönyv négyszázadik születésnapját.

Az első Ábécéskönyv példája tanúsítja, hogy milyen komoly hatással volt a belarusz-litván könyves hagyomány az egész régióra: ma ábécéskönyvvel kezdődik a gyerekek útja a tudás világába nemcsak Belaruszban, hanem a világ rengeteg országában, maga a „bukvár” szó pedig belekerült a modern belarusz, orosz, ukrán, bolgár és bosnyák nyelvbe, de nem szlávokba is, mint az abház, avar, adige, ojrot (dél-altaji), aleut, balkár, gagauz, dagesztáni, dolgán, dargin, hakász, hanti (osztják), cigány, csuvas, csukcs, evenki és mások!!!

1517–2017: a belarusz könyvnyomtatás 500 éve

Franciszk Szkarina, a szláv tudós, Belarusz Lutherje

Belarusz számos évfordulót ünnepel az idén. Köztük is kétségtelenül a legfontosabb és legnemesebb a belarusz könyvnyomtatás 500. évfordulója.

Valóban, 500 évvel ezelőtt, 1517 augusztusában a belarusz tudós és humanista, Franciszk Szkarina anyanyelvén ki nyomtatta az első könyvet Prágában. A vallásos kötet egy zsoltárkönyv volt. A következő két évben 22 további ószövetségi könyvet fordított le és nyomtatott ki óbelarusz nyelven, ami abban az időben példátlanul nagy emberi teljesítmény volt.

Miután 1520-ban visszatért hazájába, Vilnába (Vilnius), Szkarina nyomdát alapított, amit néhány gazdag honfitársa támogatott és szponzorált. Híres imakönyvét, az *Utazók Kiskönyvét*, olyan méretben nyomtatta ki, hogy az úton levők – utazók, kereskedők, misszionáriusok és katonák – könnyen magukkal vihatték.

A biblia nemzeti nyelvekre történő lefordítása akkoriban komoly vállalkozás volt. A katolikus és az ortodox egyház szerette volna megőrizni a papok jogát arra, hogy olvassák és magyarázzák a Szentírást.

Szkarina bibliafordítása nem tudományos szöveg volt. Igen kreatívan közelítette meg az írásokat, mivel azt akarta, hogy az egyszerű emberek is olvashassák Isten szavát, és megértsék annak jelentését. Annak érdekében, hogy a Szentírás szövege egyszerű és érthető legyen, Szkarina maga írt és nyomtatott ki előszót minden kötethez, ami a tartalom rövid összefoglalása volt. Így teremtette meg az írott belarusz költészet fejlődésének alapjait.

Az oldalakat színes mintákkal is díszítette. Látványos, díszes iniciálékat használt minden fejezet és minden rész első szavában. Emellett

Szkarina volt az első könyvnyomtató a világon, aki saját képét tette be egy vallásos könyvbe. Az egymásra vetülő nap és hold képe, ami több metszeten feltűnik, valószínűleg a belarusz tudós aláírásának tekinthető.

1486-ban egy gazdag kereskedő családjában született Polack városában, ahol oktatása elkezdődött. Szkarina rendkívül gazdag életet élt. 1504-ben a krakkói egyetemre ment, ahol szabad művészetekből szerzett doktori fokozatot. Ő volt az első ke-

szimbolizálja. Idén fejeződött be a Szkarina-könyvek fakszimile kiadásának országos léptékű projektje. A belarusz könyvnyomtatás 500. évfordulója címmel konferenciát, valamint, *Franciszka Szkarina és kora* címmel, kiállítást rendeztek 2017. szeptember-októberé-

let-európai, aki orvosdoktori címet szerzett a padovai egyetemen.

Kipróbálta magát az orvoslásban, a filozófiában és a kertépítészetben is. Sokat utazott, mivel a lengyel király és a litván nagyfejedelem szolgálatában állt, titkára volt a dán királynak, időzött a porosz hercegnél, és ellátogatott Moszkvába, ahol könyveket szeretett volna kiadni, de a konzervatív egyházatyák visszautasították, akiknek a szemében akkoriban a nyomtatott szó istenkáromlásnak számított. Még olyan pletykák is keringtek, hogy Wittenbergben találkozott magával Martin Lutherrel is.

Protestáns reformerként Szkarina megértette az új technika fontosságát az üzenetek terjesztésében, és tevékenységével hétköznapi embereknek akart segíteni abban, hogy megértsék a bölcseségeket és a tudományokat.

Manapság – történelmi okok miatt – Szkarina legtöbb könyvét külföldön őrzik. Oroszországban, Lengyelországban, Németországban és a Cseh Köztársaságban – összesen mintegy 50 országban.

A kutatók 520 fennmaradt példányról tudnak. Ezek közül egy tucat a Belarusz Nemzeti Könyvtár gyűjteményében található.

Szkarina öröksége ma is élő. A Belarusz Nemzeti Könyvtár előtt álló bronzszobra az emberi tudásvágyat

ben a Belarusz Nemzeti Könyvtárban. Ezzel kapcsolatban örömmre szolgált és nagy megtiszteltetés volt, hogy magam vihettem Minszkbe, időszakos kiállításra, Szkarina eredeti, csodálatos állapotban megmaradt *Utazók Kiskönyvét* a Szlovén Nemzeti Könyvtárból.

Annak is örülök, hogy Magyarország részt vett az ünneplésben. Magyar és belarusz kutatók csoportja ennek az évfordulónak a tiszteletére jelentetett meg egy rendkívül érdekes angol nyelvű könyvet, amelynek a címe *Belarusz térképeken*. A könyv megjelenésének ötlete és a nyomtatás a Magyar Tudományos Akadémia munkájának köszönhető.

„A sivatag vadja születésétől ismeri vackát. A madarak, mik a légben szállnak, ismerik fészkeiket. A tengerekben és folyókban úszó halak érzik az örvényeket. A méhek és társaik védik a kast. Ugyanígy szereti az ember a helyet, ahol született és felnőtt isten kegyelméből.” (Franciszka Szkarina, *Judit könyve*, előszó).

Aljakszandr Khainouski,
Belarusz magyarországi nagykövete

Megjelent a *DiplomatA* magazin 2017. decemberi számában

Szvjatlana Marozava

Báthory István és Hrodna

Egy uralkodó nagysága, és egy ember tragédiája

Báthory István erdélyi fejedelem, magyar főúr neve már 1573-ban felmerült mint jelölt a lengyel–litván államszövetség (Res Publica, lengyelül Rzeczpospolita) trónjára, habár éppen ebben az évben választották királlyá Valois Henriket. Az 1576-os újabb királyválasztás során a lengyel nemesség Báthoryt támogatta, azzal a javaslattal, hogy vegye feleségül Jagelló Annát, a nemzeti dinasztia utolsó élő tagját. Ilyen módon fent lehetett tartani azt a látszatot, hogy a Jagelló-ház uralkodása folytonos maradt. 1576. május 1-jén Krakkóban nagy pompával megkoronázták az erdélyi fejedelmet, bár a választás eredménye nem volt egyértelmű. A szenátus ugyanis Habsburg Miksát választotta királlyá, a császár viszont nem igyekezett felkeresni új fővárosát, és hamarosan meg is halt.

Lengyelország–Litvánia trónjára egy komoly, művelt ember került, akinek kifejezett véleménye volt az uralkodónak az államban betöltött szerepéről, jól ismerte az európai politikai helyzetet, emellett tapasztalt hadvezér és diplomata is volt.

Hrodnát (a szerző által használt, másik belarusz alakban Harodnya, lengyelül Grodno) Báthory először 1579-ben látogatta meg. Február 3-án érkezett a városba, hogy részt vegyen a szenátus és a köznemesség, a szjahta képviselőinek széles körű tanácskozásán. Ekkor éppen zajlott a livóniai háború. Az ülésen megvitatták a Moszkvával szemben vívott háború további menetét és a Litván Nagyfejedelemség részéről szükséges anyagi ráfordítást. Az éves adó erről a hatalmas területről szedve is mindössze százötvenezer zlotys bevételt jelentett. Mivel a litvin (litván-belarusz) főurak szégyellték hadseregük és kincstáruk állapotát, kötelességüknek érezték, hogy kiállítsanak tízezer katonát. A rájuk nehezedő felelősséget a tartományi gyűlések küldöttei is megértették – a nagyfejedelemség egész területén felkelést kell hirdetni –, hiszen ez a háború sokkal nagyobb jelentőséggel bír az ő számukra, mint a lengyel országrészt számára. Eldöntötték, hogy az Oroszországot Livónia felől határoló erősségek közül melyiket támadják meg: Polackot, Velikije Lukit vagy pedig Pszkovot. Jan Zamoyski abból a régi szólásból indult ki, hogy „azt fogd, ami közelebb van”, és azt tanácsolta, hogy vonuljanak Polack városa ellen, amelyet Moszkva tizenhét évvel korábban vett el a Litván Nagyfejedelemségtől.

A hrodnai találkozó után Báthory követet küldött Moszkvába, hogy népszerűsítse Oroszországnak a lengyel–litván államszövetséggel való egyesülését, és hogy kikémlelje, milyen ott a hangulat. Az egyesülés ötletét ekkor mind az itteni nemesség, mind pedig a moszkvai bojártság egy része kedvezően fogadta.

1579. március 2-án Báthory már a Litván Nagyfejedelemség fővárosában, Vilnában (a mai Vilnius) tartózkodott. De az ottani találkozót követően Hrodnát tette meg saját „magánfővárosává”. A nyughatatlan lelkű uralkodó, aki sehol nem volt képes hosszabb ideig egy helyben megmaradni, itt érezte magát

a legjobban, a hatalmas erdőség szívében, ahol kedve szerint vadászhatott. A vadászat volt a kedvenc elfoglaltsága, ez jelentette számára a legnagyobb örömet. A király mindig mindenhol vadászott, amikor és ahol csak lehetősége volt rá. Egyfolytában költötte az udvari kincstárból a pénzt vadászkutyákra és sólymokra. Ő maga pedig minden bizonnyal a Litván Nagyfejedelemség és a Lengyel Királyság legmozgékonyabb uralkodója volt. Kevés olyan erdőség akad, melyet rengeteg, lóháton folytatott utazása során ne maga mért volna fel.

A fejedelemnek tetszett a Nyoman-folyó fölötti magas, festői szépségű part-ra épült hrodnai Öreg-vár, így parancsba adta, hogy építsék át. Ehhez neves itáliai építészeket hívtak Hrodnába, név szerint a páрмаi Scotót és Antonio de Gretót. Ahogy a korszak krónikása, Paweł Piasecki püspök is írja, a király-nagyfejedelem leggyakrabban Hrodna városában tartózkodott, azzal az ürüggyel, hogy itt nyílik a legjobb lehetősége a vadászatra, de valójában így kerülte el, hogy együtt kelljen élnie feleségével, a nála tíz évvel idősebb Anna királynéval. Ezenkívül Báthory attól félt, hogy felesége megmérgezhetheti, hisz a szóbeszéd szerint anyjától, Bona Sforzától megörökölte a mérgezés tudományát.

Jagelló Annának nem volt jelentős befolyása férje politikájára, de a háttérben azért mesterkedett. Minden bizonnyal uralkodni szeretett volna, de egyáltalán nem volt biztos, hogy túléli Báthoryt. Folyamatosan betegeskedett: régi idegzsábájához szívbetegség is társult, és egyfolytában fájt a szeme. Amikor Anna betöltötte a hatvan évet, kriptá építésébe fogott a krakkói Wawelben. Csak a maga részére építtette a kriptát, mivel úgy gondolta, férjének még bőven lesz ideje gondoskodni a saját sírhelyéről. A legtöbben meg voltak róla győződve, hogy Báthory túléli Annát. Nagyon valószínű, hogy ezt Báthory maga is így gondolta. Rejtélyes dolog, de „szeretett” végrendeleteket írni. Államszövetségi uralkodása idején hármat is írt.

Feltételezhető, hogy Hrodnában a király szeretőt tartott, aki egy erdész szépséges lánya volt, és fiút szült Báthorynak. A törvénytelen királyfit Knyabouszkinak, vagy másképp Knyazjouszkinak („fejedelmi”) nevezték, és Hrodnában saját vagyonnal rendelkezett. III. Zsigmond uralkodása alatt részt vett a Moszkva elleni háborúban a saját, tizenkét lovasból álló csapatával, és a Kreml környékéről hozott magának szeretőt. Igaz, a nemesi címet megtagadták tőle.

Egyesek azt állítják, hogy ebből a kapcsolatból született a későbbi orosz cár, I. Ál-Dimitrij. Mások ezt csupán szóbeszédnek tartják, melyet komolyabb források nem támasztanak alá. A királyt ebben a korszakban szokatlan mértékű szexuális önmegtartóztatás jellemezte, ami mögött valami titok rejtőzhetett. Olyan elmélet is létezik, miszerint szifilisz volt.

Báthory nem vetette meg a bort, nem hallgatott az orvosok figyelmeztetéseire és kérlelésére, hogy vizezze fel, vagy legalább öblítse le vízzel. Igaz, senki sem látta erősen lerészegedni.

A király-nagyfejedelem szerette Hrodnát. Itt, távol az udvar befolyásától, önálló politikát tudott folytatni. Közelebb volt a livóniai háború eseményeihez, de mégsem túl messze a fővárostól. Hozzávetőleg tíz alkalomról tudunk, amikor Báthory a városunkba látogatott. Nemegyszer itt gyűjtötte össze seregét, és innen indult győztes csatáiba (Rettegett) Iván moszkvai cár ellen. Báthory Hrodnát tartotta a legkedvesebb városának, „mind átmeneti tartózkodás, mind tartós lakhatás céljából”, ahogy a jezsuita Campanónak mondta.

Az államszövetség trónján eltöltött első hat év után Báthory Európa egyik legnevesebb uralkodójává emelkedett, személyéhez a katolikus világ nagy reményeket fűzött. Az 1581–1582-es Pszkov elleni hadjáratával meggyengítette és az európai politika szélére szorította vissza a moszkvai államot, amivel hozzávetőleg fél évszázadra lehetővé tette a Res Publica számára keleti politikájának folytatását. Úgy vélik, nélküle évtizedekkel megrövidült volna az államszövetség történelme. A hadsereget megreformáló királyról, katonáról, kiváló hadvezérről szóló leírások sokféle módon terjedtek: hírért vitték az írnokai és hivatalnokai, röpcédulák készültek róla, és azok a háborús szakemberek is beszámoltak róla mindenfelé, akiket vonzott a harctéren elért dicsősége.

Báthory gondosan szemmel tartotta az európai politikai eseményeket. Rettegett Iván halálát követően figyelme ismét az opricsnyina miatt kimerült moszkvai állam felé fordult. A lengyel–litván államszövetség serege előnyt élvezett a harcmezőn az orosz hadakkal szemben, főként a lovassága volt híres. Az uralkodó elhatározta, hogy kihasználja a Kremlben támadt zavart és döntő csapást mér Moszkvára, hogy azután, biztos hátországot tudva maga mögött, megtámadja Konstantinápolyt és megtörje az egész kereszténységre nézve veszélyes török hatalmat, országa számára fekete-tengeri kijáratot nyerjen, és saját zászlója alatt egyesítse a három részre szakadt Magyarországot, felszabadítva azt a Habsburg-uralom alól.

Az 1584 augusztusában tartott lublini gyűlésen Báthory igyekezett meggyőzni a szenátorokat, hogy szükséges harcolni a cári koronáért. Haraburda minszki parancsnokot Moszkvába küldte, hogy követként mutassa be a Báthory zászlaja alatti egyesülés tervét. És ha az oroszok nem akarnának egyesülni, akkor emlékeztetni kell őket szmolenszki és szeveriai vereségükre. A moszkvai követek visszautasították a tervet, így tehát megnyílt a lehetőség a háborúra. Ám a király terve ellenzőkre lelt Lengyelországban. Nem támogatta a hadjáratot XIII. Gergely pápa sem, aki viszont 1585 áprilisában meghalt.

Ekkor Báthory felvetette merész tervét az új pápa, V. Sixtus előtt, akit sikeresen maga mellé állított. Vincentius Laureus pápai nunciuson keresztül közölte Rómával, hogy meg kívánja támadni Szmolenszket és Moszkvát. V. Sixtus huszonötezer scudót ígért ennek a nagyszabású tervnek a támogatására. A protestánsok azt terjesztették, hogy a pápa feltételül szabta Báthorynak a Moszkva és a törökök elleni háborúban való anyagi segítségéért cserébe, hogy megsemmisíti a protestantizmust Lengyelország–Litvánia területén.

1585 szeptemberében Báthory abban a reményben indult a Litván Nagyfejedelemségbe, hogy a litvin urak könnyebben meggyőzhetőek a háborúról, mint a lengyelek. November 2-án már Hrodnában volt. Örömmel szemlélte a Várhegyen álló új építményt, melyből festői kilátás nyílt a várost közvetlenül körbefogó sötétzöld erdőkre. Itt tartózkodott egy egész éven keresztül, vadászgatott, iszogatott, és közben kigondolta, előkészítette a Moszkván keresztüli, Sztambul elleni hadjáratot. Báthory intenzív diplomáciai tevékenységet folytatott Hrodnában: sok partnerével levelezett, nemzetközi léptékben készítve elő a talajt a támadáshoz, tárgyalásokat folytatott Rómával, Moszkvával, és még Rigával is, ahol akkoriban újra kiéleződött a naptárreformmal kapcsolatos vita. Hírnökök útján állandó kapcsolatot tartott fenn a két fővárossal, Krakkóval és Vilnával. Emellett keményebb adóbegyűjtési rendszert vezetett be.

1586 augusztusában Báthory Fjodor orosz cár követségét fogadta Hrodňában. A cár az egyesülésről nem volt hajlandó tárgyalni; kizárólag a béketárgyalások folytatására törekedett, és ehhez is Moszkva javára való területi engedményeket szabott feltételül. Ez egy felháborító, sőt egyenesen nevetséges kívánság volt akkor, amikor Moszkva éppen belső küzdelmek éveit élte, a Res Publica pedig gondolatban már magához is kapcsolta, akár megegyezések, akár fegyveres úton. A tárgyalások tehát megszakadtak.

A háború már a levegőben lógott. Lengyelországban jelentősen gyengült a Báthory tervét ellenzők tábor. Már a vajdaságok tartományi gyűlései is hajlottak a király elgondolásának támogatására, és új hadiadó kivetését hagyták jóvá. Már megválasztották a küldötteket, akiket az államszövetség 1587 februárjára összehívott általános országgyűlésébe delegáltak, és akik támogatták Báthory politikáját. Ezen az országgyűlésen kellett győzelemre jutnia Báthory hadjárata tervének. Rómában már kocsikra is rakodták a megígért pénzt... amikor is hirtelen, mint az égzengés, elterjedt a világban a váratlan hír, hogy a merész vállalkozás kezdeményezője elhunyt. 1586. december 12-én a király, akinek spártai fegyelme és kihasználatlanul maradt ereje ámulatba ejtette környezetét, örök álomra szenderült a harodnyai várban. Az uralkodó, aki annyi mindent tett a mi városunkért.

Kiderült, hogy azokat a gigantikus terveket egy olyan ember építette, akinek vaseszsége csupán mítosz volt, és kétségkívül politikai érték, akitől az egész állam jövője függött.

Báthory valójában egész életében szenvedett. Még fiatal korában megharapta egy kutya, attól kezdve a jobb lábán, a térde alatt volt egy állandóan valószínűleg seb – folyadékgyűlem –, ami egyfolytában zavarta. A sebet kiégették, próbálkoztak véreztetéssel, megtiltották, hogy égetett szeszes italokat fogyasszon, de semmi sem segített. Az orvosai, Biandrata (Blandrata) és Bucella végül úgy döntöttek, hogy nem gyógyítják be a sebet, hanem éppen az ellenkezőjét teszik: kitágítják, hogy kiengedjék a „gonosz anyagot”. A lábára helyeztek egy szerkezetet, amelyik állandóan kidörzsölte a sebet, és bármilyen különös, a király így jobban érezte magát.

A király az apjától, aki alig több mint ötvenéves korában meghalt, még egy betegséget örökölt: az epilepsziát. Már Erdélyben is rejtélyes, eszméletvesztéssel járó rohamai voltak. Egy ilyen roham éppen a koronázása előtt érte. Akik közelebb álltak a királyhoz, ismerték valós egészségi állapotát, és észlelték, hogy néha mennyire aggasztóan sápadt. De a vadászatok és a háborúk alkalmával úgy viselkedett, mintha sohasem gyengélkedett volna. Alkata és viselkedése nem hagyott kétséget afelől, hogy makkegészséges.

Az udvari orvos, a padovai Nicolaus Bucella, bár az orvostudományok jelentős mestere volt, mégis, mivel ismerte páciense egészségi állapotát és félt az egyedül őt terhelő felelősségtől, 1583-ban rábeszélte Báthoryt, hogy hívja meg az udvarba az ismert orvost és filozófust, a luccai Simon Simoniust. Az orvosok véleménye különbözött a király betegségének pontos meghatározása és következésképp a kezelési mód tekintetében, abban mégis egyetértettek, hogy a király egészségi állapota hogyan változik: lassan, de folyamatosan romlik. Bucella el is akarta hagyni az udvart, de Báthory visszatartotta azzal, hogy egy új uradalmat ajándékozott neki.

Bár Báthory a Lew Sapieha alkancellárnak küldött 1583. április 23-i levelében így írt: „nem gondolom, hogy még tízévesi élet adatott nekem”, mégis

nyilvánvaló volt, hogy a halálnak még a gondolatát is teljes erejével igyekszik elűzni. Ugyanakkor végzetes betegsége vált vállalkozásainak és kezdeményezéseinek a lényeges mozgatójává: sietnie kellett, mindig csak sietnie...

Báthory betegsége az 1585-ös országgyűlés idején hirtelen súlyosbodott; ekkor a király nem bírta tovább: hol dührohamot kapott, hol pedig letargiába zuhant. Még a szenátus ülését is el kellett hagynia. Ezt az osztrák uralkodó is megtudta, akinek kémei működtek az Államszövetség egész területén. Az országgyűlés után orvosa, Nicolaus Bucella aggodalmát fejezte ki a királynak egészsége kapcsán, mivel, úgymond, Báthorynak sokáig kell élnie. A nála sokkal merészebb Apalinszki marsall kemény hangon emlékeztette a királyt, hogy emberként halandó, és rendeznie kell az örökléssel és a következő királyválasztással kapcsolatos kérdéseket.

A király bizonyára érezte közelgő halálát. 1585. május 12-én végrendeletet írt, melyben 96 ezer zlotyt hagyott Erdélyre, 30 ezret kedvenc városára, Hrodnára, 20 ezret pedig egy kiszolgált katonák számára készülő ispotályra, melyet Varsóban alapított meg. Báthory ekkor néhány hónapra el is vonult a fürkésző tekintetek elől, a Lengyelországban található Niepołomicébe. A nyár végére jobban lett, és szeptember 6-án elhagyta Niepołomicét, majd Korczyn–Sandomierz–Varsó útvonalon Hrodnába ért, ahonnan többé már nem is ment sehová.

Itt a király tovább kezelte magát, ahogyan szokta: a számtalan vadászaton széllel, faggyal, túleröltetéssel, és természetesen egy-egy serleg jó borral. Ezen a vadászatokon megerősítette testét-lelkét a hatalmas hadjárat előtt, amely Európa térképét volt hivatott megváltoztatni. Az egyik ilyen alkalom 1586 februárjában csaknem tragédiával végződött. A királyt szállító szán alatt beszakadt a jég. Csodásan menekült meg a haláltól. Kiáltott az udvari embereinek, hogy senki ne merészeljen az életét kockáztatva a segítségére sietni. Maga kúszott ki a jégen a partra, hogy az ne törjön be alatta, és ne merüljön el a jeges vízben. Ismét páratlan erejéről, ügyességéről és egészségéről tett bizonyosságot.

Az 1586. november 25. és december 7–8. közötti napok (a Gergely-naptár szerint) Hrodna környékén kivételesen fagyosak, szelesek és ködösek voltak, amit még a helyiek is igen nehezen viseltek. De az ítéletidő Báthoryt nem riasztotta meg. Minden reggel, miután reggelizett, figyelmen kívül hagyva orvosai tilalmát vadászni ment. Sötétedés után ért vissza, a lába megmerevedett a hidegtől, teste szétfagyott, alig tudott a tűz mellett átmelegedni. December 2-án a Hrodnától 5-6 mérföldre lévő kundzini erdőbe ment ki, és vadkanra vadászott. December 3-án ugyanoda ment ki még hajnalban, és estig csaknem húsz vadkant ejtett el. December 4-én is egész nap vadászott.

Az utolsó vadászatból a király betegen tért vissza, nyomást érzett a mellkasában és fulladásos rohamai voltak, így a következő napon otthon maradt. Azonban vasárnap, december 7-én, az orvosi javaslatot figyelmen kívül hagyva, ismét lóra ült és elment a misére a Vitold-templomba. Nem tudta, de utoljára ült lovon. December 7-étől 12-éig már a halállal vívott. Báthory a végsőkig reménykedett, hogy meggyógyulhat. A természet azonban a király vasakarátánál is erősebbnek bizonyult.

December 7-én délben Báthory rosszul lett, kiküldte az udvari embereket a szobájából, és leült megírni legújabb végrendeletét. Fulladozott és a feje fájt, amit borral csillapított. Almatlanság gyötörte. Átment a szomszédos szobába,

ahol nyitva voltak az ablakok. Le akarta magát hűteni, friss levegőt szívni. Ekkor elvesztette az eszméletét, elesett, és meg is sérült egy kissé, amikor beütötte magát a lócába. A zajra berohant egy udvaronc. A király maga ment vissza az ágyához. Megtiltotta, hogy bárki az éjszaka történeteiről beszéljen.

December 9-én, kedden, vacsora és kötéscsere után Simonius így vigasztalta a királyt: „Nyugodjon meg királyi felséged, nincsen semmilyen veszély.” „Jól van, tudom, hogy nincs”, válaszolt a király türelmetlenül. De tüstént megdermedt, szeme kifordult, és csikorgatni kezdte a fogát. A két orvos és az udvarnok, Francisak Vjaszeljni is igyekezett magához téríteni: vizet fröcsköltek az arcába, rángatták a haját, az orrát és az ujjait. Amikor végre kinyitotta a szemét, Báthory csodálkozva nézett rájuk. „Az Isten szerelmére, mit művelnek?”, kérdezte nehézkesen, mélyeket lélegezve.

Ezt követően a szakemberek között nem volt egyetértés. Nem tudtak megegyezni sem a diagnózis tekintetében, sem a gyógyítás módját illetően. A görcsökkel és eszméletvesztéssel járó ismétlődő rohamokat az egyik az asztma számlájára írta, a másik pedig az epilepszia tünetének tekintette. A borra is hivatkoztak, amit a páciens folyamatosan követelt. Olyan gyógykezelésben egyeztek meg, mely egyik betegség esetén sem ártalmas: piócákat tettek a király vállára.

A rohamok közötti szünetekben Báthory nem érezte magát rosszul. Az egészségi állapotát az orvosoknak titokban kellett tartaniuk; még az éppen Hrodnában tartózkodó szenátorok sem jöhettek rá, hogy a király ennyire beteg, holott azt látták, hogy gyengül. December 10-én fogadta a lengyel alkancellárt és Przemysł püspökét. Másnapra magához rendelte Asztafej Valovics litván kancellárt és Lew Sapieha alkancellárt; a főurak úgy hagyták ott, hogy biztosak voltak benne, a nagyfejedelem egészségi állapota kielégítő.

December 12-én az orvosok úgy találták, hogy a beteg arca elgyötört, pulzusa pedig heves és egyenetlen, ami korábban nem fordult elő. Rettenetes szomjúság gyötörte, meghagyta, hogy hozzanak neki bort. Orvosait vigasztalva így válaszolt: „Már az Úr kezében vagyok, felkészültem a halálra, de nem viszem el; hogy nem beszélek, az azért van, mert nehéz a fejem, el akarok aludni.” Úgy gondolta, másnap meggyón és felveszi az utolsó kenetet.

Az aggódó udvariak figyelmen kívül hagyták a király tiltását, és mindkét kancellárt értesítették a veszélyről. A hír hallatára a szenátorok sebesen érkeztek a királyi lakosztályhoz, és perelni kezdtek az udvaroncokkal, amiért eltitkolták előlük az igazságot. Azok nem akarták beengedni az érkezőket a hálóterembe. Ekkor odabent Báthory már haldoklott. Majd Francisak Vjaszeljni könnyben úszó arccal kiment a szenátorokhoz, és bevezette őket az akkor már halott királyhoz. Este hat óra volt...

A következő napon az uralkodó halálának a híre, annak ellenére, hogy megpróbálták eltitkolni, hamar elterjedt Hrodnában. Erős hatást keltett. Az emberek a város minden szegletéből a palotához szaladtak, és igyekeztek megtudni, hogy igaz-e a szomorú hír.

Hrodnából az ország számos pontjára szaladtak a küldöncök, hogy közöljék a halálhírt: Jagelló Annához, Jan Zamoyski lengyel kancellárhoz és nagyhatalomhoz, a püspökökhöz és szenátorokhoz. Azok a szenátorok, akik éppen Hrodnában tartózkodtak, 1586. december 13-án megírták Vilnába Krzysztof Radziwiłł (belaruszul Kristaf Radzivil, litvánul Kristupas Radvila) vilnai vajdának és

litván hetmannak, hogy az Úr elszólította felkentjét. Mivel a többi szenátor távollétében nem dönthettek a legfontosabb kérdésekben, kérték őket, hogy minél előbb jelenjenek meg a király holttesténél, vagy legalább mondjanak véleményt a néhány legsürgetőbb problémát illetően. Ilyen volt a hadsereg fizetése, amely Hrodnában mintegy kétszáz gyalogosból állt, és legnagyobb részét magyarok tették ki. A magyarok Báthory halála után úgy maradtak ott, mint a nyáj pásztora nélkül. Követelni kezdték zsoldjukat, hogy minél előbb hazatérhessenek.

Eközben a halálhír elterjedt az egész Res Publicában. Sokan elismerték Báthory érdemeit, megértették az elszenvedett kárt, és bánkódtak miatta. Jan Zamoyski, az uralkodó jobbkeze azt írta, hogy az uralkodó egészségétől függött az államszövetség sorsa. Reinhold Heidenstein így írt: „Báthory István Lengyelország történetében való érdemei felbecsülhetetlenek. Ha nem jött volna korai halála, jóval nagyobb dolgokat is megvalósíthatott volna, mint amelyeket gondolatban már előkészített.” Országszerte siratóénekek zengtek és könnyek potyogtak az uralkodó halála miatt. De leginkább a jezsuiták magasztalták a királyt, akik sok mindenért lehettek neki hálásak.

Nem mindenki bánkódott és gyászolta a királyt. Uralkodása vége felé Báthoryt nem kedvelte és nem értékelte egyöntetűen az egész nemesség. Sokak számára gyűlölt figura volt. Akik nem voltak megelégedve az uralkodásával, akiket valamilyen sérelem ért általa, örültek a halálának. Kihasználva az új király megválasztásáig tartó interregnumot, arra törekedtek, hogy kompenzálják ezeket a sérelmeket – gúnyiratokat, verseket és röpcédulókat írtak, melyek befektetítették az elhunyt jó hírét és dicsőségét.

Báthory István halála külföldön talán még nagyobb hatást keltett. Rómában is megsiratták a királyt, mivel halálával ismét elveszett a remény, hogy megalakuljon egy törökellenes liga. „A keresztény ügy nagy veszteséget szenvedett el”, írta a pápa a lengyel püspököknek. Sixtus egyetlen napon tizenhét levelet küldött szét a világba a sajnálatos eseményről szóló hírrel. Báthory özvegyének Arany Rózsát küldött, amely a X., de nem kizárt, hogy a VIII. századból származó pápai jelvény. Hogy mennyire népszerű volt Báthory neve külföldön, az bizonyítja, hogy Krzysztof Warszewicki királyi titkár temetési beszédét Nyugat-Európa hat városában is kinyomtatták.

Az osztrák udvar viszont örvendezett, és Moszkva is ujjongott, hogy megszabadult az ellenségtől, aki rövid időn belül a vesztébe taszította volna. „Báthory István – írja a híres orosz történész, Nyikolaj Karamzin – a világ egyik leghíresebb uralkodója volt, Oroszország egyik legveszélyesebb ellenfele, akinek halála nagyobb örömet jelentett számunkra, mint amennyi bánatot okozott annak az országnak, melyet kormányzott.”

Így hát Báthory halála után bizonyos politikusok, írók és történészek rögtön utat nyitottak egy aranylegendának, mások pedig egy feketének.

Bár a király közvetlen környezete tudott a betegségéről, az emberek fejében kialakult kép, miszerint az uralkodó erős és egészséges, még sokáig nem engedte, hogy elhiggyék, hogy valóban meghalt. A hír villámcsapásként érte a Res Publicát. Hirtelen bekövetkezett halála miatt a legszennyesebb pletykák kaptak szárnyra. Terveinek jelentősége, energikus lépései, melyekkel több ellenséget szerzett, mint barátot, azonnal elindították a szóbeszédet, hogy megmérgezték. Említettük, hogy Báthory, igaz, nem vigyázott az egészségére, attól viszont tartott,

hogy megmérgezhetik, mások között a saját felesége. Sokfelé hittek ebben a változatban. Arra is gyanakodtak, hogy a „protestáns Európa erői” mérgezték meg.

Alig hunyta le szemét Báthory, még temetetlen holtteste fölött megindult a vita halála okáról. Az udvari orvosokat nem csupán azzal gyanúsították meg, hogy gondatlanul kezelték, hanem a király megmérgezésével is, állítólag a Zborowskiak sugalmazása nyomán. Mindenkit meggyanúsítottak az elhunyt közvetlen környezetében. Vjaszeljnit is hibáztatták amiatt, hogy nem engedte be a királyhoz az udvari embereket és a szenátorokat, és hogy így éppen ő a felelős a haláláért. Legfőképpen Simoniust hibáztatták, aki, úgymond, szakszerűtlenségével ölte meg a királyt. Az orvos fel akart szólalni a következő király személyét kiválasztó országgyűlésen, hogy védekezhessen, de nem kapott szót. Ekkor Albrecht Radziwiłł (Albert Radzivil, Albertas Radvila) litván udvari marsall ajánlását követve kiadott egy broszúrát, melyben leírta a király betegségét és utolsó perceit.

Simonius magyarázataival a király másik orvosa, Nicolaus Bucella nem tudott egyetérteni, és a főrangú páciens félrekezelésével vádolta őt. Magáról minden felelősséget áthárított kollégájára. A régi eltitkolt, kölcsönös ellenségeskedés, amelynek alapja az uralkodó kegyeiért való vetélkedés volt, most nagy erővel tört a felszínre. Elmélyültek a viták és gyanúsítgatások. Hogy magukról elhárítsák a király haláláért terhelő felelősséget, az orvosok nem kímélték egymást. Az ügy három éven át húzódott, és ezer nyomtatott oldalnyira terjedt ki. Így tehát Báthory betegségének leírása hosszúra, de zavarosra sikerült, és bár fontos történelmi forrás, mégsem derít fényt a halál okára.

Hogy az igazság tisztázódjon, a halála után néhány nappal, a megfelelő dalok, ráolvasás és borivas után az elhunyt testét felboncolták. A jelen lévő orvosok, Jakub Gosławski (Jakub Haszlauszki) és Nicolaus Bucella kiderítették, hogy Báthorynak „nagyon nagyok voltak a veséi, mint egy ököréi”. De a boncolás jegyzőkönyve sem mutatta ki minden kétséget kizáróan a halál okát, mivel azt inkább a bebalzsamozás érdekében végezték, mintsem tudományos céllal.

Az azóta eltelt évszázadok során Báthory István halálát illetően három lehetséges ok került előtérbe: szívroham, mérgezés vagy urémia. Számba vehető a szifilisz is, viszont mivel Lengyelország–Litvánia szexuális szempontból egyik leginkább visszafogott uralkodójáról beszélünk, ez a sors és a történelem keserű ironiája lenne. Az orvosok többségének véleménye szerint, akik évszázadokon át kutatták a király betegségének jeleit, a szívbetegség is elvethető.

Hogy a halálát természetes okok váltották ki, vagy gyilkosság volt, történelmünk egyik legfontosabb kérdése. Már öt évszázada tartja magát szívósan a gyanú, hogy betegségei mellett a királyt megmérgezték. Úgy halt meg, hogy nem gyónt és nem áldozott, mivel nem érezte magát halálosan betegnek. Nem betegségeitől halt meg, hanem méregtől, amelyet túl későn érzett meg, így már nem maradt ideje keresztény módra felkészülni a halálra. Báthory minden kortársa úgy ír a haláláról, hogy az váratlanul, hirtelen történt.

Z. Scheuring orvos és amatőr történész tizenhárom olyan jelet gyűjtött össze, melyek azt tanúsítják, hogy Báthoryt nagy hatalmú protestáns körök utasítására megmérgezték, mivel attól tartottak, hogy ha Báthory meghódítja Oroszországot, akkor a katolicizmus jelentősen megerősödik. A politikai céljai megvalósítása felé haladva Báthory, amint a kutató állítja, akarva-akaratlanul

óriások küzdelmébe szállt be. Először a Habsburgokkal került összetűzésbe, akik XIII. Gergely pápa támogatását élvezték. Amikor királlyá és nagyfejedelemmé választották, Moszkva lett a fő ellensége. Törökország is lehetséges fenyegetést jelentett a lengyel–litván államszövetségre nézve. Scheuring véleménye szerint Báthorynak azért kellett az életével fizetnie, mert megerősítette saját belpolitikai helyzetét, illetve a Res Publica nemzetközi helyzetét. A nagy hatalmú uralkodó, a „Moszkván át Konstantinápolyig” hadjárat kezdeményezője és szervezője nagyszabású terve beteljesülésének előestéjén halt meg, a háború előkészületeinek kellős közepén, miután sokakban a legmerészebb reményeket keltette. A lengyel történészek egyetértenek abban, hogy halála igen fontos esemény, nagy csapás volt népe számára. Ha Báthoryt nem mérgezik meg, a lengyel–litván Res Publica hatalmas állammá nőtte volna ki magát, és minden bizonnyal emberöltőkön át képes lett volna megvédeni területét a rázúduló támadásokkal szemben.

Báthory sok ellenséget szerzett, de idő előtti halálának oka minden valószínűség szerint mégis az urémia volt. Nem az a Herkules volt, akinek mutatta magát. Csupán annyi igaz, hogy valóban férfiasan tudta átvészelni a szenvedéseit, és elrejteni azokat a világ elől. Maga siettetten elővigyázatlanul a halálát, a vadászatokon átfagyott és túlzottan kifárasztotta magát, ezt pedig komoly ivázzal kezelte.

A boncolás eredménye, melyet 1586 decemberében gondosan lejegyeztek, s melyet 1934-ben krakkói orvosprofesszorok is áttekintettek, nem hagy kétséget: vesebajt állapít meg. Szervezete nem volt képes megbirkózni a mérgező és távozni nem képes anyagcseretermékekkel. Báthoryt a bor ölte meg, az erős magyar bor, amelytől nem tudott megválni, akárhogy is figyelmeztették udvari orvosai. A király halála után ötvenegy hordó magyar bort találtak a hrodnai vár pincéjében.

Báthory teste sokáig Hrodnában maradt, úgy rendelkezett, hogy itt temessék el. A Res Publicában élt egy sajátságos és igencsak kifejező szokás. Csak azokat az uralkodókat temették el állami költségen, akikről a nemesség úgy ítélte meg, hogy jól szolgálták az államérdeket. A többi király temetését az örökösök fizették családjuk kincstárából. Báthoryt állami költségen temették el. Pénzgyűjtésbe kezdtek egy kápolna felépítésére, mely méltó arra, hogy egy ilyen kiemelkedő uralkodó testét benne helyezték örök nyugalomra. A Báthory-kápolna a krakkói Wawelben épült fel.

1588. május 23-án, a III. Zsigmondot megkoronázó országgyűlés idején Krakkóban ünnepélyes keretek között lezajlott Báthory földi maradványainak újratemetése. Z. Scheuring történész-orvos állítja, hogy ez a másfél évnyi várakozás ahhoz volt szükséges, hogy ilyen módon, a test alapos elrohasztásával tüntessék el a mérgezés nyomait.

Április 29-ére a szomorú eseményre az új uralkodó által kinevezett vagy meghívott nagyszámú lengyel és litvin szenátor és egyéb tisztségviselő gyűlt össze Hrodnában. A Nyoman-parti nép ezen a napon elbúcsúzott nagynevű lakójától és pártfogójától. A gyászmise után a koporsót elhelyezték a halottaskocsin, és középen ezüst-fehér kereszttel díszített bársonytakaróval fedték le. Az összes templom harangja gyászt zúgott. A menet a Nyoman-folyó hídján keresztül indult el kifelé Hrodnából a régi út felé, amely Varsóba vezetett.

A temetési menetet a papság nyitotta meg fehér karingben, majd a szegények lépdeltek a nekik kiosztott fekete köpenyben és égő gyertyával a kezükben. Utánuk következett két kürtös lóháton, a lengyel és a litván zászlóval. Mögöttük lovagok vitték a király-nagyfejedelem fegyverzetét. Utána vezették az uralkodó lovát fekete posztóval letakarva, melyet a Báthory-család három éket ábrázoló címere díszített. A holttest előtt három vajda lovagolt; ők vitték a koronát és a királyi hatalom többi jelvényét. Mögöttük a királyi címerrel díszített pokróccal leterített lovak vontatták a halottaskocsit. A király tizenkét bizalmas embere menetelt egyforma ruhában a kocsi mindkét oldalán, egyik kezükkel a koporsót fedő bársonyt fogva, a másikban égő gyertyával. Mögöttük a többi bizalmas lépdelt gyertyával a kezében. Szenátorok, nemesek és közemberek zárták a gyászmenetet.

Amint a temetési menet kiért a városból, mindazok, akik részt vettek a krakói temetési szertartáson, lóra vagy kocsira szálltak, és nekiindultak a hosszú útnak. Több mint három hétig tartott Báthory eme utolsó útja belarusz és lengyel földön át. Krakóban három napig zajlott a temetés.

Báthory tizenegy évnyi rövid, de eseménydús uralkodása mély nyomot hagyott Lengyelország–Litvánia és Magyarország népei, sőt egész Európa tudatában. Törekvései megmutatták a litvin–lengyel nemességnek és Európának, hogy mire képes a Res Publica, igaz, ez már végső határa volt az állam pénzügyi és katonai erejének. Báthory visszafogta Oroszország fejlődését, megtörte növekvő erejét, ami lehetővé tette az államszövetség pozícióinak megtartását, és növelte annak biztonságát Európában.

Idővel ő vált a Res Publica erejének jelképévé. Amikor az államszövetség a hanyatlása felé kezdett tartani, az energikus uralkodó emlékezete kedvessé vált a nép számára, hadjáratainak emléke pedig csaknem szentté. A XVIII. században legenda született az utolsó újító királyról, aki erős államot tudott létrehozni, és meg tudta gátolni annak belső szétesését.

„Báthory István legyőzte Rettegett Ivánt: emlékezz a történelmünkre!” – ez a felirat nézett velem szembe egyszer egy hatalmas plakátról Varsó központjában, a ma élő lengyelek történelmi tudatát alakítva. És a mai belaruszok vajon mit tudnak Báthoryról?

Bodó Ádám fordítása

A felhasznált irodalom jegyzéke

1. Besała J., Stefan Batory, Warszawa, 1992.
2. Grzybowski S., Król i kanclerz, Kraków, 1998.
3. Jankowski T., Śmierć Stefana Batorego w Grodnie, Grodno, 1930.
4. Jasienica P., Ostatnia z rodu, Warszawa, 1998.
5. Onesyfor Dziewoczek // Polski słownik biograficzny, T. XXIV., Wrocław-Warszawa-Kraków, 1979, S. 64–65.
6. Scheuring Z., dr. medycyny. Czy królobojstwo? Krytyczne studium o śmierci króla Stefana Batorego, Londyn, 1964.
7. 100 postaci które miały największy wpływ na dzieje Polski / Konrad T. Naylor, Londyn, 1996, S. 139–144.
8. Wielka Historia Polski, T. 4: Dzieje Polski i Litwy (1506–1648), Kraków, 2000.
9. Ziembicki W. Ostatnie łowy Batorego: W 350 rocznicę zgonu wielkiego króla (grudzień 1586 – grudzień 1936), Lwów, 1937.

Valjancin Mazec

A Belarusz Népköztársaság – egy lépés az állami függetlenség útján

Az emberiség történetét a huszadik század elején számos korszakalkotó esemény jellemezte. Köztük az első világháború, amely az európai birodalmak összeomlását okozta: az orosz, az osztrák–magyar és a német birodalomét. Ennek eredménye, hogy számos európai nemzet – a magyarok, csehek, szlovákok, lengyelek, finnek, szerbek, horvátok, macedónok, litvánok, lettek, észtek – saját nemzetállamhoz fűződő jogra tett szert. Hasonlóképpen, a belarusz emberek, politikai vezetőikön keresztül, kinyilvánították vágyukat, hogy a saját földjük gazdái legyenek. A belarusz államiság alapjainak megteremtéséhez a tényleges előfeltételek az első világháború idején alakultak ki.

1917 decemberében összeült az I. Összbelarusz Kongresszus, ahol a nemzeti szervezetek képviselői megpróbálták megvalósítani a belarusz államiság eszméjét. A Vilnai, Vitebszki, Grodnai, Minszki, Mogilevi és Szmolenszki tartományokból 1872 képviselő vett részt az I. kongresszuson. Az I. Összbelarusz Kongresszus küldöttei által elfogadott határozat kimondta, hogy saját küldötteikből haladéktalanul létre kell hozni a parasztok, katonák és munkások Összbelarusz Tanácsát – a regionális hatalmi szervet. Válaszul a Nyugati Régió és Front Népbiztosi Tanácsa, amelyet a Nyugati Front bolsevikjai alkottak, és amely abban az időben a valódi hatalommal rendelkezett, kihirdette a kongresszus felosztatását, és felszólította az elnökséget, hogy hagyja el a régiót.

Azonban ezek az erőszakos intézkedések nem tudták megállítani, sem megszakítani a belarusz nemzetépítés törvényszerű folyamatát. A kongresszus küldöttei 1917. december 18-án megtartott soros ülésükön úgy döntöttek, hogy a kongresszus végrehajtó szerveként ismerik el a Kongresszus Tanácsát, amelynek feladata a kongresszus valamennyi döntésének és határozatának végrehajtása volt. 1917. december 21-én az Összbelarusz Kongresszus Tanácsa határozatot hozott a Végrehajtó Bizottság azonnali létrehozásáról. Az Összbelarusz Kongresszus Tanácsának Végrehajtó Bizottságát arra utasították, hogy sürgősen kezdjen el a helyi tanácsok belaruszosításával foglalkozni.

Az Összbelarusz Kongresszus rendelkezett az akkori körülmények között a belarusz államiság eszméjének gyakorlati megvalósításához a legmagasabb fokú legitimitással, valamint a kongresszus küldöttei által létrehozott végrehajtó testületek jogosultak voltak a nemzetépítés kérdéseit érintő, abszolút legitím döntések meghozatalára.

Az I. Összbelarusz Kongresszus döntéseit megvalósítandó, a Kongresszus Tanácsának Végrehajtó Bizottsága 1918. február 20-án magát ideiglenes belarusz hatalomnak nyilvánította, amit az ott elfogadott Első Chartában rögzítettek. Létrehozták a kormányt is – a Népi Titkárságot, Jazep Varonka vezetésével.

1918. február 22-én vasúton megérkeztek Minszkbe az első német csapatok, február 25-én pedig a német parancsnok kilakoltatta a Népi Titkárságot az általa elfoglalt helyiségekből, és katonáinak megparancsolta, hogy a fehér-piros-fehér zászlót távolítsák el.

1918. március 3-án aláírták Bresztben a békeszerződést: egyrészről Oroszország, másrészről Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia, Bulgária és Törökország között. A szerződés feltételeinek megfelelően Belarusz területét a Dvinszk–Szvencjani–Lida–Pruzsani–Breszt vonal mentén kettéosztották. A szerződés 3. cikkelye szerint a vonal nyugati oldalát kivonják az orosz joghatóság alól, és Oroszország nem avatkozik be ezen területek belügyeibe. Hangsúlyozták, hogy Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia fogja meghatározni e régiók sorsát. Belarusznak azt a részét, amelyet a német csapatok elfoglaltak a Dvinszk–Szvencjani–Lida–Pruzsani–Breszt vonaltól keletre, ideiglenesen megszállt területnek tekintették.

1918. február végén Belarusz nagyobb részének német megszállása, valamint a breszti békeszerződés 1918. március 3-án, a belarusz nép érdekeinek figyelembevétele nélkül történt elfogadása felgyorsította a belarusz politikai öntudatra ébredés folyamatát. Ahogy a breszti béke feltételei is mutatták, a német kormány nem vette figyelembe a belarusz nép érdekeit. Belarusz nem kapott semmit a háború alatt elpusztult gazdasága helyreállításához, mivel Németország és Szovjet-Oroszország kormányai kölcsönösen megtagadták a háború okozta veszteségek jóvátételét más államok lakossága számára.

1918. március 9-én elfogadták a Második Chartát, amely Belaruszt népköztársaságnak nyilvánította, valamint kinyilvánított számos demokratikus alapjogot: a szólás-, a sajtó-, a gyülekezési szabadságot és a sztrájkjogot, a személy és a lakhely sérthetetlenségét.

A Második Chartában azonban még nem mondtak semmit Belarusz szuverenitásáról, területéről és a szomszédos köztársaságokkal való kapcsolatáról. A geopolitikai helyzetet még az a tény is bonyolította, hogy 1918 márciusában Berlinben találkozót tartottak a Reichstag vezető pártjainak képviselői lengyel szervezetek vezetőivel. Ezen a megbeszélésen fontolóra vették Belarusz Grodnói és Minszki régiói egy részének esetleges átadását Lengyelország számára, kompenzáció gyanánt, mivel a lengyelek poznani területekről mondanak le.

1918. március 25-én elfogadták a Harmadik Chartát, amely kikiáltotta a független és szabad Belarusz Népköztársaságot (BNR). Ezen okmány alapján bejelentették az összes volt állami kapcsolat felmondását, a Népi Titkárságot pedig arra utasították, hogy forduljon az érdekelt felekhez a breszt-litovszki béke feltételeinek felülvizsgálatára irányuló javaslattal.

A Belarusz Népköztársaság függetlenségének 1918. március 25-i, a Harmadik Charta által történt kikiáltása történelmi törvényszerűség volt, logikus és szükséges láncszem a nemzeti államiság eszméjének gyakorlati megvalósításáért folytatott küzdelemben. Ugyanakkor a Belarusz Népköztársaság kihirdetése a nemzet- és államépítés összetett útján csak a kezdeti szakasz volt. A lehetőségeiben és tevékenységében korlátozott Népi Titkárság és a Belarusz Népköztársaság Tanácsa (Rada BNR) ugyanakkor amolyan társadalmi-politikai központ volt, amely körül a belarusz demokratikus értelmiség képviselői csoportosultak, főként azok, akik a társadalmi haladást csak a nemzeti állam

önrendelkezésével szoros kapcsolatban tudták elképzelni. Jazep Varonka maga is elismerte, hogy a Belarusz Népköztársaság Tanácsának szerepe csupán a német megszálló hatóságok alatt működő nemzeti képviseletre és néhány másodlagos segédfunkcióra korlátozódott.

A Belarusz Népköztársaság kikiáltása a belarusz nemzeti mozgalom fejlődése azon szakaszának természetes eredménye volt, amikor már kialakult a nemzeti politikai elit, amelynek képviselői a belarusz államiságnak nemcsak az eszméjét fogalmazták meg, hanem gyakorlati lépéseket is tettek a megvalósítására. Azonban állammá válni és rendelkezni az ehhez szükséges összes attribútummal – a terület irányításával, a hadsereg, a rendőrség és a pénzügyi rendszer megteremtésével – a Belarusz Népköztársaság a megszállás alatt semmiképpen sem tudott. A megszálló német hatóságok a belarusz földön a hatalmat teljes mértékben magukénak tudták. A Belarusz Népköztársaság függetlenségének elismerésére irányuló minden kérelemre azt válaszolták, hogy őket kötik a breszti béke feltételei. A németek eleget tettek a Szovjet-Oroszország felé vállalt azon kötelezettségüknek, hogy nem tesznek lépéseket az újonnan alakult államok elismerésére.

Ugyanakkor a belarusz politikusok mindent megtettek, hogy a széles tömegek tudatában a nemzeti öntudat kiterjesztésére és a belarusz államiság eszméjének meggyökeresedésére megnyílt lehetőségeket a lehető legnagyobb mértékben ki tudják használni. 1918 folyamán a Belarusz Népköztársaság Tanácsa és az általa létrehozott kormány megtette az első lépéseket a valódi államiság és néhány szervezete megteremtésének útján.

A belaruszok jogai védelmének érdekében – a háború és a megszállás alatt – a Népi Titkárságnak bizonyítania kellett a megszálló hatóságok előtt, hogy a helyi lakosság a népköztársaság állampolgáraiból áll. A Népi Titkárság külön szabályt fogadott el, ennek értelmében történt a Belarusz Népköztársaság állampolgárainak regisztrációja. Az előzetes becslések szerint 1918 áprilisától októberéig a Népi Titkárság több mint ezer okmányt bocsátott ki. Az okmányokat azon polgárok számára állították ki, akik Oroszországba és Ukrajnába utaztak, valamint a belarusz menekülteknek, akik saját szülőföldjükre tértek vissza.

A Népi Titkárság fontos tevékenységi területét képezték a gazdasági kérdések. Ezek közül az egyik a pénzügy volt. Már 1918 áprilisában a Népi Titkárság vezetője, J. Varonka és P. Krecseuszki pénzügyi népi titkár felvetette a belarusz bankjegyek kibocsátásának kérdését, melyet „fa pénznem” (az árufa értéke) fedezne. P. Krecseuszki 1918 májusában programot készített a pénzügy és a kereskedelem fejlesztésére. E program szerint önálló pénzügyi- és hitelrendszert létrehozó intézkedéscsomagot terveztek. Így, a köztársaság elismerése és a saját pénznem megerősítésének alapjaként, külföldi hitelek szerzését célzó erőfeszítéseket kívántak tenni. Állami monopólium bevezetését tervezték a gyufagyártásban és -értékesítésben, az alkoholgyártásban, valamint a finn rendszerhez hasonlóan azt tervezték, hogy korlátozzák az országban a szeszital-értékesítést. Az adóügyek elsődleges intézkedései között szerepelt – a hatalmi intézmények teljes felépítéséig és a progresszív adók begyűjtési rendszerének bevezetéséig – egyszeri illeték kivetése. A kereskedelmi megállapodások megkötésekor az exportvámok minimálisra való csökkentését javasolták, valamint a szabad állat- és baromfiexportot.

A Belarusz Népköztársaság kormánya (1918). Ül: balról a harmadik J. Varonka, jobb szélén V. Zaharka. Áll: balról a második P. Krecseuszki

A hosszan tartó harci cselekmények az ország területén a tranzit, a fogyasztási tömegcikk exportjának és importjának felfüggesztését okozták, elsősorban az élelmiszerekét. A kedvezőtlen helyzet leküzdésére a Belarusz Népköztársaság Népi Titkársága számos gyakorlati lépést tett.

1918. április 25-én alakult meg a Belarusz Központi Kereskedelmi Kamara, P. Krecseuszki vezetésével. Fő feladata az volt, hogy megkönnyítse Belarusz és a szomszédos országok, köztük Németország, Ukrajna, Oroszország, Litvánia közötti árucserét, hogy támogassa és fejlessze az ipart. A Kamara a német 10. hadsereg főparancsnoksága felé memorandumot intézett, amelyben a következőket javasolta:

1) lehetővé tenni a Kereskedelmi Kamara számára, hogy árucseré céljából faanyagot, gyufát, lent és egyéb nyersanyagokat exportáljon Belarusból vízi úton és vasúton;

2) lehetővé tenni fogyasztási cikkek, nevezetesen: kenyér, liszt, gabonafélék, cukor, dohány, zsír és egyéb áruk behozatalát Ukrajnából;

3) szabad utat engedélyezni a Kereskedelmi Kamara tagjainak, valamint a Kamara által kiküldött személyeknek, a Kamara által kiállított különleges igazolványok alapján;

4) lehetővé tenni a postai és a távíróvonalak használatát;

5) enyhíteni azon a rendeleten, amely korlátozza a nyersanyagok, félkész termékek, legyártott áruk, faanyagok és fűtőanyagok szabad kereskedelmét.

1918 augusztusában, annak a kedvező döntésnek a következtében, hogy az Oroszországból, Ukrajnából és más országokból a Belarusz Központi Kereskedelmi Kamara címére beérkező árukat a megszálló hatóságok nem fogják elkobozni, tervbe vették kereskedelmi kapcsolatok kialakítását Németországgal, Oroszországgal, Ukrajnával és a Dél-Keleti (kozák) Unióval. A Belarusz Kereskedelmi Kamarához áruszállítási megrendelések kezdtek érkezni Ukrajnából, Oroszországból stb.

1918. szeptember 3-án a Belarusz Népköztársaság meghatalmazott kormányzati küldöttsége érkezett kereskedelmi megállapodás megkötése céljából Kijevbe, P. Krecseuszki, a Belarusz Kereskedelmi Kamara elnöke, és F. Vernyikauszki, kereskedelmi és ipari népi titkár vezetésével.

1918. szeptember 27-én a küldöttség, küldetése befejeztével, visszatért Minszkbe. Sikerült teljes körű árucseré-megállapodást kötniük az ukrán kormánnyal. Az ukrán lisztért, cukorért és szappanért cserébe a Belarusz Népköztársaság megígérte, hogy faárut, tűzifát és gyufát szállít. Az Ukrajnából Belaruszba szállítandó összes árunak az M. Daunar-Zapolszki által vezetett Kijevi Belarusz Kereskedelmi Kamarán át kellett érkeznie, ott kellett az árukat regisztrálni, a vám és az árak mérséklése mellett. Az ukrán kereskedelmi és ipari miniszter hozzájárulása, hogy az áruexport kizárólag a Kijevi Belarusz Kereskedelmi Kamarán keresztül, ottani regisztrációval történjék, felvetette a vasúti kocsik cseréjének kérdését. A Közlekedési Minisztériummal ebben a kérdésben is sikerült megállapodni. A Belarusz Központi Kereskedelmi Kamara további feladata Minszkben az volt, hogy az összes megállapodást véglegesítendő, a német megszálló hatóságok adják meg a vonatkozó áruszállítási engedélyt. A német hatóságok elismerték a megállapodást, és ígéretet tettek arra, hogy a vasúton érkező áruk nem kerülnek elkobzásra. A Belarusz Központi Kereskedelmi Kamara áruregisztrációs pontokat nyitott Mozirban, Lunyinyecben, Recsicában, Gomelben, Polockban és Orsában. Így a Belarusz Népköztársaság kormányzati szervei megtették az első gyakorlati lépéseket a kereskedelem területén.

Emellett az első lépéseket a diplomácia területén is megtették. Az Ukrán Népköztársaság 1918-ban „de facto” elismerte a Belarusz Népköztársaságot. Az ukrán Külügyminisztérium ukrán konzulátust létesített Minszkben. Belorusz konzulátusok működtek Kijevben és Odesszában. A Belarusz Népköztársaság kormánya diplomáciai kapcsolatokat létesített Litvániával, Lettországgal, Észtországgal, valamint Németországgal és Csehszlovákiával.

Ugyanakkor az 1918-as nemzetközi helyzet olyan volt, hogy a Belarusz Népköztársaságon kívül a többi állam közül egyiknek sem volt érdeke, hogy a világtérképen egy új ország jelenjen meg, a nemzetközi politika teljes értékű alanya. Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok, csakúgy mint Németország és Szovjet-Oroszország, nem sietett elismerni a Belarusz Népköztársaság függetlenségét. A legközelebbi szomszédok – Lengyelország, Litvánia, de még Ukrajna is – igényt tartottak a belarusz terület egy részére, a népköztársaságnak pedig nem álltak rendelkezésére a határai védelméhez szükséges pénzügyi források és fegyveres erők. A német megszálló hatóságok nem engedték meg a Belarusz Népköztársaság Tanácsa számára, hogy saját fegyveres erőket állítson fel. Azonban a német katonai parancsnokság ahhoz hozzájárult, hogy a kerületi parancsnokok alá tanácsadói posztot létesítsenek a lakosság és a

német csapatok közötti kapcsolatok rendezésének érdekében. Megállapodás született arról, hogy a tanácsadók kinevezését a belarusz nemzetiségi elvvel és a Belarusz Népköztársaság Népi Titkárságának elképzeléseivel összhangban fogják végezni.

Jelentős munkát végeztek a menekültek Belaruszba való visszatérésének érdekében. A probléma megoldásával egy erre a célra létrehozott menekültügyi bizottság foglalkozott. A Népi Titkárság erőfeszítéseinek köszönhetően megegyezés született a német megszálló hatóságokkal arról, hogy az első, Minszkben¹ tartózkodó menekültek hazatérését Baranavicsin, Maladzecsna és Vilnán át engedélyezik. 1918 októberében Belarusz nyugati részébe négyezer belarusz menekült tért vissza Baranavicsin keresztül.

A Népi Titkárság regisztrálta a belarusz állampolgárokat, és megfelelő okmányokkal látta el őket, 1918 nyarától pedig érvénybe lépett a Belarusz Népköztársaság útlevele. Ezt 1918 nyarán adták ki, borítóján a Belarusz Népköztársaság állami címerét, a „Hajszát” (Pagonya) ábrázolták. Meg kell jegyezni, hogy 1918. április 28-án a Népi Titkárság ülésén jóváhagyták a Belarusz Népköztársaság állami pecsétjét: a „Hajsza” körül „Belarusz Népköztársaság” felirattal. A Népi Titkárság igyekezett kiépíteni és bevezetni a népköztársaság államiságának kellékeit.

A Népi Titkárság és a Belarusz Népköztársaság Tanácsának tevékenysége a régiók meglehetősen támogatását élvezte, ez manifesztálódott a helyi belarusz tanácsok létrehozásában Vityebszkben, Magiljouban, Babrujszkban, Radaskovicsiben és más településeken. Az állampolgárok foglalkoztatási kérelmeket nyújtottak be a Népi Titkársághoz. Ezen túlmenően a parasztság, ahogy ez az irattári iratokból kiderült, úgy tekintett a Népi Titkárságra, mint olyan hatósági szervre, amely védelmet tud nyújtani a megszállók által elkövetett elkobzásokkal és rablásokkal szemben, és ezért segítségért fordult hozzá. Az irattárakban több mint 200 olyan megkeresést találtak, amelyekben a parasztok különböző régiókból kértek védelmet a Népi Titkárságtól a megszállók hatalmaskodásával szemben, mert a mértéktelen elkobzások és nyílt rablások a parasztság jelentős részének már a fizikai túlélését fenyegették.

A Belarusz Népköztársaság kormányzati szervei a belarusz nemzeti kultúra fejlesztésében és népszerűsítésében is értek el eredményeket.

1918 áprilisában a Népi Titkárság ülésén rendeletben nyilvánították a belarusz nyelvet a népköztársaság hivatalos és kötelező nyelvének. A rendelet hangsúlyozta, hogy a nemzeti kisebbségek szabadon használhatják saját nyelvüket a Belarusz Népköztársaság állami intézményeivel való hivatalos kommunikáció során. Megkezdődött a belarusz nyelvre való áttérés a magánintézmények, a gazdálkodó szervezetek dokumentációjában.

A Népi Titkárság egyik fontos tevékenységi területe a belarusz nemzeti iskola létrehozása volt. De ezen az úton komoly nehézségekbe ütköztek: nagy tanárhiány volt.

A Népi Titkárság gyakorlati lépéseket tett a meglévő nehézségek leküzdésére. 1918. április 3-án a Belarusz Népköztársaság Közoktatási Népi Titkársága ingyenes belaruszság-tudományi kurzusokat szervezett. Április végén

¹ Szovjet fennhatóság alatt állt (a ford.)

körülbelül 200 ember vett részt ezeken a tanfolyamokon. 1918. július 1-én Babrujszkban megkezdődött a népi tanítók képzése. 1918. szeptember 5-én a Népi Titkárság kezdeményezésére megnyílt a belarusz tanárképző és a városi általános iskolai tanárok számára beindult a belaruszság-oktatás.

Az 1916 októberében Szvislacsban alapított Tanítói Szeminárium eredményesen működött. Két év alatt, 1916. október 15-től 1918. november 15-ig, 144 tanárt képeztek itt ki a belarusz iskolák számára. 1917 végén Budszauban belarusz gimnázium alakult, melynek fenntartására a Népi Titkárság 20 ezer rubel támogatást fordított 1918-ban.

1918 elején csupán Vilna és Grodna körzetében már 89 belarusz általános iskola működött, az év végéig mintegy 350 belarusz általános iskolát nyitottak meg a német megszállási zónában.

1918. április 22-én M. Vjarat kezdeményezésére Minszkben megnyílt a Zeneművészeti Főiskola. 1918. június 1-jén a Közoktatási Népi Titkárság rendelete alapján Belarusz Állami Konzervatóriummá alakították át. A konzervatóriumban belarusz népdal, kultúrtörténet és kórus részlegek működtek.

1918 áprilisában a Népi Titkárság egyetem megalapításáról döntött. Gyakorlati intézkedéseket hoztak e határozat végrehajtása érdekében. Mitrafan Daunar-Zapolszki professzor 36 belarusz professzor beleegyezését kapta meg, hogy vállalják az oktatást a létrehozandó egyetemen. Köztük: Jauhim Karszki akadémikus, Uladzimir Zavitnyevics és Platon Zsukovics professzor, Ivan Krasz-kouszki gimnáziumi igazgató. J. Karszki akadémikus kidolgozta a belarusz egyetem szabályzattervezetét, amelyben öt kar nyitását javasolta.

A Tartományi Közgyűlés, a tanárok kezdeményezésére, 1918 májusában a regionális egyetem megnyitására 60 ezer rubelt különített el avval a feltétellel, hogy a város területet biztosít az egyetemi épületek számára. Azonban a Belarusz Népköztársaság Tanácsa már nem tudta 1918-ban megnyitni az egyetemet.

A nemzeti öntudat kiterjesztése és elmélyítése terén erőteljes eszköz volt a színház. 1917. május 1-én Minszkben alapították meg az Első Belarusz Dráma és Komédia Egyesületet Flarijan Zsdanovics vezetésével. 1918. május 19-én (halála után egy héttel) megnyitották a Makszim Bagdanovicsról elnevezett belarusz népházat, amely helyet adott a színháznak. Ezen a napon az Első Belarusz Dráma és Komédia Egyesület Belarusz Népköztársaság Állami Színházzá alakult F. Zsdanovics és U. Falszki vezetésével. A Népi Titkárság rendszeres havi támogatást nyújtott a színház fenntartásához.

A Belarusz Népköztársaság kikiáltása és testületeinek tevékenysége egyik meghatározó tényezője volt a szovjet alapú belarusz államiság – a Belarusz Szovjet Szocialista Köztársaság (BSZSZK) – létrehozásának. Ahogy Vilgelm Knorin, az ideiglenes belarusz munkás-paraszt kormány ügyvezetője megjegyezte, a német megszállás alatt a tömegek elfogadták a belarusz függetlenség eszméjét, amire a bolsevik párt kénytelen volt figyelmet fordítani, a BSZSZK-t pedig pontosan annak érdekében kiáltották ki, hogy befolyásolni tudják a belarusz nemzeti vezetőket követő tömegeket.

Inna Dukor fordítása

Aljakszej Litvin

Hatiny harangjai

Az emlékezet véget nem érő vészjele

75 éve, 1943. március 22-én eltűnt a föld színéről egy belarusz falu – Hatiny. A történelem, a második világháború szörnyű eseményei azt a sorsot rendelték számára, hogy először tűnjön el, majd pedig, 26 évvel később, egy egészen új minőségben keljen életre, mint egy jelkép-falu, egy olyan falu, amely az összes, lakosságával együtt felégetett, megsemmisített belarusz falu világszerte híres emlékmű-jévé lett.

A hatinyi emlékmű az emberi szenvedésnek, fájdalomnak, gyásznak állít emléket, a nácizmus háborús bűnei borzalmas következményeinek örök mementója. Arra hivatott, hogy bárki, aki csak idejön, megértse, hogy őtőle is függ valami ebben az életben, és hogy mindent meg kell tennie azért, hogy soha többé ne történhessen földünkön ilyesmi.

Hatiny neve ugyanúgy egyszer s mindenkorra elveszhetett volna, ahogy ezer más, lakóival együtt teljesen vagy részben megsemmisített falué, ha nincs a Belarusz Kommunista Párt Központi Bizottsága volt első titkára, P. M. Maserau, a volt partizán kezdeményezése, aki személyes tanúja volt a megszállók szörnyű bűncselekményeinek. Pjotr Mironavics Maserau, aki születésének idén februárban volt a századik évfordulója, Vicebszk megye Raszoni járási székhelyén volt egy szerény középiskolai tanár. Apja földműves volt, a szovjethatalom üldöztette. Maserau a háború első napjaitól kezdve küzdött a

megszállók ellen. Ő szervezte meg a raszoni földalatti mozgalmat, 1942 áprilisában létrehozta a környéken az egyik első partizáncsapatot, ennek parancsnoka lett, majd a partizánbrigád komisszára és 1943 szeptemberétől az illegális Vilejka megyei Komszomol-bizottság első titkára. Az illegális belarusz Komszomolnak ő volt az egyetlen megyei első titkára, aki a háború előtt nem a Komszomolban dolgozott, és aki megkapta a Szovjetunió Hőse kitüntetést.

Belaruszban a hitleristák több száz falut égettek fel. Rengeteget írtak már arról, hogy miért pont Hatinyt választották emlékhelynek. Nem ismételjük most el azokat, a Szovjetunió szétesése után elterjedt különböző pletykákat, amelyek szerint, úgymond Hatiny és Katiny egybehangzását akarta Moszkva kihasználni, hogy elvonja a figyelmet a katinyi tragédiáról.

A valóságban ennek prózaibb az oka. A háború utáni első években az egész ország a háború által szétrombolt népgazdaság újjáépítésével volt elfoglalva. A Szovjetunióban a Nagy Honvédő Háború eseményeinek emlékeztetere irányuló első nagyszabású rendezvények a Győzelem huszadik évfordulója ünnepi előkészületeinek idején kezdődtek, ami egybeesett L. I. Brezsnyev hatalomra jutásával. Ez a munka Belaruszban különösen a Belarusz Kommunista Párt KB Elnökségének 1966. január 17-i **„A szovjet emberek által a Nagy Honvédő Háború ideje alatt tanúsított hőstettek megörökítése tárgyában végzendő további munkálatokról”** szóló határozata után aktivizálódott jelentős mértékben. Ebben tudniillik az emlékeztetők széles körű programját jelölték ki. Többek között: *„1966. április 30-ig összegyűjteni az összes községre vonatkozó teljes körű információt, amelynek lakóit a fasiszta német barbárok egytől egyig megsemmisítették, és folyó évben, valamint 1967 első felében temetésük helyén emlékműveket, a felégetett faluknak emléktáblát állítani és emlékparkok létesítésébe kezdeni. Megvizsgálni és megoldani a megyei múzeumok fiókjai létesítésének kérdését azokon a helyeken, ahol a partizánok legjelentősebb bázisai voltak...”*

Ekkor fogadták el a BKP minszki megyei bizottságának és a BSzSzk kulturális minisztériumának javaslatát, hogy **„A Nagy Honvédő Háború Belarusz Állami Múzeuma nyisson meg Lagojszk járásban egy részleget, valamint létesítsenek a valaha volt Hatiny község helyén, melynek minden lakosát vadállati módon elpusztították a fasiszta megszállók, mementókat”**.

Azt a kérdést megválaszolandó, hogy miért éppen Hatinyre esett a választás, meg kell jegyezzük, amint az a projekt szerzői és építői visszaemlékezéseiből látható, hogy más javaslatok is voltak. Többek között a Raszoni járásban **Velja** község, amelynek 450 lakosát pusztították el. De ilyen szintű emlékművet Minszkhez közelebb kellett állítani, ami kétségtávol meg is növelte nemzetközi jelentőségét.

A hatinyi emlékmű felépítésének története közismert. Több lépcsőben hozták létre. A legfőbb munkálatokat 1968–69-ben végezték. Először azt a részét építették meg, amelyik közvetlenül Hatinyről szólt. Mind a **26 felégetett ház** helyére telepítettek egy-egy mementót – **egy környi farrönkácsoolat-imitációt hamuszínű betonból, valamint egy konyhai kemencekéményt mintázó obeliszket, mindegyik tetején egy harmincpercenként megszólaló haranggal**. Az emléktáblákon a lakók neve és a gyermekek kora van feltüntetve. A kapuk nyitva állnak, mintha vendégre várnának...

Négy stilizált kút áll ott, ahol a valódiak voltak. A masszív, fekete labradoritból készült tető a kolhozistállót szimbolizálja, amelyben elevenen

égették meg a falu összetereit lakosságát. Szemben – a hatinyiek közös sírja az Emlékezés Koszorújával és a jövő generációihoz intézett felhívás szavaival. **Az emlékmű domináns eleme egy meggyilkolt unokáját a karjaiban tartó nagypapa hatméteres szobra.** A „hatinyi” emlékmű második részének felépítéséről 1969. február 13-án született meg a döntés, így húzandó alá, hogy Hatiny a belaruszok népiértésének általános jelképe. Ezzel a céllal létesült **„Az újból fel nem épített falvak temetője”** – egy szimbólum, ahol **185** urnát helyeztek el egy-egy megsemmisített falu földjével.

Hatiny felégetésének formális oka egy partizáncsapat csatája a 118. ukrán Schutzmannschaft (Schuma) policáj-zászlóalj ellen. Ezt a zászlóaljat 1941 végén, 1942 elején állították fel ukrán és más nemzetiségű önkéntesekből és hadifoglyokból. A falu békés lakosságával szemben tanúsított különös kegyetlenség egyik oka az volt, hogy a harcban elesett a 118. zászlóalj német főnöke, **Hans Woellke kapitány** (Hauptmann), aki 1936-ban Németország első olimpiai bajnoka lett súlylökésben, és akit Hitler személyesen nagyra becsült.

A műveletet a zászlóalj parancsnoksága 1943 márciusában így mondja el: „....1943. 3. 22-én a banditák tönkretették a telefonkapcsolatot Plescsanyici és Lagojszk között. A megújított vonal védelmére és az esetleges úttorlaszok eltakarításának céljából 9 óra 30 perckor a 118. rendészeti zászlóalj 1. századából két szakasz lett kiküldve Woellke védelmi-csendőrségi kapitány parancsnoksága alatt. Guba község után kb. 600 méternyire az erdőben favágó munkásnőkkel találkoztak. A kérdés-

re, hogy nem láttak-e banditákat, emezek nemleges választ adtak.

Mikor a csapat további harminc métert haladt előre, keleti irányból golyószóró- és puskatűz alá vették. **A kialakult harcban életét vesztette Woellke kapitány és három ukrán csendőr, további két csendőr megsebesült.** Rövid, de kemény harc után az ellenség keleti irányban visszavonult Hatiny felé, halottjait és sebesültjeit pedig magával vitte. Ezek után az ukrán szakasz parancsnoka beszüntette a harcot, mivel a művelet folytatásához nem volt elegendő legénység. A visszaúton az említett fakitermelő munkásokat letartóztatták, mert természetesen felmerült velük szemben a gyanú, hogy támogatják a partizánokat. Guba községtől némileg északabbra az elfogott fakitermelők egy része szökni próbált. Csendőreink tüze 23 embert ölt meg, a többieket kihallgatásra Plescsanyicába vitték a csendőrségre. Azonban, mivel bűnösségük nem volt bizonyított, őket szabadon engedték. **A visszavonult ellenség üldözésére nagyobb erők kerültek bevetésre, többek között Oskar Dirlwanger SS-zászlóaljának egységei. Időközben az ellenség Hatinybe vonult vissza, ami bandita-faluként ismeretes.** A falut bekerítették és minden irányból megtámadták. Az ellenség kemény ellenállást tanúsított, minden házból tüzeltek, ezért nehézfegyvereket kellett bevetni, úgymint páncéltörő ágyút és nehéz aknavetőket. Az összecsapás során 34 leölt bandita mellett a falu sok lakója is megsemmisült. Egy részük a kigyulladt falu lángjai közt égett.”

Persze ezt a beszámolót kritikusan kell fogadni, mára már teljességében ismeretes az igazság

a hatinyi tragédiáról – bizonyos értelemben ez 630 belarusz falu szimbóluma, melyek közül 186 tüzek poklában tűnt el egyszer s mindenkorra.

Ami ebben a faluban március 22-én történt, teljesen váratlan volt a lakói számára. Bár ez a falu az erdőben volt, nem tartozott semmilyen partizán-zónához, nem állt a partizánok védelme alatt, ahol a lakosok általában, ha megjelentek a büntetőosztagok, minden módon igyekeztek az erdőbe menekülni, hogy ott vészeljék át az akciót. A hatinyieknek természetesen nem volt ilyen gyakorlatuk, így aztán, mivel nem érezték, hogy vétkek lennének bármiben is, mikor észrevették, hogy a megtorlók bekerítik a falut, a házaikon belül igyekeztek elbújni...

Erich Körner őrnagy, a 118. csendőrszászlóalj parancsnokának jelentéséből az derül ki, hogy a megtorló csendőrségi erők makacs ellenállásba ütköztek a faluban, hogy minden házból tüzeltek rájuk, és hogy nehézfegyvereket voltak kénytelenek bevetni (páncéltörő ágyúkat és nehéz aknavetőket). A jelentés szerint az összecsapásban 34 „banditát” és a falu meghatározatlan számú lakosát ölték meg, akiknek egy része a falutűzben halt meg.

Azonban a Dirlwanger megtorló zászlóaljához tartozó tanúk, akik elsőként foglalták el a falut, 1961-ben, nyomozók előtt tett vallomásaikban egybehangzóan azt állítják, hogy a faluban kevés partizán tartózkodott, de az is lehet, hogy egyáltalán nem voltak, mert ők személyesen nem láttak partizánokat. Ugyanakkor mind Dirlwanger meg-

torló, mind pedig a 118. zászlóalj csendőrijei, hol rövid harcra tesznek említést, hol pedig a falu 45 mm-es ágyúkkal, aknavetőkkal, állványos és kézi géppuskákkal történt lövetéséről. **Ez nem mond ellent a környező falvak lakossága tanúvallomásainak, melyek szerint a hatinyiek egy része nem a pajtában égett, hanem a falu utcáin kaptak halálos lövést.**

A „Bosszúállók” csapatának partizánjaira vonatkozó adatok szerint március 22-én Hatiny faluban öt harcos sebesült meg és három veszítette életét (M. I. Kazsan, A. M. Csali és V. Gilj).^{*} Ugyanezt támasztja alá Jazep Kaminszki, a falu kovácsa, az egyetlen megmenekült felnőtt (a szobrász óróla – karjaiban a fiával – mintázta az emlékmű központi alakját). Vallomása szerint saját házának kertjében látta egy meggyilkolt partizánasszony holttestét, U. A. Jaszkevics pedig Mokradz falu irányában, a mezőn látta férfi partizánok holttestét.

Mindebből az következik, hogy Körner őrnagy jelentése hamis. Nem volt Hatinyben semmiféle harc. A partizánok, amint meglátták a falut megkerülő megtorlókat, azonnal és gyorsan elhagyták Hatinyt. A néhány egyes lövést nem érdemes számításba venni, hisz ezek figyelmeztető lövések lehettek. Ha volt is lövöldözés, igen rövid ideig tarthatott. **A megtorlóknak vagy nem sikerült idejében bezárni a gyűrűt a falu körül, vagy pedig hagytak a partizánoknak egy menekülési útvonalat azért, hogy ne kelljen velük a faluban harcba bocsátkozni.** A partizánokat a megtorlók üldözőbe sem vették. Valószínűleg attól tartottak, hogy az erdőben esetleg újabb ke-

^{*} A Belarusz Köztársaság Nemzeti Levéltára, 1405, 1. kötet, 807. ügyszám, 49–50. lap.

lepcébe botlanak. Különös tekintettel arra, hogy sokkal kevésbé veszélyes dologgal is el tudták magukat foglalni – falurablással és a védtelen falusiak megsemmisítésével.

Mire kellett Körner őrnagynak ez a hazugság? Nem valószínű, hogy csak arra, hogy a felettes parancsnokait informálja a saját parancsnoksága alatt álló katonai egység sikereiről. Emlékeztetnünk kell arra, hogy még 1942. november 18-án adta ki a biztonsági csendőrség és az SD Reichskommissariat Ostland-béli operatív törzsének parancsnoka Belaruszban a partizánok elleni harc megszervezésére vonatkozó parancsát. Ebben többek között külön felhívták a figyelmet arra, **hogy a lakosság felelősségre vonása nem célszerű, mivel teljes falvak állnak „partizánbandák” elnyomása alatt.** Perdöntőnek azokat a körülményeket kellett tekinteni, ahogyan a lakosság a partizánok elleni műveletek során viselkedett. **Hatiny lakossága még a német megszálló hatalom szempontjából sem minősült megbüntetésendőnek.** A partizánoknak tevékeny segítséget nem nyújtottak. A falu lövetésének idején, aki ahol tudott, ott bújt meg – a házakban, a pincékben. Ezért nem is hagyták el a falujukat (pedig lett volna rá lehetőségük) – hiszen semmiben sem érezték magukat vétkesnek. **Pontosan ezért látjuk még kegyetlenebbnek a megtorlók ottani bűncselekményét.** Körnernek arra kellett ez a hazugság, hogy igazolja, miért is történt, hogy oly nyilvánvalóan nem teljesítették a parancsot.

Még egy kérdés szorul pontosításra: ki adott ki békés polgárok ellen ilyen szörnyű megtorlásra szégyenletesen bűnös parancsot? Az utóbbi időkben ez a kérdés politikai jelleget öltött, és főbűnösneként Grigorij Vasz-

jurát nevezték meg. Soha senki nem mentheti fel bűne alól ezt a hóhért, de ilyen parancsot ő nem adhatott ki, hiszen csupán a 118. védelmi csendőrzászlóalj törzsének volt a parancsnoka. Az emberek megsemmisítésében vele együtt vett részt a zászlóalj parancsnoka, Kosztyantin Szmovszkij, és főparancsnoka, Erich Körner csendőrnagy. Volt még egy német SS-tiszt, akit azonban a műveletnél jelenlévők egyike sem ismert. Ki lehetett az? Közvetlenül e szörnyű események előtt, 1943. március 2-án a védelmi csendőrség és az SD belarusz parancsnoksága Lagojszkba csoportosította át Dirlewanger zászlóalját és egy SS-csapatot Artur Wilke Hauptsturmführer (százados) vezetésével.

A legutóbbi időkben olyan véleményeket is hallani, hogy amennyiben nem lettek volna partizánok, Hatiny sem lett volna. Semmi értelme ezeknek hitelt adni. Megemlíteném, hogy levéltári források szerint a hitleristák már 1941 nyarán is semmisítették meg falvakat a lakosságukkal együtt. 1942-ben, a partizánmozgalom fejlődésének következtében az ilyen akciók már tömeges jelleget öltenek, és gyakorlatilag minden, a partizánok elleni műveletnél egész falvakat gyűjtanak fel és semmisítik meg a békés lakosságot. **Ezekkel a radikális eszközökkel a megszállók két célt reméltek elérni: először is fel akarták számolni a partizánmozgalmat, másodszer pedig a terület „felszabadításának”, a lakosság kiirtásának tervét kívánták teljesíteni.**

A megtorlási műveleteket közvetlenül az SS és a csendőrség speciális osztagai hajtották végre, amelyek az SS és a csendőrség legfelsőbb főnöke alá voltak rendelve, ez utóbbinak pedig közvetlenül Himmler SS-Reichsfüh-

rer (vezértábornagy) parancsolt. 1941 őszén a hitleristák, saját védelmük és a partizánok elleni harc érdekében kénytelenek voltak létrehozni az úgynevezett „keleti”, ill. „segéd” katonai és csendőr- (Schutzmannschaft) zászlóaljakat. Az 1943. április 1-i adatok szerint a „Zentrum” hadseregcsoport parancsnoksága alá tartozó területen (Vicebszk, Magiljou és Gomel megye, valamint részben Minszk, Szmolenszk és Brjanszk megye) a partizánok elleni harcban és a védelmi feladatokban 43 keleti zászlóalj vett részt (26 keleti, 3 kozák, 2 keleti őrségzászlóalj, 8 népi milícia, 2 turkesztáni, 1 örmény, 1 azeri), 19 keleti szakasz stb.

Ezek mindegyike a védelmi csapatok vezérő tábornoka és a „Zentrum” hadseregcsoport hadtáp-parancsnoka, Max von Schenckendorff tábornok alá volt rendelve. Az említettekén kívül Belarusz területén egy sor kisegítő csendőralakulat tevékenykedett, melyek mint litván, lett, ukrán, orosz, belarusz, ill. észt egységek híresültek el, és az SS és a csendőrség felsőbb parancsnokának voltak alárendelve. Az 1943. április 1-i adatok szerint Belaruszban tevékenykedett a 3., 12., 15., 254. és 255. litván, a 18. és 27. lett, a 46., 47., 51., 54., 55., 56., 57., 102., 115. és 118. ukrán, valamint a 49. belarusz zászlóalj, az orosz felszabadító hadsereg Vlagyimir Gilj-Rogyionov parancsnoksága alatt és a 202. lengyel csendőrzászlóalj.

Pontosan 1943 telére-tavaszára esik a hitleristáknak egy sor, a partizánok és Belarusz békés lakossága ellen foganatosított nagyszabású büntetőakciója, aminek oka részint a partizántevékenység aktivizálódása Belarusz teljes megszállott területén, másrészt a Paulus csapatainak sztálingrádi vereségéről és kapitulációjáról kapott hírek, valamint a megszállók

igyekeazete, hogy hátországukat tisztítsák meg a partizánveszélytől. Ha Belarusz térképén kijelöljük azokat a helyeket, ahol 1942–43 őszén-telén-tavaszán megtorló hadműveleteket hajtottak végre, azonnal világossá válik, hogy ilyen akciók északtól délig, keletről nyugatig az ország egész területén folytak. Csak 1942 november-decemberében a hitleristák 11 nagyszabású megtorló műveletet hajtottak végre a csendőr- és a védelmi csapatok, valamint a Wehrmacht egységeinek részvételével. Így például csak Vicebszk megyében: lefolytatták a „Majomketrec” hadműveletet (Garakodjárás), amelyben a Wehrmacht 12. harcckocsizó hadosztályának egységei, valamint a 406. védelmi ezredének egy zászlóalja is részt vett. Több mint 50 falut semmisítettek meg. A „Nürnberg” hadművelet során (Braszlau, Pasztavi és Sarkauscsina járás) négy nap alatt több mint 30 falut gyújtottak fel és 2975 embert gyilkoltak le (a nőket, öregeket és a gyermekeket nem is számolták, a beszámolóba egyszerűen azt írták, hogy „házakban és földkunyhókban égtek benn”). A Minszk megyei „Frida” hadműveletben (Bjarezina, Szmajjavicsi, Cserveny járás) az SS 1. gépkocsizó brigádjának és Dirlewanger SS-zászlóaljának megtorlói a beszámolójuk szerint 136 embert semmisítettek meg, 1600 lakost fogtak kényszermunkára, 630 háziállatot és 1280 tonna gabonát foglaltak le.

Ugyanebben az időben tisztították meg a 14. csendőrezred és két védelmi zászlóalj segítségével Minszk megye Uzda, Puhavicsi és Bariszau járását („Albert-1”, „Albert-2” és „Karl” műveletek).

A „Jegesmedve”, „Fenyőfa”, „Hamburg” és „Altona” nagyszabású műveleteket Vicebszk megye Liozna járá-

sában, Minszk megye Valozsin járásában, Grodna megye Dzjatlava, Lida, Maszti, Navagrudak és Scsucsin járásában, valamint Breszt megye Baranavicsi és Ivanava járásában folytatták le. Egyedül a „Hamburg” művelet eredményeként közel hatezer embert semmisítettek meg.

A decemberben, Vicebszk, Garadok és Polack járás területén, a Wehrmacht 286. védelmi és a 391. tábori tanhadosztályaival, a 286. hadosztályparancsnoka, Johann-Georg Richert vezérőrnagy vezetésével indított „Téli erdő” hadművelet még 1943 januárjában is folytatódott. Eredményeként több mint 1600 nőt, öreget és gyermeket lőttek főbe, ill. kínoztak halálra, valamint több mint kétezer embert vezényeltek Németországba kényszerszolgálatára. Csak Polack járásban 116 falut teljesen kiraboltak és huszonegyet felégették.

1943. január-március folyamán a hitleristák, a kedvező körülményeket kihasználva, tovább erősítették a partizánok és a lakosság elleni megtorló akciókat, bevonva e műveletek céljaira védelmi zászlóaljkat, az SS német csendőrezredei, a Wehrmacht egységei és kötelékei haderejét. Január-márciusban Vicebszk, Garadok és Liozna járás területén a 201. védelmi hadosztály, a 2. gépkocsizó ezred és a 3. tankhadserég erőivel hajtották végre a „Gömbvillám” hadműveletet. A 201. hadosztály naplóbejegyzései szerint „169 leellenőrzött faluból 3583 ember esett át szűrésen”, az SD 9. einsatzkommandója 1456 embert végzett ki, 804-et pedig kényszerszolgálatára küldéshez előállítottak.

A „Téli varázslat” művelet során, amit február-márciusban hajtottak végre Vicebszk megye Drisza, Aszveja, Raszoni és Polack járaásaiban Ostland csendőrségének erejével – be-

vonva a 3. tankhadserég, a 201. és 218. védelmi hadosztály, valamint a 391. tábori tanhadosztály egységeit –, több mint 3500 embert semmisítettek meg, 158 helységet égettek fel, több mint ezer gyereket küldtek a salspilski koncentrációs gyerektáborba, 2000 embert pedig Németországba, kényszerszolgálatára.

1943-ban és 1944 első felében állandó jelleggel folytak megtorló műveleti hullámok Belarusz egész területén, halált, rombolást, tűzvész pusztítását hozva, az országot élettelen térré alakítva át.

Akár fel is lehet tételezni, hogy Hatiny véletlen körülmények következtében tűnt el a Föld színéről. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy sok száz belarusz falu pusztult el előre megtervezett, a partizánok és a lakosság ellen indított, úgynevezett megtorló (pacifikáló) műveletek eredményeképpen, amilyeneket Belarusz területén 1941 júliusától kezdődően hajtottak végre. Ezek 1942 második felétől rendkívüli mértékben fokozódtak, és tetőpontjukat 1943-ban érték el. **Azon 5454 belarusz helység közül, melyeket a hitleristák a megtorló akciók keretei között teljes jussal vagy részben, lakossággal együtt semmisítettek meg, több mint 3%-ot 1941-ben égettek fel, 16%-ot 1942-ben, 63%-ot 1943-ban, a többit 1944-ben.**

Ezért minden alapunk megvan arra, hogy állíthassuk: Hatiny tragédiája az ezernél is több olyan tény egyike, amelyek céltudatos, a belarusz lakosság népiirtására irányuló politikáról tanúskodnak, ami pedig a nácikat végig vezérelte, amíg csak megszállás alatt tartották Belaruszt.

Bárász Péter fordítása

Valjancin Akudovics

Véres blöff

Belarusznak a második világháború nemcsak a legtragikusabb, de az egész XX. század léptékében nézve talán (az állam megalakulása után) a legjelentősebb eseménye. Egyrészt elpusztult minden negyedik belarusz (néhány verzió szerint minden harmadik), leromboltattak városok, falvak, gyárok, darabjaira tört a teljes szociális infrastruktúra, hosszú évekre lehanyatlott a gazdaság, a szellemi és a kulturális élet. Másrészt ezen veszteségek, de még inkább a partizánmozgalom legitimálták Belaruszt mint a nemzetközi közösség jogszerű tagját, aminek formailag az ENSZ-tagság adta bizonyítékát – ráadásul alapító tagi minőségben (hagyjuk most a politikai konjunktúra kérdését, aminek köszönhető ez a „státuszunk”).

Ezt elemezve először is vegyük észre, hogy Belarusz számára a második világháború több háborút jelent. Az első ezek közül az a háború, amelyet a Szovjetunió vívott Németország ellen, és amelyben belaruszok (több mint egymillióan) a szovjet csapatok állományának részeként szerepeltek a totális mozgósítás törvényeinek értelmében, mely törvények ugyanúgy vonatkoztak rájuk, ahogy a szovjet társadalom egészére. Azonban a belaruszok számára nem az első, az egész emberiség szempontjából sorsdöntő háború vált a legfontosabbá, hanem a második, amely a saját, a németek által megszállt területükön zajlott. (És volt még egy „belarusz háború”, amelyben a nyugatbelaruszok a lengyel hadseregben harcoltak – de erre most nem térünk ki.) Pontosan ez a partizánháború tette ismertté Belaruszt az egész világ előtt. És, ami nem kevésbé fontos, szubjektíválta és mitologizálta a belaruszokat önmaguk szemében.

A szovjet partizánok (hivatalos adatok szerint több mint 440.000 partizán és illegális harcos) – a belaruszok egyes számú össznemzeti mítosza. Ennek jelentőségét aligha lehet túlbecsülni. Mert a Nemzet mint „képzeletbeli közösség” csak mítoszaiban és mítoszai által válik valóvá. Ha úgy tetszik, a Nemzet nem más, mint a Nemzetről szóló mítosz.

De, értvén a mítoszoknak a nemzetteremtő folyamatokban viselt minden értékét, most megkíséreljük lerombolni a bátor, sőt hősiek belarusz nép Hatalmas legendáját, amit a kommunista birodalom ideológiai gépezete hosszú évtizedeken át alakított ki. Nem mókás kedvünkben akarjuk lerombolni, hogy megismerjük, mi is rejtőzik az alapjában, hanem azért, hogy ne azonosítsuk a mítoszt avval a valósággal, aminek a talaján keletkezett.

Bármi fura, a belarusz „partizánok” problémakörében általában vagy teljesen mellőzik a legalapvetőbb kérdéseket, vagy csak közvetve lelhetőek fel ezek, köztük elsősorban a következő: a tömeges partizánmozgalom Belaruszban – egy mesterségesen létrehozott folyamat vagy természetes módon megalapozott jelenség? Mivel ennek a kérdésnek sok oldala van, megpróbáljuk kiásní az alapját. A falvakban élt elődeink saját elhatározásból vonultak az erdőkbe, vagy szándékosan előállított helyzet készítette őket, hogy a rengetegben bújjanak meg és időről időre fegyvert ragadjanak? Még pontosabban: a partizánháborút

szabadságszerető és bátor belarusz emberek önszántukból vívták a megszállás alól való felszabadításért, vagy ezt a képet bizonyos ideológiai szükségsszerűség miatt alakították ki?

Először is próbáljuk megérteni, hogy a náci megszállók elleni harc mint célkitűzés, egyáltalán nem belarusz ötlet, a belaruszokra vetítve keletkezésének nincsenek történelmi bizonyítékai, vagy legalábbis a vonatkozó időpontban már nem voltak, mert a külföld ellen viselt háborúk hagyományai a XVII. század második felében Moszkvával folytatott apokaliptikus háborúk (a „vérfürdő”) során elvesztek. A későbbi időkre vonatkozó, e hagyományok meglétét bizonygatni hivatott tények és számadatok a jól ismert, ideológiai alapú (romantikus) szándékok kitervelte bizonyítékai a belarusz nép mindennapjaiban megtalálható hősiességeknek, ezáltal heroizálva az egész népet. Az 1794., 1812., 1830. és 1863.¹ esztendőik eseményeinek, melyek a *(kis)nemesi szabadság* hagyományain alapultak, állandósult hagyományként történő értékelése sem „szociológiai”, sem „hagiográfiai” értelemben egyáltalán nem felel meg a náci korra már teljességében *plebejus* belarusz nemzet valójának.

Egy ember lehet hősiessé, egy nép alapvetően nem az. Egy nép tömeges fegyveres hősiessége – oximoron. Ha ez a jelenség a valóságban létezett volna, ha nem csak egy ideológiai töltetű költői forma lenne, hát a népek már rég ríptárra verték volna egymást. A tömeges hősiesség veszélyesebb, mint a hősiesség teljes mértékű hiánya. A tömeges hősiesség minden megnyilvánulását halálos betegség tünetének kell tekinteni, melynek hátterében a nép legfontosabb ösztönének – az önfenntartásnak – az elvesztése rejlik.

Nem véletlen, hogy a belarusz nyelvben nincs olyan szó, ami ezt a tendenciát fejezné ki. Mi több, e tendencia egyes megnyilvánulásait sem jelölik állandósult lexémák, az ideológia szóhasználatából származó, könyvszagú, orosz „репо́й” (hős) szó pedig az élő belarusz nyelvben ironikusan hangzik.

Ha nincs rá szó – nem létezik a jelenség sem. Lokális tartalom tekintetében egy ilyen állítást egyszerűsítésnek vagy kalandorságnak kell tekinteni. Ha viszont egy történelmileg hosszú időintervallumot tekintünk át, és benne egy természetes módon megalapozott törvényszerűség leírására a nép nyelvében nem találunk megfelelő kifejezést, ez komoly alapot teremt a kérdés felvetéséhez, hogy „*vajon létezett-e a kisfiú?*”² Mert nem maguk a tények és számok, hanem ezeknek szavakká szelídült formája mutatja meg valóságos értelmüket vagy értelmük hiányát.

A Moszkva ellen viselt háborúk által kivéreztetett Belaruszt Lengyelország bizonyos mértékig még a Lengyel–Litván Unió utolsó felosztása előtt „megszállta”. Ezután pedig már a permanens megszállás kora következik: svédek, franciák, németek, lengyelek, megint németek, de először, közben és utána – oroszok, oroszok, oroszok. A szolgaság állapota, a megszállás az az állapot,

¹ A Kościuszko-féle oroszellenes lázadás, Napóleon orosz hadjárata, oroszellenes lengyel–belarusz lázadás, Kasztusz Kalinowszki-féle lázadás

² A monda szerint evvel a kérdéssel Borisz Godunov próbálta Dimitrij cárevics meggyilkolása miatt háborgó „lelkismeretét” nyugtatni. A történészek nemcsak azt nem állapították meg hitelt érdemlően, hogy ki tervezte ki Dimitrij meggyilkolását (Borisz vagy Fjodor, Rettegett Iván másik fia, a későbbi cár), de azt sem, hogy Dimitrij egyáltalán létezett-e.

ami az idők folyamán természetessé vált a belaruszok számára, akik ugyanúgy hozzászoktak az idegen elnyomáshoz, mint a környező levegő nyomásához.

Vegyük itt is észre, hogy a külföldtől való totális függőség ténye milyen mértékben tükröződik a nyelvben. Különböző eseményekről szólva a belaruszok általában így határozzák meg az időpontjukat: a lengyelek alatt, a németek alatt, a szovjetek alatt. A nyelvben már fenn sem maradtak a saját földünkön való önálló létre vonatkozó kifejezések.

Akkor pedig honnan ez a jelenség – az utolsó német megszállás elleni fegyveres ellenállás? Vajon mitől uralkodhatott el az ellenállásnak ez a gondolata az egész népen, amely pedig eléggé közömbösen tűrte az idegenek korábbi bevonulásait, köztük ugyanazokét a németekét mindössze húsz évvel azelőtt?

A válasz világos: a megszállással szembeni kemény ellenállási modellt Oroszország kényszerítette a belaruszokra. Az oroszok számára, akik Moszkvának a lengyel-belarusz csapatok által a XVII. század elején történt elfoglalása óta csak Napóleon sietős „látogatását” tapasztalták meg, a fegyveres idegen valóban szokatlan egy jelenség volt, disszonáns, annyira ellenséges, ami a végsőig (a saját vagy az ellenség erejének fogytaig) tartó harcra buzdított. Meg kell jegyezzük, hogy a megszálláshoz való illetén hozzáállás nem csupán az orosz emberek mentalitásának következménye, de részint az oroszoknak abból a tudatából is származik, hogy államuk mekkora erőt képvisel, hogy minden ellenséget képes és köteles legyőzni. Másrészt szerepet játszott ebben az is, hogy az orosz birodalom mindig is tagadta, hogy az egyén élete bármiféle értéket képviselne.

Nos, a megszállásnak ezt az értelmezését „tudatosította” az uralkodó orosz mentalitás a maga alá gyűrt népekben, köztük a belaruszban is. Innen a fegyveres ellenállás, emiatt kerül a hangsúly az ellenség megsemmisítésére nem pedig az ember megmentésére, innen a „győzelem vagy halál” jelszó.

Azonban ami Oroszország számára Nagy Honvédő Háború, a mi számunkra – önmagunk megsemmisítése. A „Moszkva” ihlette partizánháború egyrészt a németek még nagyobb, „előre nem tervezett” kegyetlenkedéseit provokálta ki, másrészt pedig, ami talán még szörnyűbb, a belaruszokat készítette számukra természetellenes, fölösleges és végső soron gyilkos harcra a megszállás ellen.

Úgy tűnik, mindmáig nem tudatosítottuk, hogy a mi számunkra és Oroszország számára ez két teljesen különböző háború volt, ezért még mindig nem dolgoztuk ki az akkori események értékelési rendszerét, melynek alapjául a mi saját, az emberélet értékére vonatkozó gondolataink kell hogy szolgáljanak. Bízunk benne, hogy egyszer majd ezt is megérjük, egyelőre pedig fordítsuk figyelmünket a következőre: a rendkívül erős, mindenre vonatkozó nyomás ellenére a belarusz *nép* (hangsúlyozom – a *nép*, nem pedig a lakosság bizonyos, politikailag befolyásolt csoportjai) nem fogadta el a partizánharcot. Csak ne tévesszen meg bennünket az ideológusok és „szociológusok” által tárlt rengeteg tény és számadat, a veteránok visszaemlékezései, és a számtalan szépirodalmi és publicisztikai mű, melyek, úgymond, az ellenséggel vívott harcot hivatottak tükrözni.

Ha így lett volna a valóságban, ha tényleg az egész nép a megszállás elleni harcra kelt volna, az csak egyet jelenthetne – a nemzetség önfenntartási ösztönét elfújta a szél, annyira maradéktalanul, ami után már semmi sincsen.

A partizánokat a hátszágban hagyott szovjet funkcionáriusok szervezték meg, a különböző szintű illegális pártbizottságok, diverzáns csoportok, rajtaütő csapatok, bekerítettek, több mint kétszáz belügyi alakulat... Ideológiai-lag, szervezeti-lag és anyagilag a Nagy Föld támogatásából éltek meg. Maga a belarusz nép számára a partizáncsapatok – idegen test, ügyük fölösleges és jórészt ellenséges. Sokkal nagyobb halálos veszélyt hordoztak, mint maga a megszállás, mert ez nem csupán feltételezett életveszély volt, hanem közvetlen, a partizán-hadműveleteket követő büntetőakciókból is származott, de a partizánmozgalom erőszakos jellegéből úgyszintén.

A hétköznapi embereknek a partizánkodáshoz való ellenséges hozzáállását – a közönyösről nem is beszélve – bemutató tényekből, ezeket bizonyító dokumentumokból, visszaemlékezésekből és irodalomból szintén nem kevés gyűlt össze, de ezeket soha senki sem rendszerezte, senki sem hívta fel erre a figyelmet. A mi „kutatásunk” szempontjából ez nem is lényeges, mert mi másra fordítjuk figyelmünket, jelesül arra, hogy az élő belarusz nyelvben a „partizán” szó mennyire szkeptikus, sőt gúnyos színezetű. Nyugat-Belaruszban (Grodna megyében) csakúgy, mint Keleten (Vicebszk megyében – ami partizánvidék volt), a köznép nem keresztbe-kasul ideologizált beszédében a „partizán” szóból bármit ki lehet hallani a maró gúnytól a tompa közönyig, csak azt nem, hogy hazafiak, „belarusz gyerekek”.³ (Az elterjedt „Hallgat, mint partizán a kihallgatáson” ironikus-leereszkedő kifejezés még talán a legpozitívabb értékelés, minden más ennél alacsonyabb.) Kevés elszigetelt kivételtől eltekintve a népi tudat megtagadta a partizánmozgalmat, ezért a rá vonatkozó kifejezések szemantikájában nem találni tiszteletteljes, hálás, elismerő, a bátor tettekre büszke színezetet.

Sem társadalompolitikai szempontból (hol volt az a nagy boldogság, amit népünk a szovjet időkben élvezett?), sem az önmaguk, a családjuk, nemzetük megóvásának természetes törekvése szempontjából a lakosság nem foghatta fel a megszállás ellen való harc alapötletét valami fontos létszükségletként. Továbbá: a tömeges népfelfogásban a szabadság – nem holmi absztrakt kategória, szellemi és szociális arcúata jól körülhatárolt. Ha van... Azokra az időkre a belaruszok már nagyon régen nem élhettek szabadságukkal, így nem valószínű, hogy egyáltalán tudták volna az értelmét. Márpedig a semmiért küzdeni, csupán saját magát kárhóztatva halálra, egyetlenegy nép sem fog.

Szóval igaz-e, hogy a belaruszok számára a második világháború valójában Nagy Honvédő Háború volt, és hogy ennek keretei között alakult ki a bátor Partizán népről szóló mítosz? Bizonyára inkorrekt lenne így feltenni a kérdést egy konkrét belarusz embernek, aki akkor úgy gondolta, és máig is meg van győződve, hogy a Nagy Honvédő Háborúban a fasizmus ellen küzdött. Azonban még ennél is tapintatlanabbul, sőt sértően hangzik ez a kérdés egy egész nép, egy nemzet tekintetében, melyet önmaga megsemmisítésére kényszerítettek, amikor is egy mindent magának akaró birodalom oldalán küzdött egy másik hasonló birodalom ellen. Ehhez hozzá kell tenni még egy dolgot. A háború „Nagy Honvédő” minősítése jelentősen beszűkíti és arcátlanul leegyszerűsíti e hihetetlenül tragikus történelmi eseménysorozatot, amikor „barát”–„ellenség”

³ Janka Kupala: *Beloruszi partizánoknak* (ld. alább)

egydimenziós ellentétte silányítja. És a tetejébe nemes értelmet tulajdonít a háborúnak, amilyen értelme nem volt és nem is lehetett.

Ahol háború folyik, ott nincsenek nemes cselekedetek (konkrét egyedi esetek kivételével). Sárba és vérbe fullad minden. Ahol háború van, ott nincsenek hősök és antihősök, csak mártírok vannak és áldozatok. És ha a tudatunk még nem is képes meglenni a háborús hősiesség ideája nélkül, próbálja csak meg a hősiességről szóló képét a nemes vértanúságra vagy önfeláldozásra vinni át (ahogy a kereszténység tette).

Az a próbálkozás, hogy egy háborúból pozitív példaként kiszemezzük egyik vagy másik elemét – pusztán ideológiai manipuláció. Semmiféle polgári intézmény nem lehet magasabb erkölcsi színvonalon, mint annak az időnek, szociális rendszernek és társadalmi állapotnak az erkölce, amelyben létezik. Hirdetheti bár a legártalmatlanabb erkölcsi alapelveket, támaszkodhat bár a legnemesebb elvek fundamentumára, de cselekedni azokon fog, amelyeket az akkori élet alapozott meg. A kereszténység etikai kódexe Pál apostol ideje óta változatlan, az egyház azonban létének különböző periódusaiban rabolt is, ölt is, elárulta önmagát is és Istent is, egyszóval a valós élet etikai lüktetésének vetette alá magát. Egy személy lehet többé-kevésbé erkölcsös, de egy intézmény, ilyen vagy amolyan társadalmi-politikai közösség – nem. A háborúban mindenki gyilkolt. Ölték a „németek”, ölték az „oroszok”, ölték a „kollaboránsok” és ölték a „partizánok”. Melyik gyilkosságot tekintünk erkölcsösnek, és melyiket erkölcstelennek? És egyáltalán, mit jelent az, hogy erkölcsileg igazolt emberölés?

A megszálló és akit leigázott, a belügyi tiszt és a partizán, a kollaboráns, a polizei – mind elátkozott sorsú, mind sajnálatra méltó. Valószínűleg ezt az utópisztikus-pacifista megközelítést sokan felháborítónak tartják, mert a gyilkos és áldozata közötti morális egyenlőségjelben az erkölcs lényegének megcsúfolása látható. Azonban a háborúban nincsenek gyilkosok, vagy fordítva – a háborúban mindenki gyilkos. Sartre szerint, ha a háborút választottad, úgy az már a te háborúd. Ezért aztán minden csakis a körülményektől függ, amelyek közé került valaki. Aki oda került, ahol embert ölnek – az ölt. A bűnös és az ártatlan között csupán annyi a különbség, hogy az egyiküknek szerencséje volt, nem került oda, ahol kénytelen lett volna gyilkolni, a másinak nem volt szerencséje, és ölt (lehet, hogy azt ölte meg, akinek szerencséje volt, hogy nem gyilkolt). Kicsoda a németek számára az a belarusz, akit, miután túlélte a megszállást és a partizánháborút, „betoboroztak” a szovjet hadseregbe, aki így saját területükön irtotta a németeket, tette a földdel egyenlővé Königsberget és Berlint? Németország egyszerű lakói számára természetesen megszálló, ellenség, gyilkos. Az már az ideológusok kozmetikázása, hogy szerepét a „szent bosszú” pogány szóösszetétellel illették, hiszen a bosszúállás nem lehet szent, vagy legalábbis azóta megszűnt szentnek lenni, amikor Jézus megjárta a Kálváriát. A háború pogány egy dolog, a háborúban az ember visszatér a kegyetlen és bosszúálló előisten fullasztó kebelére. Mintha nem is lett volna az a kétezer esztendő, mikor az ember türelmesen kifejlesztette az etikai parancsolatokat, mintha az ember egyszerűen visszakerült volna a saját előtörténetébe. Ez még a legrendesebb embereket is megdühödött sámánok szintjére züllesztí, akik a háború dobját verve szólítanak fel az ellenség legvadabb, leginkább emberevő módszerekkel történő megsemmisítésére.

Ezt látjuk pl. Janka Kupala *Beloruszi partizánoknak* c. versében⁴ is: „aprít-sátok a rohadt hitleristákat, hogy soha föl ne támadjanak”, „irtsátok ki a kannibálokat, hogy írmagjuk se maradjon a mi szent földünkön”, vagy „ássatok nekik előre sírokat, élve tépjétek ki ínjaikat, vérért vért és halálért halált!”

A győztesek vagy a legyőzöttek, a partizánok vagy a kollaboránsok fegyverforgató hősiességét dicsőítve vérszomjas ajkainkat mozdítjuk imára egy sötét előistenhez. Pontosan a bosszú és az emberáldozatok istenének felmagasztalása alapján dolgozta ki a szovjet ideológia a Partizán Belarusz mítoszáét. De, ahogy ez gyakran előfordul a történelemben, valaminek, amit egy bizonyos cél érdekében találnak ki, előbb vagy utóbb egészen más szempontból lesz jelentősége, ami esetleg egyáltalán nem kívánatos azok számára, akik azt a valamit eredetileg kitervelték. A szovjet ideológusok, akik *kigondolták* a hős belarusz nép mítoszáét, a belaruszokét, akik akár önmagukat is feláldozták vagy feláldozták volna a kommunista eszmék oltárán, ennek a mítosznak a segítségével a *saját* eszméjük értékét kívánták ismételten hangsúlyozni, nem pedig, de egyáltalán nem az európai történelem elátkozott szereplője – a belarusz nép – kiválóságát. Azonban úgy esett, ahogy esett.

A hősiés belarusz partizánmozgalom problémakörének van még egy rendkívül érdekes aspektusa. A normális logika azt diktálná, hogy ennek a mítosznak azonnal semmivé kellett volna lennie, amint a mítoszt életre keltő ideológia diszkreditálódott. De nem történt semmi ilyesmi (habár a „demokratikus” kilencvenes évek legelején ez a mítosz, nyilvánvaló, súlyos válságon ment keresztül). És ez egyáltalán nem azért volt így, mert a „hős partizánmozgalom” eszméjét – jóformán változtatás nélkül – azonnal a maga szolgálatába állította az úgymond független Belarusz új hatalmi rendszerének ideológiája. A helyzet ennél sokkal bonyolultabbnak tűnik. Először is figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy ugyanolyan formában és nem kisebb aktivitással létezett partizánmozgalom Ukrajnában és a balti államokban is, a Krímben és a Kaukázus hegyei között, de magában Oroszországban is, ennek ellenére a felsorolt régiók egyike sem vált „partizán-világgá”, népei közül egyiket sem mondták „partizán-nemzetnek”.

Nincs most lehetőségünk a legmélyebb rétegeibe ásni ennek a hihetetlenül érdekes témának, amelyet ma aktívan vizsgál az intellektuális esszéisztika, a szórakoztató zene és a mai művészet, ahol is a „partizán” egyidejűleg konceptuális szereplő és a konceptuális metafora. Ezért futtában csak egy dolgot jegyzünk meg, hogy a „partizán” fogalma Belaruszban már régen *szakrális értelművé* dagadt, amit még a szovjet partizánmozgalom sem volt képes profa-

⁴ Janka Kupalának ezt a versét Hidas Antal lefordította ugyan magyarra (ld. 90–92. oldal), de nyilvánvalóan nem az eredeti belarusz szövegből, hanem M. Sz. Golodnij orosz fordításából dolgozott. Mindkét fordítás során pontosan Kupala szavainak az a vad, embertelen éle tompult, amit a szerző itt illusztrálni kíván. Ezért voltam kénytelen Hidas Antal fordításának idézése helyett csak az Akudovics által kiemelt kifejezéseket, de közvetlenül Kupala belarusz szövegéből – a versforma elhagyásával – emelni át. A vers az említett két fordításával együtt szerepel a Napút jelen számában. A kérdéses részeket *italic betűtípussal* kiemeltem az eredetiben, ezen belül az általam a magyarban megkérdőjelezett kifejezéseket még **bolddal** is. (a ford.)

nálni... A „partizán” alighanem a legjobban tükrözi a belarusz ember ontológiai lényegét úgy a magánéletében, mint történelmi létében.

Partizán az, aki folyton csak bujkál (a bújócska talán a belaruszok egyetlen népi játéka); partizán az, aki mindig ezt mondja magáról: „nem vagyok itt”; partizán az, aki csak a diverzió pillanatában jelenik meg, utána újból eltűnik a saját nem létezésében.

A szovjet ideológusokat dicséri, hogy megéreztek a belaruszok „ontológiai” lényegét, és hogy a számukra szükséges pillanatban teljes mértékben ki is használták. Az a kár csupán (és szégyen), hogy ennyire szövevényesen használták ki, *saját* partizánháborújuk telhetetlen étvágát csillapítandó – több százezer *békés* belaruszt dobva oda neki áldozatul.

P. S.

A jelen esszé teljességgel figyelmen kívül hagyja a *nemzeti* partizánmozgalom jelenségét, ami a háború után részint szovjetellenessé nőtte ki magát, és egészen az ötvenes évek elejéig tartott. Természetesen ez egy nagyon érdekes jelenség, de a nemzeti történelem léptékében, az én nézőpontom szerint, csupán lokális eseménynek tűnik. Ennél sokkal jelentősebb a széles körű „kollaboráns tevékenység” problémája, bár tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy a „belarusz kollaboráns” tipológiailag nem különbözik a „szovjet partizántól”, ezért is van, hogy itt nem érintettük.*

* Érdekes verziót fogalmazott meg a „kollaborációról és a partizánmozgalomról” Vaszil Bikau⁵ Jurasz Zaloszkával⁶ folytatott beszélgetésében („Az isteni ital receptje”):

„Az, amit kollaborációnak hívtunk és kollaboránsoknak, és akikhez ennek megfelelően viszonyultunk, most már sokkal bonyolultabbnak látszik. Voltak kollaboránsok, volt kollaboráció – Belaruszban eléggé jelentős mértékben. Én mindig is beszéltem erről. Ha Belaruszban körülbelül egymillió partizán volt és harcolt, vajon ki ellen harcoltak ők? Az a kommunisták csúsztatása, hogy a partizánok, úgymond, a németek ellen harcoltak. Valójában milyen németekről beszélünk akkor, amikor a front rég Moszkva alatt húzódott? Legjobb esetben egy német ha volt járasonként, az előljáróságon. Akkor kivel is harcoltak a sok-ezres partizánseregek? Világos – hát a polizei-alakulatokkal, akiket ugyanúgy, mint a partizánosztagekat, belaruszokból toboroztak, vagy a szomszédaikból: litvánokból és ukránokból. Hatiny⁷ – abszolúte spontán esemény. Hatiny tragédiáját megpróbálták a németek számlájára írni, de az igazság az, hogy konkrétan a 118-as sz. ukrán polizei-zászlóalj égette fel. Na, hát ez vonatkozik

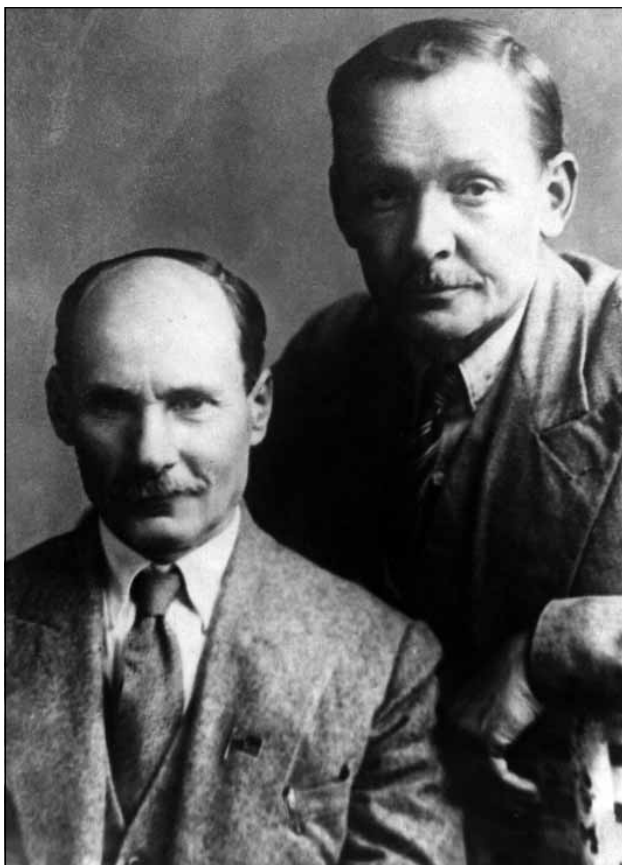
⁵ Vaszil Bikau (1924–2003) a leghíresebb belarusz író, legfőbb témája a második világháború, amit gyakorlatilag végigharcolt.

⁶ Jurasz Zaloszka (1968) pravoszláv pópa, újságíró.

⁷ A legismertebb belarusz falu, amelyet teljes lakosságával gyűjtöttek fel a második világháború alatt. Történetét ld. ugyanezen folyóirati szám vonatkozó cikkében. (a ford.)

a kollaborációra: körülbelül ugyanannyi kollaboráns volt, mint partizán. És ami itt folyt, a polgárháború minden jegyét magán hordozta. A reguláris német hadsereg ebbe a dologba akkor avatkozott be, amikor a front Polackhoz ért. Akkor bekerítették és likvidálták az egész partizánvidéket. »Kitörés« – ez pusztán eufemizmus: a megsemmisítést helyettesítették »kitöréssel«. Micsoda kitörés? Kevesen törtek ki – akik megmaradtak... A németek értettek ehhez, ez itt nem Csecsenföld, a partizánok számukra nem jelentettek semmiféle veszélyt... Bekerítették őket, és kevesebb mint egy hónap alatt megfojtották. Azon kevesek, akik kitörtek a blokádból, a szelicsi erdőben bújtak meg, én írtam is erről. A sűrű fenyvesben övükkel a fák tetejéhez kötözték magukat, és úgy várakoztak. Igen ám, de a németek kutyákat eresztettek oda, ezek pedig megugatták a fákat. A német odament és kilótt néhány sorozatot a fatörzs mentén... A háború után, amikor 1947-ben hazamentem, azokon a fenyőkön még mindig ott fehérlettek a partizánok csontjai, melyeket a varjak rágtak meztelenre..."

Bárász Péter fordítása

A modern belarusz irodalom két legnagyobb klasszikusa:
Janka Kupala (jobboldalt áll) Jakub Kolasszal (1882–1956)
(A Belarusz Állami Janka Kupala irodalmi múzeum gyűjteményéből, 1935)

Янка Купала

Беларускім партызанам

Партызаны, партызаны,
Беларускія сыны!
За няволю, за кайданы
Рэжце гітлерцаў паганых,
Каб не ўскрэслі век яны.

На руінах, папалішчах,
На крываваых іх слядах
Хай груган іх косці ліча,
На бяседу соваў кліча
Баль спраўляець на іх касцах.

Няхай Гітлеру-вампіру
Клююць сэрца, смокчуць кроў;
Сыты быў людскім ён жырам,
П'яны быў крывавым вірам, –
Хай жа гіне звер звяроў!

Янка Купала

Белорусским партизанам

1. Партизаны, партизаны,
белорусские сыны!
Бейте врагов поганых,
Режьте свору окаянных,
свору черных псов войны.

2. На руинах, на погосте,
на кровавых их следах
Пусть скликает ворон в гости
Воронов считать их кости,
править тризну на костях.

3. Пусть у Гитлера-урода
сердце вороны клюют,
Пусть узнает месть народа
Вурдалакова порода.
Партизан, будь в мести лют!

Янка Купала Белорускі partizánoŭnik

Partizánok, partizánok,
beloruszi gyerekek!
Ádáz csorda tört reátok,
kergessétek, bunkózzátok,
mint a veszett ebeket.

Sírhalmokon, perzselt házon
s hol folyam-hab vért sodort:
varjú varjúval komázzon,
csontjaikon lakomázzon,
tartson bő halotti tort.

Szemét, szívét Hitleréknek
vájja varjú-regiment,
hogy ismerjék meg a népek
bosszúját, amerre lépnek.
Partizán – a bosszú szent.

4. Виразаў ён старцам вочы,
Рэзаў магак і дзяцей,
Дзікай зданню, пагарочай
Заспаняў дні чорнай ночай, –
Хай жа гіне ліхадзей!
Партызаны, партызаны,
Беларускія сыны!
За няволю, за кайданы
Рэжце гітлерцаў паганых,
Каб не ўскрэслі век яны.
Клічу вас я на пабеду,
Хай вам ішчасцем свецяць дні,
Вывразіце лодаедаў,
Каб не стала іх і следу
На святой нашай зямлі.
Цень забітых матак, дзетак,
Дзедаў вашых і бацькоў,
Акрываўлены палтак
Клічуць мсціць крывава гэтак,
Як не мсцілі ад вякоў.
Партызаны, партызаны,
Беларускія сыны!
За няволю, за кайданы
Рэжце гітлерцаў паганых,
Каб не ўскрэслі век яны.
4. Браг народу нес мучення,
резал женщин и детей,
Встал кошмаром-привиденьем
И закрыл кровавой тенью
день наш ясный, лихостей.
5. Партизаны, партизаны,
белорусские сыны!
Бейте врагов поганых,
Режьте свору окаянных,
свору черных псов войны.
6. Вас зову я на победу,
пусть вам светят счастьем дни!
Сбейте спесь у людоедов, –
Ваших пуль в лесу отведав,
потеряют спесь они.
7. Слышу плач детей в неволе,
стоны дедов и отцов.
Опаленный колос в поле
На ветру шумит: «Доколе
мне глядеть на этих псов?»
8. За сестер, за братьев милых,
за сожженный хлеб и кров
Встаньте вы могучей силой,
В пущах роите им могилы, –
смерть за смерть, и кровь за кровь!
- Dögvést hoztak az anyára,
öltek aggot, gyereket...
Mint a rémkép szörnyű szárnya,
betakarta véres árnya
föltünk a kék eget.
Partizánok, partizánok,
beloruszi gyerekek!
Ádáz csorda tört reátok,
kergessétek, bunkózzátok,
mint a veszett ebeket.
Én szólítlak diadalra,
keljen boldog napotok!
Vár a sűrű berek alja,
villanó golyók viharja,
gőg, gonoszság veszni fog!
Gyermekeid sírás rázza,
rabláncoktól reng a part.
Zúg a szélben s azt kiáltja
mezők vérfoltos kalásza:
„Ez a vész még meddig tart?”
Felgyújtották házad, kerted...
Alj bosszút testvéridért.
Szorítsd beléjük a lelket,
míg él, nyugtot sose lelhet:
vérrel fizesse a vért.

Не давайце гадам сілы
На сабою распасцёрць,
Рыўце загадзя магілы,
Вырываўце з жывых жылы,
Кроў за кроў, а смерць за смерць!

Няхай ваша перамога
Не кідае вас нідзе,
Не пужае хай трывога, –
Ваша чыстая дарога
Да свабоды давядзе...

Так ад нечысцяў ачысцім
Нашы нівы і лясы,
Фашыстоўскіх псоў панішчым,
І схіснуцца, як калісьці,
Для нас нашы каласы.

Партизаны, партизаны,
Беларускія сыны!
За няволю, за кайданы
Рэжце гітлераў паганых,
Каб не ўскрэслі век яны.

9. Партизаны, партизаны,
белорусские сыны!
Бейте ворогов поганых,
Режьте свору оканных,
свору черных псов войны.

10. Вам опора и подмога
белорусский наш народ.
Не страшит пусть вас тревога –
Партизанская дорога
вас к победе приведет.

11. Мы от нечисти очистим
землю, воды, небеса.
Не увидеть псам фашистам,
Как цветут под небом чистым
наши нивы и леса.

12. Партизаны, партизаны,
белорусские сыны!
Бейте ворогов поганых,
Режьте свору оканных,
свору черных псов войны.

Partizánok, partizánok,
beloruszi gyerekek!
Ádáz csorda tört reátok,
kergessétek, bunkózzátok,
mint a veszett ebeket.

Hadatokat rejti-óvja
ez a nép, hisz bennetek.
Zúg a harcok riadója,
partizánok, itt az óra
vívni-győzni mennetek.

Eb-bőréből mind kirázzuk:
ne marjon, ne ugasson!
Szülőföldünk szép virágit
ne lássa meg, hogy virágzik
erdőnk, mezőnk, lugasunk.

Partizánok, partizánok,
beloruszi gyerekek!
Ádáz csorda tört reátok,
kergessétek, bunkózzátok,
mint a veszett ebeket.

*Перевод с белорусского
М. Голодного.*

Csillagok órája c. *antológia* 79–81.
old. – *Hidas Antal fordítása.*

Az igazi zseni előtt nincs országhatár

Csak a szeretet szab határt

Idén ünnepeljük Marc Chagall, a világ egyik legismertebb és nemzetközileg legelismertebb modern művésze születésének 130. évfordulóját (1887. július 6. – 1985. március 28.). Zsidó családba született a belarusz Vicebszkben, Szentpéterváron tanult, majd az inspirációkkal teli Párizst választotta második otthonául, és majd egy évszázadig élt.

Marc volt a legidősebb a kilenc testvér közül a Chagall családban. Akkoriban Vicebszk területén sok zsidó élt. Marc a helyi vallásos iskolákba járt, héberül tanult és az Ószövetséget tanulmányozta. Ezek a tanulmányok nagy hatással voltak későbbi festészetének tartalmára és motívumaira. Chagall zsidó identitása nagyon fontos volt a számára, megpróbálta összeegyeztetni a régi zsidó hagyományokat a modern művészettel. A haszidikus vallásos hit tiltja Isten bármilyen teremtményének ábrázolását, így Chagall olyan otthonban nőtt fel, ahol nem voltak képek. Ezeket Vicebszk utcáin kereste, megőrizte őket emlékezetében, hogy későbbi munkáiban felhasználhassa. Marc rajztehetsége volt az utolsó, amire szegénységben élő családja számított volna tőle. Apja hering-nagykereskedésben dolgozott, míg anyja egy kis vegyesboltot vezetett. Mégis, addig nyugatta anyját, míg el nem vitte a helyi művészeti iskolába. Az anya erőfeszítései szabadították fel a gyermek Chagallt abból a világból, amelybe született, és így nyílt lehetősége rá, hogy tehetségét kibontakoztathassa. Anyja arra ösztönözte, hogy használja ki képességeit, ezért a fia hamarosan rajz-, ének- és hegedűórákat vett. Apja egyáltalán nem volt lelkes Marc érdeklődésével kapcsolatban, de támogatta, amint azt Marc le is írta: „5 rubelt szórt ki az udvarra, és ki kellett szaladnom, hogy felszedjem a pénzt.”

Első hivatásos művészettanára a helybéli festő, Jugyelj Pen volt. Itt látható Chagall-portréja ma a Belarusz Nemzeti Művészeti Múzeumban található. Érezhető, mennyi szeretettel, gyengédséggel és hálával ír Chagall a családjáról az *Életem* című könyvében, amelyet 1921–22-ben írt, míg arra várt, hogy a hatóságok megadják az engedélyt második párizsi útjához. Vicebszk inspirációk kimeríthetetlen forrása lett Chagall számára. Szé-

kesegyházakat, templomokat és régi utcákat, apró házakat és boltokat, a helyi élet mindennapjait, fakerítéseket, lovas kocsisokat örökített meg vásznain a párizsi látképek mellett, míg az égen híres angyalai és szerelmesei szállnak. Nem számított, milyen messzire vetődött, a művész mindig megőrizte hazáját a lelkében. „Mélyen szeretem szülővárosomat, Vicebszket, nemcsak azért, mert ott születtem, hanem legelsősorban azért, mert ott fedeztem fel művészetem színeit egész életemre...”

A Pakrouszkaja utcai ház, ahol Chagall gyermekkorát és serdülő éveit töltötte, súlyosan megrongálódott ugyan a második világháborúban, de csodával határos módon megmaradt. A Marc Chagall Múzeumot 1997-ben nyitották meg itt. 1906-ban Chagall Szentpétervárra költözött, ami akkoriban az orosz birodalom fővárosa és a művészeti élet központja volt. Két évig tanult Leon Baksztnál. 1910-ig maradt Szentpéterváron, és gyakran hazalátogatott Vicebszkbe, ahol találkozott szerelmével, Bella Rosenfelddel. Ám az ígéret földje, ahová teljes szívéből vágyakozott, Párizs volt. „Párizs! Nincs számomra édesebb szó! Saját szememmel vágytam látni mindazt, amiről oly régen hallottam: a szem forradalma, a színek forrongása, melyek spontán és sajátos módon olvadnak egymásba a vonalak áradatában. Ilyet nem lehetett látni az én városomban. A művészet napja csak Párizsra sütött.” Párizsban, ahová „maga a végzet sodorta”, kristályosodott ki véglegesen Chagall stílusa. Festményei hamarosan a legújabbban szárba szökkenő avantgárd stílusjegyeket mutatták, melyeket egyéni színekkel és képzeletvilágával gazdagított. A Louvre, a múzeumok, szalonok és magángalériák váltak az igazi művészeti akadémiává számára. A nagyváros utcáiból is tanult, melyeket az ő szemében a „szabadság utánozhatatlan fénye” világított meg. Chagall behatóan tanulmányozta a művészeti újításokat és mozgalmakat az impreszszionistáktól a kubistáig. Különösen csodálta Vincent Van Gogh ecsetkezelését. Párizsban élt számos hasonló gondolkodású értelmiségi és művész – Vaszilij Kandinszkij, Chaim Soutine és Ossip Zadkine is. Így Chagallnak nem okozott gondot a beilleszkedés és a francia művészelittel való találkozás. Megismerkedett Pablo Picassóval, George Braque-kal, Robert Delaunay-val és Guillaume Apollinaire-rel, aki Chagall munkáit „természetfölöttinek” tartotta. „Hirtelen elkezd festeni. Megragadja a templomot, és a templommal fest. Megfogja a tehenet, és azzal fest” – mondta tehetségéről egy másik barátja, az író Blaise Cendrars. Chagall egy művészkommunában talált magának szobát a Montparnasse közeli, a La Ruche-ben. Nagy szegénységben és szükségben élt. A látogatóba érkező barátoknak várniuk kellett, amíg felöltözik, mivel meztelenül festett, nehogy összefestékezze egyetlen ruháját.

Műveit különböző párizsi szalonokban állították ki, de nem volt önálló kiállítása, és csak néhány festményt sikerült eladnia. 1914-ben

Apollinaire beajánlotta Chagallt a német expresszionista Herwarth Waldennek, aki rendkívül érdekesnek találta egyedi művészi látásmódját, és felajánlotta, hogy rendez neki egy nagyszabású önálló kiállítást Berlinben. Chagall boldogan fogadta el az ajánlatot, mert azt remélte, végre nevet szerezhethet magának, és anyagi gondjai is megoldódnak. A berlini kiállítás sikeres volt, Chagall mégsem tudta learatni a hasznát, mert 1914 júniusában átlépte a határt, hogy Vicebszkben meglátogassa családját és szerelmét, Bellát. Kitört az első világháború, és Chagall ott rekedt szülővárosában. 1923-ig nem térhetett vissza Párizsba.

A szerelem ábrázolását Chagall művein kivétel nélkül Bella Rosenfeldhez kötik. 1909-ben találkoztak, és első látásra egymásba szerettek. „Csendje az enyém. Szeme az enyém. Úgy érzem, mindig is ismert, ismerte a gyerekkoromat, a fiatal éveimet és ismeri a jövőmet.” Az elmélkedő, festészetében elmerülő Marc nem tűnt fel senkinek, de Bella már akkor felismerte a tehetségét. Ő lett Marc múzsája, és vásznaira a művész egész életében vissza-visszatért. Fekete szeme és arcvonásai felismerhetők szinte minden nőalakban, akit megfestett, még Bella halála után is. Híres képein gyakran ábrázolta magát és Bellát, amint együtt repülnek, mintha szerelmük és gyönyörük olyan fizikai erőt indukálna, ami legyőzi a gravitációt.

Bella jó módú családból származott. Chagall tudta, bizonyítania kell, hogy elnyerje a Rosenfeld család engedélyét a házassághoz. 1914-ben azért tért vissza Vicebszkbe, hogy elvegye Bellát és magával vigye, de csapdába került a háború miatt lezárt határok között. Szentpétervárra költöztek, és tanúi lettek a szocialista forradalomnak. Egy rövid ideig a forradalmi rend elfogadta az avantgárd mozgalmat művészeti ideológiájának. Marcot felkérték, hogy legyen a képzőművészet komisszára. Lelkesen indította el az új művészeti iskolát Vicebszkben, és szorosan együttműködött El Liszickijel és Kazimir Malevicszel. Chagall megpróbált egy független gondolkodású művészekből álló kollektívát kialakítani. A hivatalos álláspont azonban hamar keményebbre váltott abban a tekintetben, hogy mi az igazi proletár művészet, és Marc lemondásra kényszerült. Egy rövid, örömteli időszaktól eltekintve, amikor a moszkvai Jiddis Színháznak készített terveket, látnia kellett, hogy műveit nem fogadják el a bolsevikok. Néhány szegénységben töltött év után ötéves lányukkal, Idával együtt 1922-ben nyugatra utaztak, és soha nem tértek vissza. Bella hosszú életet élt Chagall mellett, osztozott gondjaiban és sikereiben, 1941-ben, amikor Párizs náci megszállása elől menekültek, vele ment New Yorkba is. 1944-ben halt meg egy amerikai kórházban, szepszisben. Egyetlen nő sem tudta ezután pótolni Bellát. Később Chagall így írt: „Sok éven át szerelme fedezte mindazt, amit a fényével tettem.”

A nagy művész tehát felnőtt, és túlnőtt családján, szülővárosán, hazáján is. Legyőzte a kulturális és országhatárokat, kilépett az űrbe, a határtalan misztikus szférákba, az egyetemes szint felé haladva. Munkássága csordultig telítve volt az oly nagyon áhított egyetemes szeretettel. „Életünkben egyetlen szín létezik, mint valami festő palettáján, s ez ad értelmet az életnek és a művészetnek. A szerelem színe.” (Marc Chagall)

Aliaksandr Khainouski,
a Belarusz Köztársaság nagykövete

Megjelent a *DiplomatA* magazin 2017. januári számában.

MARC CHAGALL
A HEGEDŰS

A SÉTÁNY

ÖNARCKÉP HÉT UJJAL

DESIGNATED SMOKING AREA

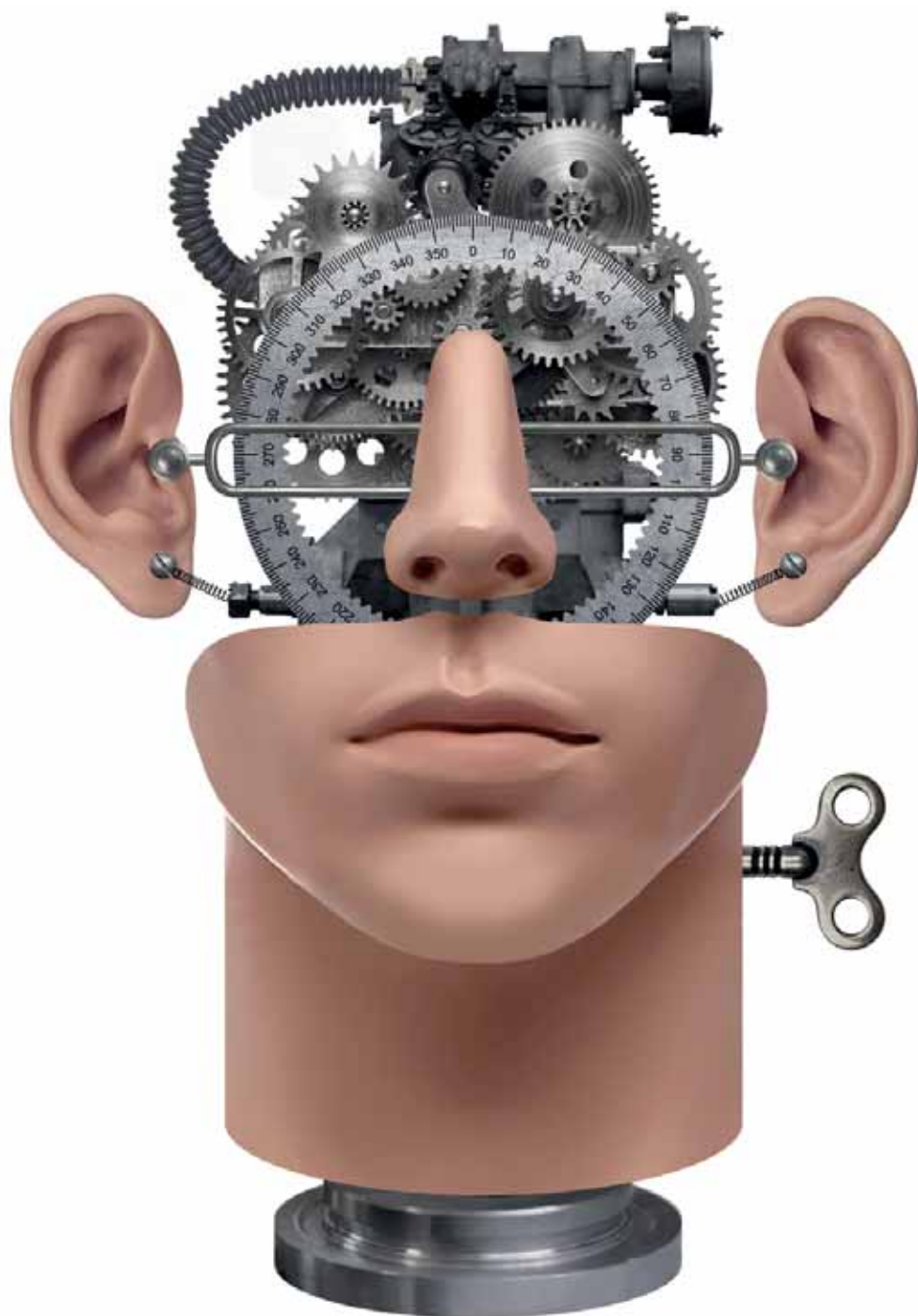
MADE IN
NEW RUSSIA

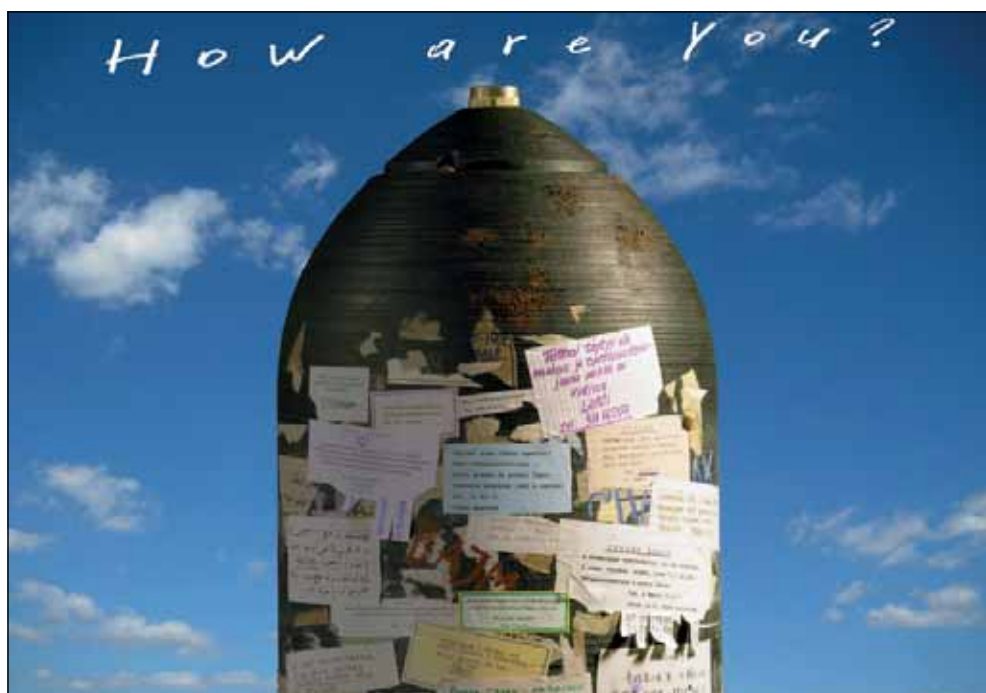
Cheese

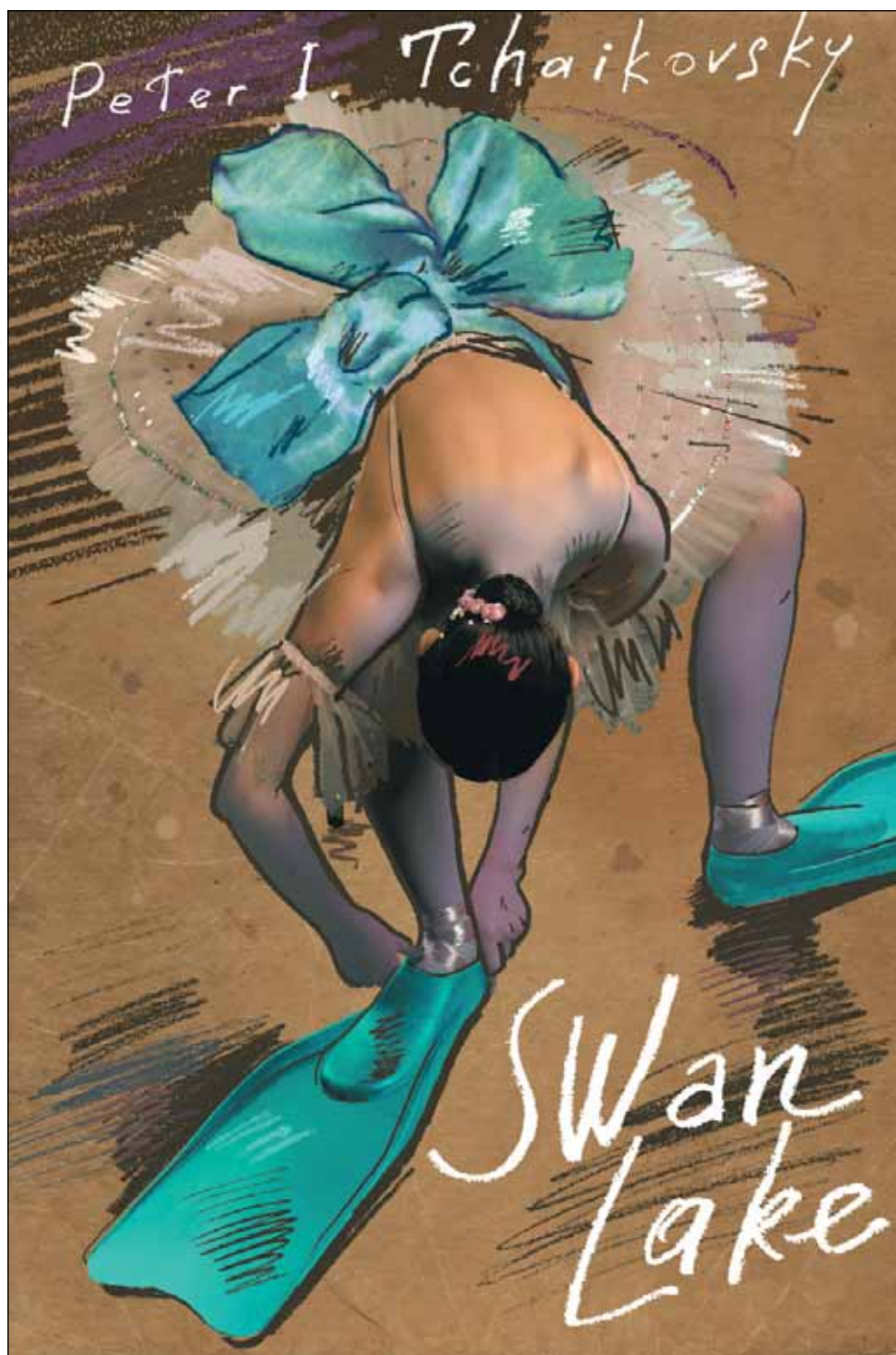

Szvjatlana Sidlouszkaja

Ceszler!

Még egy ilyenünk nincs, de hogy milyen, nehéz elmagyarázni. Festő, formatervező, szobrász, könyvgrafikus... egyszóval – Ceszler!

A 67 éves Uladimir Ceszler több mint 40 nemzetközi díjat nyert a poszter, könyv és reklám műfajban, és világhírnévnek örvend.

Egy olyan alkotóművész, aki szabadon kombinálja a különböző művészeteket, aki ezeket át tudja alakítani egy új, másmilyen egésszé. Ez pontosan az az út, amelyen a művészi folyamatok haladnak a XXI. században.

Egyszerűen Ceszler korábban kezdte.

Mellesleg az első önálló plakátkiállítása 30 évvel ezelőtt Pécsen nyílt meg. Mi, belaruszok, magunk se vesszük észre, de Ceszler szerint élünk.

Sokan tárolják a számítógépükön szellemes plakátjait, képeslapjait, hordják egyedi pólóit. Gúny, humor, sőt szarkazmus – társai a művészetben. Ezeknek köszönhetően kényszeríti rá Ceszler a gondolatainkat, hogy letérjenek a megszokott útról. Szellemesen kinevet mindent, aminek már elmúlt az ideje, és ebben az értelemben folytatja druszájának, a költő és festő, „a vízhold”, a csatornatisztogató, akit a forradalom mozgósított s hívott”* Vlagyimir Majakovszkijnak üggyét.

Az egyszerűségről. – Egyszer egy megrendelésen dolgoztam: egy termékhez készítettem csomagolást. Egy egész csapat jött a cégtől, hogy átvegye a munkát. „Hát, valahogy túl egyszerűre sikerült. Talán rajzoljunk hozzá még egy virágot?” Válaszom: „Köszönöm, de társszerzők nélkül dolgozom.” Elhozták egy társukat, egy franciát. Ő meg, tessék, ezt mondja: „Nekem tetszik. Drágának néz ki.” Szóval elhervadt a virág.

Az egyszerűség nem mindig az együgyűség jele. Számomra az egyszerűség az összetettség legmagasabb szintje. Volt egy másik eset is. Meghívtak, hogy dolgozzam ki az egyedi stílusát egy holding cégnek, amely kerti felszerelést árult. A be nem avatottak számára kell elmondanom, hogy egy márka nem a színkálával és a betűtípussal kezdődik, hanem a névvel. Azt ajánlottam, hogy cseréljék ki a cég nevét. Meghökkenve kérdezték: „Ilyen egyszerű?” De később jóváhagyták.

Az avantgárd arany időszakáról. – A formatervezők az UNOVIS „köpenyegből bújtak ki”. Így (Az Új Művészet Igenlői – a szerk.) hívták a Szovjetunióban a 1920-as évek elején működő avantgárd festők egyesületét. Kazimir Malevics, El Liszickij, Nyikolaj Szuetyin – mind Vitebszkben dolgoztak, és ott volt akkor a világ művészeti központja. Számomra ez a vitebszki „köpenyeg” olyan, mintha a sajátom lenne, pedig Szluckban születtem, és ebben a városban voltak az én

* V. Majakovszkij, *Teli torokból*, Képes Géza fordítása.

egyetemeim, itt tanultam rajzolni, Belarusz legrégebbi gimnáziumának épületében, amely már 400 éves múlt!

Ma nem a tervezők hozzák létre az új környezetet. Hanem a megrendelő. Ő az, aki diktál. Ha az egyik tervező elutasítja a megrendelést, mindig akad egy másik, aki megcsinálja.

A pénzről. – A folyamat fontosabb az eredménynél. Körülbelül a 90%-át annak, amit csinállok és csináltam, nem fizették ki. Különböző okoknál fogva. Volt, hogy én utasítottam el a megrendelést. Puskin ezt négy szóban magyarázta el: „Az ihlet nem eladó.” Volt olyan is, hogy amíg dolgoztam a védjegyen, csődbe ment a cég. Ezért a művész számára az a legértékesebb pillanat, amikor dolgozhat. Kitalálja, megtervezi, elkezd felvillanyozódni. Bár rutinfeladatokból is elég sok van a mi munkánkban, igaz, ezt nem látja senki.

A műalkotások piacáról. – Lényegében nálunk nincs ilyen. Nincsenek meg a szükséges törvények, és nincsenek emberek, akik a műalkotások kereskedelmének kérdéseivel foglalkoznának. Minden művész maga gondoskodik magáról. Így tehát vagy jól kereskedsz, vagy jól dolgozol. Középút nem nagyon van.

A „12 a XX.-ból” projektről. – Erről már így is elég sokat beszéltek és írtak, nem szeretnék ismétlésekbe bocsátkozni. („Az évszázad projektje. 12 a XX.-ból” – Uladzimir Ceszler alkotta Szjargej Vojcsankával közösen 1999-ben.

ULADZIMIR CESZLER
SZTÁLIN

A XX. század 12 – Ceszler és Vojcsanka szerint – legjelentősebb festőjét mutatták be tojások formájában. A projektet Európa hat országában állították ki, a társszerzőket többször is díjazták.) Eredetileg csak egy művészi falinaptárat akartunk kiadni Szjargejjel. A naptári fotókon szereplő tárgyakat nekünk kellett elkészítenünk, ezek nem léteztek a természetben. Így született a projekt. Bizonyos mértékben azért csináltuk, hogy olyan művészetre mozgósítsuk magunkat, amelyet korábban nem tudtuk, hogyan kell csinálni. Hogy más művészek is, minket látva, mutassák meg, hogy mire képesek. Ezek voltak a céljaink. Ahol csak tudtunk, ott kerestünk pénzt, amit utána a projektbe fektettük. Sok minden világosodott meg előttünk. Amikor elkezdtük a tárgyakat elkészíteni, műszaki találmányok szintjén kellett kutatnunk. Hatalmas munka. Amikor a „12 a XX.-ből” kiállítást először mutatták be Minszkben, egyetlenegy hivatalnok sem jött el a kulturális minisztériumból. Egy évvel később maga Irina Alekszandrovna hagyta jóvá és fogadta be a projektet Moszkvában! (Irina Antonova – híres orosz művészettörténész, akkor a Puskin Szépművészeti Múzeumot vezette.) Hogy hol vannak most a tojások? Itt, a műhelyben...

Az álmokról. – Mindig is az volt az álmom, hogy festő leszek. Arról is álmodoztam, hogy könyveket írok, sőt nem is könyveket, hanem amolyan irományokat, feljegyzéseket – Jurij Olesa szellemében. Számomra a plakát, kép, védjegy, képeslap, könyv, szobor – mind ugyanaz, mind önkifejezés. Csak különböző módszerekkel.

Adalékok az életrajzához. Az első minszki címe: a Szabadkőművesek híres háza a Zenei közben. Ott lakott Uladzimir dédnagybátyjának, Abram Greknek a családja (a ház akkor egy sima bérház volt). Amikor Szluckból Minszkbe ment a leendő formatervező, sokszor szállt meg a dédnagybácsikájánál, a katonai szolgálata után pedig hozzá is költözött.

Ceszler hatszor jelentkezett a BGTHI-re (a mostani művészeti akadémia). Mivel a formatervezői szakra csak öt embert vettek fel, komoly akadályként merült fel a jelentkezési lapján a „nemzetiség” rovat. Katonai szolgálata után, már harmincéves volt, mire elvégezte az egyetemet.

Jól nőült. Most feleségével együtt nevelik a tizenkét éves fiukat. Az ifjabbik Ceszler komolyan érdeklődik a sakk, a zene és a karate iránt.

Egy ismert tény alkotói életrajzából: a Louvre reklámmúzeumában (Párizs) az egyik kiállított tárgy – U. Ceszler és Sz. Vojcsanka plakátja, a „Woodstock. 30 év. Levi's”.

Inna Dukor fordítása

Hogyan tegyük széppé Belaruszt

Mihal Anempadiszttau utolsó interjúja

Mi adja meg a környező tér szépségét? A színek, az épületek, a természet, vagy valami más? Hogyan tegyük ezt a teret széppé, kellemessé, kényelmessé? Mihal Anempadiszttau, a művész tanácsai.

Mihal Anempadiszttau-val ezt az interjút a Szabadság Rádió 2017 végén vette

fel. Abban állapotok meg, hogy január végén hozzák le: Mihal még néhány saját illusztrációt akart hozzá kiválasztani. De elment. Formatervező, grafikus, fotóművész, költő és műfordító – 53 éves volt.

A belarusz szépség hagyományai. A belaruszoknak kétféle hagyománya van: a falusi és a nemesi. A népi kultúra mindenekelőtt rendkívül funkcionális volt. Ennyiben a modern formatervezés alapelveire hasonlít. Hiszen a formatervezés elsősorban funkcionális kell legyen és kényelmes, alkalmazzon olcsó, hozzáférhető anyagokat. A népi kultúra – nagy mértékben dizájnerekultúra. Fát használ, követ, később téglát.

Mihal Anempadiszttau (Arcjom Kancavi felvétele)

A nemesi kultúrában minden attól függött, mennyire tehető az a nemes. A mágnásréteg igyekezett átvenni az európai tradíciókat. Amikor eljött a barokk korszaka, átvették a barokkot. Aztán a rokokót, és így tovább. Érdekes, hogy az általános európai trendeket adaptálták a mi viszonyainkra, így ezek bizonyos helyi jellegzetességekre tettek szert. A legjobban ez a XIX. századbéli hagyományos nemesi kúria példáján látható. Szerény kis ház, tornác, oszlop-soros, a bejárat fölött klasszikus háromszögletű timpanonnal. Ez a klasszicista építészet helybéli újragondolása. Minálunk átalakul, fából készül és jól megvalósítható formát kap. Ez lesz a nemesi regényesség etalonja.

A tradicionális kultúra évszázadokon át csiszolódott, éppen ezért méltó a figyelemre. Komoly esztétikai értéket képvisel.

A belarusz giccs története. A változások akkor kezdődtek, amikor a hagyományos életmód romokba dőlt. Az első világháború idején veszett el. A menekültáradat, a forradalom és a patriarchális társadalom megsemmisítése

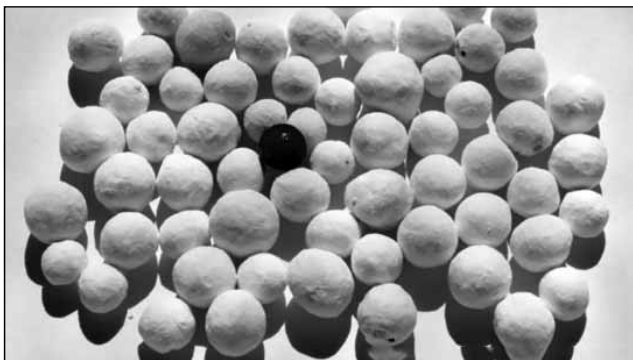
tüntette el. Ahogy felborult a társadalmi rend, ez a kultúra is megszűnt. Többé nem ismételte önmagát.

Európában a tradicionális formákat az elitek vették át. Megpróbálták az akkori életformába beilleszteni. Ez egy újragondolást szült. De a Szovjetunióban senki sem foglalkozott ilyesmivel.

A hagyományos életforma történelemmé kellett váljon. A vidéki lakosság ezért kísérletezni kezdett. Így jelentek meg azok a formák, amit ma giccsnek nevezünk. Ez lett a népművészet új kánonja.

A hivatásos városépítészetben más, tökéletesen független folyamatok mentek végbe. A szovjet konstruktivisták útkeresése a húszas években, a minimalista stílus. Abban az időben szoros kapcsolatunk volt az európai építészeti iskolával. Természetesen, azok közül, akik a Bauhausban dolgoztak, sokan működtek a Szovjetunióban is, rengeteg mindent felépítettek itt a harmincas években. Az általuk kigondolt projektek közül nem kevés épült meg, még a háború utáni időkben is, például a lakótelepeink. Még most is valósulnak meg, de már kisebb mértékben.

A színek. A kolorisztika az egyik összetevője annak, amit látunk. Nem helyes kiszakítani az architektúra, a városkép összefüggéséből. A probléma nem magukkal a színekkel van. Egy rosszul megszervezett, kényelmetlen, diszkomfortot okozó terület semmilyen szín sem tud megmenteni. Az a mesterséges környezet, amelyben az ember él, egy komplex objektum. Minden mindennel összefügg, minden elemnek megvan a maga jelentése, többek között a színeknek is. Nem lenne korrekt Menszk (Minszk) kolorisztikáját Vilnóéval (Vilniusz) hasonlítani össze, annyira különbözik e két város elhelyezkedése és értékei.

A mi hagyományos kultúránkban az épületek és anyagok színe természetes, festetlen. A fafestékek a XIX. században jelentek csak meg, elérhetővé a

XX.-ban váltak. A hagyományos belarusz lakóházakat nem festették. Színük a fa nyers színe volt, ami az idők folyamán sötétedett, elszürkült. Ennek megfelelően a hagyományos belarusz lakóház színei – természetes szürke árnyalatok.

Ha fogjuk és az ötszintes hrucsovi panelházakat akár a legszerencsésebb színre festjük be, az udvarterek, a növényzet és egyéb részletek figyelembevétele nélkül, nem valószínű, hogy bármi is gyökeresen megváltozna. Egyszerűen élénkire festett házak lesznek ezek, bárha harmonikusan is, de egy kellemetlen térben. Az építészet színei nem tudnak önmagukban szépek lenni, a környezet számításba vétele nélkül.

Léteznek kidolgozott homlokzatszín-ajánlatok. Sok ilyent készítenek Svédországban, Dániában és Németországban, a miénkhez hasonló éghajlatú országokban. Vannak konkrét színek, amelyek már kiállták az évszakváltások próbáit, hogyan néznek ki télen, nyáron, tavasszal és ősszel. Ezeket kell fogni és hozzánk igazítani. Ha nagy méretű építményekről van szó, ez a legegyszerűbb megoldás.

Kisvárosok és falvak esetében a legarchaikusabb szín a szürke. Van egy sor modern anyag, ami új színt kölcsönöz a fának. Sötétbarna, egészen a feketéig. Egy faház, különösen télen, egyszerűen gyönyörű ezekben a színárnyalatokban. Festették Belaruszban a házakat – vízzel elkevert hamuval, azaz lúggal. Így is mondták – lúgozás. Ez fehérített. Mésszel szintén festettek.

Egy nép természetébe nem tartozik bele az egyes színek szeretete. Ez nem valami mentális tulajdonság. Kulturális szerzemény vagy hagyomány. A belaruszok esetében szintén kultúra.

Fák. A mi égőünkben a fásítás nagyon fontos. Fák nélkül még a legszebb színek is csak valahogy fognak kinézni az üres térben. A zöld, hogy legyenek fák, bokrok – ez az egyik kötelező elem.

Persze a fák nem nőnek fel egykettőre. De hiszen a tervezés – egy folyamat. Hosszú évekig húzódik, ezt muszáj megérteni. A tájat bármilyen változás hosszú időre képes tönkretenni. Ezért, mikor fákat vágunk ki, tudnunk kell, hogy amíg újak nem nőnek, nem számíthatunk semmi jóra. Ha egy csúnya épületet húznak fel, vagy nem oda, ahová kell, az is ott fog maradni hosszú időre abban a térben. Nem nagyon tudod elrejtetni sehová. Tehát egy városnak, ahol élünk, különösen átgondolt hozzáállásra van szüksége. Mindent annak figyelembevételével kell csinálni, hogy hogyan is fog kinézni: egy harmonikus tér alakul ki, vagy pedig egyszerűen valamilyen lakóhely.

Háztető. A tetőnek és színének hatalmas a jelentősége. A minálunk megtalálható összes anyag közül a zsindeley volt az elérhető. Menszokban a házak 80 százaléka zsindeleytetős volt, ami szürke, némi ezüstös árnyalattal. Volt szürke cement- és palatető is. Ez utóbbi akkoriban nem hullámos volt, hanem klasszikus tetőforma. A klasszicizmus a XVII. század végén kezdett bádogot használni. Ezt a fémanyagot hivatalos, ill. egyházi épületeken használták.

Vizuális értelemben semmi rosszat nem látok a hullámpalában. Semleges, szürke anyag. Nem üt el a belarusz természettől. Más kérdés, hogy az egészségre ártalmas. Én például szabványosítanám, hogy milyen színekre festik a fémcserепet. Ez nagyon is fontos. Lehet egy épületet akár ideálisra festeni, de

a tető borzalmas. Például meggyesínű. És hogy miért meggyesínű, az teljességgel érthetetlen.

Minden egyes cég, amelyik nálunk fémcserpet gyárt, maga választja ki hozzá a színt. Meggyőződésem, hogy nem vizsgálják meg, hogy fog ez kinézni a környezetében. Voltak színezőanyagaik – beke-

verték és árusítják. Aztán majd ez alakítja a városképet. Ezért kellene ide a normatívák. Érdemes lenne bevezetnünk egy szabályt, hogy a fémcserép színe meg kell feleljen a helyi hagyományoknak.

Üveg. Az üveg és a különböző árnyalatokban színezett üveg a mai építészet egyik legalkalmasabb megoldása. Ebben az üvegben visszatükröződik legalábbis az égbolt és a világítás. Ennek köszönhetően beilleszkedik a környezetbe, nem lóg ki belőle.

Az üveg a modern építészet szerencsés anyaga. Léteznek radikális verziói, mint a fekete üveg. Az építészetben ez nem tipikus. De nekem tetszik. Bizonyos szoborszerűséget kölcsönöz az építményeknek. A modern felhőkarcolók egyre gyakrabban kezdenek inkább egy absztrakt szoborformára emlékeztetni, mintsem egy építészeti objektumra. A számítógépek bárminek a felépítését lehetővé teszik, akármilyen formáét. És ezekhez a formákhoz illik a fekete szín.

Részletkérdések, amelyekből a szépség áll. A háború után az építőipar célja az volt, hogy lakást adjon az embereknek, az esztétikai kérdések pedig háttérbe kerültek. És mivel nem szerepeltek a célok között, ennek megfelelően keletkezett egy űr.

Nem fontos, hogyan néznek ki maguk az épületek. Az a fontos, hogy hogyan van megszervezve ez a folyamat. Magának a területnek van jelentősége. Hogy osztják fel az épületek. Nincsenek-e ezek az épületek túl közel egymáshoz, vagy túl távol. Kialakítanak-e valamilyen homlokzatformát, vagy lépcsőzetesen állnak össze. Ez egy bonyolult építészeti feladat. Fontos továbbá, hogy merre építik ki a gyalogutakat. Fontos, hogy milyen anyagot használnak a járdákhoz. Hova telepítik a trafóházakat. Szem előtt vannak-e, az udvar közepén, dominálnak-e. Hol vannak a játszóterek. Vannak-e padok, milyenek ezek a padok, beleolvadnak-e a környezetbe, harmonikus teret alkotnak-e vele.

A leggyakrabban maga a tér nincs átgondolva. A gyalogutakat nem ott alakítják ki, ahol kényelmes lenne az emberek számára. A trafóház, a bódé nem ott van, ahová érdemes lett volna állítani. Szemetes van az ablak alatt. Mindezt valami módon semlegesítendő, odatesznek egy ibolyaszínűre festett padot. Ez is hangsúlyos, az is. Az eredmény: egy sor ilyen folt, megnézed – úgymond, minden színes, de végül minden szürkének tűnik.

Lebontani vagy nem bontani? Lebontani – túl radikális módszere ez a városépítésnek. Az építészetnek be kell tudnia illeszkedni a már meglévő térbe. Ez pontosan a minőségi építészet jellemzője, ha figyelembe veszi a már létezőt, és úgy vonul be új objektumként a térbe, hogy azt nem lerombolja, hanem kiegészíti.

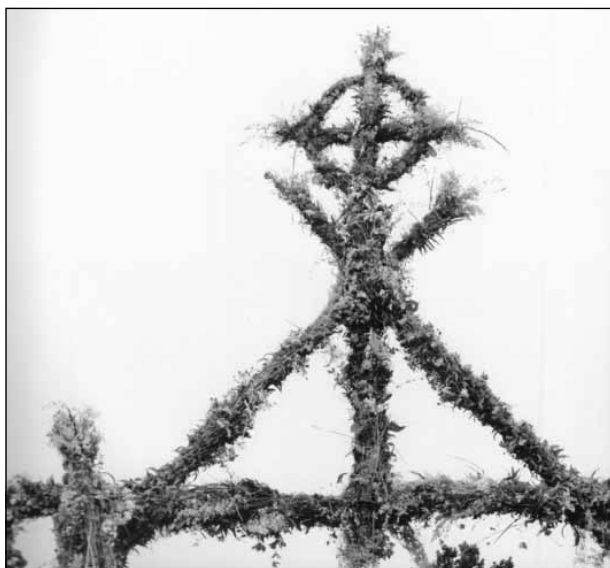
Érdemes lenne megőrizni a hatvanas évek hruscsovi lakótelepeit. A kérdés csupán az, hogy műszakilag mennyire üzemeltethetők. Ezek a kérdések mindenkor egyedi hozzáállást igényelnek. Egyetemes receptek itt egyszerűen nem léteznek. Gyakorta

maga a lakótelep jól van megépítve, ami elrontja, az pedig az emberek szervezetlen kezdeményezése: a beablakozott erkélyek, amit mindenki úgy csinál meg, ahogy tud. Márpedig az építészet – közös tér.

Európában nagyon szigorúak az erre vonatkozó törvények, ezeket be is tartják. Korlátozások – ez a civilizált megoldás. Ha valami komplexitásában át lett gondolva, annak úgy is kell lennie.

Bárász Péter fordítása

Kupala-éji kapu (Szvjatlana Klepikava felvétele)
(A Szent-Iván éj megfelelője ez, a legrövidebb éjszaka.)

Szvjatlana Alekszjevics

A szerző öninterjúja az elhallgatott történetről és arról, hogy Csernobil miért teszi kétségesse a világképünket*

Csernobil tanúja vagyok... Ez a XX. század legfontosabb eseménye, annak ellenére, hogy szörnyű háborúkról és forradalmakról marad emlékezetes ez a század. Több mint húsz év telt el a katasztrófa óta, és még mindig nem tudok válaszolni arra a kérdésre, hogy miről teszek tanúságot: a múltról vagy a jövőről? Olyan könnyű lecsúszni a banalitásba... A borzalom banalitásába... De én úgy nézek Csernobilra, mint egy új történet kezdetére – ez nemcsak tudás, hanem előtudás is, mert az ember ennek hatására kezdte vitatni az önmagáról és a világról alkotott korábbi elképzeléseit. Amikor a múltról vagy a jövőről beszélünk, belesűrítjük ezekbe a szavakba az időről alkotott elképzeléseinket, ugyanakkor Csernobil mindenekelőtt az idő katasztrófája. A földünkön szét-szórt radionuklidok ötven, száz, kétszázezer év múlva is létezni fognak... Sőt még tovább... Az emberélethez képest örökkévalók. Mit tudunk megérteni? Képesek vagyunk-e feltárni és felismerni valami értelmet ebben az előttünk még ismeretlen borzalomban?

Miről szól ez a könyv? Miért írtam meg?¹

Ez a könyv nem Csernobilról, hanem Csernobil világáról szól. Magáról az eseményről már több ezer oldalt írtak, több százezer méter filmszalagon örökítették meg. Engem viszont az foglalkoztat, amit elhallgatott történetnek, földi és időbeli létünk nyomtalan nyomainak nevezhetnék. Írok, és gyűjtögetem az érzések, gondolatok, szavak hétköznapiságát. Próbálom megragadni a lélek hétköznapi életét. Átlagemberek átlagos napját. Itt pedig minden rendkívüli: az esemény is, az emberek is, akik belakták az új teret. Csernobil számukra nem metafora, nem szimbólum, hanem a házuk. Hányszor próbálta el a művészet az apokalipszist, a világvége különböző technológiai változatait ajánlva, de most már nincsenek kétségeink afelől, hogy az élet sokkal fantasztikusabb. Egy évvel a katasztrófa után valaki megkérdezte tőlem: „Mindenkinek ír. Maga meg itt él, és nem ír. Miért nem?” Én pedig nem tudtam, hogyan írjak erről, milyen eszközöket használjak, és honnan közelítsem meg. Amikor a korábbi könyveimet írtam, mások szenvedéseit figyeltem, most viszont az én életem is az esemény része

* Előszó a *Csernobili ima* c. könyvhöz

lett. Egygé váltunk, nem tudunk távolságot tartani egymástól. Minden nyelven megszólalt Európában elveszett kis országom neve, amelyről korábban szinte semmit sem hallott a világ; átváltozott ördögi csernobili laboratóriummá, mi, fehéroroszok pedig csernobili nemzetté váltunk. Akárhol jelentem meg, mindenki érdeklődve nézett rám: „Á, maga odavaló? Mi van ott?” Persze lehetett volna gyorsan írni egy könyvet, amilyenek aztán egymás után jelentek meg – mi történt azon az éjszakán az erőműben, ki a bűnös, kik titkolták a világ és a saját népük elől a balesetet, hány tonna homok és beton kellett ahhoz, hogy fölépítsék a szarkofágot a halált lehelő reaktor fölé –, de valami visszatartott ettől. A kezemet fogva. Micsoda? Az az érzés, hogy itt valami titok van. Pillanatok alatt kialakult bennünk ez az érzés, és ez töltött be akkor mindent: a beszélgetéseinket, a tevékenységeinket, a félelmeinket, és elválaszthatatlan volt az eseménytől. Attól a szörnyűségtől. Kimondva vagy kimondatlanul mindannyian átéreztük azt, hogy beleütköztünk az ismeretlenbe. Csernobil rejtély, amelyet még meg kell fejtenünk. Kiolvasatlan jel. Lehet, hogy a XXI. századnak kell feltárnia ezt a titkot. Szembe kell néznünk ezzel a kihívással. Világossá vált, hogy a kommunista, nemzeti és új vallási kihívásokon kívül, amelyekkel szembe kell néznünk, amelyeknek meg kell felelnünk, újabb kihívások várnak ránk, sokkal brutálisabbak és totálisabbak, bár egyelőre még rejtve maradtak a szemünk elől. De Csernobil után valami már feltárult ebből...

1986. április 26., éjszaka... Egy éjszaka alatt kerültünk át a történelem egy másik helyére. Végrehajtottuk az ugrást, új valóságba kerültünk, amellyel nemcsak a tudásunk, hanem a képzeletünk sem tudott megbirkózni. Szétesett az idő... Egyik pillanatról a másikra használhatatlannak bizonyult a múlt: nem volt benne semmi, amire támaszkodhattunk volna, az emberiség (hitünk szerint) mindenütt jelen lévő archívumában nem találtunk kulcsot, amellyel kinyithatnánk ezt az ajtót. Azokban a napokban gyakran hallottam ilyet: „nem talállok szavakat, melyekkel átadhatnám azt, amit láttam és átéltem”, „korábban nem meséltek nekem semmi ehhez hasonló”, „egyetlen könyvben sem olvastam, egyetlen filmben sem láttam ilyet”. Szünet követte a katasztrófa idejét, ez a rés választotta el attól az időtől, amikor beszélni kezdtünk róla. A némaság pillanata... Mindenkinek megmaradt az emlékezetében... Valahol a csúcson hoztak valamilyen döntéseket, titkos utasításokat fogalmaztak meg, helikoptereket indítottak útnak, hatalmas mennyiségű járművet, rengeteg felszerelést mozgattak; lent pedig várták a tájékoztatást, féltek, a szóbeszédre hagyatkoztak, de mindenki hallgatott arról, ami a legfontosabb: mi is történt itt valójában? Nem találtunk szavakat az új érzésekhez, és nem találtunk érzéseket az új szavakhoz, nem tudtuk még kifejezni magunkat, de egyre jobban belemerültünk az új gondolkodás atmoszférájába – így határozhatnám meg ma az akkori lelkiállapotunkat. Egyszerűen már nem értük be a tényekkel, kísértést éreztünk arra, hogy mögéjük nézzünk, föltárjuk a történetek értelmét. Traumatikus hatás! És kerestem ezt az új, traumatizált embert... Új szövegeket mondott... Néha mint ha álmon vagy delíriumon szűrődtek volna át hozzánk a hangok egy párhuzamos világból. Csernobil közelében mindenki filozofálni kezdett. Filozófussá vált. Megint tele lettek emberekkel a templomok... Hívókkal és olyanokkal, akik nemrég még ateisták voltak... Válaszokat kerestek, melyeket nem kaphattak meg a fizikától és a matematikától. Kitágult a háromdimenziós világ, én pe-

dig nem találkoztam olyan vakmerőkkel, akik továbbra is készek lettek volna fölesküdni a materializmus bibliájára. Tiszta fényben ragyogott fel a végtelen. Elhallgattak a filozófusok és az írók, kizökkentek a kultúra és a hagyomány régi kerékvágásából. Azokban az első napokban sokkal érdekesebb volt öreg parasztokkal beszélgetni, mint tudósokkal, hivatalnokokkal és a váll-lapjukon sok csillagot hordó katonatisztekkel. Bár Tolsztoj és Dosztojevszkij nélkül éltek, internet sem volt, az ő tudatukba valahogy belefért az új világkép. Nem hasadt meg tőle. Biztos mindannyian alkalmazkodtunk volna valahogy az atomháború helyzetéhez (mint a hirosimaiak), mert pontosan arra készültünk. De nem katonai nukleáris objektumban történt a katasztrófa, mi pedig a korunk emberei voltunk, és elhittük, amit tanítottak nekünk: a szovjet atomerőművek a legbiztonságosabbak a világon, akár a Vörös térre is építhetnének ilyet. A háborús atom az Hirosima és Nagaszaki, a békés atom pedig a minden házban világító villanykörte. Még senki sem sejtette, hogy a háborús és a békés atom ikerpár. Cinkosok. Bölcsebbek lettünk, az egész világ bölcsebb lett, de csak Csernobil után. A fehéroroszok ma olyanok, mint az élő fekete dobozok, regisztrálják az információkat a jövőnek. Mindenki számára.

Sokáig írtam ezt a könyvet... Majdnem húsz évig... Találkoztam és beszélgettem az erőmű egykori dolgozóival, tudósokkal, orvosokkal, katonákkal, áttelepítettekkel, a zóna illegális lakóival... Azokkal, akik számára Csernobil a világuk lényeges része, minden meg van mérgezve bennük és körülöttük, nemcsak a föld és a víz. Meséltek és válaszokat kerestek... Együtt gondolkodtunk. Gyakran sietős volt nekik, féltek, hogy nem jutnak a végére, én pedig még nem tudtam, hogy a tanúságtételük ára az életük. „Jegyezze föl – hajtogatták –, bár nem mindent értettünk abból, amit láttunk, azért csak maradjon fenn. Majd elolvassa valaki, és megérti. Később... Majd az utánunk jövők...” Nem ok nélkül siettek, sokan közülük már nincsenek az élők között. De tudtak jelet küldeni...

Mindaz, amit tudunk a borzalmakról és a rémületről, mindenekeelőtt a háborúhoz kötődik. A sztálini Gulag és Auschwitz a gonosz nem is olyan régi zsákmánya. A történelem mindig is háborúk és hadvezérek története volt, mondhatni, a háború volt a borzalmak mércéje. Ezért keverik olyan sokan a háború és a katasztrófa fogalmait... Csernobilban mintha a háború minden ismervét láthattuk volna: sok katona, kiürítés, elhagyott házak. Megzavarták az élet rendjét. A csernobili újsághírek tele voltak háborús kifejezésekkel: atom, robbanás, hősök... Ezért nehezebb megérteni azt, hogy új történelemben létezzünk... Megkezdődött a katasztrófák története... De az ember nem akar erre gondolni, mert sose töprengett el rajta, inkább amögé rejtőzik, amit ismer. A múlt mögé. Még a csernobili hősöknek állított emlékművek is hasonlítanak a háborúsokra...

Az első utam a zónába...

Virágoztak a gyümölcsösök, boldogan ragyogott a napfényben a zsenge fű. Énekeltek a madarak. Olyan ismerős... ismerős... világ. Az első gondolatom: minden a helyén van, és minden olyan, mint azelőtt. Ugyanaz a föld, ugyanaz a víz, ugyanazok a fák. Az alakjuk, a színük, az illatuk is örök, ezen senki sem képes változtatni. De már első nap elmagyarázták: nem ajánlatos virágot szed-

ni, jobb nem leülni a földre, nem szabad inni a forrásvízből. Estefelé figyeltem, ahogy a pásztorok a folyóhoz akarták hajtani a tikkadt csordát. Odamentek a vízhez a tehenek, de rögtön vissza is fordultak. Valahogy megérezték a veszélyt. Mesélték, hogy a macskák nem ették meg a döglött egereket, ott csúfoscodtak mindenütt: a mezőn, az udvarokon. Halál rejtőzött mindenütt, de ez valamilyen más halál volt. Új maszkokat viselt, korábban ismeretlen külsőt öltött. Váratlanul ütött rajta az emberen, aki nem volt felkészülve minderre. Nem volt felkészülve mint biológiai faj, nem működött a természetből adott eszköztára, amely arra van beállítva, hogy meglásson, meghalljon, megérintsen valamit. Ez már nem volt lehetséges, alkalmatlanná vált a szeme, a füle, minden ujja, már nem szolgálhatták, mert a sugárzás nem látszik, nincs szaga, nincs hangja. Testetlen. Egész életünkben harcoltunk és készültünk a háborúra, annyi mindent tudtunk róla, most meg hirtelen beütött! Változott az ellenségkép. Más ellenség jelent meg nálunk. Ellenségek... Gyilkolt minket a frissen kizöldült fű. A kifogott hal, az elejtett vad. Az alma... Eddig engedelmes és barátságos volt körülöttünk a világ, most viszont rémületet keltett. Amikor elutaztak az öregek, fogalmuk sem volt arról, hogy ez örökre szól. Nézték az eget. „Süt a nap... Nincs se füst, se gáz. Nem lőnek. Miféle háború ez? És menekülni kell.” Ismerős... ismeretlen... világ.

Hogy foghatnánk fel, hol vagyunk? Mi történik velünk? Itt... Most... Nincs kitől megkérdezni...

A zónában és körülötte... Megdöbbenett a hadifelszerelés óriási mennyisége. Katonák meneteltek vadonatúj géppisztolyokkal, teljes harci menetfelszereléssel. Nem a helikopterek és a páncélozott szállító harcjárművek maradtak meg a legjobban az emlékezetemben, hanem azok a géppisztolyok... A fegyver... Ember a zónában, puskával... Kire lőhetett volna ott, és kitől kellett volna védenie minket? A fizikától? A láthatatlan részecskéktől? Le kellett volna lőnie a fertőzött földet vagy fát? Magát az erőművet a KGB ellenőrizte. Kémeket és diverzánsokat kerestek, olyan mendemondák terjedtek, hogy a baleset a nyugati különleges szolgálatok előre eltervezett akciója, így akarták szétrobbantani a szocialista tábor egységét. Ébernek kell lenni.

Ez a háború képe... Ez a háborús kultúra omlott össze a szemem előtt. Nem áttetsző világba léptünk be, ahol a gonosz nem ad semmiféle magyarázatot, nem leplezi le magát, és nem ismer semmilyen törvényt.

Láttam, ahogy a Csernobil előtti ember átváltozott csernobili emberré.

Nemegyszer... Itt van min elgondolkodni. Hallottam olyan véleményt, hogy öngyilkosságra emlékeztet a likvidátorok és a tűzoltók viselkedése, akik az első éjszakán oltották a tüzet az atomerőműben. Kollektív öngyilkosságra. A likvidátorok gyakran dolgoztak különleges védőruha nélkül, zokszó nélkül mentek oda, ahol „meghaltak” a robotok. Titkolták előttük az igazságot, nem tudták, milyen magas dózisokat kapnak, ők pedig beletörődtek ebbe, aztán még örültek is, ha oklevelet és kitüntetést kaptak a kormánytól, boldogan vették át a sír szélén... Sokuknak már nem tudták átadni... Akkor hát mégis kik voltak: hősök vagy öngyilkosok? A szovjet eszmék és nevelés áldozatai? Idővel valamilyen oknál fogva feledésbe merül, hogy ők mentették meg az országukat. Megmentették Európát. Csak egy pillanatra képzeljük el, mi történik, ha a többi három reaktor is fölrobban...

Ezek az emberek hősök. Az új történelem hősei. A sztálingrádi vagy a waterlooi csata hőseihez hasonlították őket, de ők valami többet mentettek meg, nemcsak a szülőhazájukat, hanem magát az életet. Az élet idejét. Az élő időt. Csernobillal az ember kezét emelt mindenre, Isten egész világára, ahol az emberen kívül még sok ezer más lény, állat és növény él. Amikor eljártam a likvidátorokhoz... Hallgattam a történeteiket arról, hogyan végezték (elsőként és először!) új emberi, nem emberi munkájukat: földbe temették a földet, vagyis különleges betonbunkerekbe földelték el a fertőzött rétegeket, minden lakójával – bogarakkal, pókokkal, lárvákkal – együtt. Különféle rovarokat temettek el, melyeknek még a nevét sem tudták. Nem emlékeztek rá. Ők egész másképp fogták föl a halált, náluk ez a madártól a pillangóig mindenre kiterjedt. Az ő világuk már egy másik világ volt – az élet új jogával, új felelősséggel és új büntudattal. Állandóan jelen volt az idő témája a történeteikben, azt mondták, „először”, „soha többé”, „örökre”. Emlékezetükbe idézték, hogyan utaztak át az elhagyatott falvakon, ahol találtak néha egy-egy magányos öregembert, aki nem akart elmenni a többiekkel, vagy visszatért később az idegen tájról: ott ültek esténként, gyújtóssal világítva, kaszáltak, sarlóval arattak, fejszével vágta a fát az erdőben, imádkoztak az állatokhoz és a szellemekhez. Istenhez. Olyan volt minden, mint kétszáz évvel azelőtt, miközben valahol a magasban űrhajók repültek. A farkába harapott az idő, összeért a kezdet és a vég. Akik ott voltak, azok számára Csernobil nem ért véget Csernobilban. Nem háborúból, hanem mintha egy másik világból jöttek volna haza. Megértettem, hogy teljesen tudatosan alakították át a szenvedésüket új tudássá, és megajándékoztak minket vele: nézzétek, valamit kezdenetek kell ezzel a tudással, valahogy hasznát kell vennetek.

A csernobili hősök emlékműve... Az emberkéz alkotta szarkofág, amelybe a nukleáris tüzet rejtették. A XX. század piramisa.

Kár az emberért a csernobili földön. De még nagyobb kár az állatért... Ez nem nyelvbotlás volt. Mindjárt megmagyarázom... Mi maradt a halott zónában, miután elhagyták az emberek? A régi templomok, mellettük a temetővel, és az állatoknak kialakított, biotemetőnek nevezett nyughelyek. Csak magát mentette meg az ember, minden mást elárult. Miután elhagyta a falut, katonai vagy önkéntes egységek vonultak be, és lelőtték az állatokat. A kutyák pedig futottak, ha emberi hangot hallottak... és a macskák... A lovak sem értettek semmit... Pedig ők nem tehetnek semmiről – a háziállatok és a madarak sem, és némán haltak meg, ami még szörnyűbb volt. A mexikói indiánok valamikor régen, de még az őseink is, a keresztény kor előtti Ruszban bocsánatot kértek az állatoktól, amelyeket azért öltek meg, hogy megegyék őket. Az ősi Egyiptomban az állatnak joga volt panaszt tenni az emberre. Az egyik piramisban találtak egy papiruszt, amelyre a következőt írták: „Nem találták nyomát annak, hogy a bika egyszer is panaszt tett volna N.-re.” Mielőtt belépett volna a holtak birodalmába, az egyiptomi ember fölolvastott egy imát, amely a következő szavakat is tartalmazta: „Nem bántottam semmilyen teremtményt. Nem vettem el állattól sem magot, sem füvet.”

Mit adott a csernobili tapasztalat? Odafordított-e minket e „más lények” hallgatag és titokzatos világa felé?

Egyszer láttam, ahogy a katonák bevonultak a faluba, ahonnan már elmentek az emberek, és tüzet nyitottak...

Az állatok gyámoltalan rikoltozása... A maguk sokféle nyelvén rikoltoztak... Erről már írtak az Újszövetségben. Jézus Krisztus belép a jeruzsálemi szentélybe, és rituális áldozatra szánt állatokat lát: elvágta a torkukat, folyik a vérük. Jézus elkiáltja magát: „Az én házam imádság házána mondatik. Ti pedig azt latroknak barlangjává tettétek.” Még azt is hozzátehetette volna, hogy vágóhídjává... A zónában hagyott több száz biotemető az ősrégi pogány áldozati helyekre emlékeztet. Csak melyik istennek áldoztak? A tudomány és a tűz istenének? Ilyen értelemben Csernobil messzebbre ment, mint Auschwitz és Kolima. A holokausztnál is messzebbre. Végességet sugall. A semmibe fúródik.

Más szemmel nézem a világot magam körül... Kis hangya mászik a földön, és most már közelebb áll hozzám. Madár száll az égen, azt is közelebb érzem. Csökken a távolság köztünk. Nincs meg a korábbi szakadék. Mert mindez élet.

Ez is megmaradt az emlékezetemben... Egy öreg méhészmész mesélte (aztán másoktól is hallottam erről): „Kimegyek reggel a gyümölcsösbe, hiányzik valami, egy ismerős hang. Nincs egy méhecske sem... Nem hallok egy méhet sem! Egyet sem! Micsoda? Mi ez? Másnap se röptek ki. És harmadnap se... Aztán közölték velünk, hogy baleset történt az erőműben, az pedig ott van mellettünk. De sokáig nem tudtunk semmit. A méhek tudták, mi nem. Most már, ha történik valami, figyelni fogom őket. Az életüket.” Még egy példa... Beszélgettem horgászokkal a folyóparton, ők mesélték: „Vártuk, mikor adnak valami magyarázatot a tévében... Elmondták, hogyan menekülhetünk meg. A giliszták meg, a közönséges giliszták... rögtön lementek jó mélyre a földben, talán fél méter vagy akár egy méter mélyre is. Mi meg nem értettük az egészet. Csak ástunk és ástunk. Nem találtunk sehol egy gilisztát, amelyet horogra tűzhettünk volna...”

Ki volt közülünk itt előbb, kinek a léte biztosabb és állandóbb a földön? A miénk vagy az övék? Tanulhatnánk tőlük, hogyan éljük túl. És hogyan éljünk.

Két katasztrófa rakódott egymásra, egy társadalmi – a szemünk láttára esett szét a Szovjetunió, víz alá süllyedt a gigantikus szocialista kontinens – és egy klasszikus: Csernobil. Két globális robbanás. Az első közelebb volt, érthetőbb. Az embereket lefoglalják a mindennapok, a napi teendők: miből vásároljanak, hová utazzanak? Miben higgyenek? Most milyen zászlók alá álljanak? Vagy azt kell tanulniuk, hogyan éljenek maguknak, hogyan éljék a saját életüket? Fogalmunk sincs erről, nem tudjuk, mert még sosem éltünk így. Ezt éli át mindenki külön-külön és együtt is. De Csernobilról szeretnénk elfeledkezni, mert kapitulált előtte a tudatunk. Ez a tudat katasztrófája volt. Képzeleteink és értékeink világa a levegőbe repült. Ha legyőztük vagy megértettük volna Csernobilt, többet gondolnánk rá és többet írnánk róla. Így mi az egyik világban élünk, a tudatunk pedig egy másikban létezik. Kicsúszik a kezünkbe a valóság, nem avatkozik bele az emberek dolgába...

Igen... Nem sikerül utolérni a valóságot...

Egy példa... Mindmáig a régi fogalmakat használjuk: „messze – közel”, „mieink – idegenek”... De mit jelent a messze és a közel Csernobil után, ha már a negyedik napon Afrika és Kína fölött szállt a csernobili felhő? Hirtelen olyan kicsi lett a Föld, már nem az, ami Kolumbusz korában volt. Végtelen. Most másként érzékeljük a teret. Csődbe ment térben élünk. Még egy példa... Az el-

múlt száz évben hosszabb lett az emberélet, de így is milyen nyomorúságosan rövid a földünkön megtelepedett radionuklidok életéhez képest. Sokan közülük évezredekig élnek. Nem is tudunk ilyen messzire nézni! Az embernek más lesz az időérzéke mellettük. És mindez Csernobil műve. Annak a nyomain. Ugyanúgy másként tekintünk a múltra, a tudományos-fantasztikus művekre, a tudásra. Hasznavehetetlennek bizonyult a múlt, a tudásból pedig csak a nem tudásunk tudása maradt meg. Az érzelmek is átalakulnak... Az orvos most a következőket mondja a haldokló férjről a feleségnek a szokásos vigasztaló szavak helyett: „Nem szabad közel menni hozzá! Tilos megcsókolni! Tilos simogatni! Ez már nem a szerető hitves, hanem sugármentesítésre váró tárgy.” Itt Shakespeare is meghátrál. Akárcsak a nagy Dante. A kérdés: odamenni vagy nem menni oda? Megcsókolni vagy nem megcsókolni? Az egyik hősnőm (aki épp terhes volt akkor), odament és megcsókolta. És nem hagyta magára a férjét egészen a haláláig. Az egészségével és a gyereke életével fizetett érte. Hogyan kellett volna választania élet és halál között? A múlt és az ismeretlen jelen között. És ki veszi a bátorságot ahhoz, hogy elítélje azokat a feleségeket, akik nem ültek ott haldokló férjük és fiuk mellett? Egy radioaktív tárgy mellett... Az ő világukban megváltozott a szerelem és a halál.

Minden megváltozott, minket kivéve.

Legalább ötven év kell ahhoz, hogy történelemmé váljon egy adott esemény. Itt viszont el kell indulnunk a forró nyomon...

A zóna... Külön világ... A tudományos-fantasztikus irodalom művelői találták ki először, de az irodalom elmaradt a valóságtól. Mi már nem hihetünk abban, amiben Csehov hősei hittek: száz év múlva az ember szép lesz! Az élet gyönyörűsége lesz! Ezt a jövőt elvesztettük. E száz év alatt volt sztálini Gulag, Auschwitz... Csernobil... És szeptember 11. New Yorkban... Felfoghatatlan, hogy férhetett bele minden egyetlen nemzedék életébe. Például apám életébe, aki most nyolcvanhárom éves. Ezt is kibírta az ember?

Csernobilban leginkább az marad meg az ember emlékezetében, hogy milyen az élet „mindenen túl”: tárgyak ember nélkül, táj ember nélkül. Út a semmibe, a vezeték is a semmibe vész. Néha azon kezd gondolkodni az ember, hogy mi ez: a múlt vagy a jövő?

Néha olyan érzésem volt, hogy a jövőről készítek feljegyzéseket...

Pálfalvi Lajos fordítása

Janka Kupala

Helybéliék

Tragikomikus képek négy felvonásban
(részlet)

SZEMÉLYEK

MIKITA ZNOSZAK (*Nyikicij Znoszilov*)
– kollégiumi iktató, 25-28 éves, az első három felvonásban borotvált, a 4.-ben kissé szakállas.

HANULJA ZNOSCSIHA – az édesanyja, szabad idejében harisnyát köt.

JANKA ZDOLJNYIK – tanár, 25-28 éves.

LJAVON GAROSKA – tisztességes parasztember, mindig pipázik, amihez a tüzet tűzszerszámmal csíholja.

ALENKA – a leánya, 17-19 éves, kisse eleven és vidám kislány, tisztán és szerényen öltözködik.

NASZTA PABJAHUNSZKAJA – ismeretlen foglalkozású leányzó, 23-25 éves, igyekszik sikkesen öltözködni, de ízlés nélkül.

HENRIH MOTAVICS SZPICSINYI – Mikita tanára, középkorú, szakállát és bajszát borotválja.

KELETI TUDÓS – magyarországi öltözetet visel: zekét, orosz inget és hosszú csizmát. Borzas szakállú.

NYUGATI TUDÓS – lengyel viseletet hord: köntöst és konföderációs egyensapkát, álla borotvált, lógó bajusza van.

DÁMA

PÓPA

RENDŐRFŐNÖK

URASÁG

NÉMET

VÖRÖSKATONA, JÁRÓRPARANCSNOK,

SIHEDER egy személyben

MÁSOK

Minden Mensztkben történik. Az 1. felvonás az 1918-as év februárjában, a 2. 1918 decemberében, a 3. az 1919-es év júliusában, a 4. 1920 júniusában játszódik; az 1., 3. és 4. felvonások Mikitánál, a 2. felvonás a Katedrális téren, amelyet a menszkiek „Pletykatanyának” neveznek.

ELSŐ FELVONÁS

Esti óra. Elég tágas, szegényes szoba, kispolgárisan berendezve. A rivaldához közelebb, jobboldalt egy, balról két ajtó. Szemközt két, utcára nyíló ablak. Jobboldalt, valahol egy asztal áll, másutt pár asztalka, egyiken gramfon; bécsi fotelek és puha kárpitozású székek. A sarokban, balra egy fésülködőasztal. A falakon olcsó másolatok bekeretezve – magas rangú személyek portréi, balalajka, tűzoltókabát és -sisak.

I. szín

Hanulja, Janka.

HANULJA (*ül és harisnyát köt; baloldalt a rivaldától távolabbi ajtón kopogtatnak*) Tessék, kerüljön beljebb!

JANKA (*belép*) Elnézést, néném, hogy ily gyakran háborgatom, de eluntam magam, ahogy ott üldögéltem egyedül, s inkább eljöttem vendégségbe.

HANULJA Ekkora feneket keríteni! Akár mindennap, reggeltől estig

meglátogathat, én örülnék neki a legjobban, hiszen nemrég kötött hozzánk, és máris úgy tekintek önre, mint a sajátomra. Csak ne kopogjon ilyen urasan, hanem csak egyszerűen jöjjön be, és kész.

JANKA Köszönöm az őszinteségét és a jóságát, noha magam sem tudom, hogy mivel is érdemeltem ki. *(Szünet.)* Hol van az úrfi?

HANULJA Beszaladt a városba, vesz ezt-azt. Ma van a neve napja, s készőlődik valami a házban.

JANKA Kár, hogy erről korábban nem értesültem. Illő volna valamilyen ajándékról gondoskodnom.

HANULJA Óh, fiam! Nem olyan időők járnak, hogy ajándékok miatt fájjon a feje. Itt ez a háború és zűrzavar, vagy ahogy ezek mondják, forradalom; már se híre, se hamva azon időőknek, amikor az emberek ajándékokon is törhették a fejüket.

JANKA Bezzeg a fia mégsem feledkezett meg a neve napjáról?

HANULJA Nem felejtette az el, hisz még fiatal, s üres a kobakja is. Gondoljon csak bele, beszüntették a csinovnyik-kart – szolgálat nélkül maradt, s neki ez semmi, nem komolyodott meg. Folyton arról álmodik, hogy visszakapja minden rangját s osztálybéli tisztségét, s a sült galamb is a szájába röpöl...

JANKA Maga szerint mit kellene csinálnia ebben a hivatalnoki munkánélküliségben?

HANULJA Hogy mit? Legalább megtanulna, mint mások, cipőt varni, vagy legalább foltozni. Ha csak foltozna is, legalább valami kis pénz kerülne a házhoz, de így... *(Legyint.)*

JANKA Nehéz egy ily finom úrfinak ilyen piszkos munkát végeznie.

HANULJA Még hogy finom úri gyerek! Én magam és az apja is falusiak vagyunk. A megboldogult uram a szüleinél élt egy kis telken. Egyedül még valahogy megfért, de mihelyst megnősült, már nem volt kettőnk számára hely. Ekkor szedtük a sátorfánkat és eljöttünk Menszkbbe szolgálatot keresni. Eleinte nagyon nehéz volt, később már megszoktuk. Én mosni jártam, s ő beállt a körzeti bírósághoz: ott a fogas mellé állították, és küldőnként dolgozott. Ismeretes, mi megy a bíróságon: oda sokat jár mindenféle népség, s hogy az ember eljusson a felsőbb vezetéshez, legelőször alulról kell kezdenie. Így nem szenvedtünk nagy hiányt, sőt még a fiunkat is kiiskoláztattuk hivatalnoknak. S miután a férjje meghalt, Isten nyugosztalja békében, egyedül maradtam az én Mikitkámmal. Szóval, ahogy láthatja, nincs itt semmiféle finomkodás.

JANKA Én eleinte másként vélekedtem. Hiszen mindég úgy mutogatja magát, mint egy kormányzó.

HANULJA Nyilván hozzászóokott ehhez, hisz a kormányzói kancellárián dolgozott valami iktatóként.

JANKA Ja, már értem! Seabaj! Ha paraszti családból származik, akkor úgysem ódzkodhat semminemű munkától; leginkább oda kell kívánozzék, ahonnét jött – falura, ahol annyi szűzföld várja. Úgy gondolom, odavonzza őt majd valami.

HANULJA Jaj dehogy, galambom, de mennyire nem! Az öreg összekaparta az utolsó petákját, szándékában állt egy darabka földet venni, rajta házzal, de már nem sikerült neki. Mennyit mondogattam az én Mikitámnak, vigye végig az apja tervét – de nem hallgatott rám. Most

se földcskénk és házacsánk, se pénzünk... Nekem már deresedik a hajam. S ha belegondolok, hogy újra nyomor tör reánk, újra fehérneműt kell majd mosnom, attól mélységesen elkeseredem.

JANKA Óh, néném! Nincs még itt ekkora baj, mint ahogy vélekedik. Idővel felcseperedik Mikitája. S megjön a magához való esze is. De most még fiatal.

HANULJA Értem én, hogy fiatal, egészen fiatal! Anyaként nem kellene ilyet mondanom, de mikor valami csuda rám jön, csak mondom és mondom; eleinte megkönnyebbül tőle a szív, később pedig már sajnálkozok. Hisz ő az én édes kisfiam, egyetlen, mint az a búzavirág odakünn a gabonában.

JANKA *(félre)* Óh, ezekből az egykékből nálunk sok van, csakhogy ők nem búzavirágok, hanem elátkozott konkolyai eme nyomorúságos országnak! *(Járkál a szobában.)*

II. szín

Hanulja, Janka, Mikita.

MIKITA *(bejő a vásárolt holmikkal)* Óh, *egyépként*, kit látnak szemem, a professzor úr a köreinkben! *Üdvöszletem!*

JANKA Szállásadóm előtt mélyen meghajlok! Ezenkívül engedje meg, iktató uram, felköszöntem nevé napja alkalmából! Kívánom, hogy vegye fel ismét a kollégiumi iktatók váll-lapját.

MIKITA Köszönöm *egyépként*, köszönet érte! Őszintén meghatott, hogy nem feledkezett meg rólam. Kívánom, egy év elteltével is ebben a házban köszönthessük egymást.

JANKA Erről nehéz előre nyilatkoznom, mert hamarosan teljesen elhagyom Menszket; falura költözöm.

HANULJA Ez hogy lehet, tanár uram? Mi már úgy megszoktuk a jelenlétét, hogy úgy tűnt, már sosem válunk el egymástól.

JANKA Falun nagyobb szükség van rám, mint itt, s nem is szeretem a várost; számomra nagyon fújtó itt a lég.

MIKITA *(Hanuljához)* Anyuka, készítsen rendes harapnivalót, nemso-kára vendégek érkeznek. *(Az üvegeket leteszi.)*

JANKA Aha! Látom az üveget. S azt mondják, nem lehet hozzájutni.

MIKITA Mindent lehet, csak okosan.

Hanulja összeszedi a vásároltakat.

MIKITA Óh, van itt hering, s hozzá hagyma, emitt szalonna... *egyépként* – meg apró hering... a vendégek mind megnyalják majd az ujjukat.

Hanulja a holmikkal el.

III. szín

Janka, Mikita.

JANKA Amint látom, hangos mulat-ság van nálunk készülöben.

MIKITA Óh, igen! A mi hivatalnok-i helyzetünkben másként nem is lehet. Ha valaki épphogy csak bakot lő, máris ítékeznek, és el-indul a szóbeszéd: az egyik szerint lefokozták, a másik azt mondja, hogy kártyán oda lett mindene, s a harmadik azt, hogy pénzsóvár – ez a legrosszabb, az egész kormány-zóság fenekestül felfordul, nem hagynak békén. *Egyépként*, uram, a helyzet kötelez.

JANKA Inkább köpne arra, ki mit mond, s azt tenné, amit jónak vél. Miféle hivatalnoki állás ez, az ördögbe is, mikor már senki sem áll, csak fekszik, de még meny-

nyire fekszik, mint egy pudvás tuskó!

MIKITA *Egyépként*, fekszik ugyan, fekszik egy ideig, de egyszer csak megmozdul és talpra áll.

JANKA Na arra várhat! Mire ez a hivatalnoki társaság felkel, addigra felzabálják magukat a kukacok. S kérem, mondja már el, kinek és miért kell magukat holtukból feltámasztani? Amíg álltak is a lábukon, kinek hajtottak hasznót?

MIKITA Keményen őriztük a szent orosz uralmat, hogy a helybéli orosz népességet megóvjuk más népek basáskodásától. Na, ezé!

JANKA Nincs mit mondanom – megóvni! Háncspapucsban és egy batyuval küldenek el a szibériai kényszermunkára. S ezt nevezik megóvásnak.

MIKITA Na és önök, újdonsült köztársaságpártiak, he-he-he! Belaruszok, vagy hogy hívják, akiket oltalmazni akarnak; hisz eddig még senkit sem védtek meg semmitől!

JANKA Magunkat óvjuk önöktől.

MIKITA *Egyépként*, semmi sem sikerül; az önök kis összejöveleite, vagy tudom is én kongresszusait szétverik majd, s magukat meg rács mögé dugják. Ha-ha-ha! Szétverik – úgy biza!

JANKA Szétverik, de az eszménket még maga Lucifer sem képes szétbomlasztani, mert mi a felszabadulás eszméjét hirdetjük.

MIKITA Badarság. *Egyépként* az eszme eléggé zsugori: szolgálóinak egy fillért sem fizet – azt akarja, hogy ingyen dolgozzanak neki. De ami engem illet, he-he-he, professzor uram, az én lelkiem reális meglátású, aki jobban megfizet, annak szolgállok, az ideájára pedig fittyet hányok. Az én életem nagyon egyszerű mederben folyik.

JANKA Téved, iktató uram. Az ön életmódja nem egyszerű, hanem girbegurba és sötét, már oly messzi viszi magát, ahonnet nincs visszaút.

MIKITA *(öklével veri az asztalt)* *Egyépként... mintemellett...* ön engem sérteget. Én nem vagyok sötét, uram, maga... igazgatója a belarusz nyomorúságnak.

JANKA Bocsássa meg az indulatomat. *(Kimegy a szobájába.)*

IV. szín

Mikita, Hanulja.

HANULJA *(Mikita utolsó szavaira bejővén)* Újból veszekednél véle?

MIKITA *Egyépként*, nem veszünk össze, csak a politikáról vitatkozunk.

HANULJA *(asztalt terít)* A szóváltásaiddal csak mások kedvét szeged.

MIKITA Ők is elrontják az enyém. *Egyépként*, anyuka, ha megróják az életszemléletem, nem tudom a fejem a homokba dugni, sem hallgatni. *Egyépként*, kötelességem megmutatni ezeknek az új bajkeverőknek, hol a helyük. Hadd tudják csak, mi is értünk ám a politikához. Ezenkívül, nekem úgy tűnik, hogy a mi bérlőnk a bolsevizmustól bűzlik, és ez a szag nekem nagyon facsarja az orrom.

HANULJA S ha bolsevik, akkor mi van? Az is ember.

MIKITA Lehet, hogy ember, de az is lehet, hogy nem, mert a rangjainkkal és osztályainkkal nem bánnak emberi módon. *(Szünet.) Egyépként*, anyuka, arra kérem... én azt akarom... Egyebek mellett, ma este nálam, a vendégek között lesz egy hölgy, egy pópa, egy rendőrfőnök s egy uraság. No mármost, ha valaki magához szól, akkor igyekezzék orrhangon felelni és kerül-

je az egyszerű kifejezéseket. Ha a hölgygel ered párbeszédbe, akkor ne mondja neki, hogy Kisasszony, hanem Mádám-szinyóra, ha a pópával, akkor ne szólítsa tiszteletesnek, hanem Atyámnak, s ha a járási rendőrfőnökkel beszél, ne rendőr uramozzon itt nekem, hanem *Nacsasuramnak* szólítsa, s ha az urasággal beszél, akkor ne egyszerűen uramat, hanem méltóságos gróf urat mondjon. Ezek helybéli előkelőségek, *egyépként* ezek az emberek velem egy világnézetet vallanak, s majdnem egyenrangú is vagyok velük, így azt akarom, hogy tudják: atyafiságom sincs alacsonyabb rangon.

HANULJA Micsoda vendégek! Honnét kapartad ezeket elő? Korábban nem voltak nálunk.

MIKITA Nem voltak... nem voltak... *Egyebek* köszt, korábban más volt a politikai-gazdasági helyzet, s így nem fordulhattak meg ám akárhol, de mostanság, hogy a rangok és osztályok megkoptak, most már ők a vendégeim, és megteszik első látogatásukat.

HANULJA Inkább össze se verbuválna ez a kompánia, hiszen csak úgy ugrálhatsz előttük, ki tudja, hogyan!

MIKITA Anyuka, *egyépként*, maga csak válaszoljon úgy, ahogy tanítottam; minden más ceremóniáról majd én gondoskodom. Ja, még egy dolog: mikor üdvözlí a vendégeket, egyik lábát húzza hátra szertartásosan, csináljon egy reverenciát. S mindennél fontosabb, igyekezzék minél többet orrhangon beszélni.

HANULJA (*legyint*) Orrhangon, ám legyen, orrhangon!

Bejő Janka.

V. szín

Mikita, Hanulja, Janka.

JANKA (*bejővén, Hanuljához*) Eszembe jutott egy dolog, néném, amiben segítségét kell kérnem. Levelet kaptam faluról egy hajdani diáklányomtól, amiben azt írja, hogy eljön hozzám vendégségbe az apjával. Erre még akár ma is sor kerülhet. Mindez jó volna, de az a baj, hogy itt nem ismernek senkit, és nincs hol...

HANULJA Aludniok. Hát, ez nem baj! Megszállhatnak nálunk. Noha, ágy már nincs fölösleges, de teszünk valamit a padlóra, és ott ellehetnek éjszakára.

MIKITA *Egyépként*, ma nálam fontos vendégek lesznek, és lehet, hogy az ön vendégeinek ez nem lesz ínyére?

JANKA Igyekszem majd, hogy ne legyenek a maga és a vendégei terhére.

VI. szín

Mikita, Hanulja, Janka, Naszta.

NASZTA (*bedugva fejét a nyitott ajtón*) Szabad?

MIKITA Óh, kérem. *Egyépként*, tessék, csak tessék!

NASZTA (*bejő*) Jó estét! Hogy tetszenek lenni?

MIKITA Engedjék meg, hadd mutassam be a: mademoiselle Naszta Pabjahunszkaja, ez itt Janka Zdoljnyik, tanár, ez az a... he-he-he, tudja, az a... belarusz, akiről már beszéltem... He-he-he! Csak bele ne szeressen.

NASZTA (*Jankához*) Nagyon örvendek, hogy megismerhetem! Ilyenek kellenek nekünk a legjobban.

JANKA Köszönöm a megtiszteltést! (*Oldalt.*) Mi kevésbé örven-

dünk, s nem kérünk ilyen társaságból.

NASZTA El tudnék rejtőzni egy pillanatra az urak elől? (*Gesztikulálva utal rá, hogy bepúderozná magát, s megigazítaná a haját.*)

HANULJA El, el! Jöjjön velem a másik szobába. (*Kimennek.*)

VII. szín

Mikita, Janka.

JANKA Egy igazi Pabjahunszkaja. Ki ő?

MIKITA *Egyépként*, ő egy amolyan kedves és szimpatikus kisasszony. Mindenfelé széles az ismeretségi köre. Mindég akad bárkiről híre, biztos forrásból; mindég és mindenütt, ha kell, ha nem, szereti beleütni az orrát mások dolgába. *Egyépként* el kell hogy mondjam önnek, hogy ő az első, és lehet, az utolsó szívfájdalmam. Hányszor kértem már meg, tudja, mármint a kezét, de eddig sehogy sem jött össze. Azt mondja, majd ha ülnök leszek, akkor hozzám jön, de egy iktatóhoz, azt mondja, nem akar. Te csak szopd ki neki a kisujjadból azt az ülnöki széket, s máris a tiéd! De nem vagyok hitehagyott. Megváltozik a politikai helyzet, megkapom a vezetőségtől az ülnöki rangot, és Naszta kisasszony az enyém lesz, mert ahogy látja, igen agyafúrt.

JANKA Agyafúrt az, agyafúrt! Csak nehogy ebben a változó helyzetben, az iktatói állásával s ezzel a kisasszonnyal bajba keveredjék. (*Kimegy a szobájába.*)

MIKITA Elragadta a sárga irigység, *egyebek közt.* (*Előveszi a fiókból a hivatalnoki jelvényeit, és a tükör előtt illesztgeti magához.*)

Bejő Naszta és Hanulja.

VIII. szín

Mikita, Naszta, Hanulja.

NASZTA Ajjaj, mit látok? Mindenféle ceremónia nélkül csinálja itt nekem a konkurenciát, úgy flörtöl azzal a tükörrel, mint egy kokott. És még kollégiumi iktató!

MIKITA Ma, Naszta kisasszony, *egyebek közt*, úgy felcicomázta magát, mintha a Fehér terembe menne álarcosbálba.

NASZTA Bálba, mint a bálba, de a vendégeket fogadni kell, miért ne adjak egy kicsit magamra?

MIKITA Óh, igen, igen! Hisz ma van a nénapom!

NASZTA De én nem a nénapos vendégekről beszélek.

MIKITA Milyen vendégekről van hát szó?

NASZTA Magának milyen lassan forog az esze!

MIKITA Áh, már tudom, a németekről van szó, ugye?

NASZTA Ki másról? Megbízható forrásokból értesültem bizonyos tényekről, miszerint ma este már Mensztkben lesznek.

MIKITA Teringettét neki! Bárcsak ne esnének be a nénapomra, elrontják az estét. *Egyépként* jöjjenek csak, ez a kezemre játszik – újból beülök majd a kormányzói hivatalba.

NASZTA Persze, rögvest. Egy bizonyos embertől azt hallottam, mihelyst bevonulnak a németek, összeszednek mindenkit, akit csak látnak, lövészárkot ásni, az meg nem kormányzói hivatal.

MIKITA He-he-he, már tudtam erről, s előre bebiztosítottam magam! Nézze csak! (*Leveszi a falról, majd felveszi a tűzoltókabátot és a sisakot.*)

NASZTA És ez mire föl?

MIKITA Hát arra, hogy a németek a tűzoltókat nem viszik munkába. Na, ezt eszeltem én ki korábban, és betagosodtam a menszki tűzoltó egyletbe.

Balról csengetnek.

MIKITA Óh, érkeznek a vendégek! *Egyépként*, anyuka, sötétítse el valamivel az ablakokat, akár paplannal is... Én kimegyek fogadni őket. *(Kiszalad.)*

Hanulja elsötétíti az ablakokat. Naszta a tükör körül forgolódik. Bejönnek a vendégek rongyos felöltőkben, amit Mikita segít le róluk és visz át a másik szobába. A pópa leereszti a reverenda feltűrt alját. Az üdvözlés után a vendégek helyet foglalnak és górcső alá veszik a lakást.

IX. szín

Mikita, Naszta, Hanulja, Dáma, Pópa, Rendőrfőnök, Uraság.

MIKITA *(mihelyst a vendégek levették kabátjukat, ugrándoza)* Kegyesen kérem! Alázatosan kérem! Engem ér a megtiszteltetés bemutatnom önöknek, *egyebek közt*, anyukámat, s ezt a kisasszonyt, Naszta Pabjahunskáját.

DÁMA *(gondosan szemügyre véve nyeles szemüvegén keresztül, Mikitához)* Mösziő, mi ez a különleges felszerelés? Olyan tűzoltós dologra emlékeztet.

MIKITA *(magára tekintve)* Mádamszinyóra, eltalálta. Ezt... az izét... *egyebek közt*, az udvari szabóm hozta mértékül, és fellelkesülvén eme legkiválóbb társaságtól *(a vendégek bólogatnak)*, elfelejtettem levenni. *Egyépként* ezt a kabátot bizonyos céllal rendeltem meg magamnak. Megjönnek a né-

metek, elkezdődnek a multságok, estélyek, álarcosbálok, s nekem már van is hozzá ruhám. De bocsásson meg nekem a legkiválóbb vendégsereg, elmegyek, leveszem már, *egyebek közt*. *(Kimegy és hivatalnoki öltözékben tér vissza, mindenféle rangjelekkel.)*

DÁMA *(ismételten Mikitához)* Óh, mösziő, micsoda piperkőc ezzel az ékes kabáttal!

MIKITA Ez kizárólag az én *egyépként* legtiszteltetreméltóbb vendégeim tiszteletére készült: úgy akartam őket fogadni, ahogy valaha az arra méltó személyeket.

RENDŐRFŐNÖK Akkor engedje meg, hadd tegyem én is méltóvá az egyenruhámat.

A zsebéből előveszi váll-lapjait, és feltűzi. A dáma segít. Csengetnek. Hanulja el, Alenkával és Garoskával jön vissza, aki ahogy belép, a körméhez ütögetve veri ki a hamut a pipájából.

X. szín

Ugyanazok, Alenka, Garoska.

ALENKA *(egy levélkét silabizál)* Itt lakik az a bácsi...? Hogy is hívják, Mikita Znoszak?

MIKITA Se nem bácsi, se Mikita, se Znoszak, itt, *egyépként*, Nyikicij Znoszilov kollégiumi iktató lakik.

ALENKA Én... én nem tudtam...

MIKITA Ha nem tudja, akkor miért tér be egy idegen házába, *egyebek közt*?

ALENKA Tudja, édesapámmal Zdoljnyik tanár urat keressük.

HANULJA Miért nem ezzel kezdték, gyermekeim? Itt van. Mindjárt idehívom. *(Kopogtat Janka ajtaján.)* Tanár uram! Megérkeztek a vendégei.

XI. szín**Ugyanazok, Janka.**

JANKA Itt vannak az én kedves, drága vendégeim! Már gondoltam, megérkeznek-e vagy sem. *(Hanul-jához.)* Néném, ők azok az utazók, akikről szóltam: az én legtehetségesebb tanítványom, Alenka, és az édesapja, Ljapon Garoska, a falu legjobb gazdája.

HANULJA *(emlékei közt kutatva)* Ljapon Garoska... Ljapon Garoska... Hát lehetséges volna? Maga nem Dubroukiból való?

GAROSKA Igen, kedvesem, Dubroukiból!

HANULJA Már emlékszem. Hisz mi közeli rokonok vagyunk: a te nagyapád és az én nagyanyám édestestvérek voltak. De miért is állunk még? Üljenek le, kedveskéim! Tanár uram, kérje meg őket, hogy foglaljanak helyet.

A többi vendégtől távolabb foglalnak helyet.

MIKITA *(eltávolodik a vendégeitől, Hanuljához megy, félre)* Egyebek közt, anyuka, jól kinézünk! Ezzel a rokonsággal, mint kecskével a vásárba. A vendégeim előtt a teljes reputációmát leépítik. Eszébe ne jusson az asztalhoz ültetni őket!

Két oldalról csengetnek. Hanulja kapkod, hogy ajtót nyisson, de gondterhelt, melyikhez menjen előbb.

NASZTA *(odaszalad Hanuljához)* Ön, asszonyom, nyissa azt az ajtót, én meg kinyitom ezt itt.

Kimennek.

MIKITA Ki a fenét hozott még ide a nehézség?!

A két ajtóból egyszerre toppan be a Keleti és a Nyugati tudós. A Keleti

katonai távcsövén keresztül, míg a Nyugati tudós a látcsövén keresztül szemlélődik; eleinte nem is veszik észre egymást.

XII. szín**Ugyanazok, Keleti tudós, Nyugati tudós.**

MIKITA *(a tudósok betérte után, a vendégekhez)* Egyépként, a legjobb ismerőseim közé tartoznak a tudós urak. A Kormányzó utcában találkoztam velük nemrég, ahol eredeti belaruszokat kerestek. S én mondtam, hogy egy ilyenfajta lakik nálam, s eljöttek megnézni. *Egyépként*, az egyik a Keleti, a másik a Nyugati tudós.

KELETI TUDÓS Ördög és pokol!

NYUGATI TUDÓS Kutya-fáját neki!

KELETI TUDÓS Elnézést, nagyságos uram!

NYUGATI TUDÓS Elnézést, uram!

KELETI TUDÓS S ön itt?

NYUGATI TUDÓS No és maga?

Mindketten hajbókolással üdvözlik egymást és a jelenlévőket.

MIKITA *(üdvözlí a tudósokat)* Egyépként, jó, hogy itt vannak, tudós urak! Itt van az a... he-he-he... belarusz, akiről beszéltem. *(Jankához.)* Tanár uram, ők a tudós urak, akiket módfelett érdekel az önök, he-he-he, belaruszkérdése.

KELETI TUDÓS Akkor ön egy igazi belarusz?

JANKA Igen, tudós uram! De nem vagyok egyedül. *(Alenkára, Garoskára és Hanuljára mutat.)* Itt van még egy belarusz, és két belarusz nő is.

KELETI TUDÓS *(a többiekre mutatva)* Ezek szintén belaruszok?

JANKA Azok, azok! Eltalálta! Valójában ők is belaruszok, renegát és degenerált fajúak.

NYUGATI TUDÓS Az ön neve?

JANKA Janka Zdoljnyik, tudós uram.

NYUGATI TUDÓS *(jegyzetében rögzítvén, hangosan)* Janusz Zdolnicki. Minden kétséget kizáróan, a Keleti határvidéki lengyel fajta Poznań-felvidéki vérrel elegyített fajából származik. A lakosság jelenleg feloszlik két fajtára: a białoruszinok törzsére és azon białoruszinokra, amelyek a renegát- és degeneráltaktól származtathatók. A hazájuk nyelve a különösen tökélyre csiszolt összhangyel, mely érthetetlen szavak tömkelegével van zömítve.

KELETI TUDÓS *(szintén jegyzetelve a Nyugati tudós után)* Joan Zdoljnyikov. Színorosz, az Északnyugati tartományból, kétséget kizáróan mongol-finn keveredéssel. Ma a lakosságuk két fajtára oszlik: a beloruszok törzsére és az úgyszintén beloruszokra, a renegát- és degeneráltak törzséhez tartozókra. Anyanyelvük a tökélyre fejlesztett összoros, tömörked értelmetlen szóval dúszítva.

NYUGATI TUDÓS S most, uram, lenne szíves tudatni velünk, hogy hangzik białoruszinul hazájának az elnevezése?

JANKA Belarusz, tudós uram.

NYUGATI TUDÓS *(jegyzetelve)* A białoruszinok tanulmányozása során páratlan sajátosságokra derült fény, nevezetesen: történelmi, földrajzi, néprajzi, nyelvészeti és diplomatikai összhangyel tanulmányok és értekezések ellenére, az ő białoruszin nyelvükön a hazájukat Bjalarusznak nevezetik.

KELETI TUDÓS *(felváltva jegyzetelve a Nyugati tudóssal)* A belorusz – kifaggatása során – megvilágított korábban nem tapasztalt tény-szerűségeket, nevezetesen azok

szemben állnak a történelmi, földrajzi, néprajzi, nyelvészeti és diplomatikai összoros tapasztalással és munkássággal, ui. a beloruszok saját hazájukat valami oknál fogva Belorussziának nevezetik.

A tudósok egy időben hagyják abba az írást, látcsöveikhez nyúlhatnak, körültekintenek. Szünet.

MIKITA Nos, mészio tudósok, teljes a szeánsz, nemde?

KELETI TUDÓS Nagyon hálás vagyok önnek! Kutatási tanulmányaimat a mai napra befejezettnek nyilvánítom. Alászolgája!

NYUGATI TUDÓS Mérvetetlenül hálás vagyok az úrnak. Kutatási tevékenységeim mára berekesztem. Volt szerencsém!

A tudósok el, de mindegyik a másik ajtón távozik, nem amelyiken bejött. Mikita hajbókolva az ajtóhoz kíséri őket, majd Hanulja és Naszta térnek vissza gyorsan.

XIII. szín

Ugyanazok, tudósok nélkül.

JANKA *(a mellette elhaladó Mikitához)* Ma önnél, iktató uram, igazi arisztokrata bál van, sőt még az intermezzóról sem feledkezett meg.

MIKITA S az, egyebek közt, milyen étek?

JANKA Nem étek az, uram, hanem egy olyan kis komédia a nagy tragikomédiában.

MIKITA Nem értem. *(Megy a vendégeihez.)*

JANKA *(Alenkához és Garoskához)* Hogy tetszettek, ezek a... magunk közt szólva, tudósok?

ALENKA Nekem úgy-ahogy, apámnak a fogai közt megreccsent a

csibuk, lehet, rémületből, lehet, a tudósok iránti mély tiszteletből.
GAROSKA Hát nem is rólam hordták össze ezeket a maga tudósai!

DÁMA *(Mikitához)* Ön, mösziő iktató, ma igen kedves meglepetést okozott nekünk eme két férfiúval, akik az imént tértek be hozzánk. Itt Menszkben nehéz igazi tudósokkal találkozni.

MIKITA Igen, ezek fontos tudósok. De mi nemcsak őket fogjuk nézni, ha majd lesz egyetemünk Menszkben, *egyebek közt*.

PÓPA Mivelhogy Menszkben már van papi szeminárium, ugyancsak főlős dolog egyetemet létrehozni, ahol e világi bűnös tanok tétetnek majd közzé.

RENDŐRFŐNÖK Véleményem szerint is főlősleges az egyetem, csak a gondot akasztják az őrs nyakába a korhely hallgatók.

Szünet.

MIKITA *Egyépként*, anyuka, nem hozna valami harapnivalót? A madárkának nincs mit csipegetniök.

Hanulja harapnivalót hoz. A vendégek asztalhoz ülnek. A pópa középén.

HANULJA *(a harapnivalót Jankának, Alenkának és Garoskának kínál-gatva)* Tessék az asztalhoz fáradni!

GAROSKA *(keresztet vet)* Jaj, húgom! Én és ezek a fontos vendégek... ijedtemben még a padról is leesek. Neem, nem!

JANKA *(Hanuljához)* Mi átmegyünk a szobámba, hogy ne zavarjunk.

HANULJA Óh, nem! Ma este itt kell ülniök. Hiszen Mikita névnapja van. Ha nem akarnak a többi közé, akkor itt tértek meg.

GAROSKA Nem kell ez, húgocskám. Ha megengeded, hoztunk mi ma-

gunkkal ennivalót, itt van a táskában, mindjárt hozzá is látunk.

HANULJA Csináljanak, amit akarnak, de a házamat el ne hagyják! *(Megy a vendégekhez.)*

Garoska előveszi a táskájából az étket és szétteríti az asztalkán.

MIKITA *(Hanuljához, félre)* Egyépként, anyuka, megkértem, hogy ne hívja közénk őket, de maga csak a saját belátása szerint cselekszik. *(A vendégekhez.)* És most, leg-tiszteletreméltóbb vendégeim, ha már ily jókedvnek örvendünk, hát lássunk hozzá. *(Felemelvén poharát.)* A méltó vendégek egészségé-re, *egyebek közt*!

MINDENKI Óh, nem, nem! A névnapos egészségére! Vivát! Éljen!

MIKITA Köszönöm, alázattal köszönöm! *Egyebek közt*, hölgyeim és uraim, bocsánatot kell kérnem önöktől a szegényes, igen szerény vacsora miatt. A jelenkori forradalom vihara ideiglenesen elmosta a rangokat és osztályokat, eltörölte az orosz értelmiség gazdasági jólétének alapjait, így, ha szerény is a ma este, az nem önnön hibámból ered.

DÁMA Nem a vacsora szerény, hanem ön maga, mösziő Znoszilov, ön nagyon szerény. S ilyen finom ételt csak igen magas rangú embereknel költhet el az ember.

PÓPA Ezt az ételt manapság még őexcellenciája is megirigyelné.

URASÁG Elmúlt idők! Mily boldogan éltek apáink!

RENDŐRFŐNÖK Apáink? S én hogy éltem? Hűű!

DÁMA *(kiüssza a poharát)* Mösziő Znoszilov, az itala oly fonséges, mint az ambrózia.

MIKITA Mádám-szinyóra, eltalálta! Olyan is az! Egy helybéli neves cég

legeslegtermészetesebb ambrózi-
ája, alias kisüstije, Fülöp és tsai.
borpincéje jóvoltából.

HANULJA (a Dámához) Kisasszony...
Mádám-Mumzel! Adok még ebből
a fenségesből egy darabot!

DÁMA Merszi, merszi, mádám!

MIKITA (Hanuljához, oldalt) Egyebek
kösz, anyuka, nem mádám-mú-
zeum, hanem mádám-szinyóra.
Ez olyan nehéz? S orrhangon,
orrhangon beszéljen! (A vendé-
gekhez.) S most, mélyen tisztelt
vendégeim, emeljük poharunkat a
legkedvesebb hölgyekre és kisasz-
szonyokra!

MINDENKI Éljenek! Gyönyörűségeink,
virágaink még sokáig pompázza-
nak! Vivát! Hurrá!

PÓPA Tárd ki a pokol kapuit, és ma-
ga az antikrisztus jó el, seregével
uralma alá hajtani a szent Ruszt,
láthatod, ha megfigyeled mindazt,
amit manapság művelnek terem-
ményei.

RENDŐRFŐNÖK Nincs már se rend-
őr, se rendőrfőnök!

URASÁG Se vagyon, se úriember!

DÁMA Se a díszestélyek, se a fogadó-
napok!

MIKITA Egyebek kösz, se rangok,
se osztályok!

NASZTA Szerintem azért valami
mégiscsak van. Itt van például a
szabadság: amit akarok, akképp
cselekszem. Vegyük például: volt
bárki is, aki a forradalom előtt
Minszkben szotyizgatott volna?
– Senki! S most mindenki, minde-
nütt, otthon és az utcán, sőt még
színházban is el-elszotyizgat fülig
lehúzott sapkában.

HANULJA (a Pópához) Tiszteletes,
tisztelendő uram! Kérem, hadd
adjam oda még ezt a zsíros falatot.

PÓPA Köszönöm, nővérem, köszö-
nöm!

MIKITA (Hanuljának, oldalt) Egye-
bek kösz, anyuka, nem tisztelen-
dő úr, hanem tiszteletes atya...
(A vendégekhez.) S most, kedves
vendégeim, hadd mondjak tósz-
tot...

NASZTA Nem, nem! Most én mondok
tósztot. A németekre! Éljenek soká
a németek!

MINDENKI Éljenek! Vivát! Hurrá!

*Kellemetlen szünet. Maguk közt te-
kingetnek széjjel.*

DÁMA Kedves háziak, megengedik,
hogy felálljunk az asztaltól?

HANULJA Kérem! Csak bocsássák
meg, kevés a harapnivaló.

MINDENKI Teli vagyunk, köszönjük,
köszönjük.

Felkelnek az asztaltól. Szétülnek.

PÓPA Nincs már itt az ideje az alvás-
nak otthonukban?

MIKITA Voltaképpen, legkedvesebb
vendégeim, még koránt sincs itt
az ideje; toljuk el az asztalt és...

DÁMA Táncolunk, möszió Znoszilov?

MIKITA Eltalálta, Mádám-szinyóra.

DÁMA Ön, möszió iktató, megtalálta
a gyengém. Meghalok tánc nélkül.

MIKITA Mily boldogság! Mésziók, ké-
szen állnak?

MINDENKI Készen, készen!

DÁMA S mi lesz a zenével?

NASZTA A gramofon mire való?

MIKITA Óh, nem, nem. Csak gra-
mofont ne! Nagyon recseg, s én
körültekintő ember volnék volta-
képpen.

HANULJA Balalajkázz, fiam, csak
játssz, annak halk a hangja.

MIKITA Amikor nekem is táncolhat-
nékom van? Kérjünk meg mást!

HANULJA Megkérem a mi belarusz
bátyánkat, ő tud játszani.

NASZTA Ne, asszonyom, majd in-
kább én megkérem, engem úgy-

sem fog elutasítani. Biztos forrásból tudom, hogy a belarusz egy engedelmes népség. *(Megfogja a balalajkát és Jankához megy.)* Belarusz barátom, játsszon nekünk valamit!

JANKA Örömmel. Legalább egyszer úgy táncolnak majd, ahogy én füttyölök!

Keringőt játszik. Elkezdődik a tánc: Mikita a Dámával, a Rendőrfőnök Nasztával, az Uraság Hanuljával, a Pópa, Alenka és Garoska nem táncolnak. Keringő figurákkal, túlzások nélkül, egy kissé unottan.

DÁMA *(a tánc befejeztével, Mikitához)* Mösziő iktató, ön egy igazi keringőművész. Elbűvölt a virtuoizálásával!

MIKITA Mádám-szinyóra, ön túlon túl kegyes hozzám. S amikor alkalomadtán valami sikerül is nekem, *egyebek közt*, nagyon hálás vagyok a mi tánctanárunknak, Gracsinnek, a Jurauszkai utcából. Nála tanultam ki eme tudomány csínját-bínját.

DÁMA Rögtön észrevettem, hogy jó oktatásban részesült.

Szünet.

RENDŐRFŐNÖK A jelenlegi módi szerint magamhoz venném a szót, s javaslatot terjesztenék elő a viták felfüggesztésére és határozat nélkül való hazatérésre.

MIKITA Tiltakozom, *egyebek közt*.

DÁMA Mösziő Znoszilov, mi vagyunk többségben!

MIKITA Megadom magam, de nem a többség, hanem az ön egyedüli szava előtt, mádám-szinyóra.

A vendégek felkelnek, elbúcsúznak és felöltöznének a Mikita által visszahozott öltözetükbe. A pópa ismételtén feltű-

zi a reverendája alját, hogy polgárisan nézzen ki.

MIKITA *(a vendégek elmenetele előtt)* Mádámok és mėsziők! Édesanyámmal, *egyebek közt*, egy kicsit elkísérjük önöket. *(El.)*

XIV. szín

Janka, Alenka, Garoska.

ALENKA *(kitörő kacajjal)* Ha-ha! Ez aztán az úri szórakozás! Ha-ha!

GAROSKA *(kiveszi pipáját a fogai közül)* Fúj! Elkéne ezekre egy jó hosszú ostor.

JANKA De bátyám a pipájával rendesen kifüstölte őket. Láttam, ahogy húzták az orrukat és prüszköltek.

GAROSKA Másképp hogy lehet ezekkel? Kifüstöljük őket, ki biza! Csak az a kár, hogy ennek a névnaposnak az anyja belekeveredett egy ilyen társaságba.

ALENKA *(szégyenkezve)* Jaj, de nem szíveli apuka ezeket, mennyire nem!

JANKA Érdekes, s te, Alenka kit viselsz a szíveden?

ALENKA A levelemből önnek ezt tudnia kellene.

JANKA Óh, igen: a tudományokat és a tanulmányokat.

ALENKA Hát persze! Tanítás és tanulás, tanulás és tanítás. Lám, ezeket viselem a szívemen.

JANKA Nemhiába, hisz a legtehetségesebb tanítványom volt.

ALENKA S még, ahogy azt ön mondta – belarusz fajta. Ha-ha! Ön túloz, tanár úr. De tudja, hogy...

JANKA Nem, nem tudom.

ALENKA Nem szabad megszakítani azt, aki beszél.

JANKA Hűha! De megkomolyodtunk egyszerre.

ALENKA Szóval. Ön elutazott Dubroukiból, de én sem télenkedtem, egész Vilnáig jutottam!

JANKA Egészen Vilnáig?

GAROSKA Úgy bizony, tanár uram!

ALENKA Ott tanári kurzusokat hallgattam, s most az ön kollégája volnék: én is tanár lettem!

JANKA *(viccelődve)* Nagyon örvendek, hogy megismerhetem az új szakvetélytársamat.

ALENKA Most egy tanfolyamon vennék részt, majd később doktorátust...

JANKA S azután?

ALENKA Azután... nem tudom. S eme céлом végett apám idehozott önhez Menszkbe.

JANKA Csakhogy nem jókor.

ALENKA Nem jókor?

JANKA Bizony! Az új megszállók és minden más átokverte sorscsepás nem hagy békében dolgozni Menszkben. Véleményen szerint, jobb innét elmenni falura, ott csöpgtetni a tudományt az emberek fejébe, és tőlük tanulni. Én magam is falura költözöm.

ALENKA Ön is? Ha falura, hát falura! Akár a pokolba is, ha azt tanácsolja...

JANKA Óh, ott nagyon melege volna! Akkor egyetért?

ALENKA *(kezet adjá)* Igen!

JANKA No, akkor ne húzza-halassza a dolgot, fogja a cókmókját, és már holnap irány a jó levegőre.

ALENKA A könyveket is vigyük magunkkal?

JANKA Feltétlenül!

ALENKA *(kicsit szégyenkezve, szemét lesütvén, hallkan)* De csak a belarusz könyveket, tanító bácsi!

JANKA Másról szó sem lehet.

Rövid szünet.

GAROSKA *(Alenkához)* Kis varjúcskám, már elkárogta a magadét,

odaadnád a tanár úrnak, amit hoztál?

ALENKA De ha egyszer szégyellem magam.

JANKA Talán túl piszkos?

ALENKA Egyáltalán nem piszkos, sőt, ahogy Agata néném mondja, nagyon szép. Mondja meg maga is. *(Elővesz a táskájából egy gyönyörűen hímzett inget és házilag készített mintás övet, amit átad Jankának és komoly hangon.)* Kérem, tanár uram, fogadja el ezt az apróságot odaadó tanítványa őszinte hálája jeléül. A mi lenünkéből van ez az ing, s a mi gyapjúfonalunkból az öv. Saját kezűleg, teljes szívemből szőttem és hímeztem magának.

GAROSKA *(átad egy új, mesterien elkészített fakanalat)* S tőlem fogadja el ezt a... Az almafánkából, saját magam készítettem.

JANKA *(meghatódva)* Köszönöm, teljes szívemből köszönöm! Nem tudom, mivel érdemeltem ezt ki!

Bejő Mikita és Hanulja.

XV. szín

Ugyanazok, Mikita, Hanulja.

MIKITA *(vidáman, füttyörészve énekel)* Örvendj, világ! *Egyebek közt,* jelentem mindenkinek, mindenkinek: a németek elfoglalták Menszket!

JANKA Az ördög vigye el őket!

MIKITA Nem az ördög, he-he-he, belarusz uram. *(Rákezdi.)*

Németek jönnek, mieink mennek, a németek minket terelgetnek. (Észreveszi Janka ajándékait.) Egyebek közt, mi ez önnél, professzor uram?

JANKA Valódi ing, valódi öv és egy valódi fakanál.

HANULJA Milyen szépek!

MIKITA Ahogy látom, magának is ma van a neve napja.

JANKA Persze, névnapom van, csak egy másik bolygón.

Csengetnek. Hanulja el, s Szpicsinyivel jó vissza.

XVI. szín

Ugyanazok, Szpicsinyi.

MIKITA *(alázattal üdvözli)* Alászolga-ja, professzor úr! Úgy véltem, ma már nem jön.

SZPICSINYI Teendőim feltartottak. S ezért később kezdünk hozzá.

JANKA *(Hanuljához, oldalt)* Kicsoda ez a kései vendég?

HANULJA Nem vendég, hanem egy fontos igazgató. Tanítja Mikitát németül motyogni. Hogy miféle alak? Magam sem tudom. De azt vallja magáról, hogy német, az emberek úgy vélik, olasz, de nekem úgy tűnik, ő is csak olyan, mint mi. Helybéli.

MIKITA *(Hanuljához)* Egyépként, anyuka, rendezze el az asztalt, mert gyorsan kell megtanulnunk a leckét.

Hanulja letakarítja az asztalt, Garoskáéknak ágyat vet a padlón. Átmegy a másik szobába.

JANKA *(Alenkának és Garoskának)* Amíg ők tanulják a leckéjüket, mi addig a szobámban leszünk.

Mindhárman el.

XVII. szín

Mikita, Szpicsinyi, Hanulja.

MIKITA *(az asztalra helyez pár vas-tag szótárt)* Egyépként, kész vagyok, mészio professzor.

SZPICSINYI Nekiláthatunk, mészio iktató. Tegnap jórészt átvettük az üdvözléseket, ma alaposan átmételjük azokat. Ha találkozik egy némettel, hogyan üdvözlí?

MIKITA *Guta' morgen, Herr Germánisch!*

SZPICSINYI Helyes! S hogy üdvözöl egy német hölgyet?

MIKITA *Guta' naht, Fránya Prusszisch!*

SZPICSINYI Nem fránya, hanem *frau*... Ismételje: *frau, frau, frau!*

MIKITA *Fravu, fravu, frú, fruvu... frau-vu-vu...*

SZPICSINYI Jól van! S hogy üdvözölne egy *(mutatja)*, egy ilyen kicsiny német gyerkcöt?

MIKITA *Sábát gút, Herr kindár Fáterland, egyebek köszt!*

SZPICSINYI Hova kalandozott? Hova? Nem sábát, hanem... *(Távolról kopogás hallatszik, balról. Szpicsinyi felugrik.)* Mintha valaki vagy valami kopogna valahol.

MIKITA *Egyebek köszt*, igen, kopognak. Lehet, hogy ez már a Herr Germánisch?

SZPICSINYI Mindenféle kopogás felzaklat: így nem tudok tovább nyugodtan órát tartani. Addig is, tisztelettel, távozom. Holnap folytatjuk az üdvözléseket megfordítva. *(Megragadja a sapkáját és eltűnik a jobb oldali ajtóban.)*

MIKITA *(Szpicsinyi után)* Az örömteli viszontlátásra! *(Hanuljához.)* *Egyebek köszt*, anyuka, lehet, hogy valójában egy német az, mert finoman kopogtat. Menjen, nyisson ajtót, és tartóztassa fel egy kicsit, míg én átöltözöm; mert bizony lehet, hogy munkára akar fogni.

Mindketten el, szünet.

Visszatér tűzoltó-felszerelésben, sisakkal a fején, szekercével és más

vasakkal az övén, amit a lábukra szerelve másznak fel a póznákra. Pózba áll és énekelni kezd:

*Szablyára támaszkodva a huszár,
nagyon nagy szomorúságban áll.*

*Bejő Hanulja és a német katonai
egyenruhában.*

XVIII. szín

Mikita, Német, Hanulja.

MIKITA *(szalutál és hajlong)* Guta' morgen, Herr Germánisch! *(Félre.)* Ojjé, mintha a németek is tűzoltóként volnának felöltözve, hogy őket se fogják be rabigára.

NÉMET Kérhetnék-e ebbe a kulacsba egy kis vizet?

MIKITA *(oldalt)* Azt a kinkeserves mennykövit, mennyit szenvedtem én a *sprehhendajccsal*, ha ez a mi nyelvünkön nálunk magunknál is jobban *sprehhe*l. De lehet, csak nekem tűnik úgy, hogy ez az ürge beszéli a helybélit? *(A Némethez.)* Zihhen-zís... Trutyi vasszer... *(Oldalt.)* Megnézem a szótárban, hogy kell válaszolnom. *(Zajong-piszmog a szótáiraival.)* Kérhet... kérhet... amennyi... vizet... csak... akar. Nincs benne. A ménkö csapjon bele ezekbe a szótárakba! *(A Némethez.)* Kinder, *fravwu*, *egyebek köszt*, *fáterlánd*, *Herr Germánisch...* *(Kézzel-lábbal elmutogatja, hogy önt neki vizet.)*

NÉMET *(közel megy Mikitához, végigmérve az egyenruháját)* Óh! Mit látok? *Rihtige ruszki generál!* *(Félre.)* Palira akar venni ez, hogy elkerülje a fogságot. *(Tiszteleg.)* Ekszellyenciás uram! Kötelességem, mint hű német katonának, fogságba ejtenem, mert ön egy orosz generális!

MIKITA *(megrémülve)* Ajjaj! Óhó! Most mitévő legyek? *Egyebek köszt*, rendesen kivágtam magam... alatt a fát... Ajjajajajaj! Most hogy mondjam el neki, hogy nem vagyok generális, hanem csak egy kollégiumi iktató? Keresek valami menekülést a szótárban. *(Lapozza a szótárat.)* Generál, generál, *tűzoltók...* Óh, jaj! A kaporszakállúját! Nincs benne. Hol az a Szpicsinyi ilyenkor? Hová vitte az ördög, pont az én ilyen veszélyes pillanatomban? Jaj nekem, jaj a fejemnek! Mibe kevert engem a professzor a maga tudományával! A nemjóját!

NÉMET Várom, Ekszellyenciás uram!

MIKITA *Rihtih, reht, egyebek köszt, sábát gút, frau..., fáterlánd...* Mindjárt, mindjárt! Ajjaj! Felmentést már valahonnan, menekülést. Elvisz fogságba, német rabigába, és te meg élj ott, ahogy akarsz!

HANULJA *(tördelve kezeit, a Némethez)* Óh, jóságos uram, én Németem! Ne vigye el az én egyetlen Mikitám!

MIKITA Óh, jaj! Lesz, ami lesz, megpróbálok beszélni a mi nyelvünkön vele, hátha megérti. Mösziő Német, nagyságos Német uram! Én nem vagyok generális, csak tűzoltó... menszki tűzoltó volnék, amihez, *egyebek köszt*, pecsétes dokumentem is van. Látja, csak tűzoltó koma vagyok! Itt nőjön földbe a lábam, ha generális volnék!

NÉMET Nem tudok megbizonyosodni róla, Ekszellyenciás uram! A generálisok mindég azt állítják, hogy nem azok, ha önnön generáliskodásuk már maguknak kezd ártani. Folyománya: parancsoljon a fogságba.

MIKITA Jaj, jaj! Megértette, de nem hitte el. Erőszakkal tesz az ember-

ből generálist. Hogy süllyedt volna el az az én tűzoltó csapatom! Ajaj! HANULJA *(fel-alá járkálva, kezeit tördelvén)* Édes anyukáim, jó szüléim a keresztségben! Mi folyik itt? Szodoma és Gomora! *(Janka ajtaján dörömböl.)* Tanár uram! Belarusz atyafi! Mentsen már meg bennünket! A Német Mikitát fogságba viszi!

Bejő Janka, Alenka és Garoska.

XIX. szín

Ugyanazok, Janka, Alenka, Garoska.

MIKITA *(a Német előtt térdelve)* Jaj, Herr Germánisch, kindár Fáterland! Drága kis hadaró emberkém! Ne vigye el a fiatalságomat, ne vigyen fogságba! Soha többé nem leszek generális!

JANKA *(hallván e beszédet)* Mi a gond?

MIKITA Óh, jaj nekem! Mészió Német, *egyebek közt*, generálissá tett és rabigára szán, de én nem akarok generális lenni, sem rab-ságban tengődni. Óh! Jaj! Tanár uram, belarusz bátyám, szabadítson ki az egyiptomi fogságból!

JANKA *(Mikitának, félrehúzva)* Adjon neki három rubelt, és békén hagyja.

MIKITA Adok én tízet is, csak ment-sen meg! *(Matat a zsebében.)* Óh, a pénz ott maradt az iktatóságon, *egyebek közt*. Adjon költsön holnapig.

Janka pénzt ad neki, Mikita a Német-hez megy vele, sfél térdre ereszkedve adja át a pénzt.

MIKITA Íme, itt van, tisztelt mészió Német, Herr Germánisch, ez még csak hadisarc, holnap annektálok, s ha nem elég, zálogba adok nőt, gyereket, *egyebek közt* anyámat is, csak adjon egy kis szusszanásnyi időt, s ne vigyen fogságba!

NÉMET *(eldugja a pénzt)* Excellenciás uram, eleve ezen a nyelven kellett volna beszélnie. *(Szalutál és el.)*

XX. szín

Ugyanazok, Német nélkül.

MIKITA *(sorra hánynya le magáról a tűzoltós felszereléseit a földre)* Az ördögbe a tűzoltókkal! A rosseb egye meg a tűzoltós karrieremet. *(Földhöz vágja a könyveket.)* A ki-relejzumát a *sprehhen* dajcsba! A nehézség törje ki a német kormányzói hivatal! Holnaptól szabad foglalkozásba kezdek, a Kojdanauszki utcában fogok német rubellel kereskedni!

Hanulja a szétdobált holmikat szedgeti össze, Alenka egész idő alatt kacarászik, Janka mosolyogva csóválja a fejét, Garoska a pipájával erősebben pöfög és köpköd.

Függöny.

Bálint Árpád fordítása

Bárász Péter

Hogyan lettem műfordító?

J.-vel egy kupében utaztunk a vonaton, Varsóban szállt fel ő is, ő Minszkbe tartott, én pedig csak Bresztig jöttem. Ez még 2008 májusában történt. Fura egy alak volt, amíg erősen ránk nem esteledett, majdhogynem folyamatosan telefonált, hol lengyelül, hol belaruszul – én előben akkor hallottam először olyat, hogy az irodalmi belaruszt beszélje valaki. Ha odafigyelek, akkor sem értettem volna, bár a lengyel már nem okozott gondot, hisz minden Breszt–Budapest utam keresztülszelte a fél Lengyelországot – és énám bizony ragadnak a nyelvek.

Figyelmeztetett mindenkit, hogy éppen aznap vezetett be a belarusz vám egy újabb korlátozást: az országba maximum öt (vagy talán tíz – nem emlékszem) pár zoknit vihet be egy ember vámmentesen. Én persze visszakérdeztem, hogy a tiszta is számít-e, vagy csak a piszkos? Evvel kezdődött. ☺

Egymást nem ismerő utasok, akik talán soha többé nem is találkoznak, mindenféleről beszélgetnek – ki-ki talán az őt leginkább foglalkoztató témáról. J. esetében ez Vincent Dunyin-Marcinkevics (1808–1884), a modern belarusz irodalom megalapítója. Hát én tudtam róla, hogy kicsoda, sőt valami keveset olvastam is tőle – akkoriban persze orosz fordításban. Ezért egy külföldinek nyilvános ölelés jár!

Már akkor is volt, mint ma, különböző zászlókkal díszített névjegyem, adtam egyet, de válaszul sem névjegyet, sem telefonszámot, semmi adatot – még a keresztnévét sem – kaptam. Jóval később értettem csak meg, hogy attól félt: már megint egy provokátorral akadt össze. (Azokban az időkben rúgták ki minden pozíciójából és vették feketelistára. Majdnem nyolc évnek kellett eltelnie, hogy állást tudjon találni, de addigra elszokott már attól, hogy főnöksége legyen, akinek bizony még a levéltári kutatómunkában is „szót kell fogadni”).

Körülbelül egy évvel később jelentkezett: valamilyen szöveget kért, hogy fordítsak le magyarról oroszra, amit aztán ő áttesz belaruszra, és úgy közli le. A munkát megcsináltuk, bár nyomtatásban nem jelenhetett meg (feketelista!), de az aktív kapcsolat innen datálódik. Agitált, hogy kezdjek műfordítani, nekem nem nagyon tetszett az ötlet, de amikor 2009 őszén megajándékozott Sergiusz Piasecki (1901–1964) *A Nagymedve szerelmese* c. csempészregényével lengyel eredetiben, plusz a saját belarusz fordításában, élvezettel olvastam – nem is tudtam addig, hogy viszonylag jól tudok lengyelül olvasni ☺. A fordításába is belekezdtem (Dr. Tóth Attila már nem élt, munkám alig-alig volt), de semmi örömet nem leltem benne – nagyon is embert próbáló ez a munka, nem is nekem való, hisz nem vagyok én irodalmár. Időmet agyoncsapandó, fordítottam, de tudtam, hogy végül az egész megy a szemétkosárba.

2009. december 23-án ismét Minszkben voltam. Korábbi munkahelyén, a Belarusz Tudományos Akadémián ebédeltünk vele, de nem ez a lényeg. Hanem az, hogy a műfordítási „nehézségeimet” megbeszélni (nem igazán voltak ilyenek – mint már mondtam, egyszerűen sehogy sem akaródzott komolyan

foglalkoznom ezzel a tevékenységgel mint olyannal), az Akadémia elnökhelyettese, Jakub Kolasz (1882–1956, a belarusz költészet és próza egyik klasszikusa) szobájában ültünk le. Ez valami olyasmi, mintha Arany Jánosnak, az Akadémia főtítkárának az íróasztalánál olvasnánk verset! Múzeum az eredeti berendezésekkel: képek, hatalmas cserepes növények, könyvespolcok, öblös bőr karosszékek, hatalmas antik asztal, Kolasz tollai, ceruzái – az utóbbiak még írnak is (kipróbáltam!).

És akkor, ennél az asztalnál J. egyszer csak odatesz elé egy tiszta fehér lapot a Piasecki-könyv mellé (ahol kinyílt), Kolasz ceruzája mellé pedig egy golyóstollat. Villámgyorsan kezdtem vetni a sorokat, persze szótár nem volt nálam – később kellett javítgatni, de mikor nem kell? Hát így lettem műfordító.

Azóta is, ha szépirodalmat fordítok, mindig magam elé teszem Arany János arcképét, amit Anyutól örököltem! Akár hiszitek, akár nem – segít. ☺

P.S. A Piasecki-könyvből három fejezetet megjelentetett a Tiszatáj folyóirat, a teljes regénnyel „házalok”. Majdnem biztos, hogy a lengyel „Könyvintézet” támogatná, de egyelőre nem akad a kiadására jelentkező, sajnos. Pedig nem kevés nyelven volt bestseller.

A fentieket 2016 őszén írtam a Facebookon. Azóta (most, 2018. novemberében, a Rézbong kiadónál) megjelent az egész Piasecki-regény magyarul. És csak a kontrollszerkesztőm – Pálfalvi Lajos – tudja, hogy mennyire csapnivaló volt az a fordításom. Lajosnak nemcsak ezért a korrektúráért vagyok hálás: sok támogatást kaptam tőle. Első könyvem, a *Kandúr a zsákban* megjelenése (Ab Ovo, 2013) óta ismerjük egymást. Uladzimír Nyakljajeu „Kandúrjának” kapcsán hadd mondjak ismét köszönetet szerkesztőmnak, Pataki Jutkának – nélküle nem lett volna belőlem az, aki (és nem lehetett volna happy endje ennek a sztorinak). A Jutkától tanultak nélkül sosem készülhetett volna el ez a folyóirat (sem).

Nem kevésbé fontos megemlíteni, hogy volt ennek a folyóiratnak előzménye, nem is akármilyen: a Nagyvilág 2009. decemberi, szintén „belarusz” száma. Szerkesztette: Pálfalvi Lajos. Abban a válogatásban még minden fordítás oroszból, ill. lengyelből készült.

Most, a Napútban – belarusz eredetiből. Hét fiatal, kezdő fordító kollégának köszönhető, hogy ilyen színesre sikeredett a szépirodalmi rész. Büszke vagyok rájuk, és nagyzási hóbortomban tanítványaimnak mondom őket.

Belarusz legnívósabb prózairodalmi díja a 2012 óta évenként kiosztásra kerülő Jerzy Giedroyc-díj. Az idei díjazottak nevét lapzártánk előtt három nappal hirdette ki a Belarusz Írók Szövetsége és a belarusz PEN. Úgy esett, hogy mindhárom díjazottól (1. Uladzimer Arlou, 2. Algerd Baharevics, 3. Vincesz Mudrou) bekerült egy-egy textus a válogatásunkba, az egyik zsűritagtól (Valjancin Akudovics) pedig kettő is. A korábbi díjazottak közül ketten szerepelnek kötetünkben: Ljudmila Rubljeuszkaja (2017-ban 2. díj) és Uladzimír Nyakljajeu (2013-ban 1. díj).

Янка Купала

Janka Kupala

А хто там ідзе? *A szabadság dala*

А хто там ідзе, а хто там ідзе
У агромністай такой грамадзе?
— Беларусы.

Ki vánszorog ottan, ki vánszorog ottan,
erdők s lápok között, végtelen sorokban?
— Bjelorusszok.

А што яны нясуць на худых плячах,
На руках у крыві, на нагах у лапцях?
— Сваю крыўду.

Megrogyott vállukon vajjon mit cipelnek,
vajjon mit emelnek, milyen ólom terhet?
— Rab-sorsukat.

А куды ж нясуць гэту крыўду ўсю,
А куды ж нясуць напаказ сваю?
— На свет цэлы.

Lázban ég ez a nép: nem tud tovább tűrni.
Vergődő szavait vajjon kinek küldi?
— A nagyvilágnak.

А хто гэта іх, не адзін мільён,
Крыўду несць наўчыў, разбудзіў іх сон?
— Бяда, гора.

Ó, mondd: ki cibálja életre e népet?
Fülébe ki ordít riogatva: „Ébredj!”
— A szörnyű ínség.

А чаго ж, чаго захацелась ім,
Пагарджаным век, ім, сляпым, глухім?
— Людзьмі звацца.

E szomorú szemű kis nép mit akarhat,
kit századok óta a sors dühe szaggat?
— Szabad hazát!

1905–1907

Képes Géza fordítása

Ki jön ott?

De hát ki jön ott, de hát ki jön ott,
Mi ez a tömeg, mely így kavarog?
– Belorusz nép.

Véres kezükben, ványadt vállukon,
Mit hoznak rongyba burkolt lábukon?
– Nyomorukat.

Nyomorúságukat hova viszik,
Hogy látva látná, kinek cipelik?
– A világnak.

De hát milliónyian sincsenek!
Ki serkentette őket, keljenek?
– A bú, a baj.

Mondjátok hát, mi volna vágyatok,
Örök-elnyomott süketek-vakok?
– Emberi lét.

Tandori Dezső fordítása

Kik jönnek ott?

Kik jönnek ott, kik jönnek ott,
Kölönc tömeg mi vánszorog?
– Beloruszok.

Mit visznek csont-bőr vállukon,
Nyűtt kezükben, rongy-lábukon?
– Tiport jogot.

Hová viszik gyötrelmüket,
Ki lássa meg, ki váltsa meg?
– A nagyvilág.

Mi emelte fel őket, tört milliókat,
Hogy ősi gonoszba ma egy se nyugodhat?
– A szolgaság.

De mit akar e századok óta vak, süket,
Megnyomorított, árva sereg?
– Ember nevet.

(?) fordítása

Vaszil Bikau

Rózsacsokor

Ez az ország pedig szegény volt (sok szegény ország volt akkoriban), gazdagsága elmaradott és népessége iskolázatlan. Szénnel, kőolajjal vagy gyémánttal egyáltalán nem rendelkezett. Hasonlóképpen kevés volt a tudós és az író is, esztrádénkesekből viszont aligha volt hiány. A sportélet szintén kezdetleges volt, az emberek csak társasjátékozni és durákozni tudtak. Az ország fejletlen volt, ugyanakkor hangzatos és divatos nevet kapott – Népi Demokratikus Sasköztársaságnak hívták. Az országot természetesen a legbölcsebb sas vezette, akit a nép gyöngéden csak Csörgőkígyónak nevezett.

De a nép mégiscsak rendelkezett egy különleges adottsággal, amit költőien „sasszemnek” lehetne nevezni. A sasfiókák már kiskoruktól kezdve jól lőttek célba. Egy falusi sasfióka a katonai szolgálat idején egyszer sem vétette el a célt, és bajnok lett a lövészet minden ágában. Solyomnak hívták. Tehetsége rögtön felkeltette a diktátor, Csörgőkígyó érdeklődését.

Arról van szó, hogy a világon imitt-amott elkezdtek bérgyilkosokról beszélni. Elképzelhető, hogy az életben megnőtt a kereslet erre a szakmára. Ha valahol meg kellett szabadulni egy túlságosan szerencsés bankártól vagy egy népszerű politikustól, mindenekelőtt egy megfelelő bérgyilkost kerestek. A rendkívüli szakember által végrehajtott rendkívüli művelet rendkívüli kiadásokat igényelt. A Sasköztársaságban is felmerült egy konkrét probléma. Csörgőkígyó elhatározta, hogy elteszi láb alól az egyik fiatal politikust, aki egy bizonyos idő elmúltával a helyére pályázhat. A diktátornak más választása nemigen volt, ugyanis ezt a pozíciót fiának, Sziszegő Kígyófinak jelölte ki, aki még katonai tanulmányait végezte a tengerentúli West-Pointban. A diktátor testőrségének kilencedik szakosztálya által lebonyolított szervezőmunka eredményeképpen a fiatal politikust Solyomnak, a fiatal bérgyilkosnak osztották ki feladatul, aki első lövésre le is terítette. A temetés, amelynek költségeit az állam fizette, nagyon ünnepélyesen zajlott le; Csörgőkígyó egy vörös rózsából kötött gyönyörű koszorút küldött egy fekete, állami színű szalagra írt meleg, részvétnyilvánító szöveggel.

A bérgyilkos-akciókat a világszabványnak megfelelően kellett végrehajtani: hogy nyomok ne maradjanak, a bérgyilkostól is meg kell szabadulni. Legalábbis ezt tanácsolták Csörgőkígyó képzett tanácsadói. De Csörgőkígyó az összes körülötte összegyűlt tanácsadójánál okosabb volt, és sosem hallgatott rájuk. Ő maga paraszti sorból származott, és tudta, hogy „idő előtt nem vágják le a malacot”. Akkor vágják csak le, amikor annyira meghízik, hogy tovább már nem tud. A bérgyilkos Solyomban pedig még rengeteg lehetőség rejtett. Ezért golyó helyett a melegszívű diktátor kitüntette őt a Nemeslelkűség Érdemrendjével, és új megbízatásra küldte. Csöndben és észrevétlenül el kellett távolítani két bankárt és három dühödt ellenzékit, akik kételkedtek a diktátor belpolitikájának helyességében. A tapasztalt Solyom az ellenzékieket könnyedén elintézte, viszont a bankárokra több időt kellett szánnia, mivel őket megbízható őrség védte.

A bankár-hadműveletet egy időre elhalasztották; elkezdtek segítőket felkészíteni Sólomnak, akiket az első számú bérnyilkos azután személyesen oktatott. A fedett Vasútépítő Törekvés Stadion naphosszat a lövésektől zengett – lőttek álló és mozgó célpontokra, ablakokra, emeletekre, autókra. A biztos siker érdekében külföldön kellett beszerezni fegyvereket, mivel, ahogy Sólom morgott magában, 1800–1900-as évekbeli berdánkákkal nem sokra megy az ember. A fegyvervásárlásra elkülönítettek egy tekintélyes összeget a sivár állami költségvetésből. Csörgőkígyó természetesen sokallta a kiadásokat, és csak akkor enyhült meg, amikor mindkét bankár a városi temetőben végezte. Örömeiben részvétét fejezte ki a bankárok családtagjainak és a bank ügyfeleinek, a bérnyilkosokat pedig a még magasabb, Becsület és Tisztesség Érdemrenddel tüntette ki. Azok elégedettek voltak, csak egy rossz volt a dologban: az érdemrendeket nem viselhették a mellükön, mert titokban kellett tartani, hogy kitüntették őket.

A Népi Demokratikus Szakszervezetben, egyébként, mint ahogyan mindenhol, kutakodott a külföldi hírszerzés. A rendkívüli titoktartás ellenére sok mindent megtudtak a bérnyilkos-akcióról, amely akkoriban kapta a Rózsacsokor fedőnevet. Úgy alakult a helyzet, hogy a szomszédos országokban is hasonló problémák jelentkeztek, úgy az arcátlan ellenzékiekkel, mint a pénzsóvár bankárokkal. Bérnyilkosaik viszont nekik nem voltak. A bizonyos tekintetben elmaradott országok nem rendelkeztek okos diktátorokkal, hanem egyre inkább nekiveselkedtek a hírhedt emberi jogok védelmének, és nem törődtek a pontos lövésekkel. Természetesen ez semmi jóra nem vezethetett. Az egyik ilyen ország vezetője végül kénytelen volt egy baráti kéréssel Csörgőkígyóhoz fordulni: adjon neki kölcsön egy csapat bérnyilkost egy különleges megbízás teljesítésére. A fizetést természetesen dollárban ígérte. Csörgőkígyó gondolkozott egy kicsit, és végül beleegyezett, hiszen dollárra mindig szüksége volt. Hamarosan három bérnyilkost elindítottak a kiküldetésre. De Sólom otthon maradt. Titoktartási megfontolásból megváltoztatták a nevét, a külsejét, lakcímét titkosították, és azzal az állami feladattal bízták meg, hogy képezzen ki ötven bérnyilkost szűk határidőn belül.

A munka beindult, mindent mély titokban tartottak. A stadion, ahol a bérnyilkosok gyakoroltak, az „Öregek és fiatalok szakszervezeti komplexuma” nevet kapta, az üdülőt pedig „Sasfiók Üdülőfalu”-nak nevezték. A bérnyilkosoknak újonnan épített luxuslakásokat osztottak ki a főváros előkelő külvárosában. Aki nek nem jutott új, azoknak a régi lakásokat divatos európai módon felújították, finn fürdőszobával és svéd bútorokkal. Sürgősen mesterlövész-puskákat vásároltak fel külföldön a legkorszerűbb optikai irányzékokkal felszerelve. A bérnyilkosokat maga a diktátor, Csörgőkígyó vizsgáztatta, a sikerek kétségkívül lenyűgözték. Négyest csak tízen, míg a többiek ötöst, azaz „kiváló” minősítést szereztek. A kiválóakat azonnal kiküldetésre küldték különböző külföldi országokba, a jókat pedig itthon hagyták az itthoni problémák megoldására, amik addigra már jelentősen megértek, és megfelelő intézkedéseket követeltek Csörgőkígyótól. A kormány néhány tagja nem volt elragadtatva a Rózsacsokor akciótól, azt állították, hogy az törvénytelen, nem hatékony, sőt veszteséges. Néhányan a projekt erkölcsatlenségéről beszéltek. Hamarosan mindegyiküknek lehetősége nyílt saját fejével meggyőződni annak hatékonyságáról. A tör-

vényességet illetően keresetet nyújtottak be az Alkotmánybíróságra, amely már másnapra közzétett egy jogi indoklást, miszerint a projekt teljes mértékben megfelel a törvényeknek. Az erkölcsösség kérdésére a főpap válaszolt három nappal később, miszerint minden a Szentírás szerint történik. A Sasköztársaságban ezután többet nem lehetett hallani ellenvetést a „Rócsacsokor” akcióval kapcsolatban.

Mindeközben a negyven kiválóság nem tért haza a kiküldetésből: miután teljesítették a megbízásukat a távoli országban, útnak indultak egy még távolabbiba. A diktátor külföldi számláira ömlött a valuta, amelyen megosztzott a néppel. A diktátor általában nem volt fukar, de pragmatikus ember lévén minden fillért számontartott. Egy tetemes összegből még korszerűbb külföldi fegyvereket vásárolt fel nagy tételben, gyorstüzelő puskákat, különleges lövedékeket, és fellendítette a magasan képzett bérgyilkosok rendszerszerű felkészítését. A külföldi nagykövetségek és kereskedelmi képviselők rendelkezéseket vettek fel egyéni és csoportos terrorcselekményekre. Sok rendelés érkezett, és a cég nagyon jó hírnévre tett szert. Senki sem tudta felvenni a versenyt Csörgőkígyó sólymaival. És egyetlenegyszer sem lehetett kideríteni, kinek a keze van ebben vagy abban a gyilkosságban. Ezt az eredményt intézkedések egész sorával érték el, amelyek biztosításán nemcsak a bérgyilkosok dolgoztak, hanem diplomataik, politikusok, politológusok, de még a filozófusok, a kocsmárosok és a szállodák szobalányai is. Mindenkit magába szippantott a dicső terroripar. A gyilkosságok általában öngyilkosságra vagy családon, klánon belüli tragikus kimenetű leszámolásra hasonlítottak. Csörgőkígyó adminisztrációja mindig időben elküldte részvétnyilvánítását a hozzátartozóknak. Egyszer azonban tragikomikus esemény történt: hivatalnoki figyelmetlenség miatt a részvétnyilvánító fax a gyilkosság pillanata előtt lett elküldve, és nagyon jó kedvre derítette a még életben lévő elhunytat és annak barátait. De másnap a barátok már keservesen sírtak, amikor átlőtt fővel találtak rá cimborájukra. Csörgőkígyó az eset kapcsán alighanem az új Nostradamus hírnevére tett szert, népszerűsége megnőtt világszerte. A hibáért felelős hivatalnok pedig nemsokára a saját ágyában meghalt, a hivatalos verzió szerint a szeretője lőtte le. És senki sem kesergett miatta, még a saját felesége sem.

A bérgyilkosságok ügye az állam támogatásával új lendületet kapott. A Sasköztársaságban már nemcsak saját kádereiket képezték, hanem külföldiek is érkeztek tanulmányokat folytatni, elsősorban a harmadik világból. A főváros utcáin sétálva, különösen hétvégenként, különféle bőrszínű és bizarr tekintetű fiatalemberekkel lehetett találkozni. A kíváncsi kérdezősködőknek tört angol-sággal magyarázták, hogy azért jöttek ide, hogy orvostudományt, műszaki tudományokat, építészetet tanuljanak, ami igaz volt, de a fő igazság abban állt, hogy éppen a lövészet bonyolult tudománya foglalta le minden figyelmüket. Hazájuk kormányai jól fizettek Csörgőkígyónak, aki azon a pénzen új palotát építtetett magának, föld alatti és még víz alatti lövöldéket is berendezett. Tíz év elteltével már nem külföldön vásárolták a korszerű fegyvereket a bérgyilkosoknak; beindították saját termelésüket, amelyhez külföldön taníttatták a szakembereket, és fejlesztették a fegyvertudományt. A hazai műszaki egyetemen csak az utolsó év alatt a lövedék-, závarzat- és lőporgáztudományi tanszékeken körülbelül száz doktori disszertációt írtak és védtek meg, és ugyanannyi

professzori címet szereztek. Az egész ország a fegyverek és a lövészet problémáival élte mindennapjait. A bérgyilkosokat széles körben alkalmazták a mindennapi életben is: sértődött feleségek nem nagy fizetségért rendeltetést adtak le bántalmazó férjeikre, azok meg a maguk részéről betelefonáltak a bérgyilkoshivatalba, hogy csalfa feleségükre bérgyilkost rendeljenek. A bérgyilkosokról és hőstetteikről naponta írtak az újságok, róluk énekeltek az esztrádénekesek. Minden helyi kamasz arról álmodozott, hogy bérgyilkos lesz és elutazik valamegyik nyugati országba. A bérgyilkosok fáradhatatlanul dolgoztak országszerte, szüntelenül lövöldöztek. Tavasszal a liberálisokat, nyáron a demokratákat, az ősz közeledtével pedig kezdték kilőni a vahabítákat.

A soha nem látott fellendülés után az ország fegyveripara új befektetésekre szorult. Az a nem kevés összeg, amit a bérgyilkosok külföldön kerestek, egyáltalán nem volt elég. A bölcs Csörgőkígyó nemzetközi fórumokhoz fordult segítségért, ahol természetesen nem fegyvergyártásról volt szó, hanem az országot sújtó rossz gabonatermésről. A diplomaták elmagyarázták, hogy ha nem kapnak segítséget, a nép éhen hal, és ennek felelőssége az érzékeny nemzetközi közösséget terheli. Segítettek. Az első és egyben legnagyobb valutarészletet a diktátor haladéktalanul a legújabb lézerfegyver gyártására fordította. Csoda-fegyver! Bármelyik bérgyilkos tüzelni tud vele akár tömegbe is a téren vagy az utcán: a színes irányzékra éjszakai funkcióval ellátott célgömb volt felszerelve, amit úgy programoztak be, hogy a célt automatikusan válassza ki, tekintetbe véve az áldozat elvörösését és politikai beállítottságát. A laboratóriumnak, ahol feltalálták ezt a csodát, a diktátor a teljes személyzetét kitüntette, mindenki, az igazgatótól kezdve a takarítónig és a sofőr is a „Nemzet Hőse” lett, vagy ahogy tudományosan nevezték – „kígyókő”.

Nagyjából ugyanebben az időben találtak fel egy még lenyűgözőbb fegyvert, a virtuális lövedéket; amint belekerül az illető testébe, az áldozat eltűnik, szó szerint feloldódik a levegőben, nem hagyva maga után nyomot, még füstöt sem. Éppen ettől a pillanattól fogva kezdtek nyomtalanul eltűnni emberek a világon. Se ügyész, se nyomozó nem talált semmilyen bizonyítékot. Tanúk sem voltak. Senki sem hallott semmit, nem látott semmit. Ez volt a terroristák álmainak csúcspontja. A gazdag nyugati és a keleti országok vadászatot indítottak a Sasok országának bölcs felfedezőire. Ilyen esetekben a legjobb a hagyományos megoldás: ha nem lehet megsemmisíteni, hát meg lehet venni. Akármennyire is kitüntette fegyvermestereit Csörgőkígyó, azok gyorsan rájöttek, hogy az ember nem csak kitüntetésekben él; nyugaton még több és jobb minden megadatik nekik. Először nem tért vissza a kiküldetésből az egyik legjobb bérgyilkos. Aztán keletre szökött egy tudós, ismert akadémikus és titkos hírszerző, aki a saját szürkeállományán kívül magával vitt rendkívül fontos ismereteket például arról, hogy egy ember megöléséhez egyáltalán nem kell feltétlenül rá célozni. Elegendő néhány száz mérföldről tőle bevinni egy meghatározott kódot a számítógépbe, és az illető egy szempillantás alatt eltűnik, feloldódik a virtuális térben. Így történt egyszer, tavasz elején, hogy eltűnt a diktátor, a nagy bölcs Csörgőkígyó is. Ült az asztalánál, éppen írta alá a soron következő halom rendeletet, és egyszer csak eltűnt. Az asztalon csak az aranytolla maradt. Azután titokzatos módon eltűnt utódja, Sziszegő Kígyófi is. Lehetséges, hogy ő is egy megrendelés áldozata lett, de lehet, hogy csak elmenekült a bermudai offshore

szigetekre, hogy közelebb legyen a bankszámláihoz. A Rózsacsokor nevű dicső projekt innentől kezdve menthetetlenül elhervadt.

A Népi Demokratikus Sasköztársaság soha nem látott hanyatlást élt át. Éhínség kezdődött, nemzetiségi és vallások közötti leszámolások. A bérgyilkosságok áldozatainak hozzátartozói bírósági tárgyalást követeltek a korábbi és a közelmúltbeli terrorcselekmények elkövetőivel szemben. Az agyafúrt újságírók és lesifotósok feltúrtak titkos archívumokat olyan országszerte ismert emberek neveivel, akik igen kellemetlen dolgokba keveredtek bele. A nyilvánosság bírósági tárgyalást és büntetést követelt. Akkoriban vált világossá, mennyire nem volt igazságos a sors ezekkel az emberekkel: amikor a nemzet büszkélkedett velük, nem volt szabad felfedni kilétüket, de amint eljött a felelősségre vonás ideje, nevüket minden újságban kinyomtatták. A számtalan magas rangú kitüntetés is hiábavalónak bizonyult. Sértő, igazságtalan dolog volt ez, az emberek felháborodtak.

De hát vajon hol van igazságosság ezen a világon?

Kiss Krisztina fordítása

Az emigrációban élő Vaszil Bikaut fényképe alól üdvözlí (balról jobbra):
Rigor Baradulin költő, Uladzimir Nyakljajeu, Carlos Sherman uruguayi származású
belarusz műfordító, Uladzimir Arlou (Szjargej Sapran felvétele)

Uladzimir Nyakljajeu

A rák kiűzése

Unokatestvéremnél rákot állapítottak meg, de ő, az unokatestvérem, látszólag hívó, hát azt mondja: „Nem félek a haláltól, Isten befogad engem.” Mire kérdem én: „Azt legalább tudod, hogy mikor van fogadónapja az Istennek?” Ő csak hányja a keresztet. „Ne beszélj így, mert holtadból nem fogsz feltámadni.” Minek támadjak én föl, ha élek? Majd ha meghalok – meglátjuk.

Én nem teszek úgy, mintha nem félnék a haláltól. De még mennyire félek! És ha már meg kell halnom, hát úgy, hogy velem együtt – mindenki. Például atomháború, valamilyen kitörés a napon vagy egy üstökös. Akkor rendben van. Ez igazságos. Másképp én meghalok, az unokatestvérem pedig a rákjával él tovább.

Az unokatestvérem azt mondja, hogy ő nem olyan, mint én vagyok, nem kívánja, hogy az ő halálával a földön mindenkit érjen utol a halál. Inkább ne haljon meg senki, akkor talán ő is életben marad.

„Hogyhogy ne haljon meg senki? – kérdem én – Ha Cimoh Civuncsik, aki halála előtt brigádvezető volt, nem halt volna meg, hogyan kerülhetél volna te a helyére?” Erre nem tudott mit válaszolni, mert ha Civuncsik nem hal meg, hát az én unokatestvéreimből nem lett volna brigádvezető. Sehogyan sem.

Ő is fél a haláltól, csak bátorítja magát. Ha nem félné, hát nem beszélné mindenfélét a feltámadásról. Nem fohászkodna napjában hússzor is: „Ments meg, Istenem! Istenem, segíts meg!...” És amikor azt hallotta, hogy van valahol egy öreg, aki

kiűzi a rákot, hát gyerünk, keressük meg azt az öreget. Megtudta, hogy hol lakik, és engem kért meg, hogy vigyem el. Mert nekem van kocsim, neki pedig nincs. Bár azt hajtogatja: „Isten velem van – és mindenem megvan”, már hogy lenne mindene, ha nincs kocsija? Hol a kocsija, ha mindene van?

Az az öreg egy tanyán él, egészen a litván határnál. Elhagyatott, megközelíthetetlen helyen. Mutatják nekünk az utat, de abba az irányba, ahová mutatnak, nem vezet út. Erdőség. Az erdőben átkerültünk a határ túloldalára – ez ám a határ! –, a litvánok azt mondják: nem tudunk a ti öregeitekről semmit. Nekünk van egy saját öregünk, aki kiűzi a rákot. Kérdezem az unokatestvéremet: „Ne menjünk inkább az ő öregjükhöz? Mégiscsak külföldi.” „Ne – válaszolja –, gyerünk a miénkhez. Hisz átmentünk a határon, még le is tartóztatnak a litvánok.” Attól nem retteg, hogy felemészti a rák, de attól, hogy a litvánok letartóztatják – fél. Hol itt a logika?

Ha letartóztatnak – hát Litvániában fogsz élni. Vilnóban sörözhetsz, és főtt rákot ehetsz hozzá.

Visszafordultunk, megtaláltuk a mi öregünket. Beszéltünk neki a litván öregről, de ő csak legyintett: csak jár a szája, csaló. Mire az unokatestvérem: „Látod, jó, hogy visszajöttünk.”

Jó, hogy visszafordultunk, mert itt is vannak már a határőrök: „Litvániából jöttetek?” „Nem – feleljük –, nem Litvániából.” „És nem ment erre semmilyen autó Litvánia felé?” „Nem – feleljük –, nem ment.” „Hát onnan?”

„Nem.” „Ha jön, szóljanak.” És mennek tovább.

Ezek ám a határőrök!

Az öregot meglepte, hogy mi meglepődünk. „Minálunk – mondta – mindig is így volt. Az emberek hisznek egymás szavában.” Nem álltam meg: „Figyelj, öreg, most hazudtunk a te jelenlétedben! És te is hazudtál!” Erre az öreg így válaszol: „Mé’ hazudtam? Én nem voltam Litvániában.”

Már alkonyodott, mikor odaértünk az öreghez, a rákot pedig, úgy mondta, reggel kell kiüzni. Mert éjszakára nem jön ki a rák, minek jönne ki éjszakára?

Vacsorához ültünk. Vodkáztunk, beszélgettünk. Unokatestvérem kíváncsi, hogy került ennyire az Isten háta mögé az öreg, hogy lehet, hogy itt él? Azt mondja az öreg: „Itt voltam partizán, és itt is maradtam.” Megkérdezem: „Hogyan lehettél te partizán? Hány éves voltál a háború idején?” Mire ő: „Én a háború után partizánkodtam.” „Hogyhogy a háború után? – kérdezem. – A háború után nem voltak itt németek!” „Nem is a németek ellen partizánkodtam.”

Alig tudtam felfogni, hogy miről beszél. Hogyhogy nem a németek ellen? Akkor ki ellen? Csak nem a franciák ellen 1812-ben? Aztán rájöttem: akkor hát a mieink ellen! Erdei testvér volt! És erről nyíltan beszél! Igaz, mitől is félne – ilyen határőrök mellett?

Ekkor megint jönnek a határőrök. Most kutyával. „Maguk Litvániából jöttek?” – kérdezik. „Nem, nem Litvániából!” – válaszoljuk. „És Litvánia felé nem ment erre semmilyen autó?” „Nem. Nem ment” – válaszoljuk. „Hát onnan?” „Nem.” „Ha egyszer jön, szóljanak.” És mennek tovább a kutyájukkal.

Minek jöttek ide kutyával?

Aludni az öreg a szénapadlásra küldött bennünket. A tetőn a zsindeley

csupa lyuk – belátni az egész eget. Az unokatestvérem fölött, a legnagyobb lyukon éppen a Rák csillagkép látható. Nem hagy aludni, fekszik és sóhajtozik. „Miért nem alszol?” – kérdezem, pedig tudom, hogy miért. „Nézd, ott az égen – sóhajtja – a rák, mint én bennem. De az nem hal meg.”

Na tessék! Azt szeretné, hogy vele együtt ne csak a föld, de az ég is semmisüljön meg! És még azt állítja, hogy nem olyan, mint én. Hívó lélek...

Felébredünk, anélkül hogy aludtunk volna. Tegnap azt vacsoráztunk, amit mi hoztunk, de az öreg nem hív reggelizni. „A rák – mondja – éhes kell hogy legyen. Akkor jobban ki lehet üzni.”

Nekiláttunk, hogy kiüzzük a rákot. A fészker mögött már ott állt a tűzőn egy hordó valami zöld, bűzös vízzel, az öreg megitta az unokatestvéremet azzal a vízzel, és azt mondta: „Mássz bele. Ahogy a rák megérzi, hogy élve főzik, ki fog belőled fordulni. Csak tarts ki, nehogy kiugorj a hordóból.”

Az unokatestvérem rák módjára, háttal mászott be a hordóba, az öreg meg rám parancsolt, hogy rakjak fát a tűzre. Én rakom a fát, az öreg pedig lefogja az unokatestvéremet, hogy ki ne ugorjon, és ráolvas:

„Kiűzöm a rákot, Tisztítom a testet, Betegségtől, bajtól, Tiszta vízbe mehet...” – és fejével nyomja bele az unokatestvéremet abba a „tisztá vízzel” teli hordóba! Ott tartja, majd hagyja, hogy levegőhöz jusson, aztán megint: „Kiűzöm a rákot...” – és megint fejjel a vízbe: loccs! Az unokatestvérem vörös, mint a rák, azt a bűzös vizet beleokádja abba a bűzlő hordóba, az öreg pedig újból és újból benyomja a víz alá: „Kiűzöm a rákot, Tisztítom a testet...” Én pedig azt gondolom: „A testét lehet, hogy

megtisztítja, de ő meg közben kileheli a lelkét...” – és még teszek a tűzre, hogy mindennek gyorsabban legyen már vége, hogy az unokatestvérem, akit már félig el is hagyott a lelke, ne szenvedjen már sokáig, és akkor az öreg egyszer csak felkiált: „Megvan! Kiűztük! Itt van, ez a sült rondaság!...” – és kimerít a hordóból egy rákot.

Az öreg bűvészkedése megdöbbenett, de nem annyira, hogy egy rákot, amelyet sörkorcsolyának esznek, összekeverjek a rákkal, amibe belehalnak. „Azt akarod mondani – kérdem az öreget –, hogy ez a rák az unokatestvéreimből való, és hogy az unokatestvérem most már egészséges, és nem fog meghalni?” Az öreg a fejét csóválja: „Nem egészen így van. Hogy meg ne haljon, ezt a rákot be kell rakni egy koporsóba egy halott mellé. Lehetőleg egy frissen meghalt mellé, hogy ne csak csupa csont legyen. Akkor a rák megeszi a halottat, a te unokatestvéred pedig életben marad.”

Az unokatestvérem végre magához tért, csak bámul, és nem tudja, él-e hal-e. A vörös színe lassan elmúlik, és egyre inkább zölddé válik. És ekkor megint jönnek a határőrök: „Maguk Litvániából jöttek?” „Nem, nem Litvániából” – válaszoljuk. „És ez mitől ilyen zöld?” Mintha Litvániában mindenki zöld lenne. Az öreg azt mondja: „A mocsárból jön.” A határőrök tovább nem tudják mi másról kérdezhetnének. „Nem adnának valamit a kutyánknak? – kéri. – Nem követi a nyomot, olyan éhes.”

Fogtam és odavetettem neki a rákot. Dühömben. Hogy az öreg ne bolondítson tovább bennünket azzal a rákkal. A kutya azonban csak megszagolta, de hozzá se nyúlt.

„Látjátok – vette el az öreg a kutyától a rákot, és adta oda az unokatest-

véréremnek. – Hiszen én megmondtam: ez nem olyan rák, amit megesznek, hanem olyan, aki maga fal fel mindenkit. Úgyhogy keressetek csak egy friss hullát.”

Hát, ha így áll a dolog... Nekem mindjárt Civuncsik jutott az eszembe. A brigádvezető. Az unokatestvérem is őrá gondolt, hiszen ki másra? Habár nem olyan friss, de nála újabb nincs.

– És mikor halt meg a brigádvezetők? – kérdezte az öreg. – Még nincs negyven napja?

Utánaszámoltunk: elmúlt. Éppen tegnap. Az öreg csak legyintett: „Eh, nem... A negyvenedik napon a lélek elszáll. Lélek nélkül a test pedig nem ízlik a ráknak.”

Az unokatestvérem még zöldebbé vált: „Akkor mit csináljunk?...” Itt az egyik határőr azt mondja: „A litvánoknál ma éjjel meghalt az az öreg, aki ki tudta űzni a rákot. Az nem lesz jó maguknak?”

Na tessék!... Az öregünk egészen kivirult – úgy megörült, hogy az egész határvidéken ő maradt az egyetlen doktor, aki kiűzi a rákot. Azt mondja: „De még mennyire, hogy jó lesz! Ő a legjobb!...”

Meglehet, hogy ő a legjobb. De litván volt az öreg, és Litvániában halt meg. A határőrök pedig nem engednek át a határon. Ők maguk kérdik, hogy megfelel-e az a külföldi öreg nekünk, és saját maguk nem engednek oda.

„És maguk...” – kezdte zsebében a pénzt keresni az unokatestvérem, hogy kenőpénzt adjon, erre az egyik határőr félrevonta, a másik pedig kis várakozás után megkérdezte: „Maguk Litvániába a rákkal akarnak átmenni?” „Igen, a rákkal.” „Igazolásuk van-e a rákról?” „Micsoda igazolás?” „Orvosi. Hogy nem beteg.” „De hát egészsé-

ges!” „Akkor az éhes kutya miért nem nyúlt egyáltalán hozzá sem?” „Lehet, hogy nem is olyan éhes ez a kutya!” „Talán a rák nem is olyan egészséges! Úgyhogy várjanak csak, míg a mi öregünk hal meg, nem pedig a litván.”

Ezek ám a határőrök! A kenőpénzt is elvették, és Litvániába sem engedtek át!... Az öreg széttárta a karját: „megmondtam, amihez értek – azt megkaptátok, de hogy meg is haljak a kedvetekért – már megbocsássatok”.

A rákot a hordóban vittük el, és mentünk Menszkbe. A hordóban loccsan a víz, ki-kilöttyen, a rák fejével nekicsapódik a hordó lemezének. Az unokatestvérem minden pataknál meglök: „Állj!” Leveszi a hordót, teletölti vízzel, visszacipeli – akár maga is fejével odafeküdne, csak a rák meg ne döögjön. Otthon azt a rákot a kádba költöztette – és csak várta, hogy valaki meghaljon.

Elmúlik egy hét, egy hónap, kettő... Nem hal meg senki! Sem a betongyárban, ahol dolgozunk, és ahol az unokatestvérem brigádvezető, sem a házban, ahol lakunk. Sem rokonok, sem idegenek. Az unokatestvérem mindenkit figyel, azt mondja: „Sosem gondoltam volna, hogy az emberek ilyen sokáig élnek.”

A főkönyvelőre számított, aki már öreg volt, és járni is alig bírt. Annyira köhögött, hogy úgy tűnt, legközelebb a köhögéssel ki is leheli a lelkét. Az unokatestvérem nap mint nap benéz reggel a könyvelésre: „Hogy érzi magát, Vadzim Mironavics?...” Estefelé szintén aggódik a könyvelő egészsége miatt. Az pedig köhög és panaszkodik: „Jaj, minden tagom fáj!...” – de meghalni csak nem hal eg. Aztán va-

lami gyanússá vált neki, és elkezdett kiabálni: „Miért jár maga napjában kétszer is ide hozzám, mintha csak arra várna, hogy mikor halok meg!” Kiabál és fulladozik, az unokatestvérem pedig csak feljár hozzá, érdeklődik – végül majdnem az örületbe kergette, és a könyvelőt kórházba vitték. Az unokatestvérem másnap látogatóba ment hozzá egy üveg kefirrel – hiszen neki az eredményre van szüksége. És volt is eredmény, de nem az, amire várt: a főkönyvelő, hogy soha többé ne lássa az unokatestvéremet és ne is hallja, kijött a kórházból, beadta a nyugdíjkérelmét és elutazott a lányához Sziktivkarba.¹ A gyár igazgatója pedig prémiummal jutalmazta az unokatestvéremet. Örömeiben, mert csak arról álmodozott, hogy megszabadul az öreg főkönyvelőtől, és helyébe egy fiatal főkönyvelőnőt vesz majd fel.

Valakinek bánata – másnak öröme. Az unokatestvérem felvette a prémiumot, és azt mondta: „No, van pénzünk benzinre, irány Sziktivkar!”

Miért ne mennénk, ha van benzinre pénz? Pláne, mivel Sziktivkar ugyan messze van, de nem Litvániában, és bár van határ, de csak papíron.²

Fogtuk a rákot, akit az unokatestvérem annyira feltáplált, hogy alig fért be a hordóba, és nekiindultunk az útnak. A hordóban loccsan a víz, ki-kilöttyen, a rák fejével nekicsapódik a hordó lemezének. Az unokatestvérem minden pataknál meglök: „Állj!” Leveszi a hordót, teletölti vízzel, visszacipeli – akár maga is fejével odafeküdne, csak a rák meg ne döögjön. Én meg gondolkodom: „Mennyi ideig fog tartani, míg ebben a tempóban elérünk Sziktivkarig? Meddig élnek a rákok?”

¹ Oroszországi város, a Komi Köztársaság fővárosa (Minszktől kétezer kilométer).

² Belarusz–orosz határ a személyforgalomban gyakorlatilag nem létezik.

Orsa után elérkeztünk az úgynevezett határra, hát azon a feltételes módon létező határon kutyas határőrök vannak. Az a legérdekesebb, hogy bár ezek oroszok, de ugyanazok, mint a litván határon. „Oroszországon keresztül mennek Litvániába?” – kérdezik. „Nem, Sziktivkarba megyünk”. „A rákkal?” „Igen, a rákkal.” „Igazolások van-e a rákról?” „Micsoda igazolás?” „Orvosi. Hogy nem beteg.” És az unokatestvéremre néznek, de ő nem siet kenőpénzt adni. Megtanulta már a leckét. Csak a beszélgetést tartja fent: „Már hogy lenne beteg? Nézzék csak meg, mekkora, kicsattanóan egészséges!” „Akkor most meg is nézzük. Ha a kutya nem eszi, akkor beteg.” És kifordították a rákot hordóból. A kutya, ahogy meglátta ezt a hatalmas szörnyeteget, megijedt, hátraugrott, és messziről ugatja csak. „Látják – mondják a határőrök –, azóta éheznek, amikor a litván határon találkoztunk, és mégsem eszi. Így hát nem engedhetjük át.” „És ha megette volna, akkor átengednék?” „Akkor igen.” „Kicsodát? Azt a rákot, amit már felfaltak?”

Ezek ám a határőrök!

Vizet töltöttünk a hordóba és visszafordultunk. A hordóban loccsan a

víz, ki-kilöttyen, a rák fejével nekicsapódik a hordó lemezének. Az unokatestvérem azt mondja: „Mennyi ideig mentünk volna így Sziktivkarig! A rákok nem élnek olyan sokáig.”

Míg oda-vissza mentünk, az éjszakai átkocsikáztuk. A gyárhoz reggel értünk oda – éppen munkába megy mindenki, köztük az új főkönyvelő. Fiatal, de annyira sovány, már nem is sovány, hanem aszott, olyan fehér, mint a halál – és alig mozdul. Az unokatestvérem ránéz, és azt mondja: „Jó, hogy visszajöttünk.”

Hogy visszajöttünk, tényleg jó: meghalt az igazgató. Munka után az irodájában maradt az új főkönyvelő nővel – aztán az irodából is vitték el. Senki nem gondolta volna – olyan egészséges volt. Mintha kaszával vágta volna el az életét. Nem véletlen, hogy az a könyvelő olyan fehér volt, mint a halál.

Az unokatestvérem pedig él. Mindennap bemegy a könyvelőnőhöz: „Hogy érzi magát, Nela Nyicsiparau-na?...” Minek jár oda be hozzá, ha egyszer kiűzték belőle a rákot és az igazgatóval együtt eltemették?...

2012. június, Minszk

Tánciskola

Galina Jazepauna a Minszk–Murmanszk vonaton halt meg. A négyes számú hálókocsi harmadik kupéjában, a kilences számú, alsó fekvőhelyen.

Nem volt Murmanszkban semmi dolga. Nem volt kihez mennie. Egyszerűen szeretett vonatozni, és földi útja végén úgy határozott, hogy elmegy egy utolsó kirándulásra. A leg-hosszabbra, ahova Minszkból átszállás nélkül el lehet jutni. Galina Jazepauna nem szerette az átszállásokat, mert olyankor mindig elvesztett valamit, vagy a bőröndjeit, vagy az okmányait, vagy a pénzét.

Az utóbbi mintegy öt évben súlyos beteg volt, járni is alig bírt, hát ezt vezette be: megvette a legelső állomásig, Maladzečnaig vagy Bariszavig a legolcsóbb jegyet, és amint megkezdődött a beszállás, felszállt a vagonba, elővette kis elemózsiás batyuját: főtt tojás, só, paradicsom és uborka – megterített egy szalvétán és teát rendelt. A hálókocsi-kalauzok általában szitkozódtak ilyenkor: „Még el sem indult a vonat! Micsoda teát akar?” – de Galina Jazepauna valahogy mindegyiküket meg tudta mindig győzni, leült és evett, jóízűen kortyolgatva a vasúti teát. Ezüstösen csillogó pohártartóban lévő vékony falú üvegpohárból. Ennek a szertartásnak a kedvéért vette meg a jegyet és szállt fel a vonatra. Amikor már csak pár perc maradt a vonat indulásáig, és a kalauzok már kezdték becsukni a vagonajtókat, ő leszállt és a vágány mellől még sokáig nézett az utolsó kocsi után.

Nem volt senkije sem Bariszavban, sem Maladzečnaiban. Nem volt neki sehol senkije. Hacsak esetleg engem

nem számítunk. Bár túlzás lett volna azt mondani, hogy ott voltam én. Igen, néha eljártam hozzá, odasegítettem a vonathoz, megvártam, míg megissza a vasúti teáját – és hazakísértem. Ezért az új szomszédja, egy nyugalmazott ezredes, akit, mióta odaköltözött, egyetlen fal választott el tőle, beírt a rendőrségre, hogy én valamilyen úton-módon meg akarom szabadítani a világot G. Ja. Belvjaderszkajától, és beköltözni a lakásába.

– Belvjaderszkaja... – nyújtotta kecsesen a hetvenéves Galina Jazepauna csókra a kezét, és mindenki számára valahonnan ismerősnek tűnt ez a név, híresnek, mindenki hallotta már valahol, bárha régen is. Ahogy Galina Jazepauna maga mondta, ő találta ki saját magának ezt a nevet színésznő korában, amikor olyan állású szeretője volt, aki ezt a maga által kitalált nevet beírta a valódi személyijébe. Ezért aztán ő hosszabb ideig szerette azt a tisztviselőt, mint másokat, még egy gyereket is szült tőle, aki a születésén meghalt, Galina Jazepauna pedig többet nem tudott szülni. Az a gyerek, egy kislány, összesen pár órát élt csak, de Galina Jazepaunának sikerült nevet adnia neki – később pedig így emlékezett vissza: „Ez akkor történt, amikor az én örömet, boldogságomat, az életemet, az én Cordeliámat adta nekem az Isten és vette is el az Isten...” Galina Jazepauna azokban az időkben, amikor megszületett és meghalt a gyermeke, arról álmodozott, hogy Shakespeare drámájában eljátssza Lear király lányának a szerepét, azonban ez az álma szintén meghalt. Galina Jazepauna életében amúgy is sok halál volt – és ha nincs a vonatozás öröme, meg a kupében

való étkezésé és a vasúti teáé, hát nem is tudná, hogy mi van ebben az életben olyan, ami miatt szerethető lenne. Csak nem azért kéne szeretnie az életet, hogy a vége felé odaköltözött a szomszédságába az a nyugalmazott ezredes? „Hamarabb nem tudtam a szomszédjává lenni – próbált tréfálkozni az ezredes. – Most pedig már tudok, hát akkor miért ne legyen a szomszédja?...”

Nem bírta az ezredest. És ezt mindenféle módon ki is mutatta. Amaz pedig udvarolt neki. És szintén mindenféle módon kimutatta. Átjött, újságokat hozott, ahol valamit piros filctollal bekarikázott. „Olvassa el, ez itt érdekes...” Mi lehet egy újságban érdekes? Galina Jazepauna széttépte – a macskája pedig ezekbe a papírdarabkába kaparta a piszkát, az ezredes meg csak hordta és hordta az újságokat.

Furcát, a macskát (azért hívták így, mert akkoriban a szovjet kultúra miniszterét, tehát minden színházak főnökét Furcevának hívták) Galina Jazepauna szerette. De hát meghalt Furca macska is, aztán még Furceva asszony is meghalt, aki pedig miniszter volt.

*Miért van jókedvem nékem,
Furceva lesz feleségem!
Irigyelhetsz engemet,
Kommunista melleket
Tapogató kezemet!*

– énekelt egy csasztuskát a nyugalmazott ezredes, ahogy az újságokkal és házi meggylikörrel benyitott Galina Jazepaunához, aki a meggylikört megitta, mert szerette, az ezredest pedig, bár még csasztuskát is énekelt neki, elzavarta, mert őt nem szerette.

Mindez a jelenlétemben történt. Sőt, én ott maradtam a lakásán, az ezredes pedig nem – hát ezért írt a

rendőrségnek, hogy valamilyen házi készítésű, életveszélyes szeszekkel leitatva készülök az ő szomszédját eltenni láb alól.

„A disznaja!” – mondta Galina Jazepauna a nyugalmazott ezredesre, és vizet öntött a bejárati lépcső tetejére. Az ezredes a házuk összes lakójánál korábban kelt, és kijárt az udvarra, hogy guggolótámaszokat csináljon. Jó karban tartotta magát, hisz egyszer csak összejöhet a házassága Galina Jazepaunával. Tél volt, az ezredes elcsúszott a jégen, és ahogy lezuhant a lépcsőről, eltörte a combcsontját – így nem tudott többé újságokat hordani Galina Jazepaunának. Hogy a nőslérsről már ne is beszéljünk. Vasúton végigélni a mézesheteket – ezt aztán pláne nem. Márpedig ő azt mondja, hogy valaha a mézesheteit vonaton töltötte, direkt ezért is ment férjhez. De azt nem mondja el, hogy kihez...

Vonaton ismerkedtem össze Galina Jazepaunával, mikor egyszer Minszkből Tallinnba mentem. Volt egy ilyen expresszvonat, az volt a neve, hogy „Sirály”. Meglepődtem, hogy egy asszony, alighogy fölszállt a vonatra, rögtön kiterítette elemózsiáját egy szalvétára és teát kért.

– Kér?... – nyújtott felém egy felrepedt lágytojást, amiből kicsordult a sárgája és bepiskázta a szoknyáját. Odaadtam neki a zsebkendőmet, ő letörölte a foltot, és a zsebkendőt a táskájába tette, mintha sajátja lenne.

– Vettem ugyan mosógépet, de csak nem kapcsolom be egy zsebkendő miatt. Kézzel mosom ki. Jöjjön el, akkor visszaadom.

A legelső állomáson, ahol a vonat megállt, már le is szállt. Ez még jobban meglepett, mint az, hogy még éppen csak felszállt a vonatra, rögtön leterítette a szalvétáját és enni kezdett.

Mikor visszajöttem Tallinnból, elmentem hozzá – felírta nekem a címét.

– Hároméves voltam, amikor meghalt az anyám, és tizenhárom, amikor az apám megtalált – idegen, vadidegen embereknél. Az a nap volt életem legboldogabb napja, amikor megtalált és hazavitt engem. Magának él az anyja? És az apja is megvan?... Akkor maga el sem tudja képzelni, hogy milyen az, teljesen árvának lenni – és egyszer csak apára találni. Vonatra szálltunk, és apám rögtön megkérdezte: éhes vagy? Persze, éhes voltam, hogyan lehetne jóllakott egy árva? Maga nem árva, maga ezt nem tudja. Ha maga árva lenne, megszerethetne, mint egy anyát szeretnek.

Nem tudtam mint anyát megszeretni őt. Nekem volt saját anyám, akit szerettem.

– Akkor mint a nővérét...

Nővérem is volt... Galina Jazepaunától eltérően, akinek nem volt senkije, nekem mindenkim volt: apám, anyám, nővérem, öcsém – és nemcsak a nagymamám és a nagypapám, de még a dédapám is élt...

– Apám szétterített egy szalvétát, uborkát, tojást, paradicsomot rakott ki rá... Nyár volt, csillogott a napfény az ezüst pohártartón, amelyben a hálókocsi-kalauz kihozta a teát vékony, szintén csillogó pohárban, jó volt, olyan finom, amelyet én korábban még sosem ittam: maga is észrevette, hogy a vonatokon a teának valami különleges íze van, még akkor is, ha a kalauz közönséges, bolti filteres teából készíti?

Én ezt nem vettem észre. Sok mindent nem vettem észre, mielőtt megismerkedtem Galina Jazepaunával, aki szintén sok mindent nem vett észre, de egyáltalán nem azt, amit én nem vettem észre.

– Figyelj, kislány, ez itt, aki egy hősrre hasonlít, a te apukád? – kérdezte egy katona, tábornok, vagy mi a csoda, én ehhez nem értek, a szomszéd fülkében utazott, és ájtott hozzánk egy italra. – Szerencséd van, hogy ilyen apukád van, én is szeretném, hogy ilyen papám legyen.

De még mennyire!...

Apám később, amikor már felnőttem, elmondta, hogy ő beszélte meg avval a katonával, hogy egy ital fejében jöjjön át és mondja ezt nekem, de nem mindegy, ravaszkodott-e apám, vagy sem, ha számomra valóban hősnek tűnt? Megtalálni engem valahol Magadan és Minszk között nem volt egyszerűbb, mint tút a szénakazalban, márpedig ő megtalált, vonatra rakott, rögtön enni adott és hazavitt.

Még később apám azt is beismerte, hogy ő ölte meg anyámat. Pisztollyal tarkón lőtte. Maga azt hiszi, hogy rajtakapta anyámat a szeretőjével? Hát nem. Anyám kapta rajta őt. Ő pedig megdühödött, hogy anyám felkutatatta – és ezért megölte. Aztán tíz évig ült, én pedig árván éltem az életemet.

Ez megváltoztatta a sorsomat. Az egész belsőmet megváltoztatta.

Attól a pillanattól apám már nem volt többé hő a számomra. Viszont az, amivel és ahogyan jóllakatott, amint megtalált, egész életemre megragadt bennem, az lett az én ünnepem. Ugyanúgy ünnepelem ma is, ahogy apámmal ünnepeltem. Ezt bármely nap megtehetem, amikor valahová indul valamilyen vonat. Márpedig mindennap indul valamilyen vonat valahová, csak hát én nem tudok már messzire elmenni, sőt, bizony közelre is nehéz... Amúgy akár minden napom is ünnep lehetne. Bár az ünnepet nem érzed át, amikor megülsz. Egy ünnepet megülni – tennivalókkal jár. Pedig egy ünnepnek gondtalannak

kell lennie. Ahogy mi vagyunk magával, hisz a maga számára én nem vagyok gond, sem mint az anyja, sem mint nővére, sem mint...

Nem mondta végig, hogy mint kiscsoda még, de én megértettem.

Gondját viseltem. Nem mint egy anyáét vagy egy nővérét, vagy még valakiét, akit már nem mondott el, de megéreztem. Mert, bár nem vártam volna, de számomra egy drága valakivé vált ő. Nem a furcsaságai miatt, nem a vasúti tea miatt, nem... Minden ok nélkül. Így – ok nélkül – lesz szerelmes az ember, de hát én nem szerethettem őt szerelemmel.

Vagy mégis?...

Egyszer színházban voltunk, a „Lear királyt” néztük meg. Csakis ennek a Shakespeare-drámának az előadásaira járt, más semmire. Amikor a színen megjelent Cordelia, Galina Jazepauna közelebb hajolt hozzám és megszorította a kezemet. El nem fordította volna tekintetét a színpadtól, ott fönt volt ő, ahol Lear legfiatalabb lánya annyira szerette az apját, de annyira szerette, aki pedig annyira megsértette a lányát, de annyira megsértette – és ő annyira szorította, de annyira szorította a kezemet, valami olyan hullám vonult végig az ujjaimtól a vállamig, a szívemig, az egész testemen végig, de micsoda hullám!...

Ezek után többször is elgondolkodtam: mi lehetett volna miközöttünk, ha nem egymástól időben különválasztva találkozunk? És minél gyakrabban gondoltam erre, annál inkább tűnt úgy nekem, hogy az idő igazságtalanul bánt el velünk. Mint Lear király Cordeliával.

– Tudja, arra gondoltam ma, hogy akár bele is tudnék szeretni ebbe az ezredesbe, sőt, az életemet is le tudnám élni vele – hát ilyen lelkiállapotban vagyok én ma, szükségem

van magára, hogy többé ne gondolkozzak így. – Ezzel hívott fel egy nappal a murmanszki utazása előtt, de nem mentem el hozzá, mert hirtelen meghallottam, hogyan akadozik bele kiszáradt torkában a hangja a száraz nyelvébe – és erre gondoltam: öreg.

– Azt hiszi, hogy öreg vagyok? – kérdezte Galina Jazepauna még annak idején, amikor én ott maradtam, ő pedig elzavarta az ezredest, én meg őszintén kiáltottam föl: „Á, de-hogy!...” – hiszen kinézetre nem is tűnt öregnek, egyáltalán nem, de a hangja alapján, két nappal a halála előtt, annak tűnt, és én nem mentem el, hogy megvigasztaljam, megsajnáljam, hogy megállítsam, hanem elengedtem arra az útra, ahol meg is halt.

Az ifjúság előbb-utóbb könnyörtelenné válik az öregkorral szemben...

Galina Jazepauna haláláról az ezredestől értesültem – felhívott telefonon, és elmondta, hogy mikor Murmanszkba készülődött, panaszkodott énrám, és javasolta neki, az ezredesnek, hogy utazzon vele. Erre ő megkérdezte: „Kihez megyünk? Kije van magának Murmanszkban, és mi tennivalója van ott?” – és mikor Galina Jazepauna azt válaszolta, hogy nincsen senkije Murmanszkban, és nincs ott semmi dolga, akkor vette ő észre először, hogy milyen furcsa egy nő. Olyannyira furcsa, hogy nem is szabad feleségül venni – ezredeshez nem illik egy ilyen asszony.

A temetésen az ezredes azt mondta, hogy a szomszédja különleges egy nő volt, ő mindenfelét látott, de ilyennel nem találkozott életében, és ahogy ezt mondta – sírt. Fura volt azt látni, hogyan csorognak a könnyek egy olyan ember szeméből, akiről megállapítottad, hogy egy durva fatuskó, aki nem is tud sírni.

– Amikor lábamat törtem, sokáig nem tudtam felkelni, annyira fájt. Galina Jazepauna átjött meglátogatni, és meglátott egy gramofont a szekrény tetején. Régi, még a háború előtti darab volt, azonban Galina Jazepauna megkérdezte: „Tud táncolni?” Én sohasem táncoltam, de ő egy hokedlire ugorva levette a gramofont a szekrényről: „Jöjjön velem tánciskolába!...” Mintha nem is lett volna eltörve semmim, már nem is fájt... Egész el is felejtettem, hogy még egy fél órával azelőtt fel sem bírtam kelni, meg hogy egyáltalán nem táncoltam sohasem – és táncoltunk. Hosszasan... Aztán ő hazament, én pedig becsuktam mögötte az ajtót – és ahogy becsuktam, mindjárt el is estem, amint elment. Csodát tudott tenni, érti? Képtelen vagyok felfogni, hogyan halhatott meg, ha csodákat tudott tenni? Hiszen élhetett volna még... Mert tessék, ott maradt az üres lakás, nem volt neki senkije. Össze lehetett volna nyitni az enyémmel – akkora hely lett volna ott egy tánciskola számára...

Az ezredes nem úgy nézett ki, mint egy ezredes.

A halála utáni kilencedik napon kimentem a temetőbe. Ahogy közelledtem, egyszer csak zenét hallok: argentin tangó volt az. Galina Jazepauna sírhantján ott állt egy gramfon. Forgott a lemez – és az ezredes ott táncolt a sírnál.

– Már nem is értem, hogyan lehet így élni? Minek?... – mondta, mikor ott a temetőben emlékeztünk vissza az elhunyra. Odaülök reggel az ablakba és kinézek az utcára. Az utcáról pedig engem néznek. És ennyi... Muszáj tenni valamit. Tudja, mit, menjünk el valahova valamilyen vonattal. Megterítünk a kupéban – tojás, uborka, paradicsom... Így... És rögtön rendelünk magunknak teát... Mi volt neki

ebben a jó? Meg kéne érteni. Akkor talán a többi dolgot is megérteném. Elmegyünk? Megígéri?...

Megígértem, de nem mentem el. Hová és minek mentem volna vele?...

Idővel bizonyára elfelejtettem volna Galina Jazepaunát. Azt is, hogy élt, meg azt is, hogy meghalt. Az élet gyorsabban forgott velem, mint egy gramfonlemez. De az ezredes levelei nem hagyták, hogy megfeledkezzem a halott színésznőről, eleinte közeli helyekről jöttek, aztán egyre távolabbi vidékekről.

„...eladtam a lakásomat, plusz a nyugdíjam – életem végéig elég kellett volna legyen, hogy vonatozhassak, de egy agyafúrt hálókocsi-kalauz, amikor elmondtam neki, hogy miről van szó, megkérdezte: és miért nem áll be hálókocsi-kalauznak? Minden marad ugyanúgy: a tojás, az uborka, a paradicsom, a tea – és még fizetést is kap. Elhelyezkedtem mint hálókocsi-kalauz – és minden azonnal el is vészett: nem olyan a tea! Szóval ugyanaz – és mégis más!...”

„...megkérdeztem tőle, tudja, az után az este után, amikor engem elkergetett, és ott maradt magával, emlékszik? – szóval azt kérdeztem, hogy mi az, ami nem olyan bennem, mi a rossz énbennem? Miért nem bír engem?... És ezt válaszolta: „Az a baj, hogy maga egy ezredes, aki ezredes akar lenni. Érti? Maga már ezredes – és még ezredes akar lenni...” Elmondtam, hogy nyugdíj előtt tábornokká akartam előlépni, akkor több a nyugdíj, erre ő elnevette magát: „Hát ez még rosszabb.”

„...és lassan, fokozatosan kezdtem felfogni... szóval, teljesen értelmetlen volt, hogy vonatoztam, hogy ittam a teát – hát egyszer meghúztam a vészféket, leugrottam a vonatról és lábamat törtem, ugyanazt a lábamat,

ugyanott. Vajon miért ugyanazon a helyen ugyanazt a lábamat?... Kórházba vittek, begipszelték a lábam, hát a kórteremben a rádióban ugyanazt a tangót játszották. És ott a nővére a kórteremben. Megpróbáltam felkelni, felkértem a nővérkét, hiszen jártam én ezt a tangót ugyanavval a törött lábammal, de még egy lépést se tettem – kibicsaklott a másik lábam. Mondja meg nekem: miért van, hogy ővele tudtam táncolni, a nővérkével pedig nem? Egyáltalán, miért élem én az utóbbi években az életemet úgy, ahogy vele éltem volna le ezeket az éveket, ha ő nem hal meg? De hát én tudtam, hogyan kell élni, megvolt a saját ezredesi sorsom, és én ezt komolynak tekintettem. Aztán ő tudomásomra hozta, hogy mindez nevetséges, és most nincsen semmilyen sorsom – és most nem tudni, hogyan élek. Vagy ez lenne a sors?... Talán. De a sors nem ér engem utol, nem lő engem tarkón.”

A borítékban volt egy fénykép: ifjú pár egy vasúti kupéban. A fiú katonai egyenruhában, a lányon fátyol. Ott ülnek a vasúti asztalnál, ami két szalvétával van megterítve.

Nem is az, hogy nem ismerem meg őket, még csak nem is gondol-

tam, hogy ők azok. A menyasszony nem hasonlított Galina Jazepaunára. A katona és az ezredes között viszont volt hasonlóság... Megfordítottam a fényképet – a hátoldalára, ugyanazzal a kézírással, amivel a levelet is, ezt írták: „Mézesetek”.

Egy hónappal később a postaládámban találtam egy újságot. „Bűnügyi hírek” – ez volt a címe. Nem tudom, ki lehetett az, aki bedobta hozzám ezt az újságot, de... De az utolsó oldalon egy bűnügyi riportot, aminek a címe ez volt: „Egy ezredes főbe lőtte magát egy színésznő sírján”, piros filctollal bekarikáztak.

Egy hajléktalan, aki a temetőben szokott éjszakázni, elmondta az újságírónak, hogy mi történt. Az ezredes éjjel jött ki a temetőbe egy gramofonnal, feltett egy lemezt, táncolni kezdett, elővette a pisztolyát, lefeküdt a sírhantra, és karját kifordítva tarkón lőtte magát. A tangó véget ért, de a lemez még egy ideig forgott.

Nem tudom, miért így élték le ezek az emberek az életüket, nem pedig másképp – és várom az ezredes leveleit. Galina Jazepauna sosem írt nekem.

Bárász Péter fordításai

Uladzimir Nyakljajeu
Petőfi híd

Nem az a költő, aki verset ír, ugyan.
Ha így volna, mindenki költő lenne.
A költő úgy teremti magát,
Mint üstökös
Öngyilkos égi nyomát –
Az igazi költőktől az öngyilkos hajlam
Elválaszthatatlan.
Felhatalmazást a halál ad nekik,
Hogy képviseljék népük igazát.
Nem az a költő, aki megéneklei a hazát,
Hanem aki érte harcban elesik.
Vajon nekem megadja-e a sors?...

Folyik-folyik némán, néha elkínzottan
Odalent a Duna, s egyszerre felsóhajt.
Habjai itt zöldek, pirosak amottan.
Az irdatlan lélegzet betölti Pestet,
S a kis budai utcákon elcsendesül szépen.
Nem félek, hogy egyszer elhagyom e testet,
Elcsendesülök én is...

eltűnök...

elenyészem...

Hogy megszámláltattak napjaim...
Attól félek inkább, nem érem meg a napot,
Mikor rekedt torokkal a csata hevében
Gazdagon fizet a költő:
A fejével,
Mit könnyű szavaiért cserébe adott!
Egy ilyen fizetséget nem sajnálnék,
Csak fogadja el a sors kegyesen...

A Petőfi híd morog félelmesen,
A Duna vize sötétebb, mint az árnyék.

(1976)

Körner Gábor fordítása

Уладзімір Някляеў

Мост Шандара Пецёфі

Паэт ня той, хто вершы піша, не.
Каб так было – усе былі б паэты.
Паэт сябе стварае, як камета
Сьлед самагубны, –
Самагубнасьць гэта
Сапраўднага паэта
Не міне.
Яна адна правы яму дае
Сумленьнем быць і праўдаю народа.
Паэт ня той, хто апяе свабоду,
А той, хто ў бітве згіне за яе.
З такою доляй ці пашчасьціць мне?..
Вадой маўклівай, часам замучонай,
Плыве Дунай – і раптам уздыхне
То хваляю зялёнай, то чырвонай.
Яго дыханьне запаўняе Пешт
І заціхае ў вузкіх вулках Буды...
Ня страшна думаць мне, што ў рэшце рэшт
Заціхну я...
закончуся...

ня буду...

Што не бясконцы дзён маіх сувой...
Мне страшна не счакаць хвіліну тую,
Калі, сарваўшы ў сечы голас свой,
Паэты шчодро плацяць –
Галавой –
За слова, што нічога не каштуе!
Мне гэткай платы будзе не шкада,
Хай толькі лёс прыняць яе захоча...
Пецёфі мост пагрозьліва ракоча.
Цямней за ноч дунайская вада.

(1976)

Mindegy, halandó vagy, vagy sem,
Te csillagszél, hajnal előtti füst, üresség,
Ki szemeddel követed saját utad,
Marad-e utánad némi emlék,
De semmi. Nem hagy nyomot a lábad,
Csak szél, csak füst marad utánad.

Negyvenedik nap*
Adj jelt az űr semmijéből
Az éhesnek,
A némaságból válaszolj neki,
Nem alamizsna kell a koldus rühesnek,
Csak kérdezd meg, ki vagyok, s mondd el, te ki.

Halak csillagkép

Egy és ezer éjen át,
Ölelést ölelésbe fonva,
Ajak ajakba vájva, válladról nem lecsókolható
Az anyajegyek csillagalakzatja,
Az ég pedig, hol a Halak csillagkép úszik,
Milliárd görönggyé porlasztódik,
Melynek fénye kellemes és vonzó.
Ej, ha újra rendezhetnénk
A csillagzatokat – ölelést ölelésbe fonva.

KOZMOSZ

Egyszer, éjjel felriadva,
Rájössz, hogy tudsz repülni.
S naiv szemeid fénye
A végtelen hidegre fog vetülni.

Csalóka értelmű a lét,
Úgy megráz, hogy megizzadsz,
S a gyermekednek azt mondd, mikor felkelsz,
Ne járj, röpülj. Úgy haladhatsz.

Szatmári István fordításai

* Az ortodox (pravoszláv) vallási hagyomány szerint az elhunytól a halála utáni negyvenedik napon ismét torral búcsúznak – ekkor hagyja el végleg a lélek a testet.

Marija Martiszevics

Nevek alkonya

A tízéves Zoszja az asztalnál ült és nagy igyekezettel írt az iskolai táblagépén, stílustollal.

Nagyapa ujjait harapdálva járta körbe a lakást, az elektromos cigarettáját kereste. A nyolcvanötödik emeleti, tágas lakás ablakaiból jól lehetett látni a csöndben arra röpködő aeromobilokat. Az ökörendszer alig hallhatóan duruzsolt, ahogy vizet adagolt a hatalmas juharfa gyökereihez, amelynek ágai kellemesen kopogtatták kívülről az erkély tetejét. 2057-et írtunk.

– Nagypapa, hallod, nagypapa...

– Tessék, kis gólyácskám? – felelt gépiesen. Ha nem kerül elő a cigaretta, sajnos bizonyára az expresszen hagyta el. Akkor mehet a legközelebbi boltba, azaz le a harmincadikra, aztán még mozgójárdán vagy tíz percet. Ahogy elgondolta, hogyan megy a mozgójárdán, el is romlott a kedve. A cigaretta most kívánta.

– Hogy kell helyesen írni: „héder” vagy „kéder”?

– Micsoda? – nagyapa élesen reagált, saját gondolataival volt elfoglalva. – Ilyen szó nincs.

– De hát a tanárnő mondta. Csak a táblára nem írta fel, ezért nem tudom a helyesírását.

– Mi az ördög! Hát ez meg micsoda?

– A tanárnő azt mondta, hogy a zsidó kisgyerekek elemi iskolája.

– Milyen tantárgyból?

– Belarusz irodalom. A tanárnő háefben azt adta fel, hogy emlékezetből írjunk le mindent, amit az órán Zmitrok Bjaduljáról¹ mondott.

A „belarusz irodalom” szavakra az öregnek görcsbe rándultak az arcizmai. Valamikor régen, az előző életében, Költőnek tekintette magát. Pontosabban mondva, Költő volt. Költő, akinek Finom Érzéke volt a Szavakhoz. Érző és érzékeny ujjai között biztosan tartotta a termékeny Nyelv törékeny, kristályos líráját, a szerelem, a szépség és az erő egyedülálló hangjait csalva elő.

Azonban fokozatosan előlopakodva, csöndesen rejtőzködve, de végül körös-körben mindent e-z-e-k foglaltak el.

E-z-e-k eleinte egyszerűen förtelmes firkálmányaikat jelentették meg a saját maguk által alapított folyóiratokban, vagy csak szónokoltak az interneten, amit éppen hogy csak bevezettek Belaruszban. Aztán kétes díjakat kezdtek maguknak kiosztani. Később valahogy észrevétlenül e-z-e-k-k-e-l lett tele minden – a minisztériumok, az iskolák, az egyetemek, a tévémsorok. Az ő tehetségét e-z-e-k-n-e-k a kritikusai dohosnak, tradicionalistának, virágmintásnak kiáltották ki.

Miután harmadik verseskötetére két gúnyos hangú recenzió jelent

¹ Zmitrok Bjadulja (1886–1941) korának egyik legnagyobb belarusz költője és írója.

meg, tüntetően elhallgatott. Arra számított, hogy barátai és tisztelői ki fognak állni mellette. De süket maradt minden.

És akkor végleg elhallgatott. Nem látogatta többé az irodalmi web-oldalakat, nem járt el az estékre, bookcrossingba adta be minden belarusz könyvét, és elköltözött a fővárosból. Végül megnősült. Mintha minden begyógyult volna, de időről időre, még ennyi év után is, valahol belül tompa fájdalmat okozott a sértés, amit át kellett élnie. Zmitrok Bjadulja! Mit tudhatnak e-z-e-k Bjaduljáról? Erről a szomorú szemű zsidóról, aki belaruszabb volt minden belarusznál, aki valaha élt ezen a földön? Azt, hogy valami héderbe vagy micsodába járt? És ez a nyelv?! Olyan szépen, olyan dalamosan, mint az ő ifjúkorában, ami a XXI. század legelejére esett, már senki sem beszél belaruszul. Viszont mindenütt fanatikusan védelmezik a foglalkozások megnevezésének nőnemű végződéseit, és kihangsúlyozzák a valódi Hazafiak családfáiban az idegen vért. Politikailag korrekt semmirekelők. Lehet, hogy a nagykabátomban hagytam?

– Guglizd ki! – kiáltott oda unokájának, miközben az előszobában babrált.

– De hiszen tu-u-udod te... Ez az iskolai táblagépem – nyafogott Zoszja. – Nincs rajta internet, sőt még csak egy helyesírás-ellenőrző sem.

Megkerült! A kabátbélés rejtekeiből előkeveredve az a kis fémhenger kellemes érzetet keltett, ahogy a tenyerébe feküdt.

– Nagypapa, hiszen te is író voltál – folytatta a kisunokája. – Segíts, jó? – Tanulj csak saját magad.

– A papa mindig segít a programkódokkal!

Sikeres programozó vejének felémlikte megettette a dolgát.

– Na, mutasd! – lépett oda az asztalhoz, miközben nagyot szippantott az elektromos cigaretta fanyar füstjéből.

„Zmitrok Bjadulja valódi neve Smuel Plaunik. Szegény zsidó családban született nagyon régen, már majdnem két évszázada. Kicsi korában zsidó iskolába járt, a héd...”

– Nagypapa, kérlek szépecskén, itt ne cigarettázzál! Tudod, hogy a mama nem szereti.

– Ezért nem mondjuk meg neki... No, húzd ki szépen az utolsó mondatot, és kezd elölről. Megmutatom, hogy kell ezt csinálni.

Szívott még egy slukkot, behunyta a szemét és diktálni kezdett:

„A szegény belarusz föld ihletett dalnoka, Zmitrok Bjadulja, fényesen példázza, hogy Belarusz irodalma mennyire változatos és sokoldalú. Páratlan módon formázza meg a népi lélek szépségét a szülőföld nemzeti alapú, mély folyamatainak, valamint az emberi szellem máig sem feledett, örök törekvéseinek példáján.”

Felnyitotta szemét. Zoszja egyenesen ült, őt nézte, de nem írt.

– Hát te nem írtad le? – kérdezte nagyapa megbántódva. – Még egyszer ezt nem tudom ugyanígy.

– Hibát ejtettél – mondta a kislány.

– Mit? Milyen hibát?

– Stilisztikait. Tessék, itt: „...Belarusz irodalma mennyire változatos és sokoldalú”. A tanárnő azt mondja, hogy nem szabad az ugyanolyan je-

lentésű szavakat ismételni. Minden szó valami újat kell hogy mondjon. Márpedig „változatos” és „sokoldalú” – ez egy és ugyanaz.

„Az informatika örült következménye! – nagyapának üvölnie kellett volna. – Kiirtanak a Szépséget! A tanárnőtöket pedig főbe kéne lőni. Vagy számúzni a Marsra.”

De nem üvöltött fel. Ha felemeled a hangod egy lakásban, ahol kiskorú tartózkodik, a lakás automatikusan jelzést küld a gyámhatóságnak. A múltkor majdhogy be nem tiltották neki az unokájával való kapcsolatát. Hosszasan kellett magyarázkodnia, hogy egy kicsit több poléziai vöröst ivott a kelleténél, és ezért, veje kéréseinek engedve, elszavalt néhány verset.

– Amikor én jártam iskolába – mondta nagyapa, miután magában tízig számolt –, bennünket így tanítottak írni. Először is azért, mert ez szép.

– De ez nem szép – vágott egy grimaszt az unokája. – Bad taste. A tanárnő azt mondja, hogy kerülni kell a semmiféle jelentést sem hordozó szép szavakat.

Nagyapa félrenyelte a cigarettafüstöt. Tényleg egy kicsikét befüstölte itt a szobát. Fogta a távirányítót és gyermekbiztonsági helyzetbe nyitotta az

erkélyajtót. Az ablakhoz lépett. Oda-kintről bevillogtak Kamennaja Gorka,² a megapolisz neurotikus fényei. Csak jönne már meg a lánya a vendégségből, akkor ő még elérné az utolsó expresszt, és elmehetne az autentikus régi világba, az Aszipovicsi³ melletti kis hruscsovi panelházba, amely orgonával és ribiszkével van körbeültetve.

– Nagypapa – Zoszja odaállt mellé –, elmondtam a tanárnőnek, hogy te, mikor még egyetemista voltál, személyesen ismerted a már öregedő Bjadulját. Azt kérdezteti, nem vállalnád-e el, hogy mesélj nekünk Bjaduljáról egy videókonferencián.

– Baradulin⁴ – nagyapa maga sem hitte volna, hogy ilyen nyugodt hangon fog válaszolni. – Rigor Baradulin volt az.

– Akkor Baradulinról, nem mindegy?

Nagyapa nagyot sóhajtott, a távirányítóval becsukta a szellőzőablakot, belépett a „képek” menübe, gyorsan átlapozta a halakat, vízeséseket és a csillagos eget.

Most az egész ablakot az enyhe, áttetsző ködbe burkolózó láthatár mögé ünnepélyesen, méltóságteljesen – mint püspök a trónján nagymise idején – lebukó, vörösén égő nap képe töltötte be.

Bárász Péter fordítása

² Menszk egyik városrésze, oroszosan írva.

³ Kisváros Menszktől 100 kilométernyire.

⁴ Rigor Baradulin (1935–2014) az egyik legnagyobb modern belarusz költő.

Volja Hapeyeva

Króni-kása*

HAGYMA, avagy a nemszeretem Etikája

Ha egy ételben hagyma van, biztosan észreveszed. Ízének elnyomó jellege felháborít; ezért, hogy a címkéken vagy az étlapokon először mindig azt nézem, van-e benne hagyma. Sok nyelven megtanultam ezt a szót (zwibel, 洋葱 /yángcōng/, svogūnas, sīpoli, сонгино, matlók, unnish, soğanlar, crni luk, løg, vöröshagyma, кромид, onion, cebolla), mert isten ments, hogy valami hagymásat vegyek.¹

Vajon megérdemli-e a hagyma ezt a büntetést, hogy nem lehet jelen a tányéromon? Szabad-e bíraskodnom? Ha igen, honnan van rá jogom?

A hagyma ízének kötelező mivolta nonszensz. De a döntésem, miszerint nem fogyasztok hagymát, vajon felszabadítja a különböző saláták egyéb résztvevőit eme hagyma-diktátum alól, biztosítva számukra a saját ízhez való jogot?

Hogy nem vagyok hajlandó hagymás ételeket enni, pontosan úgy viselkedem, mint a tanárnő, aki egyetlen huligán miatt az egész osztályt bünteti, mintha a többiek is rosszul viselkedtek volna, a bűnük pedig az, hogy szó nélkül lehetővé tették, hogy ő (a hagyma) velük együtt legyen, hogy „magukévá tették” az ő hangulatát, alávetették magukat az íze befolyásának. A saláta kollektív lény, mindazokból áll össze, akik részt vesznek benne; ez a létezés más formája, nem olyan, mint külön-külön a paradicsomé, uborkáé, fejes salátáé s a többi. Éppen ez jogosít fel rá, hogy vád alá helyezzem a salátát, ezt a sajátos „nemzetséget”, hiszen minden képviselője osztozik a hagyma jelenlétéért viselt felelősségen. Ezzel szemben soha nem fogom vádolni az uborkát vagy a retket mint egyedeket, mint különálló lényeket.

Az én hagyma-etikám abban nyer kifejezést, hogy látni tudom benne a szépséget, sőt meg tudom pucolni és fel tudom aprítani mások számára. Még ennél is tovább megyek: szeretem az ujjaim szagát hagymapucolás után. Az etika ment meg a gyűlölettől, hiszen ez a 'nemszeretem' csupán saját preferenciáimat fejezi ki.

KÉS-VILLA

Egyszer régen a késről, a villáról és rólad írtam a jegyzetfüzetembe. Idén ellop-ták a tengerparton a hátizsákomat, benne volt a jegyzetfüzet. Most itt fekszem a szállodában, mellettem nagy kupac jegyzet, visszaemlékezés, hátamon hordott csigaház, ami nem hagy elaludnom, mert akárhogy forgolódom, iszonyú kényelmetlen. Mint a tömegközlekedésben: nem ül mellém senki, még akkor

¹ Részletek a Króni-kása c. könyvből

sem, ha zsúfolt a troli, mellettem pedig ott egy üres hely. Nem merészkednek oda. Ilyenkor arra gondolok, biztosan már ül mellettem valaki, vagy hogy ezek az én emlékeim, amelyek nem a hátamra ragadtak, mint egy normális csigánál, hanem az oldalamba – az emberek pedig megérik ezt, és nem ülnek oda. Foglalt. Én a saját emlékeimmel vagyok elfoglalva, gondosan őrzöm és védem ezeket (jó muzeológus lett volna belőlem), nap mint nap áttörölgetem őket gondolataim nedves szivacsával, kezembe veszem, ajkamhoz emelem, de egyiket sem csókolom meg.

Most került sor az ellopott jegyzetfüzetben volt emlékre. Egyszer azt mondtad, az üres tányérra a kést élével a villa felé kell letenni; ez valahogy megmaradt bennem. És egyszer, egy német városban, a reggelinél följegyeztem, hogy ha majd nem leszel, a kést pontosan úgy fogom a villa mellé tenni a tányérra, ahogy mondtad, ilyenkor mindig eszembe fogsz jutni. Akkor úgy gondoltam, hogy együtt fogunk megöregedni, hogy te előbb halsz majd meg, mint én (a férfiak életkor-statisztikája nem nagyon vigasztaló), de hiba csúszott be valahol, már nem vagyunk együtt, viszont a kés-dolgát nem felejttem soha.

Bárász Péter fordításai

h a l l g a t á s
 szoba ahová beültetnek és nem kérdik kényelmes-e
 h a l l g a t á s
 hatalmi határok kijelölése és gondos őrizete
 h a l l g a t á s
 betegek, gyermekek és bolondok stratégiája
 h a l l g a t á s
 a végtelenségig elnyújtott kivégzés
 h a l l g a t á s
 az élők sorából mindenkit eltöröl
 h a l l g a t á s
 árulás pokoli üres
 h a l l g a t á s
 a költő számára
 akár hívőnek a kiátkozás
 h a l l g a t á s
 nem játszom a te szabályaid szerint
 választva nyelvet

nézem az ibolyát
 egyezik-e a színe
 az orgonáéval mely valaha a ház előtt virágzott
 a kézikönyv csak bonyolítja a dolgot
 hozzáadva levendulát és fuksziát
 ebben a virágos egyvelegben
 fordítom versedet
 minden ami történik velünk – csupa szó
 minden ami vagyunk egymásnak – csupa vers
 és míg írom e sort repülöm kiereszti futóművét
 te pedig barátném most a parkban sétálsz
 szobáinkban az asztalon nyitott jegyzettömbök
 narancsszínű és fekete
 éreznek bennünket, érzik testünket színeinket
 szomorúak és szárazak
 mint beszédeink, mióta azt mondtad nekem
 hogy csak barátom lenni nem akarsz

a szomszéd erkélyen
egy vagy két emelettel följebb
egy kéz metronómja
intí a cigaretta ritmusát
a nyár üres lesz és kétértelmű
mint a beszélgetések
melyekre szívesen
rávágnám az ajtót
de szófogadón ülök
engedélyezem nektek
saját kínzásomat
oltalmat könyvekben vagy a vécén keresek
mert ha elmegyek
már ezek sem lesznek barátaim többé
gyűlölöm magam e gondolatokért
szeretnék erős lenni
az a kéz ne diktálja nekem a ritmust
inkább dobna már ki az ablakon
olyan gyorsan repülnék
ami testem
nem pedig lelkem súlyától függ
mert utóbbiról semmit sem mondhatok
nem tudom milyen anyagból van
cérna vagy fólia
esetleg olaj
bár manapság minden műanyag
a legkönnyebb lélek biztosan porból van
fűrészporból, tehát jobb nem vízbe ugrani – túl sokáig kell várni
inkább elesni egész testtel és elaludni
a biztonságos földön

ahol ma hull a hó
ott nem leszek
ahol a hallgatás a vallomás kísérlete
ott mások terveit nem érted meg
bámulhatod magad az ablaküvegben
rövid frizurát képzelve
hosszú hajad helyébe
de nem még az ollóért

hát így megyek oda ahol a hó születik
nap mint nap
elfedve a lét tökéletlenségét
humanista ez a hó
senkinek semmit nem ígért
csak megvolt
megszületett és megtért

bármit behinthesett volna ez a hó
a krími vagy örményföldi
kényszer súlyának leple
és épp olyan hirtelen olvadna el
a zord hideg stafétáját átadva
hogy majd rácsodálkozzon miért olyan hideg a kezem és
a talpam
hogy ujjaimba próbáljon életet lehelni
még ha nincs is értelme
én és a hó órákat töltünk majd az ágyban
képtelenek leszünk bevallani
mennyire magányosak vagyunk

ma már nem illik hinni a karácsonyi csodában
nem azért mert felnőttem
hanem mert minden csoda mögött sok munka van
szégyen azt kívánni hogy bárki bármit tegyen érted
csak azért mert csodára vágysz
hát idén úgy döntöttem nem lesz csoda
és nem is volt
bár valahol valakik talán egymásra találtak
mások kipihenték magukat a szabadnapon
hazatért a rabszolga szeretni mikor már nincs kit
nem mentenek meg az üdvözlőlápok
még ha mustártapaszként borítják is a lelked
a test nem érti miért nem ölelik többé
hogyan magyarázod el neki?
én elvesztem
ő zokog
nem érti hogy tudtak a szavak
elválasztani tőled

nyomom a home billentyűt mint egy mániákus
mégse talállok haza

Ha sokáig ülsz a szíveden
elzsibbad mint a kezed a lábad
ha elfeküdted álmodban

a súlytalanság fölemel
tágra nyitott térben repülsz
pedig landolni szeretnél
egy bizonyos ország
lakás
test
körvonalai közt

de a bizalom ejtőernyőjét
nem gyártják többé
hogy megpróbálj varni egyet – se időd se kedved
talán egyszer véget ér a kozmosz
és fönnakadsz a mennyezeten

Bárász Péter fordításait megverselte: Végh Attila

Vincesz Mudrou

A demokrácia áldozata

Ma már meg sem találád, hogy ki volt az, aki először ejtette ki ezt a rettenetes szót: demokrácia. Most ül az a bestia az odújában, minden neszbe beleremeg, és még akkor sem bújik elő, ha nagyon kell. De bárki is volt az a nyomorult, egy biztos: hogy ezt a szót a szomszédos Nagy Mocsárból hozta be. Abban az időben a szomszédoknál már tombolt a demokrácia, és ahelyett, hogy az esős évszakra készültek és megfelelő odúkat készítettek volna, az ottani állatok csak a szájukat jártatták mindenféle nagygyűléseken, majd pártokra osztódva hosszasan veszekedtek és üres fenyőtobozokat vágtak egymáshoz.

Ma a demokráciáról már említést sem tesz senki, de hat évvel ezelőtt mint-ha valami mámor uralkodott volna el a Fehér Erdő lakóin. Mind kimásztak a barlangjaikból és odúikból, dörzsölték még álmos szemüket, és hangosan szidalmazni kezdték szegény Oroszlánt – az itteni világ urát –, sajtószabadságot, magántulajdont és demokratikus választásokat követelvén tőle.

Az Oroszlán persze ordíthatott volna egy nagyot, a nagyhangúak közül akár szét is marcangolhatott volna valakit, de rajta is erőt vett valami bódulat. Csak ült a barlangjában, mézbort kortyolgatott, fél füllel hallgatta a hangzavart, amit a Halhatatlan Majomkenyérfától sodort hozzá a szél – onnan, ahol azok a kiabálók általában gyülekezni szoktak. Végül az itteni világ ura megelégtelte a szüntelen gyűléseket, és elrendelte, hogy szervezzék meg egy „Állati hírlap” kiadását és az erdei rádió mindennapi adásait. (Zárójelben megjegyezzük, hogy amikor az újság nagy példányszámban és jó minőségű papíron kezdett megjelenni, az elektronikus médiával azonnal gondok támadtak: a rádió úgy döntött, hogy egy órát biztosít az ordibálóknek. Mivel a rádióközpont az említett majomkenyérfa üregében volt, a mikrofonszónoklatok szerelmesei egymással versengve másztak fel rá.) És tessék, az egyik tömegverekedés során a nyughatatlan Borznak kiszakítottak egy darabot a füléből, a villás farkú Sirálynak pedig, aki az erdei rádió állandó munkatársa volt, kitépték a fél farkát. Ekkor a fa ürege elé odaállítottak két medvét, akiknek csak sorjában volt szabad a szónokokat a mikrofonhoz engedniük, a hangszóróhoz pedig odaültették a foltos Fakopáncsot, aki kikapcsolta az adást, ha valaki a megengedettnél tovább beszélt.

Ily módon a szólásszabadság biztosítva lett. A teljes értékű demokráciához már csak a privatizáció volt hátra, és a Fehér Erdő új ura választását kellett megszervezni. Bizony vakarhatta az Oroszlán már ritkuló sörényét: próbált csak meg privatizálni, például a fenyőtobozokat...

Időközben a Halhatatlan Majomkenyérfánál az indulatok egyre inkább felizzottak. A demokraták elkergették a hangszórótól a foltos Fakopáncsot, helyére a Feketerigót ültették, és már nem egy órán át, hanem éjjel-nappal mondták mikrofonba a beszédeket, választásokat követelve. Végül, mikor már belerekedtek, a barlanghoz vonultak, a tömeg ott skandálta, hogy követeli „a pártállami Oroszlán” lemondását. Bár a barlang előtt ott ült az őrség egytucatnyi sa-

kálja, az örök csak a legyek után kapkodtak, lustán vakaróztak, és nyilvánvalóvá tették, hogy az uruk védelmére kelni egyáltalán nincs semmi kedvük.

Nemsokára az Oroszlán, nagy sóhajással, kiírta a választásokat. „És ha nem választanak meg?” – mintha megfordult volna az állatok királyának fejében a gondolat, de azonnal el is hessegette.

Aggodalomra valóban nem volt semmi ok. A legfőbb Sakál elhozta azoknak a listáját, akik a majomkenyérfánál kiabáltak: kiderült, hogy ez a lista nem is olyan hosszú. Ráadásul a Hód – az „Állati hírlap” főszerkesztője – közvélemény-kutatást végzett a Fehér Erdő lakosai között, és kiderítette, hogy az erdő mai urának egyszerűen nincs konkurense. De azért a bizonytalanság szilánkjai csak piszkálták az oroszlánlelket. A választások első fordulójának előestéjén felhívta régi barátját, a mocsári Macskát, aki a Nagy Mocsárnak volt a lakója, és szintén nagy kedvelője volt a mézbornak. A Macska még aznap meg is jelent nála, elfogyasztott egy hordónyi mámorító italt, és borgőzös hangon, az Oroszlánt átkarolva mondta: – Ne félj semmit, Leókám... Á, hát micsoda választások... Bődülj rájuk egypárszor, hogy mindnek a hideg fusson végig a hátán...

A Nagy Mocsárban minden hatalmas nagy volt. A mocsári Macska is akkora nőtt, mint egy oroszlán: fekete képű, féktelen, kerek sárga szeme óriási, farka folyton pakurától foltos. A Nagy Mocsárban szintén oroszlán volt az uralkodó, de beteg, és már az eszét is elitta. A mocsári Macska ki is használta ezt: más macskákkal együtt lopkodta az uraság tulajdonát, leginkább a kőolajszármazékokat – így piszkította mindig be a farkát és a fülét.

A baráti szavak megnyugtatták Leót. Búcsúzóul ittak még egy-egy hordó mézbort, átölelték egymást, a Hód – az „Állati hírlap” főszerkesztője – ezt a pillanatot lencsevégre is kapta, hogy másnap lehozza az újságban.

Másnap már hajnalban ki voltak ragasztva az újság példányai – az emlékezetes fényképpel – a fákra, azonban senki sem olvasta. Mindenki a Halhatatlan Majomkenyérfához loholt, ahol a hangszóróból – szintén kora reggeltől – az egész teret az „Édes, gyengéd kis állatom” c. (Csehov „Dráma a vadászaton” c. kisregényéből készült) film zenéje töltötte be, és ahol ott lógott, biztonságosan a körülérhetetlen fatörzshöz rögzítve, a vörös szavazóurna.

A Fehér Erdő eseményeit leírandó, nem véletlenül választottuk a mese műfaját. Hiszen csak egy mesében eshet meg, hogy az állatok királyát választásokon megelőzi, ráadásul nagy fölényvel, valami Hangyászsun, akiről senki még csak nem is hallott.

De még hátravolt a második forduló, és az Oroszlán, aki két napig ivott, mint a kefekötő, a harmadik napon, anélkül hogy másnaposságát előzte volna, összehívta a barlangjába a választási stábját.

A Fehér Erdő Ura az asztalfőn ült és kérdő tekintete átfúrta alattvalóit. Jobbján a szürke Farkas mocorgott a széken – ő volt a választási stáb vezetője. Ugyanez a Farkas még az egészen közeli múltban is éhenkórász csavargó volt, összeverve járta az erdőt, az elmúlt télelőn pedig, teljesen átfázva, a közösségi raktárról ellopott egy báránybundát. Az örök elfogták, szerencsétlent bírósági eljárás fenyegette, de, mint ez gyakorta előfordul a Fehér Erdőben, a tolvaj végül is nem a bíróságon kötött ki, hanem az Oroszlán hivatalában. Azóta a Farkasra rá sem lehet ismerni. Szőre fényessé tisztult, pofája kikerekedett,

ráadásul cilindert hordott. Valahol az erdő szélén találta, tekintélyét megalapozandó hetykén a bal fülére csapta, amiért aztán Kapitalistának kezdték nevezni.

A szürke Farkassal szemben az Oroszlán tanácsadója, a Menyét ült, aki arról volt híres, hogy farkával söprögetve tüntette el a saját nyomait. Az Oroszlán azonban igyekezett rá se nézni a tanácsadójára: a Menyétet a Nagy Mocsárból küldték ide, és kémkedett a gazdája után. Az Oroszlán tudta ezt, de nem tehetett semmit. A szomszédok ellen nem tehetsz semmit, náluk még a macskák is akkorák, mint egy tigris.

Kicsit távolabb ültek, farkukat behúzva, a Hód a Legfőbb Sakállal, és még egyptár hiéna – az erdei parlament képviselői.

– Na mi van...? Így fogunk ülni, néma csendben? – bökte ki az Oroszlán, az alattvalóit figyelve. Mindenki csak a fejét lehajtva ült, mire az Oroszlán mellső lábával odacsapott az asztalra, de úgy, hogy semmi jót ne várj: – Kicsoda ez a Hangyászsün? Honnan pottyant ide?

Nyomasztó csend lett úrrá, amit csak az oroszlánfarok zavart meg, ahogy a padlón dübörgött. Nem tudni, meddig tartott volna ez a hallgatás, de a szürke Farkas köhintett egyet, megigazította cilindrerét és kisímított egy apró betűkkel teleírt nyírfaháncstekercset.

– Egyszerű hangyász... *Myrmecophaga tridactyla* – silabizálta ki nehezen a Farkas, majd fújt egy nagyot. – Testhossza 120 centiméter, súlya 22 kilogramm. A pofája hosszúkas, csőszerű.

– Súlya 22 kilogramm – szólt közbe az Oroszlán, sanyarú mosollyal ingatva a fejét. – Nekem a heréim többet nyomnak...

Megint csönd uralkodott el, majd az Oroszlán, a foteljében terpeszkedve, jó nagyot ordítva kérdezte: – Legalább el tudjátok képzelni, micsoda egy senkire bízzuk a sorsunkat!

– A nyelve 60 centi hosszú – szólalt meg a Hód, miközben a tarkójáról törölgette a vizet. – Úgy tudja használni, mint egy cséphadarót. Halljátok?

Mindenki a fülét kezdte hegyezni. Messziről idáig visszhangzott az erdei rádió. Egy visító valaki beszéde hol felerősödött, hol elhalkult, mikor egy-egy magasabb hangba belebicsaklott. Csak egy-egy szót lehetett kivenni.

– És mit mond abban a beszédében? – kérdezte az Oroszlán.

– Ígéreteket szór – bökte oda a Hód. – Mostantól, azt mondja, nem kell majd sem vadászni járnai, sem a vízhez, inni: mindenkinek lesz eledele és vize is.

– A mennyekből fog lehullani mindez? – hümmögött az Oroszlán. Ahogy meghallotta, milyen badarságokat beszél az ellenfele, az állatok királya rögtön jó hangulatra derült, elégedetten vakarta meg szőrés mellét. – És a választók hitelt adnak ennek a fecsegésnek?

– Hisznek neki! – válaszolták kórusban az alattvalói. – Egész életükben csak az odúikba húzódtak, és tessék, most mind előbújtak... és tátott pofával hallgatják.

Az Oroszlán képéről lehervadt a mosoly, a képe látható módon széltében nyúlt meg. Csak most esett le a főnöknél, hogy micsoda veszélyes versenytársat állított útjába a kiismerhetetlen sors. „A Macskával kell beszélni, lehet, hogy tud valamit segíteni” – fordult meg az Oroszlán fejében, és már fel is állt a helyéről.

Egy szót se szólva alattvalóinak, átment a barlang túlsó végébe, ahol a telefon volt, és már fogta is a kagylót. Sokáig nem kapcsolták a Nagy Mocsá-

rat, majd a Macska elégedetlen, rekedt hangja remegtette meg a membránt: – Halló.

– Hallottad, mi történt minálunk? – kérdezte idegesen köhécselve az Oroszlán.

– Hallottam – mordult egyet a Macska, és sóhajtott. – Ne haragudj, testvérem, de semmivel nem tudok segíteni. Felébredtek a kardfogú tigrisek, hatalomra törnek nálunk. Ők támogatták meg a te ellenfeledet is... – a drót túlsó végén még mondtak valamit, de az Oroszlán már nem hallgatta meg, elkáromkodta magát és lecsapta a kagylót. A háta mögött megvillant egy ideges árnyék: a Menyét, aki kihallgatta a beszélgetést, most kígyóként surrant ki a fal mellett.

Mintegy óra múlva, miután szürcsölt valamennyi mézbort, az Oroszlán viszsza ment az asztalhoz, de nem talált ott senkit sem az alattvalói közül.

– Hé, hol vagytok? – kiáltotta el magát elégedetlenül, és a lusta visszhang lassan elhalt a barlang túlsó végében. Felindultan lépett ki a barlang elé, és akkora bőgést eresztett meg, amekkorát csak bírt, mire a legközelebb eső bokorból a Borznak, az erdő legfőbb ordibálójának elégedett pofája bújtt elő.

– Mi van, vége az uralkodásodnak? – A Borz valamit evett éppen, szeme csillogott a boldogságtól. – A szolgálid az új gazdához menekültek. Tessék, ott az erdőszélen rendeztek találkozót nekik. Kapnak tőle rendesen, egész időig hallatszik.

– Hogyhogy, megléptek? – suttogta maga elé az Oroszlán, és fenekére hupant, a forró homokba.

Már a nap is bebújt a majomkenyérfa árnyékába, az esti szellő már a hátát simogatta, de az Oroszlán még mindig ott ült és gondolkozott – milyen förtelmes ez a világ, és milyen gyalázatos lények népesítik be.

...Az Oroszlán egész héten ki se lépett a barlangjából: aludt, mézbort ivott, majd megint aludt. Egyik reggel hangos káromlás ébresztette. Szerencsétlen, lassan szétnyitotta elnehezült szemhéját, de akit meglátott, nem a Varjú volt, hanem a villás farkú Sirály – ott ült az üres mézboros hordó peremén és tolaszkodott.

– Kár-r – krákolta a Sirály, amikor észrevette, hogy a volt nagyúr felébredt álmából. – Hívat a Menyét. A Korhadt Fatönknél fog várni öt órákor.

Az Oroszlán kétségbeesésében ásitott egyet, és, mivel nem tudta, mit válaszoljon, megkérdezte: – Te meg mért idegen nyelven pofázol?

– Bevezették a kétnyelvűséget – így a vendég, és kirepült a barlangból.

Az Oroszlán újból ásitott, majd összeráncolta a homlokát. Az állatok királya, legyen bár nyugalmazott, nem szaladhat csak úgy, ha hívatja valaki, ugyanakkor jó lett volna megtudni, hogy miért is hívják. És az Oroszlán, arra gondolván, hogy bizonyára valamilyen hivatalt ajánlanak majd neki, felkerekedett.

Útközben egy fura, fehér fejű alakra lett figyelmes, aki sántítva totyogott egy göcsörtös botra támaszkodva. Közelebb érve ismerte csak fel a Borzot – az erdő legfőbb demokratáját. A Borz feje gézpólyától volt fehér, bal lába pedig fel volt kötve.

– Ki tette ezt veled? – döbbsent meg az Oroszlán.

– S-sakálok... – fújta ki a levegőt a Borz, jobbra pillantva a válla fölött, a Halhatatlan Majomkenyérfa felé.

„Amíg én uralkodtam, senki sem bántott” – akarta mondani az Oroszlán, de ebben a pillanatban kelt életre az erdei rádió a Halhatatlan Majomkenyérfán, és

a Sirály varjú-nyelven kezdett csivitelni: – Ma a Fajd, az a Süket, a vendégünk. Elmondja, miként fogadták önáluk, az aljnövényzetben, az Összvadállati választásokon nyertes Gazda kezdeményezéseit arról, hogyan teremtsünk rendet az erdőben...

Az Oroszlán és a Borz összenéztek, megcsóválták a fejüket, és elindultak, ki-ki a dolgára.

...Az utolsó héten sok minden változott meg az erdőben. Például a volt tanácsadóra rá sem lehetett ismerni. Azelőtt folyton a főnök körül forgolódott hason csúszva, most pedig szemtelen képpel ült a Korhadt Fatöngön, és csak a lábát lógázta.

– Azt üzenik neked, hogy maradj nyugton és ne jártasd a pofád – vetette oda köszönés nélkül a Menyét.

Az Oroszlán egy igazán jóindulatú lény volt, sosem mutatta ki a karmait, de ezek most maguktól is előmeredtek puha párnáik közül. A Menyét észre is vette ezt, így hát eresztett egy jó bűzöset, és eltűnt az Oroszlán szeme elől.

– Ha meg fecsegni fogsz, kitépkedjük a bajuszodat és csomót kötünk a farkadra – kiáltott még vissza az egykori tanácsadó, és a környező bokrokban egy nagy sakálhorda kezdett mozgolódni.

A bűzre odarepültek a legyek. Szemébe ültek, orrát csiklandozták és a hátán mászkáltak, hogy csupa viszketés volt. Az Oroszlán odavágott az oldalára a farka bojtjával és megrázta bozontos sörényét, hogy elhessegesse őket. Amit mondott, azt pedig még sokáig ismételték a Fehér Erdő lakói:

– Mi a f...nak kellett nekem ez a demokrácia?

Bárász Péter fordítása

Ljudmila Rubljeuszkaja

Csak egy egyes

A lépcsőház mellett, a padon egy Varázsló ül. Kezében bot, arca hatalmas kalapjának árnyékában, lábán foltozott nemezcsizma, kalucsnival. Már a lépcsőházi iszákosok is rég letettek arról, hogy ettől a süket kol-dustól akár csak egy lyukas garast is szerezzenek; pedig kunyeráltak ők a „gyógysörözésre” a zsugori ügyésztől a földszintről, sőt a magas erkölcsű úttörő-örsvezetőnőtől is a negyedik-ről. A Varázsló révedező tekintettel mered a panelekkel telezsúfolt távolba, miközben csillogó zöld legyek játszadoznak széles kalapján.

Pedig a Varázsló egy szempillantás alatt hasonlatossá válhatna ahhoz az üzletemberhez, aki ott épp svájci kabátban és fehér ingben kászálódik ki a gyöngyházfényű Mercijéből az „ötrongyos” nyakkendőjével. Nem kerülne semmibe a Varázslónak, hogy csináljon magának egy egész zsáknýt azokból a „rongyokból” – ahogy valamikor az aranydénárokat csinálta. De hát az arany volt! Ezek a fecnik meg... Fúj! Milyen sekélyes is lett a világ... És a Varázsló többé már nem érzi azt a pimasz, mámorító életkedvet, mely a leghihetetlenebb tettekre buzdítva őt, azok megvalósítása által hatalmába adta Neki, akit nem nevezünk nevén... Ám Ő, a Sötétség Ura, nem ad semmit csak úgy. Megosztozott hatalmán a Varázslóval, de cserébe ürességet ültetett a lelkébe: félelmeteset, hideget, reményvesztettet. Ez az úr egyre csak terjedt és terjedt, míg végül elárasztotta egész varázs-lényét. A hatalma megmaradt. De a Varázsló tudta: amint csak használja, menten

megnő a halálos hideg a lelkében. És akkor már elég közel férkőzik hozzá Ő... a Halál.

A halálhoz a Varázsló úgy viszonyul, mint fogfájós ember a fogorvoshoz. Egyrészt tudja, hogy az orvosi kezeléssel véget érnek a szenvedései, másrészt amennyire csak lehet, halogatja a dolgot, félve az új, elkerülhetetlen és éles fájdalomtól. Milyen későn is érted meg, hogy az életben minden mindennel összefügg és mindenért meg kell fizetni. A világ olyan, akár a közlekedőedények rendszere: amikor elutasítod a jót, a gonosz foglalja el a helyét. Aztán pedig, amikor a gonosz visszavonul, a jó, amely visszatér a helyére, olyan lesz, mint az égető tűz. És égetni, perzselni fogja a bűnös lelket, míg végül teljesen ki nem égeti a gonosz lepráját, minden fekélyét és daganatát. És amikor a betegség gyógyíthatatlanná vált, és a gonosz áttétei beszórták az egész lelket? Örök tűz...

A Varázsló megfakult szemével hunyorog. Nem, jobb itt, a kellemes napocska fényében ülni a kopott padon, azzal a tudattal, hogy él...

A szomszédos lépcsőházhoz megint egy márkás autó érkezik. Az öreg tekintetét lassan az út szélén felsorakozott autók felé fordítja. Förtelen... A Varázsló tehetetlen dühvel és végtelen unalommal néz a legközelebbi autó rendszámtáblájára: MIH 99-99. Kilencvenkilenc-kilencvenkilenc. Az elégtelenség száma. Borzasztóan akaródzik hozzáadnia egy egyest. Mi változna ettől meg a világban? Átkozott világ. Átkozott udvar. Átkozott autó.

Átkozott rendszám. Mintha csak valaki nem csukta volna be rendesen az ajtót, és a keskeny résen húzna befele az ellenszenves, dermesztő huzat és szekírozná, és nem hagyná nyugton...

És a Varázsló dönt. A vágy feltörése jelentéktelen, akár egy pislogás – még a zöld legyek sem szállnak el a kalapjáról. És egyszerre a fekete kilenceselek ragyogó kövér pióccákként kiegyenesednek, fejük összeér a farkukkal... Az első összenyomódik, rövidül... Az akkurátus fémtáblán ott az ünnepélyes és tökéletes 10-00. De a Varázslótól származó erő: megposhadt, sötét, ingatag erő, nem koncentrálódhat és végződhet egyetlen – ezen – pontban; mint vízbe dobott kő nyomán a hullámok, árad szét világszerte, és az összes autó rendszámának számjegyeihez hozzáadódik egy egyes... Csak egy egyes... És csakis az autók rendszámtábláin.

A város pereme. Szabványos panel lakótelep. Két rendőr állítgatja le a gyöngyházfényű Mercedeseiket. Perzsel a nap, és a rendőrök egy limonádés standtól nem messze választottak helyet maguknak. Ritkán haladnak el autók, különösképp Mercik, míg végre felbukkan egy... Igaz, egyáltalán nem gyöngyházfényű.

– Na, akkor állítsuk csak meg...

Az autó tulajdonosa, egy kopaszodó alak kék, „Mustang” feliratú pólóban, odanyújtja az út urának a papírokat.

– Csak a szokásos ellenőrzés... Ne aggódjon – a fiatal rendőr kelletlenül nézi át az autó papírjait. Hirtelen tekintete belemered a forgalmiba, úgy, hogy a sofőr, még nem is tudván, mi történt, megfeszül, mintha ütésre számítana.

– Ez nem az ön autója...

– Elnézést... Itt valami hiba történt... Én már négy éve járok ezzel

az autóval. Mindenki tudja, és a papírok...

– Úgy-úgy, a papírok... A forgalomban szereplő rendszám negyvenkilenc-tizenkilenc, az autón pedig mi áll?

A sofőr kiugrik az autóból és értetlenül szemléli tulajdonát: 50-20. Megdörzsöli a szemét, megpiszkálja a rendszámot, körberohanja az autót... De hihető egyáltalán, amit valami huligánokról motyog, akik pont most, menet közben cserélték le a rendszámtáblákat?

– Biztos úr! Az autónon huligánok pont most cserélték le a rendszámot! – vág közbe egy hang kicsit messzebből: vörös képű, cowboy-inges alak – ránézésre igazi sofőrféle – repül az utak uraihoz a limonádés stand mögül. Az idősebb rendőr ösztönösen a szolgálati járgány felé fordul...

– Sztasz! Nézd a rendszámunkat! – a rendőr valamiért suttogva beszél, mintha aggódna, nehogy valami még nagyobb szerencsétlenséget idézzon elő.

Fél óra múlva a rendvédelem, akár a megbolygatott hangyaboly. Számtalan autólopással gyanúsított őrizetes, végtelen mennyiségű bejelentés és telefonhívás huligánok által elkövetett rendszámcserekről. Az általános kétségbeesés légkörében észrevesznek egy törvényszerűséget: a rendszámok aktuális számjegyei eggyel nagyobbak, mint az ellopott táblákon voltak... A hír feje tetejére állítja az utcákat. Az autótulajdonosok a garázsokhoz rohannak. A parkolóőrök kutyákkal védett őrbódéikba zárkoznak. A sofőrök nem hajlandóak elindulni a lecserélt rendszámtáblák miatt. Jó néhány vállalási szekta rögvést kihirdeti, hogy a rejtélyes jelenség a világvégét jelzi, két szekta pedig kikiáltja, hogy az autók a sátán eszközei, amelyek az egész em-

beriség pusztulását okozzák. Az autóbusz-megállóban és az aluljárókban osztogatott röplapok borzalmas közúti balesetek tényeiről és a halálos áldozatok szörnyűséges számáról tudósítanak. Itt-ott tűz üt ki, robbanásokat hallani: önjelölt inkvizítorok égetik „a sátán eszközeit”. A közlekedés megszakad. Mert a félelem és tudatlanság szülte gyűlölet a mit sem vétett trolibuszokon, autóbuszokon és villamosokon csattan... A metrójárókat szentelt vízzel hintik és deszkákból tákolт keresztkekkel zárják le.

Az emberek megrohamozzák a boltokat, hogy élelmiszerből, gyufából, szappanból bevásároljanak a végnapokra. Aztán már senki nem vásárol semmit; egyszerűen csak viszi, amit bír. Az utcák egész hosszában bevert vitrinek sorakoznak, bűzölgő füst terjeng, robbanásokat hallani. A magányos járókelők lábai alatt összetört üveg ropog, szanaszét szórt gríz, egy szemüveg...

Ugyanez zajlik más országokban. Csak Afrika úszta meg többé-kevésbé az általános fejtelenséget, valamint egyéb áldott helyek, ahol az őslakosok hozzászoktak, hogy szarvasok, tevék vagy bicikli segítségével közlekedjenek – vagy ugyanazon módon, mint Ádám ősatyánk...

De az az Idő, amelyről halandó nem tudhat (ahogy meg van írva a Bibliában), még nem érkezett el. A bonyolult mechanizmus egy apró csavar szükségtelen elmozdítása folytán romlott el. A Világmindenség Nagy Gépésze és Tervezőmérnöke eltávolította az apróságot, újból forogtak a kerekék és spirálok, és a Hozzáadott

Egyes Pillanata kitöröltetett és kido-batott a Világmindenség történetéből, ahogy a magnetofonszalagból is kivágják a begyűrődött darabot. A szalagot megragasztják, a kazettát beteszik a magnetofonba, és megnyomják a megfelelő gombot.

A gonosz visszatért, ahonnan jött, akár szellem a palackba, mérhetetlenül megsokszorozódva, koncentráltan és halált hordozva...

A négyemeletes szürke ház udvarán néhány autó áll. Gyerekek rohanganak köztük, bele-belelesnek a visszapillantó tükrökbe. Egy csíkos rövidnadrágos kislány egy nagy vödör szemetet cipel ki a lépcsőházból, a műanyag fogantyút mindkét kezével fogva lépdel a kukák felé... Egy magas, sovány alkoholista, egy szál zakóban megáll az öreg előtt, aki a lépcsőház mellett, a padon ül hatalmas kalapjában, lábán nemezcsizma, kalucsnival...

– Hallod, öreg, na, legyél már legalább egyszer férfi – motyogja az iszákos. – Na adj legalább egy pofa sörre. Holnap megadom, hallod, te vén tuskó?

Az iszákos oldalba vágja az öregembert, amitől az eldől, mint egy zsák, kalapja elgurul a földön, és a legyek méltatlankodva keringenek felette.

– Banyek... – mormolja rémülten az iszákos, és ahogy hátrahőköl, megbotlik az öreg botjában, és szintén elesik. Egy dolgot viszont már ő is megértett: ez az ember már nem ad neki kölcsön...

Felföldi Annamária fordítása

Mikalaj Mihalcsuk, Aljakszandr Mjajlik

A Belarusz Polézia növényvilága

A természetföldrajzban Poléziának a jégkorszakból származó mocsaras síkságok és lapályok egy összességét nevezik. A Kelet-európai-síkságot szeli át, a déli tajga határolta vegyes és lombos erdőségek egy majdnem teljes sávjában. Az egész tájék összterülete mintegy húszmillió hektár, amiből hozzávetőleg kilencmillió a lápos. Polézia¹ leginkább jellemző része a Poléziai-alföld, amihez tartozik a Belarusz és Ukrán Polézia, Oroszországban a Brjanszk-Zsizdrini Polézia és egy nem nagy terület Lengyelországban (Lublin vidékén). A poléziai tájak javarészt Belarusz és Ukrajna területén találhatók, így e természeti terület ökoszisztemének megőrzéséért a felelősség elsősorban ezt a két országot terheli.

Polézia egyedülálló vidék az európai kontinens közepén, ahol természetes formájában maradtak fenn hatalmas erdőségek, mocsaras és vizes területek, ártéri mezőségek. A természeti rendszerek gazdagsága és a biológiai változatosság tekintetében a Belarusz és Ukrán Poléziához nincs hasonló a kontinens síksági részein, ennek köszönhető, hogy Európa és a világ természeti öröksége egy egységes objektumának szokás tekinteni.

A Belarusz Polézia legfőbb részét a Poléziai-síkság alkotja, ennek nyugati részén található a Nyugati-Bug, ill. a Muhavec folyó, keleti és központi részén pedig a Dnyeper és a Pripjaty. Polézia természeti adottságai sok tekintetben különlegesek (bonyolult geológiai felépítés, tarka mezorelief és talajtakaró, a terület magas fokú elárasztottsága, Belarusz egyéb részeihez képest melegebb éghajlat), aminek meghatározó a jelentősége abban, hogy milyen változatos, gazdag és specifikus növényvilág alakult ki az adott területen.

A természetes ökoszisztemeknek pontosan a növényvilág adja meg a trofikus (fenntartó, regeneráló) alapját, tőle függ a természetes rendszerek stabilizálása és, végső soron, a humán civilizáció fennmaradási lehetősége. Mindezen túl a növények összessége adja meg egy-egy természeti tájegység utánazhatatlanul egyedi képét. Ezek miatt fontos különös figyelmet fordítani Belarusz Polézia növényvilágának mélyreható tanulmányozására, különlegességeinek kimutatására, aktuális állapotára és létének problematikájára.

Belarusz területének geobotanikus felosztási rendszere szerint a Belarusz Polézia csaknem teljes egészében a nagylevelű lombos, fenyves erdős alzóná-

¹ A belaruszos fonetikával Paleszje, ill. a többi érintett országban is hasonló megnevezés etimológiáját a tudomány nem tudja egyértelműen megállapítani. A kutatók többsége szerint az erdő (лес, ejtsd: lesz) szóból származik, jelentése kb. „erdőmellék” vagy „erdőszéle”. Elterjedt azonban az a vélemény is, hogy a balti pol vagy pal tőből származik, ami mocsaras területet jelent. Időnként többes számban is (Paleszsi) használják mind a négy érintett szláv nyelven. (a ford.)

A „Babrovicsi tölgy” – becslések szerint 600 éves is lehet

hoz tartozik. Csupán az északi, ún. elő-poléziai része érintkezik a gyertyános, tölgyes, sötét tűlevelű erdők alzónájának déli határával. A vizsgált terület ilyen elhelyezkedése okozza a növénytakaró bizonyos jellegzetességeit, és kihat a Belarusz Polézia flórájának gazdagságára. Ez elsősorban azon alapul, hogy számos itt található növényfajta elterjedési területének ez a széle. Azoktól a jelentős antropogén hatásoktól függetlenül, melyeken a Belarusz Polézia természete átesett, az erdők itt továbbra is túlsúlyt képeznek a növényvilágban. De amellett, hogy a régió átlagos erdőfedettsége 43%, eloszlásuk eléggé egyenlőtlen, ami nem csupán a természeti körülmények inhomogenitásának köszönhető, de az ember múltbéli gazdasági tevékenységének is. Az erdőtakaró jellemzően azokon a területeken a legkisebb, amelyeket már régen használnak gazdasági tevékenységre, amelyek termékeny talajjal tűnnek ki. Pontosan ez az oka, hogy a Zagaroddze síkságon,² valamint a David-Garadok–Turau sávban minimális csak az erdőfedettség (30% alatt), mivel itt az erdőket már igen régen kiirtották. A Belarusz Polézia legerdősebb járásai a Gancevicsi és a Leljcsicai, ahol a megművelésre csak korlátozottan alkalmas, szegény homokos talaj az elterjedt.

A Belarusz Polézia erdőségeire a tűlevelű erdők túlsúlya jellemző, ez teszi ki a teljes erdőfedettség 60%-át. Ez az egész Poléziai-alföld talaj- és dombor-

² Szó szerint „városon túli terület”. (a ford.)

zati sajátosságainak köszönhető: a vízvásztók nem egyértelmű mivoltának és a nagy kiterjedésű homokos, gleccser-, folyó- és elárasztott alluviális területek túlsúlyának. Ilyen feltételek csupán a közönséges erdei fenyőnek (*Pinus sylvestris*) kedveznek, amely a legkülönbözőbb körülmények között képes faállományt kialakítani, a felszíni lápoktól kezdve, száraz homokos dombokon és dűnéken is. Poléziában a fenyőerdők eléggé változatosak, ami a talaj specifikumának függvénye, valamint a vízellátásé. A Belarusz Poléziában a leginkább elterjedtek a fekete áfonyás, vörös áfonyás, zöld mohás és a seprővirágos fenyveserdők. Ezek gombákban, ehető bogyókban, gyógynövényekben és vadakban a leggazdagabbak – ez is határozza meg gazdasági jelentőségüket.

Jelenleg a közönséges lucfenyő (*Picea abies*) a Belarusz Poléziának mindössze kb. 1%-át teszi ki, az európai lucfenyő elterjedési területének sík részén. Területének déli határa a Kamjanyec–Seresava–Szporavai-tó–Lagisin–Lunyinyec–Vörös-tó (Чырвоное возера) – Vetka vonal. Délebbre, az úgynevezett poléziai horológiai diszjunkció sávjában lucfenyő csak lokálisan, kicsiny területeken, szigetszerű helyeken található. Ezek jelentős része botanikai természeti emlékeknek minősül, mint például a maloritai és a pazsezsini lucfenyves.

Poléziában a lombos erdők főleg tölgy-, kőris- és gyertyánfélékből állnak, ezek összesen az erdőterület mintegy 8%-át teszik ki. A változatos fajtájú gyertyánligetek vannak túlsúlyban. Különleges helyet foglalnak el a Belarusz Poléziában az ártéri ligetek, amilyenek elsősorban a Pripjaty folyó medrében találhatóak, természetvédelmi szerepük igen jelentős. Faállományuk nemritkán hatalmas, több száz éves tölgyekből áll, ami rendkívül kedvező életteret biztosít különböző ritka növények és állatok számára. A nagylevelű lombos erdők között kisebb területeket juhar- kőris- és szilfaerdők foglalnak el, amelyek szintén komoly természetvédelmi értéket képviselnek.

A Belarusz Poléziát a mocsarasokban kislevelű őshonos erdők elterjedése jellemzi, ezek képviselői a fekete égerfa és a molyhos nyírfa. Érdekes, hogy a fekete (mézgás) éger elterjedtsége itt a legnagyobb ennek a fafajtának (*Alnus glutinosa*) az egész elterjedési területéből. Termékenysége kiemelkedően magas, alfajokban gazdag növény. Poléziában igen elterjedtek a molyhosnyírfa-erdők is, ezek a lápos vidékeken nőnek.

Az őshonos luc-, fenyő- és lombos erdők helyén, amikor bekövetkezik a kivágott területek természetes benövése, származékok keletkeznek: bibircses nyírfák, rezgőnyárfák, gyertyánok. Ezek általában nem sokáig maradnak fenn, szukcesszív folyamatok eredményeképpen fokozatosan vegyes erdők foglalják el a helyüket.

A Belarusz Polézia tipikus természeti-növényi komplexumai az erdők mellett a mezők és a mocsarak, ezek a régió területének 23%-át teszik ki. A Belarusz Polézia területének jelenleg a 16%-át foglalja el mezei növényzet, a száraz völgyekkel szemben a lapály-mezők vannak túlsúlyban. A poléziai mezők az erdőssztyepp közelsége és a különleges klimatikus körülmények következtében egyedi tulajdonságokkal rendelkeznek – mindez a nagy folyók árterében sztyeppesedett mezők kialakulásának kedvez.

A poléziai mezők, származásuknak és kialakulásuk körülményeinek megfelelően két nagy kategóriát képeznek: ártéri (előöntött) és ártéren túli (szárazföldi) mezők. Előbbiek a Belarusz Poléziában a mezőségek összterületének 60%-át

teszik ki, a Pripjaty és a Dnyeper folyó medrében terülnek el. Annyiban különlegeseek, hogy áradáskor egy időre előnti őket a víz. Poléziában ezek valódi mezofita (közepes vízigényű), vizes és mocsaras mezők. Találhatók emellett valódi xerofita (szárazságtűrő) rétek, melyek fűállományában elterjedtek az erdőssztyepp növényfajtái.

Ártéren kívüli rétek a lejtők felső részein, sík területeken, vízvásztókon és alacsonyabb, vízszintes területeken alakulnak ki, két típuscsoportra oszthatók – száraz völgyiek és lapályiak. Ezek nem foglalnak el nagyobb összefüggő területeket, a kisebb mocsarak mentén találhatók, így képezvén a Poléziára oly nagyon jellemző rét-mocsár komplexumokat. Érdemes megjegyezni ezen kívül, hogy a Belarusz Polézia mezőségeiből jelentős területet foglalnak el azok a művelt rétek, melyeket a kiszáritott tőzegtalajon alakítottak ki.

A terep jellemzői, a talaj anyaga és a vízrajzi hálózat alakították úgy, hogy a Belarusz Poléziában rendkívül elterjedtek a vizes és az átmeneti típusú lápok. Régebben ezen a területen a mocsaras részek majdnem 35%-ot tettek ki, azonban a XX. század második felében elvégzett nagyszabású lecsapolási munkák ezt az arányt nagymértékben lecsökkentették. Mára a lápos területek (ha nem számítjuk a mocsaras – mézgáséger- és nyírfa- – erdőket, nem érik el a 10%-ot. De még ennek ellenére is óriási természetvédelmi szerepet játszanak, mivel elősegítik a folyók hidrológiájának normalizálódását, a biológiai sokféleség megőrzését, a légkör tisztulását. Nem véletlen, hogy a belarusz mocsárvilágot mindmáig, túlzás nélkül, Európa tüdejének nevezik. Hozzá kell tenni, hogy ezek a mocsarak értékes gyógynövényeknek adnak táptalajt, kaszálóikról értékes szénát takarítanak be, értékes fekete és tőzeg- (vagy vörös) áfonyával látnak el bennünket. A láposok teljes sokféleségét – így a poléziai mocsarakat is – három alapvető típusba lehet sorolni: magasak, átmenetiek és lapályiak.

Előbbiek Polézia-szerte korlátozottan elterjedtek. Gyenge konvexitás, vagy ennek teljes hiánya jellemző rájuk, valamint az, hogy nagymértékben fedi őket erdő. Ezek flórájában hiányzik, vagy csak korlátozottan terjedt el néhány arktikus, ill. boreális növényfajta, úgymint a törpenyír (*Betula nana*), a fekete varjúbogyó (*Empetrum nigrum*), közönséges mocsári hanga (*Chamaedaphne calyculata*) és egyebek. A magas mocsarak területe Sztolin és Gancavicsi járásban a legnagyobb. A Belarusz Polézia legérdekesebb és legismertebb magas mocsári komplexuma az Aljmani-mocsárvidék a Pripjaty, Gariny és Sztvig folyók közötti területen. Ez a vidék mindmáig gyakorlatilag érintetlen állapotban maradt meg, nem véletlen, hogy a múlt század harmincas éveiben a lengyel hatalom itt akarta az egyik első természetvédelmi területet létrehozni.

Az átmeneti mocsarakat a talajvizek és a csapadék keveréke alakítja ki. A magas és a lapályos mocsárvidékek közötti átmeneti állapotot képeznek, ezekkel különböző egységekben is megtalálhatóak. Nem nagy területeken találhatók, a domborzat nem mély bemélyedéseiben, és egészen a legutóbbi időkig kaszálóként hasznosították őket.

A Belarusz Poléziában a legnagyobb területeket a lapályi mocsarak foglalják el, melyek a mélyebb helyeken képződtek ki az ásványi anyagokban gazdag talajvizek felszínre jövetelének eredményeként. Annak függvényében, hogy mekkora ezeknek a víztartalma, és hogy ez a víz mennyire folyó- vagy állóvíz, ezeket a mocsarakat takarhatják kislevelű lombos erdők (nyír és

mézgás éger) vagy füves csoportok. Ez utóbbiakat a legutóbbi időkig szintén szénabegyűjtés céljaira hasznosították. A lapályos mocsarak jelentős részét régen lecsapolták és területüket mezőgazdasági művelésre fogták, ezeken a földek ma egy sor ökológiai problémával állnak szemben (szél okozta erózió, hozamcsökkenés stb.).

A Belarusz Polécia azon mezősegeinek és mocsarainak, melyek viszonylag természetes állapotukban maradtak meg, közös problémája jelenleg, hogy a szénakaszálás ezeken a területeken megszűnt, aminek oka az, hogy a magángazdaságokban a szarvasmarha-állomány erősen lecsökkent. Ennek a folyamatnak a következménye, hogy a kisebb réteken és mocsarakon gyakorlatilag megszűnt az állatok legeltetése csakúgy, mint szénásként történő felhasználásuk. Ennek eredménye, hogy ezeken a területeken intenzív bokornövekedés kezdődött, ami pedig súlyos következményekkel jár a természetes környezet szempontjából. Elsősorban a mezei-mocsári növényfajták tűnnek el, amelyek pedig eléggé elterjedtek voltak Polécia határai között. Mára ezek közül többet már a Vörös listán találhatunk (a poloskaszagú kosbor [*Orchis coriophora*], széleslevelű ujjaskosbor [*Dactylorhiza majalis*], a szibériai nőzirom [*Iris sibirica*] és mások). A fent említett folyamatok következménye az is, hogy egy sor állatfajt is a kihalás fenyeget, közöttük különleges helyet foglal el a csíkosfejű nádiposzáta (*Acrocephalus paludicola*) – egy világméretekben veszélyeztetett faj, amely populációjának 40%-a Belarusz területén fészkel. Annak érdekében, hogy a lakosság figyelmét erre a problémára fordítsuk, a Szporavai természet-

Szénakaszálási verseny a Szporavai természetvédelmi területen

védelmi területen évente megrendezésre kerül egy kézi szénakaszálási verseny. Így fennmarad a mezőkön és mocsarakon kézi erővel történő szénabegyűjtés hagyománya – régebben ettől nagymértékben függött a belarusz falvak jóléte.

A Belarusz Polézia természeti sokféleségének megőrzésében nem kis szerepet játszik a vízi környezet rendszere – ez körülbelül a terület 3%-át teszi ki, és patakokból, folyókból, csatornákból, tavakból, víztározókból és halastavakból áll. Érdemes megjegyezni, hogy Belarusz déli részén, ahol a nagy folyók árterében elterjedtek a holtági tavak, az országban ritka növényegyüttesek találhatók, köztük fehér tavirózsa (*Nymphaea alba*), Aldrovanda (*Aldrovanda vesiculosa*), vízi rucaöröm (*Salvinia natans*), sulyom (*Trapa natans*) és egyéb fajták. Európai szinten értékes élőhelyek még a disztróf (táplálékban rendkívül szegény) és a karszttavak, eliszaposodott sekély folyómedrek, oligotróf (táplálékszegény) durdafüves tavak és néhány egyéb.

Értékes florisztikai komplexumokkal rendelkező ritka élőhelyek találhatóak az erdő-, mező- és mocsárvilágban. Ezek közül a Belarusz Poléziában a legérdekesebbek közé tartoznak a kontinentális dűnék, valamint a hamvaslevelű ezüstperje-mező (*Corynephorus canescens*) dűnék, a pusztaságban található közönséges boróka-telepek (*Juniperus communis*), a boreális (szubarktikus) ártéri és fennoszkandináv erdei tisztások, valamint a magas mocsarasok, szigeti lucfenyvesek, füves ligetek, a meszes talajokon található füves, parkos típusú erdők és más növényegyüttesek.

A Belarusz Polézia flórája igen gazdag és változatos. Fajgazdagságának értékelésekor megemlítenéd, hogy a legújabb becslések szerint több mint 2000 edényes növényfaj él itt. Ezek közé nemcsak a vadon élő, illetve az elvadult növények tartoznak, hanem a természetek is. Ha a Belarusz Polézia középső részének flóráját tekintjük, általánosítva a következőket állapíthatjuk meg szerkezetéről. Összesen több mint 870 növényfajta őshonos az adott területen, ami azt jelenti, hogy ezek már az ősi időkben, még az ember itteni megjelenése előtt megtermettek. Természetes, vadoni körülmények között itt mintegy 1500 fajta található meg, köztük majdnem 600 betelepült, avagy botanikai szakkifejezéssel élve – adventív. Ezek a növények Belarusz területére az ember gazdasági tevékenysége folytán kerültek be, megjelenése kezdetektől fogva. Adventív növények behurcolása még most is folyik, sőt, ma még fel is erősödik, ami egyértelműen negatív környezeti következményekkel jár, erről még később szót ejtünk. A Belarusz Polézia flórájában majdnem ezer fajta tartozik azok közé, amiket az ember természet a réteken, konyha-, gyümölcsös-, ill. virágoskertekben és parkokban. A kultúrnövények ekkora fajtagazdagsága nem csupán azzal áll összefüggésben, hogy a régió természeti körülményei kedvezőbbek, mint Belarusz más részeiben, hanem gazdag, eseménydús történelmével, kulturális kapcsolataival és a népi hagyományokkal is. Jelenleg nemcsak a világ legkülönbözőbb tájairól (Európából, Kelet-Ázsiából, Észak-Amerikából, Afrikából, de még Ausztráliából is) behozott haszonnövényeket természetnek itt, de a helyi növényvilág képviselőit is, melyek közül egy sor szintén gazdasági szempontból hasznos, és tanulmányozása is érdekes.

Általánosságban megjegyezhetjük, hogy a Belarusz Polézia őshonos flórája eléggé változatos. Kialakulása körülbelül tízezer évvel ezelőtt kezdődött, amikor Belarusz területéről visszahúzódott az utolsó tóhátsági gleccser. Ekkor

kezdték erre a területre Európa különböző sarkaiból növényfajták behatolni, aminek köszönhető, hogy jelenleg e vidék flórájában különböző földrajzi származású növényfajták képviselői találhatók meg. Polézia flórájában a legérdekesebbek és legértékesebbek a tajgai fajták, amelyek Európa és Szibéria északi vidékeiről kerültek ide hozzánk. Mára ezek a fajták főleg a magas mocsarasokban maradtak fenn, valamint a lucfenyő-erdőkben. Ilyenek a gyökerező avarvirág (*Goodyera repens*), a mocsári álszittyó (*Scheuchzeria palustris*), a vékony gyapjúsás (*Eriophorum gracile*) és más hidegkedvelő növények. Az itteni növényfajták jelentős része pontosan fordítva, a melegkedvelők közé tartozik, és akkor került erre a területre, amikor Polézia klímája még melegebb volt. Ezek Kis-Ázsiából és a Földközi-tenger vidékéről vagy Európa déli vidékeiről származnak. Ezek közül a legérdekesebbek az óriás zsurló (*Equisetum telmateia*), a sárga havasszépe (*Rhododendron luteum*), a henye boroszlán (*Daphne cneorum*) és egy sor más. Származás tekintetében közel állnak hozzájuk a sztyeppe- és erdőssztyeppi fajták, amelyek Kelet-Európa déli vidékeiről kerültek ide. A Belarusz Poléziában elsősorban a Dnyeper és a Pripjaty folyó völgyében lelhetünk rájuk, elterjedési területük északnyugati részén. Ebből a csoportból a következő fajtákat említjük meg: közönséges (gyógy)spárga (*Asparagus officinalis*), a ruténiai rekettye (*Chamaecytisus ruthenicus*) és a hangyabogáncs (*Jurinea cyanoides*).

A Belarusz Polézia flórájában számos olyan fajta is megtalálható, melyek az adott területnek Nyugat-Európával meglévő kapcsolatáról tanúskodnak. Elsősorban ez azokra a növényekre vonatkozik, amelyek származásuk tekintetében a közép-európai régióhoz kapcsolódnak. A Belarusz Polézia körülményei között ezek főleg a nagylevelű erdőkben fordulnak elő. Ezek közé tartozik pl. a déli méhfűnek egy olyan válfaja, melyet szláv nyelveken „szarmata tömjénfűstőlőnek” neveznek (*Melittis sarmatica*), a berki bojtorján (*Arctium nemorosum*), az erdei galambvirág (*Isopyrum thalictroides*). A poléziai flóra egynéhány fajtája hegyvidéki eredetű, mivel őshazájuk a Kárpátok. Ezek között a legnagyobb érdeklődésre a hegyi árnik (*Arnica montana*), az európai poloskafű (*Cimicifuga europaea*), a hegyi lednek (*Lathyrus montana*) és egy sor más tart számot.

Egyrészt a természeti körülmények változatossága, az éghajlati specifikumok, másrészt a természetes ökorendszerre gyakorolt intenzív antropogén behatás azt eredményezték, hogy a Belarusz Polézia flórájának egy jelentős része jelenleg védelemre szorul. A belarusz Vörös listán szereplő 189 növényfajból 117 található meg a Belarusz Polézia területén, ez is mutatja, hogy mennyire kiemelkedő a jelentősége Belarusz élővilága gazdagságának megőrzésében.

Figyelemre méltó, hogy a Belaruszban védelem alatt álló növényfajták közül egy sor kizárólag a Belarusz Polézia területén lelhető fel: az óriás zsurló (*Equisetum telmateia*), a királpáfrány (*Osmunda regalis*), a lápi (vagy kúszó, kijeji) csalán (*Urtica kioviensis*) és mások. Egyes, Belaruszban ritkaságszámba menő fajok a Belarusz Polézia flórájában eléggé elterjedtnek mondhatók: a mocsári korpafű (*Lycopodiella inundata*), a vízi rucaöröm (*Salvinia natans*), a hagymás fogasír (*Dentaria bulbifera*) stb.

Polézia jelentős szerepet játszik az egész európai kontinens növényvilága biológiai változatosságának megőrzésében. Különböző taxonok nemzetközi természetvédelmi státuszát áttekintve megállapíthatjuk, hogy a Washingtoni

Így néz ki meszes talajon egy füves, parkos típusú erdő.

Általában egy ilyen kis réten több mint százfajta növényt lehet összeszámolni!

Egyezmény (CITES) II. függelékében szereplők közül 17 fajta terem meg a Belarusz Poléziában, a kosborfélék (*Orchidaceae*) összes képviselője idetartozik. A Berni Egyezmény I. Függeléke értelmében védelem alá rendelt fajok közül 13 található itt meg, köztük a tátogó kökörccsin (*Pulsatilla patens*), a bibircsós kőtőrőfű (*Saxifraga granulata*), az ausztriai fagyöngy (*Viscum austriacum*). Az Európai Unió vadállatok és -növények természetes élőhelye megőrzésére vonatkozó Direktívájának értelmében védelem alá helyezett növényfajok közül a Belarusz Poléziában 8 ismeretes: az aldrovanda (*Aldrovanda vesiculosa*), a réti angyalgyökér (*Angelica palustris*), az illatos csengettyűvirág (*Adenophora lilifolia*) stb.

Az utóbbi húsz év folyamán a Breszti és a Pripjatymelléki Poléziában a globális méretekben veszélyeztetett, legszebb – a boldogasszony papucsá nevezetű – erdei orchideának (*Cypripedium calceolus*) egész Európában a legnagyobb számú populációit találták meg. Megőrzésének érdekében az alábbi botanikus védelmi területeket hozták létre: „Lukava”, Tirvovicsi”, „Dzivin-Nagy-erdő”, valamint a „Viszokoje” természeti emlékhelyet. A Kobrin közelében található „Dzivin-Nagyerdőben” egyes populációk már majdnem elérik a négyezres példányszámot. A Vénusz-sarucska néven is emlegetett orchidea akár a Belarusz Polézia és Breszt környéke florisztikai védjegye is lehetne.

A tény, hogy a régió flórájában milyen nagy a védelemre szoruló fajok száma, nem csupán a Belarusz Polézia növényeinek fajtagazdagságára mutat, hanem

arra is, hogy az őshonos fajok biológiai változatosságának szűkülése továbbra is a jelen egyik legaktuálisabb környezetvédelmi problémája marad. Az utóbbi 50-100 év folyamán az adott terület flórájából több mint húsz őshonos edényes növény veszett ki: közöttük pl. a lápi szíveslevelű-hídőr (*Caldesia parnassifolia*), az északi Linné-virág (*Linnaea borealis*) és a sárga len (*Linum flavum*).

Ezeknek a változásoknak alapvető oka a nagyszámú antropogén beavatkozás (erdőirtás, út- és településépítés, területek mezőgazdasági megmunkálás alá vetése), melyek együttesen jelentős mértékben megváltoztatták a természetes környezetet. A Belarusz Polézia természetes ökörendszerének a legnagyobb kárt a lecsapolásos talajjavítás okozta, melynek aktív fázisa a XX. század második felében kezdődött. Nagy kiterjedésű mocsaras vidékek lecsapolása, valamint kis és közepes folyók szabályozása (kiegyenesítése) és csatornázása a Belarusz Polézia természetének olyan jelentős antropogén transzformációját okozta, ami együttesen jelentős területeken vezetett a természetes növényfedettség degradációjához és következésképp az őshonos biológiai változatosság módosulásához.

Egyes őshonos fajok megszűnése, ill. mennyiségi csökkenése mellett jelenleg rendkívül aktuális problémaként jelentkezik az adventív flóra egyre növekvő mértéke, ami nemcsak az őshonos fajták fajsúlyának mérséklődését eredményezi, hanem módosítja a természetes növényfedettség összetételét, mivel az idegen fajták meggyökeresednek és expanzív módon terjeszkednek. Ez utóbbiak, ökológiai és biológiai jellemzőik következtében képesek nem csupán behatolni a természetes növényegyüttesekbe, hanem ott aktív terjeszkedésbe kezdenek, kiszorítva az őshonos fajtákat, többek között egész bozótosokat alakítva ki. A Belarusz Polézia területén ma több mint ötven ilyen fajta figyelhető meg, ezek mindegyike felvételre került azon agresszív, nemkívánatos fajok listájára, melyek ellen küzdeni kell. Ezek közül a legismertebbek és legveszélyesebbek: a kanadai aranyvessző vagy istápfű (*Solidago canadensis*), a süntök (*Echinocystis lobata*), a Szosznovszkij-medvetalp (*Heracleum sosnowskyi*), a vörös tölgy (*Quercus rubra*) és sok egyéb faj.

E rövid ismertetőköz végezetül hozzá szeretnénk tenni: annak ellenére, hogy a Belarusz Polézia ma egy sor olyan környezetvédelmi problémával áll szemben, melyeket az emberi tevékenység okozott, ez a terület mindmáig sok-sok természeti kincset őriz. Különösen gazdag a növényvilága, csak itt találhatók évszázados tölgyesek, végtelen mocsarak, illatos rétek és sok más csoda, melyek nemcsak a laikus köznapi embernek, de még a szakmabéli tudós számára is okozhatnak meglepetést. Nekünk, belaruszoknak fontos feladatunk minden lehetségest megtenni annak érdekében, hogy Európának ez a különleges sarka fennmaradjon a jövő generációi számára.

Bárász Péter fordítása

A képek, beleértve a színes melléklet első három oldalát is,
Aljakszandr Mjalik felvételei

A Stir folyó Pinszk környékén

A Vulkai-tó az Ivacevicsi járásban, a sok poléziai tó egyike

A tátogó kökörcsin („álomfű”, *Pulsatilla patens*) Európában kihalófélben van

A Vörös listán is szereplő medvehagyma (*Allium ursinum*) értékes táp- és gyógynövény

Európa egyik legszebb orchideája, az ún. Boldogasszony papucsja vagy Vénusz-sarucska (*Cypripedium calceolus*), a Belarusz Polézia florisztikai védjegye

Aliaksandr Khainouski

A nemzet örökségének megőrzése

A „hungarikumoktól” a „belaruszikumokig”

2010 és 2012 között véglegesen kialakult Magyarországon és állami támogatásban részesült a „hungarikum” mozgalom, melynek célja az egyedülálló nemzeti tárgyi és immateriális értékek gyűjteményének létrehozása és védelme. Nincs afelől semmi kétség, hogy ezen értékek megőrzése, az állam részvétele az erre irányuló folyamatban, elősegítik a nemzeti identitás és öntudat megerősítését.

Más országokban, többek között Belaruszban, szintén léteznek védett kulturális-történelmi örökségekről szóló listák, bár nem mindenhol kaptak ezek olyan törvényi támogatást, mint Magyarországon.

2017 januárjában meghívtak a Magyar Országgyűlésbe, hogy bemutathassam a Hungarikum Klub ülésén a belarusz nép nevezetességeit. Az előadás korlátozott természetére tekintettel három elemet kellett kiválasztanom, melyek jellemezték volna a belaruszok nemzeti örökségét. A feladat nem volt egyszerű – hogyan is lehetne kiválasztani hármat a „belaruszikumok” sokaságából. Végül is logikusnak tűnt arról mesélni, hogy mi van a belaruszok lelkében, mik vannak az asztalunkon és mi a belaruszok ereje.

Először is, egy kulturális-történelmi hagyatéki elem – a szlucki öv. A híres szlucki övek nemzeti ereklyéink közé tartoznak. Szövésük Belaruszban a XVIII. században kezdődött. Az övszerű ruhadarab Szluck városáról kapta a nevét, ahol az első kézműves-manufaktúra működött.

A szlucki öv – akár 4 méter hosszú és 40 cm széles szövet, amelyet kettéhajtva vagy összetekerve a felsőruhára kötöttek. Az övet selyem-, arany- és ezüstsálakból szőtték. A kelme egy speciális préshengeren áteresztve különlegesen simává és díszesen csillogóvá vált.

Az öv négy színoldallal is rendelkezhetett, ezeket az alkalomhoz illően használták. Ünnepnapokon az övet arany vagy piros oldallal felfelé hordták; gyász alkalmával a fekete színű oldalt viselték; hétköznap pedig a zöld és szürke oldal volt használatos.

Az öv az elithez való tartozást, több évszázados családi hagyományt és gazdagságot jelképezett.

A szlucki öv akár 200 gramm aranyat is tartalmazhatott. Egy ilyen kiegészítő ruhadarab áráért több fajtiszta lovat vagy akár egy kisebb földbirtokot is lehetett vásárolni.

E hosszú és széles, motívumokkal gazdagon díszített öv viseletének hagyománya Keletről érkezett belarusz földre. Az övkészítés első mesterei Perzsiából és az Oszmán Birodalomból érkeztek, ezért az öveket keleti minták díszítették. Az öv szövését nem kevesebb, mint 7 évig tanulták, s csak férfiak végezhették. Miután a helyi mesterek elsajátították az öv készítését, a természetben is előforduló, szokványosabb motívumokat kezdtek alkalmazni. Ezek a minták adtak egyedi és megismételhetetlen jelleget a szlucki öveknek.

Szluckban évente közel 200 övet gyártottak. Jelenleg azonban ritkaságszámba megy egy-egy ilyen régi öv. Megközelítőleg ezer darab maradt fenn belőle az egész világon.

Belaruszban egy-egy épségben megmaradt vagy kisebb darabot őriznek. Az övek nagyobb része történelmi okok miatt Lengyelország, Ukrajna, Oroszország, Litvánia múzeumaiban és magángyűjteményeiben található.

Egy állami programnak köszönhetően 2013-ban Szluckban újraindult a szlucki övek gyártása.

Másodszor, a nemzeti likőr – Nasztojka Belavezszzkaja gorjkaja (Belavezsai keserűlikőr). A fűszer- és egyéb gyógynövényekből készült italokat régtől fogva jótékony hatásúnak tartják. Az ital a füvek, az eső és a nap energiájával feltöltve, melegséggel és nyugalommal járja át az ember lelkét. Manapság a Belavezsai keserűlikőrben testesül meg a belarusz gyógynövények minden ereje.

A keserűlikőr-recept alapját a vérontófű gyökeréből és babérlevélből készült tinktúra képezi, amibe kapormagból készített párlatot kevernek. A vérontófűgyökér összehúzó, antibakteriális és gyulladásgátló tulajdonsággal bír.

Az italt égető, ugyanakkor bársenyos, finom kesernyés íz jellemzi, erős aromája van. A Belavezsait nem szokás túlzottan lehűteni. Fogaszthatjuk kávé és tea mellé is. A likőr nemes, barna színű, alkoholtartalma – 43%.

Kezdetben az italt belavezsai erdészek főzték, akik a helyi pálinkagyártás hagyományait az ital aromás gyógyfüves ágyon való érlelésével egészítették ki.

Egy alkalommal a vadászatra érkező egykori szovjet vezetőt, Nyikita Hruscsovot is megkínálták a Belavezsai likőrrel. Az ital olyan hatással volt Hruscsovra, hogy elküldte embereit a ház asszonyához, hogy jegyezzék fel az ital

receptjét és elkészítési módját. Ennek köszönhetően jelent meg a likőr a kereskedelemben, és így szerzett elismertséget.

A Belavezsai likőr Belarusz nemzeti terméke. Országunk két további szimbóluma is kapcsolódik hozzá.

Az ital a Belavezsai Puscsában, Európa egyik legnagyobb és legősibb erdőségében született. Ma az erdőségben, Belarusz és Lengyelország határán található a maga nemében egyedülálló Belavezsai Puscsa Nemzeti Park, 150 ezer hektáron.

A Belavezsai keserűlikőr nélkülözhetetlen jelképe az európai bölény. A címen látható bölény valószínűleg az ital fogyasztóinak jó egészségére hivatott utalni. A Belavezsai Puscsában élő bölényeket a múlt század végén kipusztulás fenyegette. Jelenleg Belaruszban közel 500 példány él.

Harmadszor – ipari erőforrásaink. A szovjet időkben Belaruszt a maga tudományos-oktatási és ipari erőforrásaival az ország „szerelőműhelyének” nevezték. Fontos, hogy a független Belarusz is megőrizte ezt a potenciált. Belarusz egy nyitott gazdasággal rendelkező ország, amely termékeinek több mint 60%-át exportálja.

Magyarországon a legismertebb ipari márka a Belarusz traktor. Azonban joggal tekinthetjük országunk egyik fő szimbólumának a nagy teherbírású billenős teherautót, a BelAZ-t.

A BelAZ – Belarusz Autógyárat 1948 szeptemberében Zsodzina városában alapították. Az első autó 1950-ben gurult le a gyártószalagról. Azóta több mint 146 ezer tehergépjárművet gyártottunk.

Jelenleg a BelAZ 30 tonnánál nagyobb teherbírású bányadömpereket gyárt.

A BelAZ termékeit 5 kontinens több mint 70 országába szállítják.

Teherautóink legnagyobb felvevőpiacát Oroszország jelenti, ahova a nagy teherbírású billenőkocsik 70%-át exportáljuk. A belarusz BelAZ bányadömpereket Angolába, Bosznia-Hercegovinába, Indonéziába, Jordániába, Kazahsztánba, Kirgizisztánba, Mongóliába, Türkmenisztánba, Ukrajnába és más országokba is exportáljuk. A világon ma minden harmadik bányadömpere BelAZ típusú.

2013-ban egy egyedülálló belarusz fejlesztést mutattunk be: a világ legna-

gyobb, 450 tonna teherbírású bányadömpereit. Az autó maximális sebessége: 64 km/óra. A hatásfoka 25%-kal jobb a jelenlegi legnagyobb teherbírású bányadömperekenél. Bányadömpereink Guinness-rekordot is felállított, amikor egy próbaút során 503,5 tonna súlyt szállított.

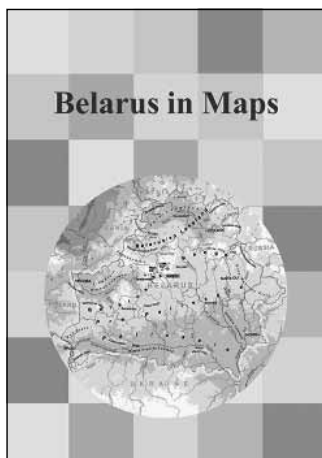
Karácsonyi Dávid

Belarus in Maps

Regionális földrajzi atlasz
az MTA Földrajztudományi Intézet kiadásában

A geográfia, a térbeli tájékozódás, tájékozottság tudománya a népek, kultúrák közötti közös nyelv, az egymás kölcsönös megértésének univerzális nyelvezete, a nemzetközi diplomácia fontos építőeszköze is lehet. Az ilyen pozitív kezdeményezésekre szép példa a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Földrajztudományi Intézetének 2007 óta megjelenő országokat, régiókat bemutató regionális földrajzi könyv-atlasz sorozata, amelynek legújabb tagja a 2017 szeptemberében belarusz-magyar kutatói együttműködésben megjelent *Belarus in Maps* című angol nyelvű kiadvány. Az „in Maps” regionális földrajzi könyvsorozat legújabb kötetének célja az Európai Unió keleti szomszédságában fekvő Belarusz (korábbi nevén Fehéroroszország) regionális földrajzi szemléletű megismertetése, a belarusz nemzet, társadalom és gazdaság térbeli fejlődéséhez kötődő kérdések bemutatása.

Az 1991-ben a Szovjetuniótól függetlenné vált Belarusz Köztársaság számára a negyed évszázados önállóság új lehetőségeket és kihívásokat kínált. A régió különutasának számító ország – a korábbi elszige-

telődésből részben kilépve – 2009 óta részt vesz az EU Keleti Partnerség programjában, sőt 2014 óta Minszk a nemzetközi diplomácia egyik fontos találkozó-pontjává vált. Az ország stratégiai jelentősége felértékelődőben van, ám a legtöbb európai polgár továbbra is alig ismeri Belaruszt. A belső társadalmi-gazdasági viszonyokról alkotott

külső kép számos tekintetben előítéletek által torzított. Az ország kapcsán rengeteg az érzékeny, kényes kérdés és vita tudományos és politikai berkekben egyaránt, ami kihívás elé állít minden objektivitásra törekvő kutatót, aki az országról készítené tanulmányt.

Mindez indokoltá tette (de egyben kihívást is jelentett!), hogy Belarusz a 2007-ben elindult, az MTA CSFK Földrajztudományi Intézet által jegyzett, Kocsis Károly akadémikus által életre hívott és szerkesztett „in Maps” sorozatban Délkelet-Európa, Ukrajna és Magyarország után egy önálló kötetet kapjon.

A *Belarus in Maps* a Belarusz Nemzeti Tudományos Akadémia és a Belarusz Állami Egyetem Földrajzi Kara kutatóinak, oktatóinak közreműködésével készült el. A szakmai kapcsolata-

tok a kiadvány megjelenését megelőző évtizedre nyúlnak vissza a magyar és a belarusz földrajztudósok között. Több közös előzetes cikk és könyv (pl. Jeney–Karácsonyi szerk., 2015, *Minsk and Budapest, the two capital cities*) megjelenése után az atlasz technikai kivitelezési munkái 2015 elején kezdődtek meg.

A *Belarus in Maps* sok tekintetben eltér a sorozat korábbi tagjaitól, ám főbb vonásaiban igyekszik azokat követni. A korábbi kiadványokkal ellentétben a *Belarus in Maps* alulról induló kezdeményezés volt, de Kocsis Károly akadémikus szakmai segítségével, támogatása, majd hathatós kiállása nélkül a kiadás pénzügyi feltételei nem teremthetők volna elő. A mű megjelenését végül az MTA 2016. évi támogatása tette lehetővé. A *Belarus in Maps* így majd 8 év késéssel követi a sorozat legutolsó tagját, a *Hungary in Maps*-et. Kisebbségi csoda, hogy a kedves olvasó végre a kezében tarthatja e művet, ám a felmerült nehézségek ellenére eltökéltségünk töretlen az „in Maps” sorozat további folytatása terén!

A korábbi kötetek és az eltelt évek tapasztalatait összegezve számos újítást vezettünk be a kiadványban. Belaruszt a földrajzi leírással szakítva igyekeztünk problémáspecifikusan bemutatni. Az általános részek mellett országspecifikus fejezetek tárják az olvasó elé a belarusz nemzet és nyelvhasználat fejlődésével, a csernobili baleset társadalmi hatásaival és a sajátos gazdasági modellel kapcsolatos kérdéseket. A kötet kiegészült egy tisztán regionális földrajzi, regionális politikai fejezettel is, illetve külön foglalkoztunk a földrajz oktatásban, kutatásban betöltött szerepével is. Egy-egy olyan kérdést, ami nem tartozik a téma fő sodrához, külön

szövegdobozokban mutattunk be a téma iránt érdeklődő olvasó számára. A kiadványt nemcsak a majd száz térképpel és ábrával, de – a szakmaiság kereteit megtartva – fényképekkel is igyekeztünk illusztrálni.

Újdonság az is, hogy az atlasz ingyenesen hozzáférhető a világhálón elektronikus formában (<http://www.mtafki.hu/inmaps/>), illetve nyomtatott formában természetesen megvásárolható az MTA Földrajztudományi Intézet könyvtárában.

Fontosnak tartom az olvasóval megosztani azon személyes észrevételem, hogy Belarusz egy olyan ország, ahová mindig örömmel látogattam el a munka során, és ahonnan pozitív élményekkel és benyomásokkal tértem haza. A helyiek vendégszeretete, nyitottsága, együttműködő-készsége a felmerülő nehézségek ellenére hamar lebontott mindenféle akadályt a szakmai együttműködés elől, ami így az alulról induló kezdeményezés ellenére is sikerrel zárulhatott. Bátran ajánlom a kedves olvasónak, hogy ne csak az atlasz térképeit nézegesse, lapozgassa, de látogasson is el Belaruszba, Európa eme alig ismert, de természeti szépségeiben, kulturális értékeiben és kulináris élményekben gazdag országába!

Őszintén hiszem, hogy a kiadvány elősegítheti egymás megismerését, a régió nemzetei közötti jobb megértést, hozzájárulhat a kulturális-tudományos párbeszédhez, és előmozdíthatja a gazdasági-társadalmi kapcsolatok élénkülését is. A térképekkel gazdagon illusztrált kötetet örömmel ajánlom nemcsak geográfusoknak, közgazdászoknak, politológusoknak, de diplomatáknak, politikusoknak, befektetőknek vagy a térség iránt érdeklődő nagyközönségnek is a Bug folyótól keletre és nyugatra egyaránt.

Kontra Ferenc

Belarusz egy magyar diplomata szemével

Azon kevés magyar állampolgár egyike vagyok, akiknek megadatott, hogy néhány évet Belaruszban éljenek. A sors úgy hozta, hogy moszkvai nagykövetségként Belaruszba is akkreditáltak, így 2004-ben Minszkben átnújthattam megbízóleveletem Lukasenka elnöknek. Ekkor még nem sejtettem, hogy néhány évvel később, 2008-ban arra kapok megbízást, hogy állítsam fel az első magyar nagykövetséget Minszkben, és azt négy éven át vezessem. Így másodszor is abban a megtiszteltetésben részesülhettem, hogy Minszkben átadhattam Lukasenka elnöknek nagyköveti megbízóleveletem.

A belorusz főváros – mint minden először odaérkező külföldinek – nekem is kellemes meglepetést okozott. Nem lehetett nem észrevenni, hogy az utak jó minőségűek és az utcák tiszták voltak. A tisztaságról takarítóbrigádok gondoskodtak, amelyek mindenkor kiemelkedő munkát végeztek. Az utakon közlekedők sokkal udvariasabbak voltak, mint amit néhány korábbi állomáshelyemen megszokhattam.

Belaruszban érződött, hogy az országot magas kultúrával rendelkező, kulturált emberek lakják, akik méltán büszkéek fővárosukra is. Az emberek kedvesek, mosolygósak, barátságosak, jól öltözöttek voltak. Többségük oroszul beszélt, és a nekik oroszul adott válasz sem volt számukra sértő. Csak néhányan, elsősorban az ellenzéki és a túlfűtött hazaszeretettel rendelkező emberek ragaszkodtak ahhoz, hogy az oroszul tudó külföldivel is belorusz nyelven társalogjanak. Az országban soha nem tapasztaltam vallási türelmetlenséget. Békésen éltek egymás mellett ortodoxok és katolikusok, valamint más vallási felekezetek képviselői.

A Belaruszban töltött négy év alatt volt alkalmam arra, hogy a fővároson kívül ellátogassak más városokba, és felkeressek vallási, valamint turisztikai központokat is. Az ország megismertetésében kiemelkedő munkát végzett a Dipszervis vállalat, amely rendszeres időközönként vidéki látogatásokat szervezett a külföldi diplomaták számára. Így sikerült eljutni Európa utolsó fennmaradt őserdeinek egyikébe, a Belavezsszkaja Puscsa Nemzeti Parkba, a Grodnó megyében, Zsirovicsi faluban található Szent Uszpenszkij Zsirovicszkij férfikolostorba, a Polack városában található Eufrozszina női kolostorba, a Navagrudak ősi városban található Szent Mikalaj-székesegyházba, valamint leereszkedni a szoligorszki sóbányába, ahol 400 méter mélyen megtekinthettem az asztmás betegségben szenvedők gyógyítását szolgáló központot. Különleges élményt jelentett az aratás ünnepét (dazsinki) rendező városokban szembesülni a vidéki Belarusz eredményeivel, osztozni az ott élő emberek örömeiben. Közel húsz évvel a magyarországi rendszerváltozást követően számomra már furcsa volt látni a lépten-nyomon megtalálható Lenin-szobrokat, vagy a Lenin és más kommunista vezetők nevét viselő

Szent Uszpenskij Zsirovicszkij férfikolostor

utcanévtáblákat. Úgy tűnt azonban, hogy Belaruszban a lakosságot ezek a szobrok és utcanévek nem zavarták.

Maradandó élményt jelentettek a Boriszov városában és annak határában tett látogatások. Itt állítottak emléket annak, hogy 1812 telén az orosz csapatok súlyos veszteséget okoztak Napóleon Moszkva felől visszavonuló seregének. Ma az akkori csata helyszíne történelmi emlékhely, ahol évről évre megemlékeznek a történelmi ütközetről.

Méltán tartanak a külföldi és hazai turisták érdeklődésére számot a míri és a nyeszvizi várkastélyok, amelyek a restaurációs munkákat követően, időközben feltehetően a Belaruszba látogató külföldi turisták kedvelt célpontjaivá váltak. 2008 és 2012 között feltűnő volt, hogy külföldi turisták – különösen Nyugat-Európából – csak elenyésző számban látogattak Belaruszba. Az ország akkoriban még csak próbálta látogatásra bírni a külföldi turistákat, akiket elijesztettek a határállomásokon tapasztalt hosszas várakozási idő, valamint a turisztikai infrastruktúra hiányosságai.

Belaruszban magyar részvétellel sikerült megemlékezni az első világháború áldozatairól, azonban a második világháborúban elhunyt magyar hadifoglyok temetkezési helyét „nem sikerült megtalálni”. Nem tudtuk maradéktalanul elfogadtatni partnereinkkel azt, hogy a halott katona, különösen a volt hadifogoly, többé nem ellenség.¹ Némiképp hasonló hozzáállást éreztem a sztálini represzsiók áldozatainak minszki emlékhelye, Kurapati kapcsán is, ahol a hatalom a mai napig nem állított emléktáblát, mintha ezzel meg nem történtté lehetne tenni a tömeges kivégzéseket. Máig nem értem, miért csak a belorusz ellen-

¹ 2015-ben a Bjarjoza város melletti német katonai temetőben magyar parcellát nyitottak (ld. a jelen folyóirati szám vonatkozó cikkét). 2018-ban a mai Belarusz területén életüket vesztett magyar katonák újabban előkerült hamvait temették ugyanebben a temetőben újra. (a szerk.)

zéknek fáj az, hogy ezen a helyen 1937 és 1941 között az NKVD koholt vádak alapján beloruszok tízezreit végezte ki.

Az ország közigazgatása központilag irányított, és a rendszer szempontjából kifogástalanul működött. A központi utasításokat maradéktalanul végrehajtották. Egy-egy vezetői látogatás előtt utcákat aszfaltoztak, a konvoj várható haladási útvonalán házakat, kerítéseket festettek. Micsoda szégyen lett volna, ha az ország első emberének szeme megakad a szegénység vagy a gondatlan gazdálkodás nyomain. Néhány ilyen látogatás kapcsán, ahol a kísérők jegyzetfüzettel vonultak az elnök mögött, időnként olyan érzésem támadt, hogy Patyomkin-falut mutatnak a híradások.

Belaruszban gördülékenyen működtek a választási bizottságok. A tőlük elvárt eredményeket minden alkalommal maradéktalanul szállítani tudták. A Központi Választási Bizottság örökös elnöke, Ligyija Jarmosina büszke volt arra, hogy egyetlen választás során sem hagyta cserben az őt kinevező és hivatalban tartó elnököt. Mindezek következtében az EBESZ választási megfigyelői Lukasenka elnök 1994-es megválasztását követően egyetlen belorusz választást sem tudtak szabadnak és tisztességesnek nyilvánítani. A belorusz vezetést nem zavarta az, hogy a parlament ellenzék nélkül működött. Miért is lett volna szükség ellenzékre akkor, amikor az ország elnöki irányítás alatt is képes volt a fejlődés kétségtelen jeleit mutatni?

Minszki tartózkodásom során számos idősebb és fiatalabb ellenzéki politikussal is megismerkedtem, akik többségét nagyra becsültem és ma is tisztességes, becsületes embernek tartok. Többükhöz a mai napig baráti érzések fűznek. Neveket nem említenék, nehogy valakit megsértsek azzal, hogy kihagyom a felsorolásból. E politikusok többsége rendkívül nehéz körülmények között szállt szembe a tekintélyuralmi vezetéssel. 2010 decemberében, az elnökválasztás éjszakáján a Európai Unió elnökségét ellátó ország minszki nagyköveteként, a választási csalások elleni tiltakozó megmozdulást megfigyelve szemtanúja voltam a hatalom indokolatlanul kemény fellépésének. A fagyos decemberi éjszakában nem láttam be – mint ahogy ma sem látom be –, hogy miért ne tiltakozhatnának az emberek az ellen, ha a hatalom törvényesnek tűnő, ámde nem tisztességes eszközökkel elcsalja a szavazatukat. Egy évtizede, Minszkben még magam sem ismertem fel, mennyi mindenben hasonlít Magyarország és Belarusz...

Minszki tartózkodásom alatt azzal kellett szembesülnöm, hogy mi, magyarok keveset tudunk Belaruszról, és a belorusz állampolgárok is csak korlátozott ismeretekkel rendelkeznek Magyarországról. Szerencsére azonban ez a helyzet módosulni látszik. Ma már egyre több belorusz diák tanul Magyarországon, és magyar diákok közül is egyre többen tanulják a belorusz nyelvet. Ez hozzásegít bennünket ahhoz, hogy szélesebb körben megismerhessük egymás irodalmának legkiválóbb alkotásait. Ennek a munkának tiszteletre méltó és követendő példája a Napút folyóirat jelen száma, amelyhez ezúton gratulálok.

Az ezeréves (1019) Breszt történetéből

A vilnai archeográfiai bizottság közleményei.

1870. IV. kötet

(A breszti városi bíróság aktái)

VII. Egyes városoknak, kisvárosoknak és embereknek adományozott királyi privilégiumok (részlet)

A breszti városi bíróság könyveiben ebből a típusú dokumentumból igen kevés található csak, így bizottságunk csak 16 ilyen tudott megjelentetni. Közülük *három* vonatkozik városokra, *öt* mezővárosokra, *kettő* az uniátus papságra – a breszti baziliánusok kiváltságos jogát, hogy megalapítsák a *harisnyás* és a *sapkás barátok rendjét*, valamint Kornelij Lebeckijnek a vlagyimiri-breszti püspökségét jóváhagyó –; *kettő* a királyi parasztokra vonatkozik és *négy* különböző személyeket jogosít fel vámszedésre. 189. szám alatt Alekszander Kirillovics herceg különböző birtokokra vonatkozó adománylevele szerepel a Dembinszki nemesi család számára.

Mivel ezek az okmányok különböző tudnivalókat tartalmaznak a városokról, mezővárosokról és a földművesekről, helyesebbnek látjuk, ha a korábbi kiadásokban és a mostaniban különböző helyeken szétszórott egyéb hírekkel kapcsolatban tárgyaljuk őket.

Az előző III. és a jelen IV. kötetben rövid, egymástól független adatok találhatóak az alábbi városokról: *Breszt, Öreg Bihau, Kobrin, Kamenyec Litovszki* és mezővárosokról: *Viszokaje, Visnyici, Kodeny, Lomazi, Malcsa* és *Pjaszcsatki*.

A) Breszt, más néven Bereszce a vajdaság legfontosabb városa volt; saját vámhivatala, sóháza és 1666-ig pénzverdéje volt, amit János Kázmér király záratott be a Lengyel-Litván Unió Lengavicsiben hozott döntése alapján; várát az orosz csapatok zúzták szét 1660-ban, helyre pedig 1667-ben állították Mihail Kazimir Pac, litván nagyfejedelemi hetman utasítására. Az orosz hódítások során a breszti magisztrátus majdnem minden okmányát elégették, így a legrégebbi, a litván fejedelmek és lengyel királyok által a városnak adományozott privilégiumokat, céhpapírokat, a magisztrátus könyveit és adónyugtákat. A várost szörnyű pusztításnak vetették alá, egész utcákat kellett újjáépíteni. Ezért fordult a város lakossága János Kázmér királyhoz, hogy kedvezményeket kaphasson, és hogy a megsemmisült privilégiumok megerősítést nyerjenek. Királyi kegyből mindkettő megadatott, privilégiumaikat megerősítették (hogymelyeket? az aktákban ez nem szerepel), és a város összes lakója négy évre adómentességet kapott a vámok kivételével (ld. Vol. Leg. III. kötet, 385. old., valamint a királyi sereg marsallja, Žeromski, csapatainak szóló leirata). 225, 230, 232, 245, 281 és 287. számok alatt a Litván Nagyfejedelemség hetmanjainak 5 db, 1666 és 1676

közötti leirata, valamint III. János király, szintén 1676-ból származó védőlevele, melyek Bresztet a katonai önkénnytől és zsarolástól voltak hivatottak megóvni. II. és III. Ágost idején Breszt és a breszti vajdaság gyakran szenvedett, mind erkölcsi, mind anyagi értelemben, a szövetséges szász és orosz csapatoktól, erről tanúskodik több utasítás és a vajdasági kis-szejm rendeletei. Ehhez az időhöz tartoznak Nagy Péter cár (1701, No.331) és Lacy vezénylőtábornok (1733, No.385), valamint Liewen herceg utasításai a vajdaság élelmiszer-beszolgáltatásairól.

Annak ellenére, hogy a breszti városi bíróság aktái III. kötetének bevezetőjében Breszt városának elég részletes történeti leírása található, ezeket az adatokat Bresztről megadjuk itt, részint azért, mert még az olyan speciális lengyel kiadványokban sem esik szó róluk, mint Balińsky Starożytna Polska (Az ősi Lengyelország) c. könyve, részint pedig azért, mert ez folytatása Breszt lengyel uralom alatti történelmének, amire a IV. kötet aktái vonatkoznak. Úgy gondoljuk, helyénvaló ezt néhány olyan adattal kiegészíteni, amit Balińsky említett munkájából merítettünk.

Bresztnek szabad városi jogát először Jagelló (a keresztségben, pontosabban a magyar történetírásban II. Ulászló – *a ford.*) adományozta 1390-ben, Krakkóban. Ezt aztán Vitovt litván nagyfejedelem 1408-ban, Vilnában kiállított kiváltságlevelével megerősítette. 1441-ben IV. Kázmér (Jagiellończyk) Bresztet a legfontosabb litván városok közé sorolta. 1511-ben I. Zsigmond ismét megerősítette privilégiumait, Zsigmond Ágost pedig újabbakat adományozott; 1551-ben rendezte a zavart: kinek a számára kell a polgároknak befizetniük a bérleti díjat, ami 60 lanért jár, a városházának vagy a várnak? 1554-ben pedig címeres pecsétet adományozott a városnak, amely két folyó partján álló várat ábrázolt vörös mezőben. A zavart a város javára döntötte el; a befizetőktől kapott összegből a lakosoknak városi órát kellett létesíteniük, és hozzá egy trombitást fogadniuk. 1580-ban Báthory István megerősítette a város korábbi kiváltságait, és hozzájuk még hídvám-jogot is adományozott. 1588-ban III. Zsigmond leiratban különítette el a város bevételeinek egy részét, amelyből utcákat kellett kikövezni, 1607-ben pedig újabb kiváltságot adományozott, melynek alapján a város jogosultságot kapott, hogy három vására mindegyikét egy hónapig folytassa, a kupecsek pedig vámmentesen kereskedhettek két hétig. Az 1613-as tűzvész és a lázongó katonáknak fizetett különböző sarcok meglehetősen aláásták a város jólétét, ennek következménye lett, hogy 1614-ben III. Zsigmond újabb privilégiumot adományozott számára: minden vásárra vitt hordó malátára egy garas vámot vethetett ki, egy szekér fából pedig egy hasáb illette meg. Az 1657-es svéd betörés (pontosabban szövetségesük: II. Rákóczi György foglalta el Bresztet – *a ford.*) után a város erősen visszaesett, ezért aztán János Kázmér 1661-ben nem csupán újabb kiváltságlevelet adományozott neki, melyben korábbi szabadságait és jogait erősítette meg, de intézkedéseket is foganatosított régi kifizetetlen tartozásai leszámítolásának és leégett hídjai felújításának érdekében. Az utóbbi intézkedések elsősorban az összes városi osztály kötelezettségek teljesítésére való kényszerítését jelentették. Azon későbbi politikai események, melyeknek Breszt nemritkán volt tere, mint például az 1676-os király nélküli időkben az Oginszki herceg által vezérelt litván seregek konföderációja, majd ezek után XI. Károly svéd király pogromja még ugyanabban az évben; az 1764-es konföderáció és Breszt 1769-ben tör-

tént elfoglalása Pulawski Kázmér és Frantisek által; a targowicei konföderáció 1792-ben és azok a veszteségek, melyeket falai alatt szenvedett el 1794-ben Szuvorovtól Karol Sierakowski, szétverték gazdagságát és az átlagos, nyomorúságos nyugat-oroszországi városok sorába döntötték.

A litván–lengyel uralom azon politikai eseményei közül néhány, melyek Breszt falai között estek meg: 1446-ban, Kázmér (Jagiellończyk) idején itt tartották a korona-szenátorok kongresszusát abból az alkalomból, hogy a litván–orosz nemesek Litvániához akarták csatolni Volhíniát és Podóliát. 1454-ben a litván nemesek kongresszusa a keresztesek ellen várható hadjárat kapcsán; itt Kázmér azt követelte, hogy a litván nemesek, amennyiben Inlandia segítséget akarna nyújtani a kereszteseknek, ne engedjék őket át a poroszokhoz, hanem fegyveres erővel vonuljanak ellenük a lengyelekkel együtt. Az 1505-ös szejmen Mihál Glineszki tanácsára Sándor király (Jagiellończyk) majdhogya beleegyezését nem adta Stanislaw Kiszka, Żornowsky, Glebovicz és Zabreżynsky kivégzésébe. Itt fogadta Ahmet sahot. 1511-ben és 1515-ben szejm volt, amit I. Zsigmond nyitott meg kimondottan Litvánia számára, célja – források keresése a tatárok elleni védekezéshez. 1605-ben és 1612-ben két katonai konföderáció volt; 1653-ban pedig az egész Lengyel–Litván Unió szejmje volt itt. Utóbbiról már korábban említést tettünk.

A római katolikus klérus, Balińsky szerint, Jagelló alatt jutott el Bresztbe; valószerűbb azonban azt feltételezni, hogy ez Vitovt idején történt. Szerinte az első katolikus templomot itt 1412 körül emelték a Szt. Kereszt nevében, ezután hívták be az augusztianusokat.

Adatok hiányában nem vitatva Balińsky második, az augusztianusokra vonatkozó feltételezését, nem tehetjük, hogy ne jegyezzük meg: a Szt. Kereszt templom, amit ő katolikusnak mond, éppen ellenkezőleg, pravoszláv templom volt. Lássuk, mint mond róla Balińsky, és mit – az akták. Balińsky: „*Úgy tűnik, Jagelló elsőként épített itt római katolikus plébániatemplomot. Azonban alapozásának felújítása Vitovtnak tudható be, mint erről Trakaiban, 1412-ben, Mária mennybemenetele előtti pénteken, káplánja és a helyi plébánia papja, Andrej számára kiállított védőlevele tanúskodik, melyben ismét megalapítja és Szt. Kereszt néven átadja a templomot neki. A templomnak szánt területen és a pap számára kijelöltön kívül egy falut is adományoz neki Muhavec mellett. Ugyanebben a kiváltságlevélben említés történik még a Szt. Mikula orosz templomról (sic!), a Mocsuszki utcáról és a Rilo folyóról is.*

Az okmányokban viszont, 63. és 97. szám alatt ezt olvashatjuk: „Mindezeket túl III. János király megerősítő levelében a breszti Szt. Megváltó székesegyház számára különböző birtokokat, valamint Kozma és Damján tiszteletére Kurcs főnemesi úr, breszti vajda udvarától Fajbis zsidó udvaráig terjedő lakott földterületet jelölt ki örök időkre, és Szt. Megváltó, *Muhavecen túli Szt. Kereszt és Szt. Paraszka (Peszkiben) templomai (temetkezési) területeit, melyek a moszkvai háború óta parlagok, és csak bizonyos részei, melyek a Szt. Megváltó templomhoz tartoznak, zsidó bérlemények, hogy az ezekre vonatkozó jogot, elévülés miatt, vagy bármilyen egyéb úton az egyház el ne veszítse...*”

121. szám alatt a következőket találjuk (185. old.):

„Óhajtjuk, írja Teofil Godebszki prototrónius Nikodim Anaskevicsnek, a breszti katedrális archidiakónusának, hogy állítsák össze a *breszti Szt. Ke-*

reszt templomhoz valaha is tartozott, lakott és nem lakott földterületek, kertek, kaszálók és egyéb javak leltárját, valamint a korai alapítványoknak, viziteknek és felülvizsgálatoknak megfelelően a beneficiumokét, és adják ezt át az említett Szt. Kereszt templom és kiváltságai valódi tulajdonosának, Nyikolaj Kiscsenyati tulajdonába. Ha pedig kiderül, hogy a földek közül egynéhány el lett idegenítve a templomtól és más személyek jogellenes használatában áll, ezeket elvegyék és jog szerint adják oda ugyanőnek.

Ezeknek a híreknek az összehasonlításából jól látható, hogy Balińsky és az akták ugyanarról a *Muhavec közeli Szt. Kereszt templomról* beszélnek; és hogy ennek a templomnak volt *vagyona*, amihez tartoztak *lakott földterületek*, kertek és kaszálók is: ebben hasonlítanak egymásra, de minden másban teljesen különbözőek. Balińsky egyenesen azt állítja, hogy ez a templom *római* volt, a dokumentumok pedig azt mondják, hogy a *görög-uniátusoké*. Ez utóbbi hitelesebb, mint az első állítás, a következő okok miatt: a bírósági könyvekben nem található olyan adat, ami szerint a *Muhavec folyó mentén* valaha is állt volna *Szt. Kereszt nevű katolikus és pravoszláv templom is*, csupán *egy pravoszláv templomról* esik szó; viszont azt feltételezni, hogy ez katolikusból alakult volna át, már csak azért is nagyon nehéz lenne, mert ilyen eset a litván–lengyel uralom idején nem volt és nem is lehetett. Ez a templom, minden valószínűség szerint, két másik, a városrész közelében lévő templommal együtt, 1656-ban leégett, erről tanúskodik Jan Potejnek Tracevics breszti protópópához intézett levele, melyben megparancsolja neki és a többi pópának, hogy protestáljanak ez ügyben, és legyenek azon, hogy ugyanazon a téren újítsák meg ezeket, ahol valaha a Szt. Kozma és Damján templom állott. Hogy megújultak-e az említett templomok, erről nincsen közvetlen adat a bíróság könyveiben; ellenkezőleg, arra találhatók utalások, hogy a breszti pópaság ilyen irányú kívánalmait ellenkezést váltottak ki mind a zsidók, mind pedig az uniátus papság képviselőinek részéről. Egy bizonyos Lazarevics pópa a volt pravoszláv templom helyén titokban egy keresztet állított, azzal a céllal, hogy a zsidóktól a területet megkaparintsa és rajta megújítsa a pravoszláv templomot; azonban ezt a keresztet Kolenda metropolita utasítására (ld. No 247.) eltávolították, mivel nem illendő helyen állt, magát Lazarevicset pedig bíróság elé állították, avval vádolva, hogy úgymond, okmányokat hamisított. A bíróság többek között ezt is elfogadta, és Jan Potej általunk fentebb idézett levelét is hamisítványnak minősítette annak ellenére, hogy a későbbiek folyamán hitelességét tanúsították úgy a komisszárok, mint III. János király, ill. Teofil Godebszki utasításai is. Ami a vagyont illeti, fölötte a papság illetékességét fenntartották. 1681-ben III. János király a breszti Szt. Megváltó székesegyházat megerősítő levelében említést tesz a leégett templomok udvarairól, többek között a *Muhavec mögötti Szt. Kereszt templomról* is. 1743-ban, a már említett Teofil Gudebszkij (sic!) prototrónius, értesítvén a breszti káptalant Nyikolaj Kiscsenyati újonnan történt kinevezéséről, követeli, hogy minden lakott és nem lakott földterületet, kertet és kaszálót, ami régi időktől fogva valaha is a *Szt. Kereszt templomhoz* tartozott, tegyenek rendbe, hogy jog szerinti új tulajdonosának átadható legyen.

Sokkal megalapozottabban feltételezhetjük, hogy a római katolikus papság III. Zsigmond korában és utána árasztotta el Breszt városát. Ennek a királynak a korában hívták ide az obszervánsokat, jezsuitákat, trinitáriusokat és a feren-

ceseket, más korszakban még a dominikánusokat is, valamint az obszerváns, a Brigitta és a ferences nővéreket.

Báthory István uralkodása alatt nyílt meg Bresztben az első patika. A patikus egy bizonyos Genrih Peterszon, breszti „borbély” volt.

A Breszti vajdaságnak saját gazdasága volt. Az 1780-as években bevételei 397, ill. 935 zlotyig terjedtek, ha a katolikus egyházi járadékot nem számítjuk. Elöljáró is volt, de javadalmazás nélkül.

Az 1831-es felkelés után Bresztben új rend lépett életbe, aminek során sok uniátus és római katolikus kolostort és templomot megsemmisítettek vagy más rendeltetésre alakítottak át. Így például az obszerváns barátok és nővérek kolostorából kadétiskola lett; az Ágoston-rendiből – a várépítő mérnökök bizottsága; a trinitáriusokéba az építész-század, a Brigitta nővérekébe pedig a büntetőszázad költözött be; a jezsuita kollégiumból lett az erődparancsnok háza; a bazilita kolostorból tűzérsegi kaszárnya és a hozzá tartozó pravoszláv templom; a katolikus plébániatemplomot, valamint a Szentháromság, Szt. Mihály és Szt. Megváltó uniátus templomokat a pravoszláv kolostorral együtt lerombolták, hogy anyagukat az erőd építésére használják fel. A katolikus templomok közül egyedül a dominikánus maradt fenn.

Bárász Péter fordítása

A breszti erőd területén feltárt XIII. századi Beraszcje háza és utcái

Bíró Andor, Ravasz István

Magyar katonai parcella és emlékhely a Breszt megyei Berjozai járásban

Történelmi előzmények

A magyar honvédség az első világháborús belarusz hadszíntéren

Az első világháborúban, a központi hatalmak 1915. tavaszi offenzíva-sorozata nyomán Belarusz újra harcszíntérré vált. A nyugati országrész német megszállás alá került. Osztrák–magyar csapatok a galíciai tavaszi hadjárat során kerültek az ország délnyugati csücskébe. Ennek célja a hadászati kezdeményezés visszaszerzése, Galícia (az Osztrák–Magyar Monarchia északkeleti tartománya) felszabadítása volt, illetve a közelebbi célként a San–Dnyeszter folyók vonalának elérése, távolabbi célként a hadműveleti terület áttétele az Orosz Birodalom területére. Ha ez utóbbira nem látszott volna reális lehetőség, a folyók mentén kellett tartós védelmi állásokat kialakítani.

A hadjárat irányítására August von Mackensen német tábornagy parancsnoksága alatt felállították az LI. főparancsnokságot (Generalkommando LI., német 11. hadsereg és Déli Hadsereg, osztrák–magyar 3. és 4. hadsereg). A hadjárat bevezető hadművelete a főerők gorlicei áttörése (május 2–5.) volt. Május 4-én az orosz Délnyugati Front főparancsnoka, Nyikolaj Ivanov tüzérségi tábornok elrendelte a visszavonulást északkeleti irányban.

A San folyón történt erőszakos átkelés nyomán, május közepén az osztrák–magyar 4. hadsereg (parancsnok: főherceg József Ferdinánd Szalvátor gyalogsági tábornok) balszárnya kijutott a Visztula felső folyásához. A Mackensen-hadseregcsoport jobbszárnán támadó osztrák–magyar 3. hadsereg (parancsnok: báró Puhalló Pál tábornok) június 3-ára visszafoglalta a przemysli erőrendszert. Június 1-2-án az orosz 8. hadsereg (parancsnok: Alekszej Bruszilov lovassági tábornok) sikertelen ellenlökést hajtott végre az osztrák–magyar 4. hadsereg ellen, kezdetét vette a harmadik lembergi csata (június 4–22.). A Monarchia legnagyobb keleti városát 22-én sikerült visszafoglalni. Az ezt követő további előretörés eredményeként a Mackensen-hadseregcsoport június végére elérte a Vlagyimir–Volinszkij–Lublin–Ivangorod–Varsó vonalat, a jobbszárnyon üldözésbe átmenő osztrák–magyar 4. hadsereg továbbtámadási iránya már Belarusz délnyugati részét célozta. Ugyancsak június végére a német 9. hadsereg (parancsnok: Lipót bajor herceg vezérezredes) északon felzárkózott a Praznisz–Suwalki–Kowno–Powenes vonalra.

Június-július fordulóján – hadműveleti szünet nélkül – megkezdődött a második ivangorod–varsói csata. Az osztrák–magyar 4. hadsereg, immár az Orosz Birodalom területén, jobbszárnnyával Luck irányába tört előre, balszárnnyával Lublint megkerülve az ivangorodi orosz erőrendszer hátába került, amely

augusztus 19-ére elesett. Tőle jobbra a német 11. hadsereg (parancsnoka maga Mackensen) július 31-én bevette Cholmot, és Pinszk irányába támadott tovább, augusztus elején belépve Belarusz területére.

Július 18-án a német 9. hadsereg felújította támadását a Baltikumban délkeleti általános irányban, a Mackensen-hadseregcsoport pedig északkeletnek támadott, így kezdett kialakulni a harapófogó az Orosz-Lengyelország és Belarusz területén védekező orosz Délnyugati Front körül. Ugyanezen a napon a német Gallwitz-hadsereg (parancsnok: Max von Gallwitz tüzérségi tábornok) e két csoportosítás között, Plock térségéből harcba lépett Varsó irányába.

Az osztrák–magyar 4., a német 11. és Gallwitz-hadsereg augusztus 9-én felújította támadását. Az osztrák–magyar 4. hadsereg 19-én elérte, 26-ára elfoglalta Breszt várát, a hadműveletek már Belarusz területén folytak. Az előretolt ékként előretörő német 11. hadsereg augusztus 30-ára elérte Pinszket, mögötte a frissen harcba lépő osztrák–magyar 1. hadsereg (parancsnok: gróf Dank Viktor lovassági tábornok) 23-án bevette Kovel várát. Északon, a támadó csoportosítás balszárnyán ugyancsak frissen harcba lépő német 10. hadsereg (parancsnok: Hermann von Eichhorn vezérezredes) augusztus 18-ára elfoglalta Kowno várát, s néhány nappal később bekerítette a grodnói erőrendszert. Augusztus végén az arcvonal a Kowno–Grodno–Bialystok–Breszt–Kovel–Sokal vonalon húzódott.

A hadjáratot az augusztus 26-án megindított rowno–grodnói kettős hadművelet zárta. A jobbszárnyon (délen) az osztrák–magyar 4. és 1. hadsereg lépett támadásba az orosz volhíniai várháromszög (Luck, Dubno, Rowno) bevétele, a balszárnyon (északon) a frissen bevetett német Memel-hadsereg (parancsnok: Otto von Below gyalogsági tábornok) és a 10. hadsereg támadott Litvánián át. Mindkét csoportosítás hadműveleti célja Minszk, a Belaruszi Kormányzóság székhelye volt.

A jobbszárnyon az osztrák–magyar 4. és 1. hadsereg szeptember 5-én bevette Luck, 8-án Dubno várát, majd szeptember közepén elakadt Rowno előtt és visszavonult a Dubno–Luck vonalra. Mackensen német 11. hadserege szeptember 15-én bevonult Pinszkbe, majd állásokat alakított ki a város két oldalán, arccal keletnek. Ezzel szeptember közepére az arcvonal jobbszárnya stabilizálódott Belarusz déli részén.

A centrumban a Gallwitz-hadsereg augusztus 31-én bevette Bialystok, szeptember 2-án Grodno várát, s Baranovicsi térségéig tört előre. Szeptember közepére az arcvonal Belarusz közepén is stabilizálódott.

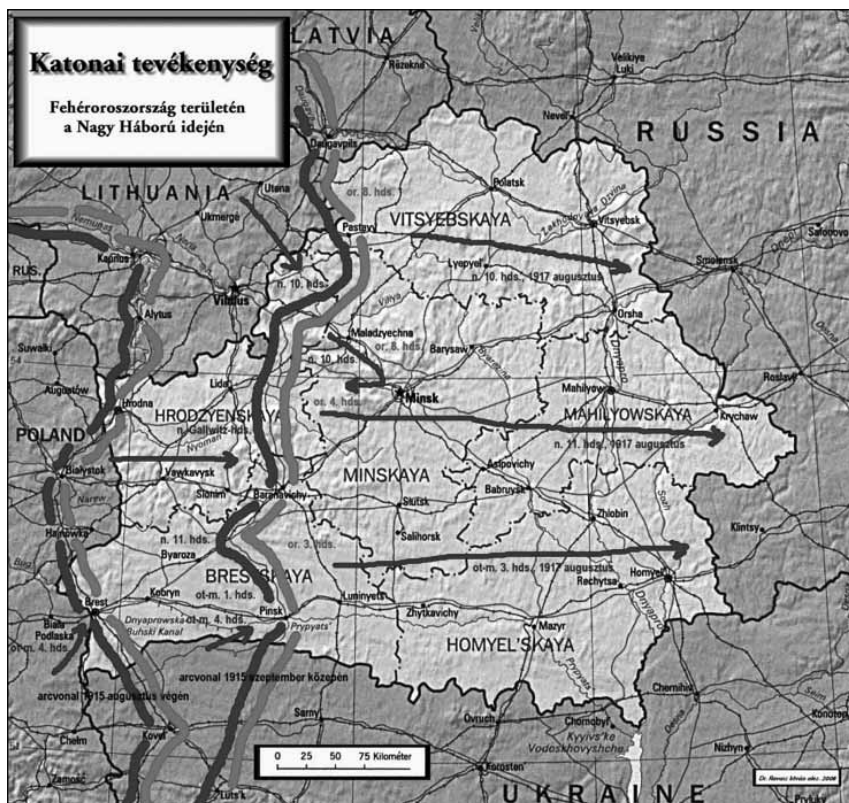
A balszárnyon a német 10. hadsereg szeptember 18-án bevonult Vilniusba, majd tovább támadva délkeleti irányban, szeptember 25-ére elérte Minszket. A belarusz kormányzósági székváros térségéből az orosz 8. hadsereg meglepetésszerű ellentámadása 28-ára visszavetette a Baranovicsi-észak-Posztavi–Dünaburg vonalra. Ezzel szeptember végére az arcvonal Belarusz északi részén is stabilizálódott.

Az állásháború közel egy esztendeig ezen a frontszakaszon zajlott. 1916. június 4-én az orosz Délnyugati Front (parancsnok: Alekszej Bruszilov lovassági tábornok) északról délre, kötelékében a 8., 11., 7. és 9. hadsereggel általános támadást indított. A Bruszilov-offenzíva néven említett hadművelet azonban nem érintette Belarusz területét, attól délre zajlott, csupán a 8. hadsereg jobb-

szárnyán egyetlen hadosztály harcolt Pinszktől délre, a Pripjaty folyó déli partján, de nem tudott előrejutni.

1916. július 4-én az orosz Nyugati Front (parancsnok: Alekszej Kalegyin lovassági tábornok) jobbszárnyán a 4. hadsereg (parancsnok: Ragoza tábornok) indított támadást Vilnius, balszárnyán pedig a 3. hadsereg (parancsnok: Les tábornok) Brestt irányába. A 4. hadsereg nem tudta áttörni a német védelmet, a 3. hadsereg némi teret nyert, ám a Pripjaty-mocsarakba keveredve, csak a Sztohod folyó vonalát érte el, ahol végleg elakadt.

Az 1917. június 29-én megindított Kerenszkij-offenzíva, az orosz cári haderő utolsó támadó hadművelete szintén nem érintette Belarusz területét, attól délre zajlott. Az annak összeomlása nyomán július 19-én megindított ellentámadás azonban végleg megtörte az orosz haderő harci erejét, amelyet addigra már áthatottak a forradalmi eszmék. Július-augusztus fordulójára az összefüggő arcvonal Belarusz területén is felbomlott, annak ellenére, hogy az orosz Északi Front Minszk felől Vilnius irányába még 14 hadosztállal megkísérelt egy elkeseredett, de összeomlott ellentámadást. Augusztus folyamán az osztrák–magyar 3. hadsereg (parancsnok: Tersztyánszky Károly vezérezredes) megszállta Belarusz déli, a német 11. hadsereg a középső, a német 10. hadsereg pedig az északi körzeteit. Az ezt követően bevezetett katonai közigazgatást a német haderő vette át, osztrák–magyar katonai közigazgatás Belarusz területén nem működött, csak attól délre, Ukrajnában.

A magyar honvédség a második világháborús belaruszi hadszíntéren

1939. szeptember 17-én a szovjet hadsereg – az augusztus 23-i Molotov–Ribbentrop-paktum alapján – hátba támadta a németek ellen hősiiesen védekező lengyel hadsereget. Belarusz nyugati része néhány nap alatt szovjet kézre került. A szovjet hadsereg által megszállt Kelet-Lengyelországot 1939. október 27-én a Szovjetunióhoz csatolták. A mai lengyel Podlasiei vajdaság (lengyel nyelven: Województwo podlaskie, belarusz nyelven: Падляскае ваяводства) a Belarusz SZSZK részévé vált, miként egy időre a litván Vilnius környéke is. 1939-ben Belarusz területe 233,7 ezer km², majd Vilnius Litvániához való csatolása után 225,7 ezer km² lett.

1941. június 22-én a németek támadást indítottak a Szovjetunió ellen. Kezdetben gyorsan haladtak előre, július 28-án Minszket is elfoglalták. Breszt erődjében 9 ezer vöröskatona és mintegy 300 fő családtag rekedt, akik utolsó csepp vérükig tartották a várost, pedig a németek már az egész országot elfoglalták, s Breszt ezért 1965-ben a „hős vár” címet kapta. 1941. augusztus 30-án a németek megalakították Ostland (Keleti terület, másként Keleti Komisszáriátus, Reichskommissariat Ost) tartományt, amelynek része volt a három balti állam és Belarusz. Az 1939 szeptemberéig Lengyelországhoz tartozott részeket azonban leválasztva, a Lengyel Főkormányzósághoz (Generalgouvernement Polen), Bialystok körzetét közvetlenül Németországhoz csatolták.

Belarusz 3 évre német megszállás alá került. Ezalatt erős partizánmozgalom bontakozott ki (az egész Szovjetunióban itt volt a legerősebb a partizántevékenység), amit földrajzi szempontból az erdős-mocsaras vidék tett lehetővé. A németek erre népiirtással, falvak felégetésével reagáltak. Mintegy 2 millió embert öltek meg vagy hurcoltak Németországba kényszermunkára, az állatállomány 70%-ával és az ipari felszerelések 80%-ával együtt. Az elpusztított falvak jelképévé a Minszki területen fekvő Hatiny vált, melynek összes lakóját megölték. A partizántevékenység 1943 nyarán érte el csúcspontját, amikor az ország területének 2/3-át az ellenőrzésük alatt tartották, és teljesen megbénították a vasúti forgalmat a németek által ellenőrzött központi és északi országrészben.

A Totális Háború idején kifejezetten harcoló magyar alakulat (kevés kivételtől eltekintve) nem küzdött Belaruszban. Az ország déli területén viszont magyar megszálló csapatok állomásoztak. A vizsgált térséget nem érintő előzmények után, 1942. február 5-én alakult meg a Keleti Magyar Megszálló Csoport Parancsnokság (parancsnok: Olgyai Károly vezérőrnagy május 26-ig, attól Bogányi Károly vezérőrnagy augusztus 11-ig, Bakay Szilárd vezérőrnagy 1943. június 23-ig), kötelékében a 102., 105., 108. könnyűhadosztállyal (amelyeket 2-2 gyalogezred alkotott tüzérség nélkül), a Dnyeper folyótól keletre kiterjedő felelősségi körzettel. A 102. és 105. könnyűhadosztály a Kijev–Kurszk vasútvonal mentén és a Brjanszki-erdőkben partizánok ellen került alkalmazásra. A Csimelj, Szeregyina Buda, Putyivl és Gluhov körzetében indított vállalkozásokba a magyar 2. hadsereg frontra vonuló részei is bekapcsolódtak. A Magyar Megszálló Erők kötelékébe műszaki, valamint munkaszolgálatos alakulatok is tartoztak, amelyek elsődleges feladata a megrongált vasútvonalak és utak helyreállítása volt.

A megszálló csoport alkalmazási körzete 1942 májusa és 1943 márciusa között nem változott lényegesen, de hadrendjük 1942 októberében módosult.

A békehadrendben azonos gyalogezeredbe tartozó alakulatokat egy kötelékbe vonták össze, s állományuk nagy részét felváltották. 1943. május 1-én az összes magyar megszálló erő feletti vezetést a frontról kivont 2. hadsereg-parancsnokság (parancsnok: Gyimesy Ernő altábornagy, május 22-től 1944. március 31-ig Lakatos Géza altábornagy, augusztus 1-től vezérezredes) vette át. 1943. június 23-án a Keleti Magyar Megszálló Csoport Parancsnokság helyét a hónap elején mozgósított VIII. hadtestparancsnokság (parancsnok: László Dezső altábornagy, kötelékében az 1., 102., 105., 108., 281. könnyűhadosztály) vette át.

1943 júliusától a megszálló VIII. hadtest fokozatosan szorult vissza a partizánok ellenőrizte Pripjaty-mocsarak, illetve Kovel és Breszt térségébe, miután a szovjet Vörös Hadsereg hadműveletei elérték Belarusz és Észak-Ukrajna területét. Az 1944 elején közel 50 ezer fős megszálló VIII. hadtest a január-februári szovjet térnyerés nyomán egyre gyakrabban sodródott bele szovjet reguláris erők ellen vívott harcokba, nemegyszer a szomszédos seregtestektől elszakítva. A hadtest időközben kikerkezett 5. könnyűhadosztálya a zömtől elszigetelten, Pinszk–Breszt körzetében vasútbiztosítást látott el.

Az utóbbi feladatra – 24 órás váltásban – ötfős őrsöket különítettek ki. A vasutak mentén, 5-7 kilométerre egymástól fedezékeket készítettek, egy-egy őrs egy-egy fedezéket foglalt el. A 24 óra alatt három alkalommal, de nem rendszeresen visszatérő időpontban, hogy az ne legyen megfigyelhető, az ötből két főnek el kellett gyalogolnia a vágányok mentén a szomszédos fedezékig, ahol aláírták járőrlapjukat. Éjszaka, amikor a partizánok tevékenysége erősebb volt, a járőrök általában nem mozogtak, behúzódtak fedezékeikbe. A visszaemlékezések tanúsága szerint a járőrök „nem vették észre” a vágányok közelében a mozgást, a belarusz partizánok pedig nem támadták meg a fedezékeket, illetve a kétfős mozgó járőröket. Ez a „békés egymás mellett élés” nem volt igaz persze a szovjet Vörös Hadseregből visszamaradt, nem belarusz és nem ukrán etnikumú partizánokkal, s a helyi partizánok is csak a magyar katonákat „hagyták békén”, a németekre azonnal lőttek. A magyar megszálló csapatok egyébként az élelmiszert is vásárolták (a megszállt területekre bevezetett német pénzzel), s nem rekviráltak, így viszonyuk a belarusz (és ukrán) falvak lakosságával is viszonylag békés volt. Ehhez tartozik az is, hogy a magyar katonák felújították a korábban istállónak vagy raktárnak használt templomokat, a magyar tábori lelkeszek újraszentelték azokat, illetve a zömmel paraszti származású magyar katonák gyakran segédkeztek a mezőgazdasági idénymunkákban a helyi lakosságnak.

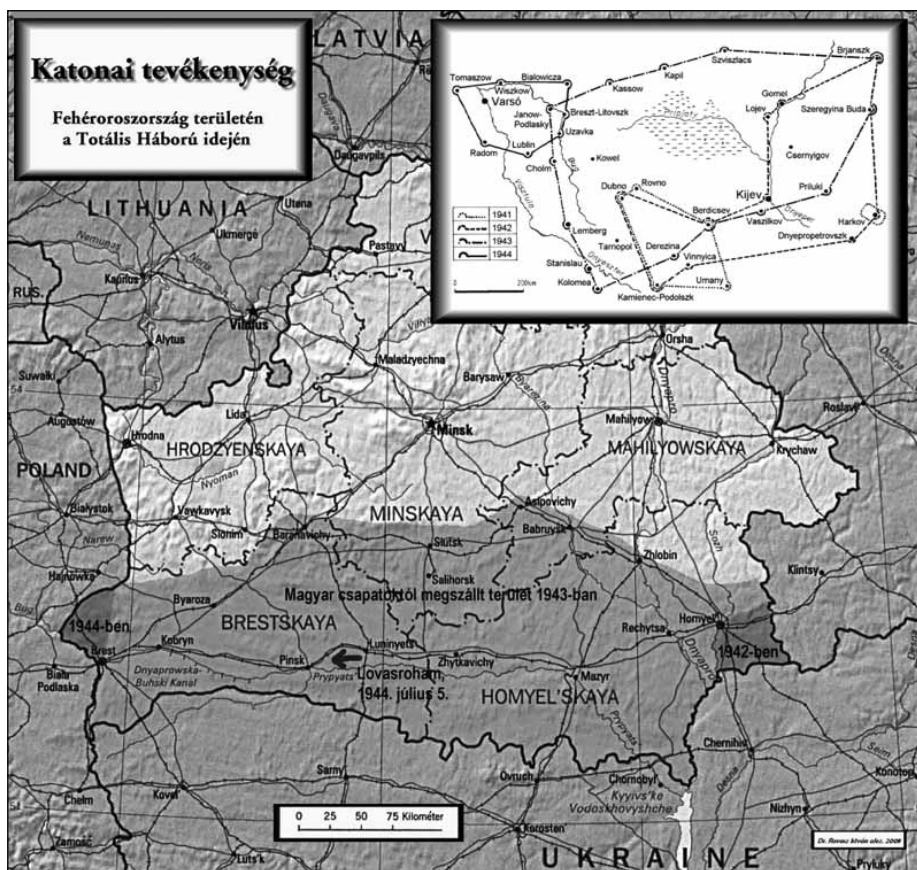
1944. április 5-én a Megszálló Erők Parancsnokságát feloszlatták, az Észak-keleti-Kárpátok előterébe visszaszorult VII. hadtestet besorolták az 1. hadseregbe, a VIII. hadtest-parancsnokság (parancsnok: Bor Jenő vezérőrnagy július 18-ig, Vattay Antal altábornagy mint megbízott parancsnok július 31-ig, attól Lengyel Béla altábornagy szeptember 22-ig), kötelékében az 1., 5., 9., 12., 21., 23. könnyűhadosztállyal Magyar Megszálló Csoport Parancsnoksággá alakult, a Fővezérség közvetlen alárendeltségében, majd megnevezése május 1-én II. tartalékhadtest-parancsnokságra változott.

A megszálló könnyűhadosztályokat 1944 májusában 3 gyalogezeredből álló tartalék-hadosztályokká szervezték át, az addigi 6 könnyűhadosztályból megalkult az 5., 12. és 23. tartalék-hadosztály. Ezek fokozatosan a Lengyel Főkor-

mányzóság területére szorultak vissza, együtt az 1944 júniusában kivezényelt, megszálló alakulatnak nem minősülő 1. honvéd lovashadosztállyal (parancsnok: Vattay Antal altábornagy).

A Pripjaty-mocsarak körzetében bekerített német I. lovashadtest (parancsnok: Gustav Harteneck lovassági tábornok) kitörését 1944. július 5-én a magyar 1. lovashadosztály vezette, bravúros és meglepetésszerű lovasrohammal legázolva Lunyinyec térségében a német harcokocsikra számító, lövészekkel megerősített szovjet páncélelhárító körletet. 1944 augusztusában az utolsó magyar megszálló alakulatok is kiszorultak Belarusz területéről, Breszt körzetéből.

A megszálló erők kötelékében szolgált magyar katonák számára a részvétel a partizán-elhárításban – később, már a háború után – tragikus következményekkel járt. Sztálin ugyanis, s 1945 után ezt vette át a Rákosi-vezetés is, nagyságrenddel nagyobb bűnnek tartotta a partizánok és az ezzel óhatatlanul együtt járó lakosság elleni fellépést, mint a frontharcot. Azt pedig a diktatúra legerősebb éveiben senki sem vizsgálta, hogy ha valaki ott teljesített szolgálatot, valójában mit tett, elkövetett-e vagy sem háborús vagy emberiségellenes bűncselekményt, az ottani szolgálat ténye elegendő volt a bűnössé bélyegzéshez. Félreértés ne essék: ez nem a tényleges bűnösök mentetegetése, megállapítására éppen a becsületes magyar katonák érdekében van szükség.

1944. június 23-án indult meg az a szovjet ellentámadás, amely kiverte az országból a németeket. Június 28-án Magiljou, július 3-án Minszk, július 28-án Belarusz teljes területe a Vörös Hadsereg ellenőrzése alá került. A hadműveletekben a partizánok is jelentős szerepet játszottak. 1945-ben Bialystok és környéke visszakerült Lengyelországhoz, és így kialakult a mai országterület. Az ország háborús helytállásának elismeréseként Szovjet-Belaruszt 1945-ben felvették az ENSZ-be, Szovjet-Oroszország és Szovjet-Ukrajna mellett.

Hadifogság

A hadifogságról általában

A háború, a hadviselés elválaszthatatlan velejárója a hadifogság. A háború áldozatai, a sebesültek és a fogságba esett katonák jogairól és védelméről első ízben 1864-ben kötöttek nemzetközi egyezményt. Az első genfi konvenciót 1906-ban követte a második, 1929-ben a harmadik, 1949-ben a negyedik. A genfi konferenciákon kodifikált szabályok összességét genfi jognak is nevezik, megkülönböztetésül a hadviselés szabályait rögzítő hágai jogtól.

A genfi jog

Az 1864. augusztus 24-én aláírt első genfi egyezmény több ponton kiegészítésre szorult, az 1868. október 20-án parafált pótegyezményt azonban az aláíró hatalmak nem ratifikálták. Az 1906. július 6-án parafált második konvencióban a szabályokat lényegesen kibővítették, gyakorlatilag ekkor kodifikálták a genfi jog mai napig „élő” főbb vonalait.

Ez utóbbi szerint a sebesült és a beteg katonákat, tekintet nélkül állampolgárságukra, minden hatalomnak kímélnie és ápolnia kell (I. fejezet 1. cikk); az ellenség hatalmába került sebesült és beteg katonák hadifogolynak tekintendők (I/2. cikk); ütközet után a sebesültek felkutatása, ellátása, azonosítása és megóvása minden harcoló fél kötelessége (I/3–4. cikk). A II. fejezet kodifikálta az egészségügyi alakulatok és intézetek, a III. ezek személyzete, a IV. az egészségügyi felszerelések, az V. a betegszállítmányok jogi helyzetét. A II. fejezetben foglalt szervezetek személyzetét az ellenség hatalmába jutás esetén sem lehetett hadifogolynak tekinteni, felszerelésüket megtarthatták és tevékenységüket folytathatták. Ekkor vezették be jelzésük gyanánt a fehér alapon vörös keresztet.

A magyar Országgyűlés az egyezményt az 1911:XX. törvénycikkkel iktatta be. A szárazföldi háborúra érvényes első és második konvenció hatályát a második hágai egyezményben kiterjesztették a tengeri hadviselésre is. Ezt az Országgyűlés az 1913:XLIII. törvénycikkkel iktatta törvénybe. Az 1929. július 27-i harmadik genfi egyezmény a genfi jog hatályát kiterjesztette a légi háború egyes vonatkozásaira, s új hadifogoly-egyezményt kodifikált. Az Országgyűlés ezt az 1936:XXX. törvénycikkkel cikkelyezte be. A világháború után az annak tapasztalatai alapján 1949. augusztus 12-én aláírt négy genfi jegyzőkönyv átfogó szabályozást adott. Az Elnöki Tanács ezeket az 1954:32. törvényerejű rendelettel iktatta be, de csak az 1989:20. törvényerejű rendelettel hirdette ki.

A hágai jog

A hágai konvenciók a hadviselés jogát kodifikálták. 1899. július 29-én fogadták el az első hágai egyezményt a viszályok békés rendezéséről, a szárazföldi

háború szabályairól és szokásairól. A nemzetközi konfliktusok békés rendezésére Hágában állandó választott bíróságot (Cour Permanente D'arbitrage) állítottak fel. Az 1907. október 18-án aláírt második hágai egyezményben 43 állam szabályozta az első hágai, illetve az első és a második genfi egyezményben foglaltakat, és új egyezményt alkotott a semleges hatalmak és személyek kötelezéseiről, s az ellenségeskedést kötelezően megelőző hadüzenetről. A magyar Országgyűlés a két egyezményt egyszerre, az 1913:XLIII. törvénycikkel iktatta be.

A hadifoglyok státusza

Minden törvény csak annyit ér, amennyit betartanak belőle. Ha végigtekintünk az utolsó másfél évszázad kisebb-nagyobb háborúin, megállapíthatjuk, hogy mind a genfi, mind a hágai konvenciókat gyakran és sok helyütt sértették meg a háborúskodó felek.

Hadifogolynak az ellenség hatalmába jutott katonaszemély minősült, aki a hadsereg vagy a fegyveres erők bármely más részének – akár önkéntes csapattestének – alkotója, a fegyveres erőkön kívüli olyan fegyveres testület tagja, amelynek élén parancsnok áll, tagjai egyenruhát vagy felismerhető jelvényt hordanak, fegyvereiket nyíltan viselik és betartják a hadijog szabályait; továbbá hadifogoly a fegyveres erők kíséretéhez tartozó, a harcban részt nem vevő fegyvertelen személy (haditudósító, szállító, egészségügyi stb.), a polgári repülés és tengerészet tagja. Hadifogolynak volt minősíthető a lakosság is, ha az ellenség közeledtére fegyvert fog, azt nyíltan viseli, s betartja a hadijog szabályait.

Noha a második genfi egyezmény I./2. cikkelye szerint az ellenséges hadviselő fél hatalmába került sebesült és beteg katonák voltak hadifogolynak tekintendők, ezt az 1914–1918-as Nagy Háború során a gyakorlatban kiterjesztették a magukat megadó egészséges katonákra is. Az 1929. évi harmadik genfi egyezményben ezt kodifikálták, s megtoldották azzal, hogy a hadifoglyokat nemzeti hovatartozás szerint kell csoportosítani, illetve nyilvántartásba venni. Az 1939–1945 közötti Totális Háború során a szabályokat sokkal kevésbé tartották be. Magyarország – ellenfelei által is elismerten – igyekezett betartani minden szabályt 1939–1944 között is.

Hadifogolytáborok Belarusz területén

Belarusz mai területén mind az első mind a második világháború idején őriztek osztrák–magyar, illetve magyar hadifoglyokat. Magyarok ezrei fordultak meg a köztársaság területén létesített hadifogolytáborokban. Mind a cári orosz, mind a szovjet táborokból a hadifoglyok kijártak dolgozni az építkezésekre, vasút- és útépitésre, mezőgazdasági egységekbe, illetve erdőirtásra, s Minszkben és egyes nagyobb városokban ipari munkára. Nem egy tábort mindkét periódusban használtak: az 1920-as években elhagyták, majd 1941-től az oda érkező hadifoglyok maguk újították fel azokat.

A szovjet hadifogolytáborok a háború alatt elsősorban a fogságba esett katonák tartózkodási táborai voltak, majd fokozatosan átalakultak munkatáborokká, amelyeknek deklarált célja volt, hogy a hadifoglyok (mintegy háborús jóvátétel formájában) vegyenek részt a Szovjetunió újjáépítésében. 1950-től a hadifogolytáborok internáló- és büntetőtáborokká alakultak, ahol az okkal

vagy ok nélkül kényszermunkára ítélt hadifoglyok tovább dolgoztak, együtt szovjet állampolgárságú internáltakkal, politikai foglyokkal és köztörvényes bűnözőkkel.

A cári orosz és a szovjet hadifogoly-körzeteket kerületekre tagolták. Az Északnyugati Körzet része volt a Nagy Háború idején a Minszki Kerület (7), a Magiljoui Kerület (4), a Grodnói Kerület (3), a Vilnai Kerület (2) és a Vicebszki Kerület (5). Az előbbi kettő teljes egészében a mai Belarusz területére esik, az utóbbi háromnak pedig egy-egy része. A kerületeket táborcsoportokra tagolták, a kerületek melletti zárójelben ezek száma áll.

A Totális Háború idején Belarusz mai területe a Nyugati Körzetbe esett, a kerületek pedig egybeestek a szovjet tagköztársaságokkal. Ezek szerint a Nyugati Körzetet négy kerület alkotta: a Belarusz Kerület, a Litván Kerület, a Lett Kerület és az Észt Kerület. Ekkor a táborcsoportokban azonban kiemelték egy-egy főtábort (ellentétben a negyed századdal korábbi szervezéssel, amikor az egy táborcsoportba tartozó táborok egyenragúak voltak). A főtáborok négy-jegyű számot kaptak, a többi tábor számát a főtábor száma mögé perezetten írt alszám vagy betű jelölte, bár ez nem volt következetes, mint a táblázatokból is kiderül. A 7 ezerrel kezdődő számok a hadifogoly-munkatáborokat jelölték, a 6 ezerrel kezdődőek pedig a büntetőtáborokat. A főtáborok és az altáborok hierarchikus viszonyt jelöltek, ám a hadifoglyok számára ez nem jelentett semmiféle eltérést, így ezek egyöntetűen az „egyszerű” hadifogolytáborok között szerepelnek az összesítő táblázatban.

Belarusz területén – mai ismereteink szerint – a Nagy Háború idején a Minszki Kerületben 9, a Magiljoui Kerületben 9, a Grodnói Kerületben 4, a Vilnai Kerületben 3, a Vicebszki Kerületben 7 táborban őriztek nagyobb számban magyar hadifoglyokat. Miután a fennmaradt korabeli vázlaton „vaktérképre” tették rá ezeket, csupán egy-egy ponttal jelölve. Minszk, Baranovicsi, Gomel, Grodno, Magiljou, Lepelj, Pasztavi, Vilna és Vicebszk városok kivételével nem ismerjük pontosan a helységek nevét, amelyek mellett létesítették a táborokat.

A Totális Háború idejéről pontosabb nyilvántartással rendelkezünk. Ez esetben is igaz, hogy a kisebb falvak melletti hadifogolytáborokat nem jelölték a helység nevével, ám tudjuk, hogy a Belarusz Kerületet 12 táborcsoport alkotta, vagyis 12 főtábort telepítettek. E 12 táborcsoportba összesen 107 hadifogolytábor, 3 büntetőtábor és 9 egészségügyi tábor (lazarett), mindösszesen 119 tábor tartozott, a következő táblázatok szerint:

Táborcsoport	Hadifogoly-tábor	Büntető-tábor	Internáló-tábor	Egészség-ügyi tábor	Összesen
Minszki	5			1	6
Boriszaui	10	1		1	12
Magiljoui	6			1	7
Babrujszki	12			1	13
Gomeli	10			1	11
Pinszki	5				5
Breszti	8			1	9
Vaulkaviszki	10	1		1	12
Baranovicsi	13				13

Maladzecsnai	6				6
Polacki	6	1			7
Vicebszki	16			2	18
Összesen	107	3	0	9	119

A táblázatban az első világháború hadifogolytáborai szerepelnek. Az üresen hagyott rovat azt jelzi, hogy az adott tábor pontos helye nem ismert. Az utolsó oszlopban satírozás jelzi azokat a táborokat, amelyeket 1914 után és 1941 után is használtak, a folyószám a csatolt térképen történő azonosítást szolgálja.

Tábor	Táborszám	Tábor jellege	Fsz.
Minszk	7168	főtábor	1
Minszk	7168/L	egészségügyi tábor	2
Minszk	7168/15	hadifogolytábor	3
Dulice	7168/B	hadifogolytábor	4
Mihavodicsk	7168/E	hadifogolytábor	5
Zsodzina	7168/J	hadifogolytábor	6

Tábor	Táborszám	Tábor jellege	Fsz.
Bariszau (Bariszaw)	7183	főtábor	7
Bariszau	1673/L	egészségügyi tábor	8
Bariszau	7183/1	hadifogolytábor	9
Bariszau	6183/472	büntetőtábor	10
	7468/1	hadifogolytábor	11
Zsodzina		hadifogolytábor	12
		hadifogolytábor	13
		hadifogolytábor	14
		hadifogolytábor	15
		hadifogolytábor	16
		hadifogolytábor	17
		hadifogolytábor	18

Tábor	Táborszám	Tábor jellege	Fsz.
Bobrujszk (Babrujszk)	7056	főtábor	26
Babrujszk	7056/L	egészségügyi tábor	27
Babrujszk	7056/1	hadifogolytábor	28
Babrujszk	7056/2	hadifogolytábor	29
Aszipovicsi (Aszipoviest)	7056/3	hadifogolytábor	30
Trud	7056/4	hadifogolytábor	31
Kamenszki	7056/5	hadifogolytábor	32
Szluck		hadifogolytábor	33
Szaligorszk		hadifogolytábor	34
Szvjatlenszk		hadifogolytábor	35
	7183/473	hadifogolytábor	36
		hadifogolytábor	37
		hadifogolytábor	38

Tábor	Táborszám	Tábor jellege	Fsz.
Mogiljov (Mahilou)	7311	főtábor	19
Magiljou	7311/5	hadifogolytábor	20
Cholmj	7311/L	egészségügyi tábor	21
Kricsev (Krycsau)	7311/4	hadifogolytábor	22
Bihau	7311/1	hadifogolytábor	23
Szcsekovo (Szklou)	7311/2	hadifogolytábor	24
Sztauba	7311/3	hadifogolytábor	25

Tábor	Táborszám	Tábor jellege	Fsz.
Gomel (Homel)	7189	főtábor	39
Gomel	7189/7	hadifogolytábor	40
Recsica (Recsyca)	3903/L	egészségügyi tábor	41
Mozir (Mazyr)	7189/22	hadifogolytábor	42
Rogacsou	7189/1	hadifogolytábor	43
Zslebisz	7189/2	hadifogolytábor	44
	7189/3	hadifogolytábor	45
	7189/4	hadifogolytábor	46
	7189/5	hadifogolytábor	47
Zsitkavicsi	7189/6	hadifogolytábor	48
Kalinkavicsi	7189/14	hadifogolytábor	49

Tábor	Táborszám	Tábor jellege	Fsz.
Pinszk		főtábor	50
Mikasevicsi		hadifogolytábor	51
Lunyinyec		hadifogolytábor	52
Ivanowa		hadifogolytábor	53
Ivogjszna		hadifogolytábor	54

Tábor	Táborszám	Tábor jellege	Fsz.
Breszt	7284	főtábor	55
Breszt	5849L	egészségügyi tábor	56
Kobrin (Kobryn)	7420/3	hadifogolytábor	57
Kobrin	7420/6	hadifogolytábor	58
Berjoza (Bereza)	7284/1	hadifogolytábor	59
	7284/2	hadifogolytábor	60
	7284/3	hadifogolytábor	61
	7284/4	hadifogolytábor	62
	7284/5	hadifogolytábor	63

Tábor	Táborszám	Tábor jellege	Fsz.
Volkovjszk (Vaukaviszk)	7281	főtábor	64
Vaukaviszk	7281/1	hadifogolytábor	65
Jarviz	3470/L	egészségügyi tábor	66
Grodno		hadifogolytábor	67
Lida (Loddi)	6481	büntetőtábor	68

Rossz	7281/2	hadifogolytábor	69
	7281/3	hadifogolytábor	70
Maszti	7281/4	hadifogolytábor	71
Szlonyim	7281/5	hadifogolytábor	72
	7281/6	hadifogolytábor	73
	7281/7	hadifogolytábor	74
	7281/8	hadifogolytábor	75

Tábor	Táborszám	Tábor jellege	Fsz.
Mogiljov (Mahilou)	7311	főtábor	19
Magiljou	7311/5	hadifogolytábor	20
Cholmj	7311/L	egészségügyi tábor	21
Kricsev (Kricsau)	7311/4	hadifogolytábor	22
Bichau	7311/1	hadifogolytábor	23
Szcsekovo (Szklou)	7311/2	hadifogolytábor	24
Sztauba	7311/3	hadifogolytábor	25

Tábor	Táborszám	Tábor jellege	Fsz.
Baranovicsi (Baranavicy)	7410	főtábor	76
Bjarezauka	7410/1	hadifogolytábor	77
Neszvics	7410/2	hadifogolytábor	78
	7410/3	hadifogolytábor	79
	7410/4	hadifogolytábor	80
Alberciu	7410/5	hadifogolytábor	81
	7410/6	hadifogolytábor	82
	7410/7	hadifogolytábor	83
	7410/8	hadifogolytábor	84
	7410/A	hadifogolytábor	85
	7962	hadifogolytábor	86
		hadifogolytábor	87
Gankavicsi		hadifogolytábor	88

Tábor	Táborszám	Tábor jellege	Fsz.
Mologyecsno (Maladzecsna)		főtábor	89
Vilejka		hadifogolytábor	90
Smarhony		hadifogolytábor	91
Bjahomi		hadifogolytábor	92
Voloysin		hadifogolytábor	93
		hadifogolytábor	94

Tábor	Táborszám	Tábor jellege	Fsz.
Polack (Polatszk)	7243	főtábor	95
Polack		büntetőtábor	96
Polack	7243/4	hadifogolytábor	97
	7243/1	hadifogolytábor	98
	7243/2	hadifogolytábor	99

	7243/3	hadifogolytábor	100
Obgl		hadifogolytábor	101

Tábor	Táborszám	Tábor jellege	Fsz.
Vityebszk (Vicebszk)	7271	főtábor	102
Vicebszk	7271/2	hadifogolytábor	103
Vicebszk	7271/3	hadifogolytábor	104
Vicebszk	7271/4	hadifogolytábor	105
Lepelj (Liepaja)	2813/L	egészségügyi tábor	106
Orsa	4660/L	egészségügyi tábor	107
Orsa	7189/1	hadifogolytábor	108
Orsa	7189/15	hadifogolytábor	109
Bicsmi	7271/10	hadifogolytábor	110
Letsei		hadifogolytábor	111
Bjaduli	7271/1	hadifogolytábor	112
Oszintorf	7271/7	hadifogolytábor	113
Ruba		hadifogolytábor	114
Gorodok (Haradok)		hadifogolytábor	115
Szurazs		hadifogolytábor	116
Talocsin		hadifogolytábor	117
Dubrauna	7401/6	hadifogolytábor	118
		hadifogolytábor	119

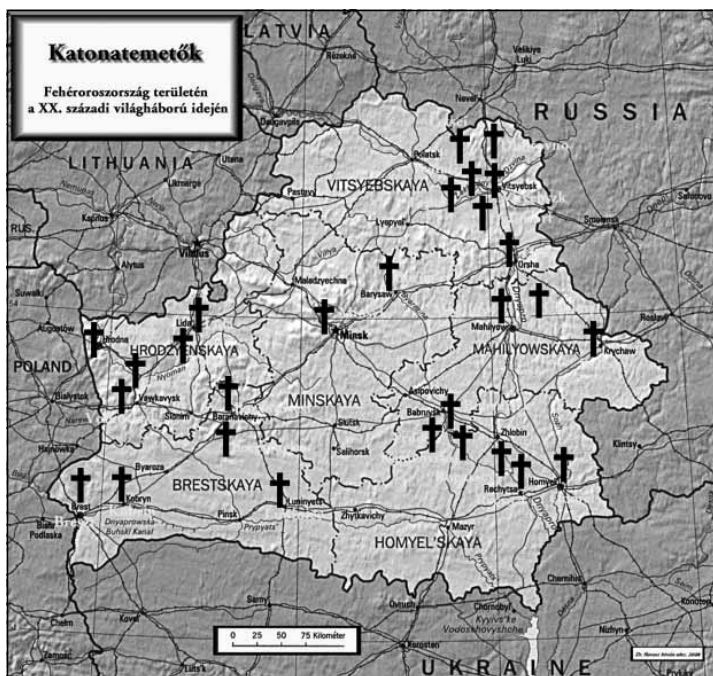

Magyar hadisírok Belaruszban

Belarusz mai területén háromféle katonai temetkezési formát ismerünk. Az egyéni katonasírok, amelyek falvak temetőiben, templomok mellett vagy a terepen (erdőkben, mezőkön stb.) létesültek, melyekről nagyon kevés adat maradt fenn.

A Totális Háború idején főleg német fronttemetők létesültek Belarusz területén, azokban elvértve találhatóak olyan magyar katonasírok, melyekben a megszálló erők kötelékében elesettek nyugszanak, s a németek temették el őket. A fronttemetők közül a német hadisírgondozó szervezet, a Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V. (a táblázatban VDK) a következőket gondolja: Berjoza (gyűjtőtemető jelenleg 18 800 német halottal, valamint jelenleg 25 magyar halottal), Scsatkovo (gyűjtőtemető 33 000 halottal), Glubokaje (gyűjtőtemető 1070 halottal), Chodosszovicsi (Rogacsevtől délre, 350 halottal), Danyilovicsi, Dubrauna, Germanovicsi (Vicebszki Kerület), Kuszmino (Vicebszki Kerület), Sziparovicsi (Magiljoutól délre, 2000 halottal), Taraszovo, Tomasauka, Vlotho.

A hadifogolytáborok temetőibe a XX. századi világháború mindkét szakasza idején, illetve az azokat követő években temettek magyar hadifoglyokat. Ezek a temetők azonban az esetek döntő többségében megsemmisültek, megmenntésükre sajnos nincs lehetőség.

A magyar fél 2009 novemberében összeállította a magyar-belarusz hadisírgondozó megállapodás szövegtervezetét, melynek szakértői tárgyalására került sor Minszkben.

Az első szakértői kapcsolatfelvételt 2010. március 30. – április 2. között kerül sor Minszkben.

Magyar–belarusz hadisírgondozó együttműködés

A hivatalos magyar–belarusz hadisírgondozó kapcsolatok kialakítása ügyében az első hatékony kezdeményezés a Magyarország minszki nagykövetségének 2008. évi megnyitását követő időszakban kezdődött el. Ezt megelőzően mindössze az Ukrajnában két évente „XXI. század – a megbékélés útjainak keresése” címmel megrendezett négy nemzetközi hadisírgondozó konferencián való közös részvétel jellemezte a felületes kapcsolatokat. Ezeken a konferenciákon a belarusz felet eleinte Anatolj Vasziljevics Sarkou professzor, a Belarusz Köztársaság Belügyminisztériuma Akadémiájának egykori tanszékvezetője, majd Viktor Sumszki ezredes, a Haza Védelmezői és a Háborúk Áldozatai Emlékmegőrzéséért Felelős Főcsoport korábbi vezetője képviselte.

A hivatalos kapcsolatfelvétel kezdeményezése egyrészt a belarusz Védelmi Minisztérium Nemzetközi Együttműködési Főosztály kéttagú delegációjának (Zarovkin Igor Szergejevics ezredes és Csajkin Oleg Alekszandrovics alezredes személyében) 2010. februári budapesti látogatásához, valamint ezt megelőzően Kontra Ferenc rendkívüli és meghatalmazott minszki nagykövet nevéhez kapcsolódik, aki első minszki nagyköveti intézkedései között, a Belarusz Köztársaság Külügyminisztériuma útján, jegyzékben tájékoztatta a Védelmi Minisztériumot arról, hogy Magyarország fontosnak tartja a Belarusz Köztársaság területén az első és a második világháborúban elesett vagy hadifogságban elhunyt magyar katonák és polgári személyek sírhelyeinek felkutatását, az elhunytak emlékének méltó megőrzését. (Kontra Ferenc nagykövet és Alekszej Anatoljevics Szkripo, a belarusz Külügyminisztérium Európai Osztályának vezetője 2009. március 9-i találkozóján hangzott el első ízben, hogy a belarusz fél támogatja a magyar fél hadisírgondozó kezdeményezéseit, és készen áll a szakértői megbeszélések megkezdésére.)

A kedvező politikai fogadtatást követően – a hazai és a kétoldalú hadisírgondozó feladatok ellátásával megbízott Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum kezdeményezésére – a HM Jogi Főosztály és a Külügyminisztérium között tárgyban lefolytatott egyeztetés következményeként a tárcák támogatásukat adták a magyar–belarusz kormányközi hadisírgondozó megállapodás megkezdéséhez, majd napvilágot látott a miniszterelnök vonatkozó 82/2009. (X. 16.) ME határozata: „...a Magyar Köztársaság Kormánya és a Belarusz Köztársaság Kormánya közötti, a háborúban elesett katonák és polgári áldozatok emlékének megőrkítéséről, valamint sírjaik jogi helyzetéről szóló megállapodás létrehozására adott felhatalmazásról

A nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárásról szóló 2005. évi L. törvény 5. § (1) bekezdése szerinti hatáskörömben eljárva, a honvédelmi miniszter és a külügyminiszter előterjesztése alapján

1. egyetértek a Magyar Köztársaság Kormánya és a Belarusz Köztársaság Kormánya közötti, a háborúban elesett katonák és polgári áldozatok emlékének megőrkítéséről, valamint sírjaik jogi helyzetéről szóló megállapodás (a továbbiakban: Megállapodás) létrehozásával;

2. felhatalmazom a honvédelmi minisztert, hogy – az érintett miniszterekkel egyetértésben – a tárgyalásokon részt vevő személyeket kijelölje;

3. felhatalmazom a honvédelmi minisztert vagy az általa kijelölt személyt, hogy a tárgyalások eredményeként előálló szövegtervezetet kézjegyével lássa el;

4. felhívom a külügyminisztert, hogy a Megállapodás létrehozásához szükséges meghatalmazási okiratot adja ki;

5. felhívom a honvédelmi minisztert és a külügyminisztert, hogy a Megállapodás létrehozását követően a Megállapodás végleges szövegének megállapítására való felhatalmazásról szóló határozat tervezetét haladéktalanul terjesszék a Kormány elé.”

A Megállapodás szövegtervezetét összeállító szakértői csoport minszki látogatása előtt a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeumban sor került egy fontos találkozóra a Belarusz Köztársaság Nagykövetsége képviselőjével, Alekszander Khainouszki tanácsos úrral, későbbi rendkívüli és meghatalmazott nagykövettel, aki kifejtette, hogy a nagykövetség messzemenően támogatja a hadisírgondozó kapcsolatfelvételt, segíti az utazás előkészítését, ugyanakkor azt kérte, hogy a kétoldalú hadisírgondozó kormánymegállapodás előkészítésekor a magyar fél legyen türelemmel, ugyanis a háborúban elszenvedett rendkívül súlyos veszteségek miatt a Belarusz Köztársaság mindaddig csupán egyetlen kétoldalú hadisírgondozó egyezményt írt alá (Németországgal), melyet azonban a minszki képviselőház azóta sem ratifikált.

A Belarusz Köztársaság Védelmi Minisztérium Nemzetközi Együttműködési Főosztály főosztályvezetője, Igor Szergejevics Zavorkin ezredes a Minszkben 2010. március végén lefolytatott szívélyes kétoldalú megbeszélés során megerősítette Khainouszki tanácsos úr álláspontját, azonban a további kétoldalú egyeztetés mégsem a belarusz fél álláspontja miatt, hanem a magyarországi hadisírgondozó szervezet megreformálása miatt akadt el további néhány esztendőre.

A magyar–belarusz hadisírgondozó tárgyalások 2013. júliusi folytatása során egyre egyértelműbbé vált, hogy a Belarusz területén elesett magyar katonák és hadifogságban elhunyt magyar állampolgárok emlékének méltó megőrkítéséhez, a földi maradványok megfelelő helyen történő újratemetéséhez vezető megoldás nem a kétoldalú egyezményben keresendő. A Honvédelmi Minisztérium Társadalmi Kapcsolatok és Háborús Kegyeleti Főosztály munkacsoportja által végrehajtott helyszínbemjárás és munkamegbeszélés során világossá vált az is, hogy az időközönként szükségessé váló újratemetések végrehajtásához elengedhetetlenül szükséges önálló magyar központi katonai temető létrehozása Belarusz területén nem, vagy csak nagyon

nehezen valósítható meg. A Német Háborús Sírokat Gondozó Népi Szövetség minszki irodavezetője, Kacsanovics Ljudmilla Konsztantyinova asszony kifejtette, hogy egy magyar központi katonatemető létrehozása időigényes, hatalmas adminisztrációs munkával járó feladat, ezért célszerűbb kezdeményezni magyar parcella kialakítását egy meglévő német katonai gyűjtőtemető területén. Példaként említette, hogy a német katonai gyűjtőtemető kialakításakor a német fél még az ezredforduló táján kezdett hozzá az engedélyeztetési eljáráshoz. A belarusz hatóságok és veteránszervezetek jóváhagyását követően csak 2003-ban kezdődhetett meg a négyhektáros terület rendezése, majd 2005. október 1-én került sor az elkészült német katonai gyűjtőtemető avatóünnepségére.

Sumszkij ezredes és Kacsanovics asszony javaslatának figyelembevételével a magyarországi hadisírgondozó szervezet késedelem nélkül kezdeményezte a belarusz és a német illetékes szerveknél egy önálló magyar parcella és emlékhely kialakítását a Breszti megye Berjoza város külterületén, a Szignevicsi község földjén lévő német katonatemetőben.

A hozzájáruló nyilatkozatok beszerzését követően háromoldalú egyeztetés kezdődött a magyar parcella területén létesítendő látványelemek és háromnyelvű feliratok ügyében. A hosszadalmas, részletekbe menő háromoldalú egyeztetés-sorozat végül sikerre vezetett: a 2014 őszén megkezdett kivitelezési munkálatokat az „ODO Manemal” vállalat mint a temető fenntartásáért felelős, a német fél által megbízott szervezet határidőre, rendben végrehajtotta, így 2015. szeptember 26-án sor kerülhetett a berjozai magyar katonai temető és emlékhely ünnepélyes felavatására.

A Német Háborús Sírokat Gondozó Népi Szövetség kérésének megfelelően, a berjozai magyar katonai temető és emlékhely avatóünnepsége a német

katonatemető létesítésének 10. évfordulója alkalmából rendezett megemlékező ünnepséggel egy időben, 2015. szeptember 26-án, nagyszabású rendezvény keretében történt, melynek során 25 magyar és közel ezer német katonát helyeztek végső nyugalomra.

A berzozai magyar katonai temető és emlékhely avatóünnepségén részt vett Sziklavári Vilmos, Magyarország minszki rendkívüli

és meghatalmazott nagykövete, Szergej Nyikolájevics Nedbájlov tiszteletbeli konzul, a Honvédelmi Minisztériumot Jákob János dandártábornok, a Honvédelmi Minisztérium Tábori Lelkészi Szolgálat Protestáns Szolgálati Ág püspöke, Juhász Sándor ezredes, véderőattasé, illetve dr. Bíró Andor és Várnai Patrícia kormánytisztviselők, a Honvédelmi Minisztérium Társadalmi Kapcsolatok és Háborús Kegyeleti Főosztály, Háborús Kegyeleti Osztály szakreferensei képviselték. A belarusz fél részéről az eseményen megjelent a Breszt Megyei Végrehajtó Bizottság elnökhelyettese, Cuprik Leonyid Alekszandrovics, a Berzozai Járási Végrehajtó Bizottság helyettes vezetője, Taraszjuk Jevgenyij Jakovlevics, illetve a Belarusz Köztársaság Fegyveres Erői a Haza Védelmezői és a Háborúk Áldozatai Emlékmegőrzéséért Felelős Főcsoport újonnan kinevezett vezetője, Voronovics Szergej Nyikolajevics ezredes. A VDK elnöke, Markus Meckel úr által vezetett németországi delegáció tagjai között szerepelt Peter Dettmar minszki német nagykövet, továbbá jelen volt Dr. Georg Nüßlein, a Bundestag képviselője, a VDK munkatársai, a VDK ifjúsági táborának résztvevői, illetve több mint száz hozzátartozó.

A Német Háborús Sírokat Gondozó Népi Szövetség elnöke, Markus Meckel úr köszöntőjében hangsúlyozta, hogy a háború szörnyűségei a múltba vesznek, de következményeik a mai napig meghatározzák sokak sorsát. A katonatemetők a gyász, a megbocsátás és a megbékélés helyszínei, melyek arra figyelmeztetnek minket, hogy a jövőben ne történjenek hasonló események.

Jákob János dandártábornok, tábori püspök köszönetet mondott a belarusz és a német félnek, hogy támogatásuknak köszönhetően immár méltó helyen nyugalomra a Belarusz Köztársaság területén elhunyt magyar katonák. Egyházi szertartás keretében végső búcsút vett az eltemetett katonáktól és megáldotta a magyar emlékhelyet.

A megemlékező ünnepségen a nemzeti himnuszokat, a gyászenét és a Magyar Takarodót a Breszti Városi Fúvószenekear szolgáltatta, kiváló minőségben.

A Belarusz Köztársaság területén elesett magyar katonák központi gyűjtőtemetője kialakításával és 2015. szeptember 26-i ünnepélyes felavatásával több évtizedes adósság törlesztésére került sor, ami elképzelhetetlen lett volna a német, illetve főleg a belarusz fél megértő, szakmai és emberi támogató hozzáállása nélkül.

E számunk szerzői

Alesz Adamovics (1927–1994) – író és irodalomtudós. A második világháborúban partizánként harcolt, majd 1944-ben folytatta megszakított tanulmányait. A BSZSZK Tudományos Akadémiájának Janka Kupala Irodalmi Intézetében dolgozott, 1976-tól 1987-ig osztályvezető. Közben 1966-ig a Lomonoszov Egyetemen adott elő belarusz irodalmat, azonban elbocsátották, miután megtagadta a Ju. M. Danyielt és A. D. Szinyavszkijt támadó nyílt levél aláírását. 1971-ben jelent meg a *Hatinyi harangok* (Хатынская повесть) című műve, amely az 1977-től kezdve kiadott, D. A. Granyinnal közösen írt dokumentumkötettel, *A blokádnál könyvével* (Блокадная книга) együtt meghozta számára a világhírnevet. Az előbbi filmváltozata, az 1985-ös *Jőjj és lásd!* forgatókönyvét a rendező E. Ğ. Klimovval együtt írta. Korának egyik legnevesebb szovjet írója. Professzor, a tudományos akadémia levelező tagja. 1987-ben, más állami kitüntetései mellé megkapta a Munka Vörös Zászló Érdemrendjét.

Szvjatlana Alekszijejics (1948) – irodalmi Nobel-díjas (2015) író, oknyomozó újságíró, Minszk. 2000 és 2011 között önkéntes emigrációban élt Párizsban, Göteborgban és Berlinben. Világhírneve, ahogy Nobel-díja is, a szovjet és a posztszovjet emberek érzelmeiről írt krónikáinak köszönhető, melyeket valós interjúk irodalmi feldolgozásából állított össze (*Utópia hangjai* c. könyvsorozatot). Tizenkét filmhez írt forgatókönyvet, ezeken kívül még három színdarab és hat film készült (külföldön) különböző könyvei alapján. A nyolcvanas évek közepén több szovjet kitüntetést és díjat kapott, majd a kilencvenes évek végétől számtalan nemzetközi irodalmi és közéleti díjjal tüntették ki.

Valjancin Akudovics (1950) – filozófus, esszéista, irodalomkritikus, Minszk. Az Adamovics-díj és egy sor más irodalmi

díj kitüntetettje. A kilencvenes évek elejéig a legkülönbözőbb helyeken és állásokban dolgozott, volt fizikai munkás, mérnök, vízimentős, vagyonőr, turizmus-oktató, bár 1980-tól diplomás irodalmár. Kutatásainak és írásainak legfőbb témája a belarusz mentalitás és (főleg újkori) történelem. Nyolc önálló kötete jelent meg, különböző írásait közölték az USA-ban, Lengyelországban, Oroszországban, Németországban, Csehországban, Macedóniában, Szerbiában, Ukrajnában, Litvániában.

Mihal Anempadisztai (1964–2018) – formatervező, grafikus, fotóművész, költő, műfordító, publicista. A belarusz rock-költészet egyik – talán legaktívabb – megalapítója. A verseire írt dalok rendkívül népszerűek. Négy könyve jelent meg – egy posztumusz, kettő Ljapon Volszki muzsikussal közösen. A PEN Klub tagja, a Belarusz Formatervezők Egyesületének elnökségi tagja volt. 1987-től vett rendszeresen részt különböző nemzetközi kiállításokon Európa-szerte, önálló kiállításai voltak Németországban, Lengyelországban, Dániában, Belaruszban és Svájcban.

Uladzimer Arlou (1953) – író, költő, középiskolai történelemtanár, történész, Minszk. Vincesz Mudrouval együtt kezdtek: kézzel írott diákfolyóiratban, szamizdatban, ellenzéki szép- és történelmi irodalom sokszorosításával és terjesztésével. A Belarusz Írók Szövetségének tagja (1986 óta), a belarusz PEN elnökhelyettese. Tíz évig volt a „Masztackaja litaratura” („Szépirodalom”) folyóirat szerkesztője. Jelenleg pártonkívüli, de volt parlamenti képviselő, hosszú ideig volt a Belarusz Nemzeti Front pártelnökségének tagja. A Francisak Bagusevics- és számos irodalmi díj, valamint állami kitüntetés birtokosa. Verseit 1976 óta publikálja. Rendkívül termékeny, különböző írásai 25 nyelven jelentek meg. Több

történelmi (dokumentum)film szöveg-könyvírója.

Algerd Baharevics (1975) – író, műfordító, újságíró, esszéista, Minszk. Számos irodalmi díj birtokosa, kétszer ítéltek műveinek „Az év könyve” címet (2015, 2018). A kilencvenes években egyik alapító tagja a Bum-Bam-Lit irodalmi-művészeti mozgalomnak. Az írószövetségektől több éve távol tartja magát, a PEN-centrumnak azonban tagja. 16 könyve jelent meg, egyet Minszkben színre is vittek. Műveit angolra, franciára, németre, csehre, ukránra, bolgárra, szlovénra, oroszra, lengyelre és litvánra fordították.

Vaszil Bikau (1924–2003) – a legismertebb belarusz író, a B5z5zK Nemzeti Írója. Gyakorlatilag végigharcolta a második világháborút. 1944 elején sebesülése miatt három hónapig kórházi ápolásra szorult, de utána tovább harcolt, többek között (főhadnagyi rangban) részt vett Magyarország, Jugoszlávia és Ausztria felszabadításában. Századosként szerelt le 1947-ben. 1949-től ’55-ig ismét a szovjet hadseregben szolgál, véglegesen tartalékos őrnagyként szerelték le. Néhány korábbi, jól sikerült novella után, irodalmi tevékenysége igazán csak ekkor kezdődik, eleinte csaknem kizárólag háborús tárgyban ír, gyakran olyan őszinte hangon, amit a hivatalos szovjet politika még tőle se nagyon volt hajlandó elviselni. És ő írja meg először Hatinyról az igazságot, csakúgy, mint a híres belarusz partizánmozgalomról, illetve a belarusz kollaborációról is. Lenin- és Állami díjas, a Lenin-rend kitüntetettje, a Szocialista Munka Hőse és egy sor más szovjet és belarusz állami kitüntetés tulajdonosa. A kilencvenes években kezd intenzíven szovjet és belarusz társadalomkritikával foglalkozni. 1988-ban részt vesz a Belarusz Nemzeti Front megalapításában. 1998 és 2002 között önkéntes emigrációban él, Finnországban, Németországban (!), végül egy rövid ideig Csehországban.

Bíró Andor (1961) – a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum

Katonai Emlékezet és Hadisírgondozó Igazgatóság Külhoni Hadisírgondozó Osztályának vezetője, Budapest.

Uladzimir Ceszler (1951) – festő, grafikus, képzőművész, Minszk. Nemzetközi ismertsége elsősorban plakátjainak köszönhető (2004-ig, Szjargej Vojcsanka haláláig főleg vele együtt dolgozott). Harmincnál is több nemzetközi verseny- és biennálé-díj nyertese. Európa számos országában voltak kiállításai, egy Vojcsankával készített plakátja a Louvre-ban van kiállítva. A Belarusz Képzőművészek Egyesületének és a Belarusz Formatervezők Egyesületének tagja.

Volha Hapeyeva (1982) – költő, író, fordító, nyelvész, Minszk. Docens, az összehasonlító nyelvészet kandidátusa, tagja a Belarusz Írók szövetségének és a belarusz PEN-központnak. Angol, német, kínai, japán és lett nyelvből fordít, mind-egyikből közvetlenül, gender-problematikával foglalkozik a kultúrában és az irodalomban, valamint nyelvfilozófiával és testszociológiával is. Műveit tucatnyi nyelvre fordították le.

Karácsonyi Dávid (1981) – az MTA Földrajztudományi Intézet önkéntes kutatója. Érdeklődési területe a regionális társadalomföldrajz és vidékföldrajz, a volt Szovjetunió utódállamai, különösen Belarusz és Ukrajna. Az utóbbi években hosszabb időt töltött Kelet-Ázsiában. Japánban a csernobili és a fukushimai katasztrófák demográfiai, regionális társadalmi hatásainak összevetése volt a kutatási témája. Jelenleg alacsony népsűrűségű, távoli területek regionális földrajzi kérdéseivel foglalkozik Ausztráliában, a Darwin Egyetemen. Fontos tevékenysége a földrajzi ismeretterjesztés, rendszeres szerzője a Magyar Földrajzi Társaság ismeretterjesztő lapjának, a Földgömbnek, illetve blogot is vezet Geogulliver néven.

Aljakszandr Khainouszki (1970) – a Belarusz Köztársaság rendkívüli és meghatalmazott nagykövete Magyarországon és Szlovéniában (2012 óta). 2000-től

2003-ig, valamint 2006 és 2010 között is Belarusz budapesti nagykövetségén dolgozott. 2018-ban megkapta a Magyar Érdemrend középkeresztje kitüntetését. A belaruszon és az oroszon kívül magyarul, franciául, angolul és spanyolul beszél.

Kontra Ferenc (1954) – 2004 és 2005 között, valamint 2008-tól 2012-ig Magyarország minszki nagykövete, Budapest. 1977 óta külügyi állományban van, itthon orosz referenstől a FÁK területi fősztályvezetőjéig. Teheránban, Athénben, a namíbiai ENSZ-missziónál (1989–90) teljesít külszolgálatot, később Kijevben, majd Moszkvában nagykövet.

Janka Kupala (tkp. Ivan Daminikavics Lucevics, 1882–1942) – költő, író, drámaíró és publicista, a modern belarusz irodalom és a modern belarusz irodalmi nyelv egyik megteremtője. A Belarusz Szovjet Szocialista Köztársaság Nemzeti Költője, a Szovjet Tudományos Akadémia tagja, a Sztálin-díj, az Állami Díj és a Lenin-rend kitüntetés. *Helybéliek* c. darabja, mivel a belarusz nemzeti függetlenségért szól, hosszú ideig be volt tiltva. Fiatal korában, amikor a belarusz nyelv használata tilos volt, főleg lengyelül írt (lengyel származású kisnemesi család szülőtte). Sokat fordított lengyelből, oroszból, ukránból, az *Igor-ének* óorosz/óbelarusz hőskölteményt prózában is, versben is lefordította modern belaruszra. Néhány nappal hatvanadik születésnapja előtt gyanús körülmények között vesztette életét – nincs kizárva, hogy a szovjet államvédelem gyilkol(tat)ta meg, erről mindmáig folynak találgatások.

Aljakszej Litvin (1951) – professzor, a történelemtudományok doktora, a Belarusz Akadémiai Történeti Intézet osztályvezetője, Minszk. Publikációinak száma meghaladja a négyszázat, köztük két önálló monográfia. Nyolc tudományos könyv társszerzője és/vagy szerkesztője. Négy egyetemen és főiskolán tanít, hét tudományos és egyetemi folyóirat-

nál szerkesztőségi tag. Főbb tudományos kutatási területei: Belarusz XX. századi hadtörténete, katonai építészet Belarusz területén a XIX–XXI. században, partizán- és földalatti mozgalom a második világháború idején, a megszálló hatalom és a kollaboracionizmus a második világháború éveiben.

Szvjatlana Marozava (1954) – a történelemtudományok doktora, a Grodnói Janka Kupala Egyetem professzora, Grodno. Főbb kutatási területe a belarusz unitárius egyház története. Öt könyve jelent meg, és több mint száz tudományos publikációja. Egy sor nemzetközi tudományos társaság tagja, történelmi konferenciák aktív résztvevője. A Francisak Bagusevics-díj kitüntetésre.

Marija Martiszevics (1982) – fordító, költő, esszéista, irodalomtudós, író, újságíró, Minszk. Krakkóban és Iowában volt ösztöndíjas. Több irodalmi és fordítói díj kitüntetésre. Műfordításain (angol, lengyel, orosz, ukrán és cseh versek és próza) kívül két saját kötete jelent meg, rendszeresen publikál recenziókat is. Saját írásait angol, litván, német, orosz, szlovák, ukrán és svéd nyelvre fordították. Tagja a Belarusz Írók Szövetségének és a belarusz PEN-központnak.

Valjancin Mazec (1965) – a Belarusz Nemzeti Tudományos Akadémia Történeti Intézetének vezető kutatója és igazgatóhelyettese, docens, a történelemtudományok kandidátusa, Minszk. Négy egyetem oktatója, tudományos publikációi száma meghaladja a százat. Történelmi érdeklődése főként: Belarusz a XX. században, az első világháború, a BSzSZK kultúrpolitikája.

Mikalaj Mihalcuk (1958) – a Belarusz Tudományos Akadémia Poléziai Agrár-ökológiai Intézetének igazgatója, a biológiai tudományok kandidátusa, docens, Breszt. Több mint 130 tudományos, tudományos-ismeretterjesztő és oktatási-metodikai írás szerzője, köztük öt monográfia és négy tankönyv. Főbb kutatási területei: környezeti bioföldrajz és geokémia, Belarusz Polézia flórája

biológiai változatosságának megőrzése, a különleges védelmet igénylő területek fejlesztése és a környezetvédelmi oktatás kérdései. Több országos jelentőségű természetvédelmi terület létrehozásában játszott és játszik kulcs-szerepet.

Aljakszandr Mjalik (1989) – a Belarusz Tudományos Akadémia Poléziai Agrár-ökológiai Intézetének tudományos munkatársa, Breszt. Több mint 90 tudományos és tudományos-ismeretterjesztő írás szerzője, köztük két kollektív monográfia. Tudományos érdeklődési területei: Belarusz Polézia florisztikai változatosságának kutatása, környezetvédelem és helytörténet.

Vincesz Mudrou (1953) – prózaíró, újságíró, Navapolack. Képesítése: mérnök. Diák-társaival kézzel írott folyóiratot adott ki, melynek néhány év után a KGB az összes számát elkobozta. Szépirodalmi tevékenységét szamizdatban kezdte. Társadalmi aktivitása a szovjet időkben főleg ellenzéki jellegű szép- és tudományos irodalom terjesztésében merült ki. 14 önálló kötete jelent meg, több belarusz irodalmi díj birtokosa. Irodalmi egyesülések alapításában vett részt, tagja a belarusz PEN-központnak, a Belarusz Írók Szövetségének és a Szabad Irodalmárok Egyesületének.

Uladzimir Nyakljajeu (1946) – költő, író, Minszk. Tagja a Belarusz Írók Szövetségének és a belarusz PEN-központnak, először az egyiknek, később a másíknak elnöke is volt. Több mint húsz önálló verses- és prózai kötete jelent meg. Valjancin Akudovics szerint Nyakljajeu bizonyította be, hogy hamis az a sztereotípa, mely szerint a költők ifjúkorukban írják legjobb verseiket: az emigrációban írt *Ágy a méhnek* c. elbeszélő költeménye az egész belarusz irodalom egyik legszebb írása, ha nem a legszebb. Mintegy tíz nemzetközi és belarusz irodalmi díj, valamint három szovjet és belarusz érdemrend és díj kitüntetéttje. Többször jelölték irodalmi Nobel-díjra. 1999-től 2003-ig önkéntes

emigrációban élt. 2010-ben a belarusz elnökválasztásokon elnökjelölt volt.

Ravaszh István (1958) – alezredes, hadtörténész-muzeológus, a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézete és Múzeuma, Budapest.

Ljudmila Rubljuszakja (tkp. Snip, 1965) – költő, író, irodalomkritikus, Minszk. Tanulmányait Moszkvában kezdte, de a minszki Belarusz Állami Egyetem bölcsészkarán végzett. Különböző rangos folyóiratok és újságok kritikai szerkesztőségét vezette, immár 15 éve a legnagyobb példányszámú belarusz újság kulturális osztályának szerkesztője. Első verse 18 éves korában jelent meg, önálló verseskötete 25 éves korában. 1990 óta tagja a Belarusz Írók Szövetségének. Két irodalmi díjjal tüntették ki.

Szvjatlana Sidlouszkaja – a „Минск-Новости” (minsknews.by) hírügynökség – minszki városi hírportál – egyik legtekintélyesebb munkatársa, a Belarusz Köztársaság érdemes újságírója. 45 éve cikkezik az ország kultúrájáról, művészeiről.

Aleszh Szusa (1982) – a kulturológia kandidátusa, könyvtudós, a Belarusz Nemzeti Könyvtár tudományos igazgatóhelyettese, Minszk. Számos belarusz könyvemlék faksimile-kiadásának szervezője, Franciszh Szkarina hírneves kutatója, népszerűsítésének egyik legnagyobb alakja. A belaruszisták nemzetközi szövetségének elnökhelyettese. Hét monográfiája és több száz tudományos cikke jelent meg.

Vincuk Vjacorka (1961) – nyelvész, tanár, szerkesztő, a Belarusz Nemzeti Front alapító tagja és 1999-től 2007-ig elnöke, Minszk. A Szabadság rádió belarusz nyelvapoló adásainak és könyveinek szerzője/műsorvezetője/szerkesztője. Négy könyve jelent meg, a nevezetesebbek: *„Belaruszul Vincuk Vjacorkával”, „Ne nevetessék az előjárószavaimat”*. Az itt közölt cikke az utóbbiból (2017) való. Az ún. „klasszikus” belarusz helyesírás (taraskevica)

rendszerezésének, modern szabványosításának egyik legaktívabb szervezője.

Zoltán András (1949) – szlavista nyelvész, az MTA doktora (nyelvtudományok), egyetemi tanár, az ELTE ukrán filológiai

tanszékének volt vezetője, Budapest. Aktív résztvevője Európa tudományos közéletének, több tanítványa ért el tudományos fokozatot. Számos magyar és nemzetközi díj birtokosa.

Fordítók

Bálint Árpád (1992) – matematikus, Balatonőszöd

Bárász Péter (1950) – matematikus, fordító, a Belarusz Írók Szövetségének rendes tagja, Breszt (Belarusz)

Bodó Ádám (1994) – földrajz-történelem tanári szakos egyetemi hallgató, Budapest

Inna Dukor (1965) – bölcseész, a Belarusz Nagykövetség munkatársa, Szentendre

Felföldi Annamária (1996) – gyógyszerész szakos egyetemi hallgató, Budapest

Mihail Golodnij (tkp. Epstejn, 1903–1949) – orosz-szovjet költő, műfordító, haditudósító

Hidas Antal (1899–1980) – Kossuth-díjas író, költő, műfordító

Képes Géza (1909–1989) – Baumgarten-, József Attila- és Déry Tibor-díjas költő, műfordító

Kiss Krisztina (1989) – szlavisztika–orosz szakos bölcseész, nemzetközi ügyfél-kapcsolattartó, Budapest

Kovács István (1980) – szerkesztő, könyvtáros, Dunaharaszti

Körner Gábor (1969) – József Attila-díjas műfordító, Budapest

Pálfalvi Lajos (1959) – József Attila-díjas műfordító, irodalomtörténész, Diósd

Szatmári István (1955) – mérnök, külkereskedő, fordító, Budapest

Tandori Dezső (1938) – Kossuth-, József Attila-, Kassák Lajos- és Füst Milán-díjas költő, író, műfordító, Budapest

Tóth Károly (1994) – 2017-ben végzett magyar–orosz–esztétika szakos (ELTE BTK), jelenleg történelem mesterszakos hallgató (CEU), Budapest

Ur Máté (1987) – szerkesztő, kulturális újságíró, Budakeszi

Végh Attila (1962) – költő, Nagymaros

Nyaszvizs: a Radziwiłłak székelye a XVI. századtól 1939-ig. A világörökség része (2005-től)

A belarusz Európa

„Belarusz elsősorban történelmileg és kulturálisan, de mentalitásában is Európához tartozik. A 14. századtól léteztek szabad városok, diákjaink európai egyetemeken tanultak, műemlékeink között pedig megtalálható az összes európai stílus, kezdve a romántól és a gótikustól. A belarusz föld keleti előőrse volt a reneszánsznak és a reformációnak – olyan folyamatoknak, amelyek évszázadokra meghatározták az európai civilizáció fejlődését.” (Uladzimer Arlou)

„Egy olyan országban éltem, ahol gyerekkortól kezdve meghalni tanítanak. (...) Nekünk azt mondták, az ember azért él, hogy odaadja magát, hogy elégjen, feláldozza önmagát. Arra neveltek, hogy szeressük a fegyvereseket. Ha én más országban nőttem volna fel, nem tudtam volna bejárni ezt az utat. (...) De mi hőhérok és áldozatok között nőttünk fel. Meglehet, szüleink nem mondtak el mindent, a leggyakrabban pedig semmit, de maga a mi levegőnk ezzel volt megmérgező. A gonosz folyton minket figyelt.” (Szujatlana Alekszjevics)

„A haszidikus vallásos hit tiltja Isten bármilyen teremtményének ábrázolását, így Chagall olyan otthonban nőtt fel, ahol nem voltak képek. Ezeket Vicebszk utcáin kereste, megőrizte őket emlékezetében, hogy későbbi munkáiban felhasználhassa.” (Aliaksandr Khainouski)

„Nagy darab forgácsa maradt-e ránk örökségül a volt szovjet irodalomnak, vagy nem igazán? (...) Muszáj kijelölnünk magunkat, kicsik vagyunk, avagy nagyok, hogy a nemzeti irodalmak háremjében el tudjuk foglalni a helyünket. Az pedig, hogy minek képzeljük ezt a nem létező helyet, háremnek, laktanyának vagy börtöncellának, valamiért nem foglalkoztat bennünket. Másodszor pedig avval kellene kezdeni, hogy a nagyvilág számára mi egyáltalán nem is létezzünk.” (Alherd Baharevics)

Ára: 1200 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.naputonline.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóirat támogatói:

